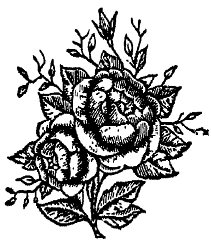
శ్రీరస్తు

శ్రీ శాంతి సమ్రాట్టు -
- అశోక చరిత్రము

శ్రీశ్రీ కల్లూరి సుబ్బారాయ

షష్ట్యుత్సవ సత్కృతి.

గ్రంథకర్త:

బోధార్షే

ప్రథమ ముద్రణ

[illegible] ప్రతులు

1958

వెల : 5/- రు.

[illegible] ప్రెస్,

విజయవాడ-2

శ్రీ

శాంతి సమ్రాట్టు — అశోకచరిత్రము

పీఠిక

రాయలసీమ నిజముగా రాయలసీమయే. ఈసీమకు ప్రాచీనకాలము నుండి మహారాజవాడి, మహారాజరనాడని యే నామము. మహారాజరనాడు, జనవ్యవహారమున మార్పుజెంది, తుదకు మార్జవాడియైనది. కడప, నెల్లూరు, అనంతపురమండలములకు, విజయనగరాధీశ్వరుఁడైన సదాశివరాయల కాలము అనగా క్రీస్తుశకము పదునారవ శతాబ్దము మధ్యవరకు, మార్జవాడియన్నది అరుదుగనైనను, వ్యవహారము నందుండెను. అది దక్షిణాపథపతులైన, ఆంధ్రనరేంద్రులు సాతవాహనుల వలన కలిగినదని నావిశ్వాసము. ఆపురాతనకాలమున మహారాజులనగా, సాతవాహన మహారాజులే! భూపాలవర్గమును జయించి, యశ్వమేధ యాగమునే కాక యనేక వైదికక్రతువు లాచరించి అశోకుని తరువాత యవన శక పహ్లావాది, విదేశాగత విజృంభణము నరికట్టి, వర్ణాశ్రమ ధర్మ పరిరక్షకులైన, ఆంధ్ర సాతవాహన మహారాజులొక్కరే, ఆనాడు రాజపదార్హులు.

ఆంధ్ర సాతవాహనుల జననసీమ యగుటవలన, రాయలసీమ, మహారాయలసీమ యని, ప్రఖ్యాతిగాంచుట, అబ్బురము కాదు. మహారాణా ప్రతాపసింహుని చరిత్రము, శివాజీమహారాజు చరిత్రము, దివ్యాంధ్ర ప్రబంధములుగా రూపొందినదని కూడ, ఈరాయల సీమలోనే! భారతధర్మ దర్శకులు. వేదపురా

జోపనిషద్రహస్య మార్గానుగము, అట్టి ధర్మపరిరక్షకులైన మహారాజుల చరిత్రలు సువర్ణాంచిత ప్రబంధరూపమున నక్షరము లైనదియు నీరాయలసీమలోనే! మనమిప్పుడు మహారాజమౌళి శ్రీ మదశోకచరిత్రముకూడ నవతరించినదియు ఈ రాయలసీమ తోనే! సర్వవిధముల రాయలసీమ సార్థకనామ!

మౌర్య వంశవిభూషణుండగు అశోకచక్రవర్తిని గురించిన, కట్టుకథలనేకములు; ఆచక్రవర్తిని జైనవాఙ్మయ మొకవిధము నను, బౌద్ధవాఙ్మయము మరొకవిధమునను, పురాణవాఙ్మయము మరొకవిధముగను చిత్రించినవి. సత్యమేదో యసత్యమేదో నిరూపింప గుదురని పరస్పరవిరుద్ధ విషయములనేకములు— అట్లగుట, అశోకుని అస్తిత్వము, చారిత్రకత కూడ సందేహాము లేమైనవి. క్రీస్తుశకము పందొమ్మిదవ శతాబ్దాంతమున, బ్రాహ్మి, ఖరోష్ఠి, లిపులుచేలకము తెలిసి, శతాబ్దుల తరబడి అజ్ఞాతములుగ నుండిన అశోకచక్రవర్తి ధర్మలిపుల, స్తంభలిపుల పాఠములు విడివడి అర్థమై. అశోకుడు, ఒక భారతదేశ చరిత్ర మునకేకాక, ప్రపంచచరిత్రమునకే వన్నెతెచ్చు దివ్యమణిగా గుర్తింపబడినాడు. అతని రాజ్యతంత్రకౌశలమున కాతని విశాల సామ్రాజ్యమే నిదర్శనము. అతని సమరాంగణ సార్వభౌమతకు ఆతని కళింగవిజయమే ప్రబలతార్కాణము. అతనిలో మన కాశ్చర్యము కలిగించి యతనిని మనకెక్కువ సన్నిహితుని చేయులక్షణ మాతని మానవత. యుద్ధవిజయ మానందము చేకూర్చుటకు మారుగ నత్యంతశోక పరితాపమును పెంపొందించిన సందర్భము ప్రపంచచరిత్రలోనే అశ్రుత పూర్వము. నాసంతాన మున కిహమున పరమునను శ్రేయస్సుఖముల నెట్లుకొనచున్నానో

ప్రజలవిషయమున నష్టే కోరుచున్నానని చాటి, ప్రజలలో ధర్మ చింతనుద్దీపింపజేసి, వారి యాధ్యాత్మికాభ్యున్నతికి కృషిచేసిన ధర్మాత్ముఁడగు మహారాజు ప్రపంచచరిత్రలో నాటికి, నేటికి నాతఁడొక్కఁడే! అఖిలప్రపంచరాజపాళి చూడామణి, ఆతఁడు. ధర్మవిజయమే విజయమను డిండిమనిర్ఘోషము మారుమ్రోగినది.

అశోక చరిత్రము పరమాద్భుతమైనది. ఇంతవరకశోకుని గురించి వచనగ్రంథములును వచ్చినవి. పద్యప్రబంధములును వచ్చినవి అశోకజీవిత కథాఘట్టములను గైకొని రచియింపఁబడిన నాటికలును నాటకములును గలవు. కాని ఈయశోక చరిత్ర ప్రబంధమనేక విధముల విశిష్టమైనది. వివిధవాఙ్మయములవలన దెలియనగు గాథలేవియు అశోకుని సమగ్రజీవితమును విశద పరుపవు సరికదా, పరస్పర విరుద్ధములగుట వానికైక్యములేదు. వానినన్నిటిని. ఆ మహారాజు ఘనతకు దగినట్లు, కార్యకారణ సంబంధమును గల్పించి, తెగి వేనికవియే విడిపడి చెదరిపోయిన హారములోని వివిధవర్ణముల మణులవంటి వాని నన్నిటిని కలియజేర్చి కూర్చి, శ్రీ వేంకటనారాయణరావు గారు ఈయశోకచరిత్రమును రత్నహారమును రమణీయమగు రీతిని, కడునైపుణితో, ప్రబంధించి, పాఠక లోకమునకందిచ్చినారు. అశోకచరిత్రమును నిబంధించునది యొక దివ్యప్రబంధము. శ్రీ వేంకటనారాయణరావుగారు తమకావ్యకళానైపుణిని వట్టి పేలపిండివలెనీరసమైన చరిత్రకు, జీవముపోసి, షట్కాండాంచిత రస వన్మధుర ప్రౌఢ నిర్వచన కావ్యముగ వెలయించినారు.ప్రతికాండమును నానావిధ విభాగ శోభితము. ఏతత్కావ్యావతారికయే ఒక విచిత్రప్రారంభము.

గ్రంథమంతయు, బిగువైన సార్థకపదబంధములలో వ్యర్థ పదములు లేక, నవ్యనూతనములైన వర్ణనములతో, ధారాళముగ ప్రాచీనప్రబంధమార్గమున, నడచిపోయినది. చక్కని శయ్యాలంకార సౌభాగ్య ముతోను, ఎడనెడ క్రొంగ్రొత్త కల్పనలతోడను, మృదుమధుర పదగుంభనముతో నొప్పుచు, మనమలరించు శైలి సంపదతోను పెంపెసలారు రసవత్ప్రబంధమిది. దీనిలో ప్రాచీన కవులపోకడలకు చూడుడు (215 పుటలో 220; 221 పుటలో 249 ప; 164 పుటలో 177 ప; 121 పుటలో 118 ప:— మొదలైనవి.), శైలీసారస్యమునకు, 55 పుట 105 పద్యమును 34 పుటలో 43 పద్యమును, 107 పుటలో 42 పద్యమును చూడుఁడు. కావ్యము ప్రారంభమై పోనుపోను, రచనలోపాటవమును, కవితలో రసమును, మెరుగులుదేరి గుభాళించినవి. ఈ పద్యములు చూడుఁడా పద్యములు చూడు డని పాఠకులకెత్తి చూపుట సుమనోమనోభిరామమైన, యుద్యానవనమున నెత్తావులు విరజిమ్ము ఈపూలు జూడుమా పూలజూడు మన్నట్లుండును. ఇందలి విశేషము లింకను నెన్నియోకలవు. కావ్యపిపాసువులకిది యమృతకలశము— పాఠకలోకము దీనినితప్పక యాదరించు ననియు, శ్రీ వేంకటనారాయణరావుగారింకను నిట్టికావ్యములను వెలయించి, శారదాదేవికి పూజాకుసుమములుగ నర్పింతురనియు ఆశించుచున్నాము.

శా॥ శకము 1880, జ్యేష్ఠము
పరశునాకము మదరాసు

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

విశ్వనాథ్ పవర్ ప్రెస్, అనంతపురం.

శ్రీ గురుభ్యోనమః

కృతిముఖము

ఋషికల్పులు, గురుకుల క్లిష్టులు నగు శ్రీ కల్లూరి వెంకట నారాయణరావుగారి యవ్యాజ వాత్సల్య రసానుభూతులతోఁ బాటు వారు రచించిన "శ్రీమదశోకచరిత్ర" ముఖమున వారి సారస్వతోపాసనతోఁ బ్రత్యక్ష ప్రత్యక్షరపరిచయము లభించుట నా భాగ్యము. ఎన్నఁడో "విద్వాన్" పరీక్షకై వారి "ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర సంగ్రహము" పఠించినపుడు రసోత్తరంగితమైన యంతరంగముతో నేను జేసిన భావనయే, పరోక్షప్రియులై "కవిత్వవేదిగా" డాగియున్న వారి యపరోక్ష సాక్షాత్కారసిద్ధి కిప్పుడు కారణమైనది. అందులకు నా భావనాశుద్ధి యెడల నేను గృతజ్ఞుఁడను.

ఇప్పుడీ గ్రంథము వారిని 'కవిగా' సాక్షాత్కరింపఁజేయు చున్నది. విమర్శకుఁడు తార్కికుఁడును కవియై నెగ్గుట చాలకష్టము. కాని మునుపటి కవిత్వవేత్తృత్వము, ఇప్పటి కవిత్వమును నేక ముఖాభినయముగా నటించుట కీకృతి వీరి కుత్తమరంగమైనది. ఇందు వీరి ప్రయోగ నైపుణ్యము నరసి యానందించి మెచ్చుకొనుట కాంధ్రవిద్వత్కవి సామాజికలోక మెదుట సిద్ధముగనే యున్నది. 'నాందిగా' నీకృతి ముఖమును దిద్దుటయే నా కర్తవ్యము.

ఆంధ్రగీర్వాణాంగ్ల కన్నడ భాషామృతపారావారము నీది యీఁది బాల్యదశలోనే వీరు సంతరించుకొన్న రసికత్వము, రాజ్యాంగ చరిత్రాద్యవలోడనమున యౌవనదశనంది, వయఃపరిపాకమున గురుభక్తిచేఁ బరిణతమైన యాత్మానుభూతిచే సుపరిపక్వమై, నించిన ఘుమఘుమల కిక్కయై యీకావ్యము నేటి యత్యుత్తమ చారిత్రక ప్రబంధముల కెల్ల మేల్బంతియై యవతరించినది.

వీరికవిత సమర్థ వృత్తభంగిమల నన్నయను (చూడు. కాం. ౨ ప. 214,) దీని యనుపదమే 'తిక్కన'ను (ప 215 కాం ౪ ప 109 ప. 122) విభావాది రససామగ్రీ పరిపోషణమునను దెలుఁగు నుడికారపు సొంపునం జాతిం దిక్కననను (చూ. ౨ ప 1:4 నుంచి 161 వరకు కాం ౫ ప 183) భక్తివైరాగ్య విన్యాస ములం బోతనను(చూ. కాం ౧ ప 7 ప 21. ప 24.31) పదగుంభ నాదుల పాండురంగకవిని (చూ. కాం ౧. ప 6. కాం ౬. 108.277) పదార్థపాక సమృద్ధిని, రాచరికపుఠీవిని గొండొకచో నాముక్తమాల్యదాకర్తను (చూ కాం ౨. ప 96 కాం ౪ ప. 21 నుండి ప. 25 వరకు కాం ౪. 6 ప.) ఒక్కొక్క తఱి సర్వజ్ఞసోముని (చూ కాం ౬. ప 220) వృత్తిరీతులఁ గవిసార్వభౌముని (చూ. పరి శిష్ట సప్తమకాండ ప 168) జ్ఞప్తికిం గొలుపుచున్నది. ఇంచుమించు తెలుఁగు శారద కలంకారములగు ముక్కుతిమ్మనాదుల పలుకు కులుకు లందం దిందు కనిపించుచునే యున్నవి.

ఇందలి యితివృత్త మశోకుని రాజ్యాంగ సరణితో నారంభమై, దృశ్య-శ్రవ్యరూపము లగు నుభయ కావ్యరీతులను బ్రదర్శించుటకు వలయు పాత్రపోషణ, కథాచిత్రణ - సంభాషణములందు విరాటోద్యోగాదులందలి తిక్కనను, బుద్ధ బింబిసా రాశోక విరక్తి ద్వారమున శాంతరస ఘట్టములచే శాంత్యనుశాసనికములందలి కవిబ్రహ్మను దలపించు చున్నది.

బౌద్ధ వైదిక సంప్రదాయములకుఁ బొంతన మున్నంతవరకు ననగా నీతి ధర్మశాస్త్రములం జేర్కొనఁబడిన "అహింసా సత్య మస్తేయ" ఇత్యాది విశ్వమానవ సామాన్యధర్మముల ప్రచారము దృష్టిలో నిడుకొని వీరెన్నికొన్న యీ కథావస్తువును బ్రజోపయోగమునకుం దెచ్చునపుడు, కేవల బౌద్ధ సిద్ధాంతములకు, ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతములకుఁగల వైషమ్యమును రాద్ధాంతముసేసి సనాతన సాంఖ్యమార్గమును బునరుక్తము గావించుట యనవసరము,

కలి విజృంభణము పూర్తి కాకుండనే కేవలైహిక భోగదృష్టి బలిసి, సత్యాహింసలకు దూరమై, రామరాజ్యముమీఁద మనోరథయాత్ర చేయుచును, నాహారవిహారాదుల నియమపాలన మెఱుంగక కేవల స్థూల శరీరపాటవమేని లేని జనమ్మునకు సూక్ష్మశరీరదర్పణము నందలి మకిలిని క్షాళించుటకు వలయు సామగ్రి నందించవలెనను తహతహగల యీ గ్రంథము కేవల రసలుబ్ధులనేకాక, ఆధిదైవికాధ్యాత్మిక సాధన జిజ్ఞాసువులను గూడ దనియింపఁ జేయఁగలదని భావించుచున్నాను.

"భల్లునఁ దెల్లవారిన నభస్స్థుఁ డనూరుఁడు పిల్వ, నయ్యుషా
వేల్లిత బాహువల్లరులు వీఁగఁగ విశ్లథ తారకాత్తధ
మ్మిల్లము నొత్తి, వీడ్కొని సమిద్ధ కుసుంభరుచి ప్రకీర్ణమా
నొల్లెను దాల్చి యెక్కెను మహోదయుఁ డర్కుఁడు
ప్రాఙ్నగాగ్రమున్.

లలితరసాలపల్లవములన్ మెసవన్ బరువెత్తు పిల్లకో
కిలల కలధ్వనిన్ సరసకేళికులన్ జిగిడోలలైన యు
త్కళికల బాతుకూనల కుదారసమీరుఁడు పాడె సందె పా
టల నవి వించు నర్కుఁడు హుటాహుటిఁ బశ్చిమదిక్కు ముట్టగన్"

అని ఇట్లు జగద్బంధు నుదయాస్తమయమ్ము లవధిగా క్షణక్షణ నవ్యతను మురిపించుచు నిక్కావ్యకన్య సంతరించుకొన్న ప్రతిపద మధుర నైపథ్యమును దర్శింప నూరక యువ్విళ్లూరుచున్న రసికజన మిళింద బృందముల, కొండు రెండు పద్యకుసుమమ్ముల నిదర్శన ప్రదర్శనమ్మునం దనివోవదని మొత్త మీకృతిని గృతిగా నందించి విందు వెట్టి కృతినయ్యెదఁగాక! యని యింతతో నీకృతిముఖమునఁ గల్యాణ తిలకము దిద్దుచున్నాను.

కవిపద మన్వర్థమ్మగు
కవులన్ వినుతింతు సుకవి కలితాశ్లోక
ప్రవిమల దివ్యచరిత్రో
త్సవకృతిఁ గృతిముఖము దిద్దుసరణిన్ దీక్షన్.

స్ఫుటశబ్దార్థము బోధగర్భము రసాస్తోక స్ఫురద్ భావనా
నటన మ్మద్యతన ప్రజాభ్యుదయ సంధానమ్ము ప్రాక్ప్రాణ్యా సం
ఘటన మ్మాంధ్ర సరస్వతీ పరమమాంగళ్యమ్ము కల్లూరి వెం
కటనారాయణ సత్కవీంద్ర కృతిఁ దత్కావ్యాత్మఁ గీర్తించెదన్.

భాండారమ్మిది శాంతిరత్నమయ శోభాస్ఫూర్తి, కర్థాప్తికిన్
భాండారమ్ము, పదార్థచౌర్య మిచటన్ భగ్నాశమై పోయెఁ, గో
దండజ్యా స్ఫుటటంకృతిన్ మొఱసె శబ్దబ్రహ్మ, మా శాంతి రా
ట్చాండీర్య మ్మిట నించె భారత యశశ్చంద్రాతప మ్మంతటన్.

ఊరును గల్లటంచు మము నూరక హాస్యము లాడుచుందు, ర
య్యా! రసికావతంసుల కనౌపవిభక్తికు లైన వారి కా
ధోరణియంతె; యయ్యినుఁడు తూగిన బండికిఁ జక్ర మొక్కటే, డా
తోరపు కల్లు వేదగతితో మఱి యాపిరి వంశవృద్ధు, లా
పేరటు లింటిపేరగుచుఁ బేర్మి ఘటించిరి మాపురాతనుల్.

సోమరసమూరు వట్టి కల్లూర దన్న
దీయ వంశాన నను నాదు తీరుకొంత
సత్యమన మత్సనామ వంశమున మధుర
కావ్యరస మూరుసనుట కీ కవియె సాక్షి.

నన్నొక తమ్ముఁడట్లుగని నాయెడఁ బెద్దరికమ్ము వెట్టి తా
నన్నిఁట జాణయయ్యె నవురా! కవిరా జనిపిల్చె నన్ను, నా
సన్నుతి సిద్ధవాక్కగుట సత్యముకాఁగలదన్న భక్తి నా
యున్నది యున్నయట్లు స్తుతి నొప్పితి, నేఁ గృతినైతిఁ దత్కృతిన్.

రామవియోగశోకము కర మ్మొదవించి యశోక మన్న పే
రీ మహిఁ గాంచె, రాక్షస మదెల్ల; నటన్ హనుమత్సమాగమ
మ్మై మరి నామ సార్థకతనందెను సీతకు నీడయిచ్చి; యా
పై మరి పక్వపుణ్యమయి వచ్చె నరాకృతి నీయశోకుఁడై.

ఆ రమణీయమూర్తి యుదయమ్మున రాముని రాజ్యచిహ్నముల్
భారతమందుఁ దోఁచె నొకపాటిగఁ; బ్రాక్తన పుణ్యకోటి నా
చారుచరిత్ర శాంతి యఱచాటగు పాలనవేళ సంస్మృతిన్
జేరిచె నీకవీంద్రకృతి చిత్రిత సంస్కృతి సంస్తుతించెదన్.

"కాలేఽస్మిన్ కవితాయశోవ్యసనిభి శ్చౌర్యా త్పదాహర్తృభిః
కావ్యం తత్కరకోపలేన రచితం పాత్రం న చాంద్రోపలమ్
స్యందా త్తత్ క్షణమేవ నశ్యతి యత స్తత్రాహితో యోరస
స్సోఽపి స్యాత్ క్షణభంగురో గురుధియాం స్వాదాయ నోకల్పతే.

ఆచార్య స్మితచంద్రికాప్రసరణా దంతర్బహిశ్చి ద్రస
స్యందిన్యాం కవితాసుధాకరమణిద్రోణ్యాం తు బ్రహ్మాత్మకం
దివ్యం పాయన మాగళం హి పిబతాం ప్రాచాం కవీనాం కృపా
సారం సారతరం త దాపనిషదం సారస్వతం జృంభతే"

—గురుకృపాలహరీ

వ్యాససమితి,
విజయవాడ.
5—4—1958

క. వెం. సుబ్రహ్మణ్య దీక్షితులు,

మున్నుడి

(1) అధునాతన సాహితీ జగత్తునకు గుప్తనామముతో "ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సంగ్రహము" ప్రసాదించి "కవిత్వ వేది" గా, సుగృహీత నామధేయుడైన, సహృదయ సార్వభౌముఁడు, శ్రీ కల్లూరి వేంకట నారాయణరావుగారు. ఆంధ్ర సారస్వత నందనవనమును, ఎడదలో నాటుకొనిన యీ తోటమాలి, కర్మయోగియై, జీవిత ప్రాతః స్సంధ్యారోచిస్సులలో నిష్కామ సేవగ సంతరించిన తొలి కృతియిది.

(2) 'కావ్యం యశసే అర్థ కృతే—" అనునది ఆలంకారిక ప్రవచనము. కాని యశస్సు గుప్తనామమునకు - అర్థకృతి - వావిళ్ళవారికి దక్కినది. అది "సంగ్రహ" వాఙ్మయ చరిత్ర యైనను - తరతరముల సాహిత్య పథికులకు వెలుగు త్రోవలు చూపించినది. "సమగ్ర" వాఙ్మయచరిత్ర కల్లూరి వారి కలము సృష్టించి యుండిన బాగుండెడిది. ఇంకను నాకు ఆ ఆశ మిగిలియే యున్నది. దానికి బదులు- బ్రదుకు పడమటి మలిసంజ నీడలు క్రమ్ముకొనుచున్న సమయములో శ్రీ కల్లూరి వారి కలమునుండి ఈ బృహత్ కావ్యము, శ్రీమ దశోక చరిత్రము ఉద్భవించుట, వింతగొలుపు సంతోష సన్నివేశము ఈ రెండు కృతుల మధ్య కాలమున, ఈ సాహితీ తపస్వి - ఉపాధ్యాయ వృత్తిలో పండి - అర్థమునకేమిగానీ - గౌరవింపదగిన వార్ధకమును సంపాదించుకొన గలిగినాఁడు. ఈ మధ్య కాలమున వీరు రచించిన యితర కృతు లున్నవని వినికిడి. కాని - వీరికి సహజమైన ఆముష్మికరక్తి - ఐహికవిరక్తి - చే, అవి యే మారుపేరుల, మేలిముసుగుల, మాటున మసలుచున్నవో, తెలిసికొనుట కష్టము ! భవతు !—

"నా నృషిః కురుతే కావ్యం" ఋషి కానివాడు కావ్యమును నిర్మింపలేడని ప్రాచీన భారతీయాలంకారికుల యభిప్రాయము. "విశ్వశ్రేయః కావ్యం" నన్నయ మహాకవి పెట్టిన ఒఱవడి. శ్రీమ దశోకచరిత్రము జగద్ధితమైన ఇతివృత్తమగుటచే, ఈ కోవకుచెందిన కావ్యమగుట స్పష్టము.

(4) "ఏమున్నది మానవ జాతి చరిత్ర; అంతా పరపీడన పరాయణత్వము" అని విషాద వైక్లబ్య విహ్వలులై అధిక్షేపించు అధునాతన విమర్శకులున్నారు ! నిజమే ! ఘోరయుద్ధ పరంపరా కలుషితమైన, ప్రపంచ చరిత్రలో మరువరాని పవిత్ర ఘట్టమొకటి యున్న, అది కళింగయుద్ధమున అశోకచక్రవర్తి హృదయ పరివర్తనమే ! పొలికలనిలోని రుధిర వాహినులలో, పొరలాడు వికలాంగుల, వేదనారావములమధ్య అశోకునకు, యవనికాంతర ధ్రువాగాన గీతికలుగా, బుద్ధభగవానుని దివ్య ప్రబోధములు వినిపించినవి.

(5) ఒకనాటి అర్ధరాత్రి - శ్రీమతిని, చిరంజీవిని- సింహాసనమును త్యజించి చీకటిలో బయలుదేరినాఁడు సిద్ధార్థుఁడు. విశ్వకల్యాణ గవేషణకది, శంఖుస్థాపన ! కాల పురుషుని కటికి యెడద తొలిసారి కదలి, సిద్ధార్థుని గుఱ్ఱపుగిట్టల చప్పుడునకు శృతిఁ గల్పికొనినది. ఆ లోకోత్తర పవిత్రయాత్ర మహాభి నిష్క్రమణమై, ప్రపంచ

చరిత్రకు, పవిత్రతఁ గల్పించినది. సిద్ధార్థుడు బుద్ధుఁడైనాఁడు. అహింసా సిద్ధాంతమును, భూతదయను, ఆచరణలోని కనువదించి, చూపిన, అనుష్ఠాన వేదాంతి, అశోకుఁడు. విజయలక్ష్మికి, తిలోదకములనిచ్చి కరుణామయుఁడై కౌషాయాంబరముల ధరించి విశ్వ జనీన చరిత్రుఁడైన అశోక చక్రవర్తి అమృతగాథ, పాషాణ హృదయములనుఁగూడ నవనీత పేశల మొనర్పకలదు.

(6) ప్రపంచచరిత్రలో, ఇటువంటి అద్భుతఘట్టము మఱియొకటి యున్న అది గాంధీయుగము. అస్త్ర సన్యాసము సల్పి, అజాతశత్రువై "శాంతి వీరము"తో సత్యాగ్రహసమరమున, స్వాతంత్ర్యము నార్జింపగలిగిన గాంధీమహాత్ముని, చరిత్రకు, భవ్యకవితావేశము కల్పించినవి, బుద్ధభగవానుని భూతదయ అహింసా వాదములే. స్వతంత్రభారతమునకు ఏకైకధ్యేయము, శ్రేయోరాజ్య సంస్థాపనము. ప్రపంచచరిత్రలో శ్రేయోరాజ్య సంస్థాపకులలో ప్రాతఃస్మరణీయుడు అశోకుఁడు! అందుచేతనే ఈ యితివృత్తము స్వీకరింపుమని ప్రోత్సహించిన వ్యక్తి, గాంధీయుగము నందలి, అతిరథ మహారథ శ్రేష్టులలో నొకరగు శ్రీ కల్లూరి సుబ్బారావు గారగుట వింతగాదు. శ్రీ కల్లూరి సుబ్బారావుగారి షష్టిపూర్త్యంకముగ, నీ కృతి వెలువడుట ముదావహమైన విషయము ! శ్రీ కల్లూరి సుబ్బారావుగారి కనుగొల్కులలో కలలు కలివరించుచుండుట, అందరకు అనుభవ పునరుక్తమైన సంగతియే. నవయుగ నిర్మాతలలో నొకరైన ఆ కల్లూరివారి కల ఈ కల్లూరివారి కలము వలన ఇట్లు అక్షరరూపమున, కలరూపు ధరించుట యెంతయు సముచితము.

(7) శాంతి సామ్రాట్టు - అశోకుని చరిత్ర - రచించి శ్రీ కల్లూరి వేంకట నారాయణరావుగారు అన్యాపదేశముగా అద్యతన భారతీయుల, తద్వారా విశ్వశాంతి ప్రియుల ఆశయములను, ఆదర్శములను, ఛందోగానముగ సాతరించినారు. అంతియ కాదు. ఈ కృతిలో అలనాటి సాంఘిక పరిస్థితులు, రాజకీయ మర్యాదలు, వేయేల మార్యయుగ విశ్వరూప సందర్శనము లభించును. పద్యరచనమున వీరి కొక విశిష్టత కలదు. వీరిది నారికేళపాకము. ఆపాతమధురమైన ద్రాక్షాపాకము నాదరించువారెప్పుడు నుందురు. అయినను అర్థగంభీరమై, రీతి సుభగమై, శయ్యాపరిపక్వత గల యీకవిత్వమును పరిణతప్రజ్ఞులు మాత్రమే ఆదరింపగలరు. బహుశాంగ్లాంధ్రోక్తిమయ ప్రపంచమును కూలంకషముగ మథించిన బహుముఖప్రజ్ఞ ఈ బృహత్కృతియందు సర్వత్ర జీవనాడివలె స్పందించుచుండుట, విద్వద్రసికులు గమనింపగలరని నా విశ్వాసము.

(8) ఈ విశ్వశాంతి సందేశము వినిపించుటకు బుద్ధభగవానుడు — అశోకుడు — గాంధీమహాత్ముడు పుట్టిన పుణ్యభూమికే కలదు ! శ్రీ కల్లూరి వేంకట నారాయణరావుగారి కృతి విశ్వజనీనమైన విశ్వశాంతి జాగృతి వెల్లివిరియచేయుగాత ! ఈ శాంతిసందేశము నేడు అవశ్యపవిత్ర కర్తవ్యము. ప్రపంచమంతయు ఈ

సందేశము వినక తప్పదు! కానిచో ఉదజని బాంబులతో యుద్ధమే దాపురించినచో ప్రపంచమే విశాల స్మశాన మగును.

ఉ॥ ఈ పెనుమంటిదిబ్బ వసియించినా కొన్నొకనాడు, మానవుల్,
పాపము శేముషీ విభవ పారగులై ప్రకృతిన్ జయించి, వి
శ్వాపర సృష్టి సల్పి, ప్రళయాంతకబుద్ధిని, గుండెలేక, ఆ
త్మాపహతిన్, వినాశనము నొందిరి, అందరు జ్ఞానశూన్యులై॥

తే॥ గీ॥ అనుచు హతశేషమై అంత, అవని, మిగులు
చీమ పిపీలికలో, రచియించుకొనును
కరుణగీతి కల తమ వాఙ్మయములోన
ఈయది అవశ్య భవితవ్యమేమొ మనకు॥

అని, అనిపించుచున్న యీతరుణమున, శ్రీమదశోకచరిత్ర, చిమ్మచీకటిలో దూరమున తోచు ధ్రువతార.

(9) ఈ బృహత్కృతికి మున్నుడి వ్రాయుట నిజమునకు సాహసమే. అయినను జ్ఞానవయోవృద్ధులైన శ్రీ కల్లూరివారి అనుశాసనను మీరరానిది. ఈ తప్పు తెలిసి చేసినదే.

విళంబి వసంతము. నండూరి రామకృష్ణమాచార్య, ఎం. ఏ.,

కవిసమ్రాట్టు శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, ఎం. ఏ., గారి

అ భి ప్రా య ము

శ్రీ కల్లూరి వెంకటనారాయణరావు గారు 'బోధార్కే' నామాంతరులు రచించిన "అశోక చరిత్రము" అను పెద్ద గ్రంథము తత్ర తత్ర చూచితిని. నా కాశ్చర్యము వేసినది. తొలివిశేష మేమనగా, వీరి కవిత్వము పూర్వ మెన్నడును నేను జూడలేదు. పత్రికలలోఁ గూడ యెక్కువగా పడలేదు. వీరే కవిత్వవేదియన్న విషయము కూడ చాలా కొద్దిరోజుల క్రిందటనే నాకుఁ దెలిసినది. ఇట్టి వారి రచనలో ధారాశుద్ధి నిరంతరముగా నున్నది. ఇది యెంతో అభ్యాసముచే సమకూరెడి గుణము. ఇంత యభ్యాసము వీరెప్పుడు చేసిరి? యెట్లు చేసిరి? అభ్యాసైక సాధ్యమయిన యీ గుణము వీరియందు స్వతస్సన్నిహితముగా నున్నదా? యనిపించినది.

ఇంత గ్రంథము పద్యములో రచించుట యొక గహనమైన విషయము. రెండు మూడు వందల పద్యములు వ్రాయువరకే నేటి మహాకవుల జివ తఱిగిపోవుచున్నది. ఇంతటి శక్తి దైవదత్తమే కావలెను.

ఈ గ్రంథములో నీకవి గొప్ప సంస్కృత భాషావేత్తగ గూడ కన్పించుచున్నారు. దీర్ఘ సమాసములు, పలు తెలుఁగుఁ బలుకు బడులు వారి చరిత్రజ్ఞానము, ఆధునిక జ్ఞానసమృద్ధి గ్రంథమం దెక్కడ పడిన నక్కడ గన్పించుచున్నది. వీరి కవితాశక్తి కుదాహరణముగాఁ జూపిఁచుటకుఁ బద్యము లేరనక్కరలేదు. ఇంత గ్రంథము నోపికగాఁ జదివినఁగాని తదితర గుణముల ప్రశంస చేయరాదు.

ప్రస్తుతము నా యనారోగ్య స్థితిని బురస్కరించుకొని యింత మాత్రమే వ్రాయఁగల్గినందులకు వీరిని క్షమార్పణము గోరుకొనుచున్నాను.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ,

15-4-58.

కృతజ్ఞత

1. మదీయ భాషాధ్యాపకులగు బ్రహ్మశ్రీలు, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిలు, ప్రయాగ వెంకటరామశాస్త్రిలు, గరిమెళ్ల సోమన్నపంతులుగారికిని, కవితాధ్వదర్శకులు రాళ్ళపల్లె గోపాల కృష్ణమాచార్యులకు నమోవాకములు. గీర్వాణ శబ్దశిక్షకులు శ్రీపుట్ట పర్తి నరసింహాచార్యులకు ప్రణామములు.

2. కృతిలో, పదప్రయోగ సంస్కరణముల నమూల్యములఁ గొన్నిటిని సూచించిన శ్రీ నాగభూషణరావుగారికిని, సూచనలనే కాక, గ్రంథముద్రణ మంతయు జూచుకొన్న వేదమూర్తులు, మిత్రులు కల్లూరి వెంకటసుబ్రహ్మణ్య దీక్షితులకును, కథాసమగ్రతకు సలహాలిచ్చిన శ్రీ లక్ష్మణాచార్యులకును కృతజ్ఞతాంజలి నెత్తువాఁడను.

3. పీఠికకై తిరుపతికి రాయబారము పోయివచ్చిన శ్రీ శేషాచార్యులకు, కవియయ్యును మత్సరములేక సహృదయులై, వ్రాతప్రతి తయారు చేయుటకుఁ దోడైన శ్రీ విద్వాన్ జనార్దనశాస్త్రి గారికిని, శుద్ధప్రతి నందించిన శ్రీ భీమరావుగారికి నా యభివాదనములు.

4. చిరంజీవి మేడా రామయ్య B. Sc. గారు, ముద్రణ మొనరించి తమ యవ్యాజభక్తి భాషాభిమానముల వెల్లడించిరి. వారికి శ్రీ వేంకటనాథుఁ డాయురారోగ్య భాగ్యసంపత్తు లిచ్చి రక్షించుఁగాత.

గ్రంథకర్త

శ్రీరస్తు

శ్రీమదశోకచరిత్ర కృతి పరిచయము

అది ఐతిహాసికయుగము. జీవితమార్గ ధర్మానువర్తి యగునట్లు జేయ రాజులు దీక్షాస్వీకరణను చేసిరి. ధర్మగ్లాని నాత్మార్పణము జేసి నివారించిరి. వారి బాహు వీర్యను, "ఆదిక్షత్ర" చరిత్ర సృష్టికాలంబమైనది. ఆధునిక జనత కాచరిత్రయంతయు, వాస్తవములో, కాల్పనికములో, స్పష్టముగ నిర్ణయింపరాని గాథలుగా నైనది. కారణము ఆర్షకవితల్లజుల యుల్లేఖనములుదప్ప చక్షుర్గోచరములగు "చారిత్రకాధారములు" గన్పట్టవు. చరిత్ర, గాథగా మారునంత ప్రాచీనత నందుకొన్నప్పు డెవరి దా లోపము? ఆ ప్రాచీనచరిత్రలో గాథలు త్రవ్వి పోసి దర్శించునపుడు, కనులు మిరుమిట్లుగొలిపి, వానిలో నింద్రధనస్సులు విరిసి హృదయపటము రాగరంజితమై కావ్యములు, పురాణములు, ఇతిహాసములు కొల్లలుగా నిష్పన్నములైనవి.

ఇది చారిత్రకయుగము. ఇందలి తొలి యుషస్సులనాటి దీ గాథ. చరిత్ర పునరావృత్తి నిరాఘాటముగ, అకుంఠితముగ సాగుచుండును. "ఆదిక్షత్రచరిత్ర" అనంతముగ సాగుచుండజేయు ధర్మదీక్ష నాటివలె నేడును ఆరాధ్యమైన ధ్యేయము. ఇది సత్యమగుచో నాటి గాథలు సత్యములుగావా? ఈ యంకురమున కది బీజము. దాని కంతకు పూర్వముండిన దేమగును? మాటలు చెప్పలేవు.

అగణితమణిస్థగితమకుటము మోయవలయు మస్తకము జీవజగ దుద్ధారకము, అరిషడ్వర్గ ప్రబోధిత విషవ్యూహచ్ఛేదకము నగు పీయూషాన్వేషణకై విజ్ఞానసాగర మథన క్షోభ మోసినది. సిద్ధార్థుఁడు బుద్ధదేవుఁడై అమృతమును నేల నాల్గు చెరగుల బంతులు దీర్చి వడ్డించినాఁడు. జీవకారుణ్యాశయ మూఁతగా "ధర్మచక్ర" ప్రవర్తన మారంభమైనది. ఆ జ్యోతిస్సు, మానవులలోని ఆసురమైన అంధకారము, తొలగ జేసి దివ్యత్వమును ప్రస్ఫురింపజేసినది. ఆ ప్రవర్తన మవిచ్ఛిన్నముగజేసి "ఆది క్షత్ర చరిత్ర"ను మరల నీ యుగమున తలపింపజేయబూనినవాఁడు అశోకుఁడు. ఆ మహా మనీషి విజయాంకములై, నిరవధిక కాలప్రవాహ తరంగ ఘట్టనల కెదురొడ్డి నిల్చి అత డెంతటి యున్నతుడు, స్థిరుడు, ఉదారుడో తెల్పు నుత్తుంగ శిలాశాసనములు, సువిశాల సింహప్రతిష్ఠితములు, వాకొనుచున్నవి. వితరణశీలియగు నశోకుని సంప్రేషణ మున బౌద్ధ పరివ్రాజక సంఘములు సార్థవాహులుగ శాంతిసందేశ భాండారముల విశ్వవిపణివీధుల కెత్తించి, విజ్ఞాన సత్రములు సాగించిరి. ఆతడు చరిత్రకందిన వ్యక్తియా? ఔను! కాదు! అశోక స్తంభములు, టిబెట్టు, చైనీయ శ్రమణకుల యుల్లేఖనములు, ఢిల్లీ ఎఱ్ఱకోటపై రెపరెపలాడు భారతీయ త్రివర్ణపతాక, ఔనను. హేమాచలశృంగసమున్నతము, సముజ్జ్వలమగు నాతని ప్రభుతా ప్రతిపాదకము లగు నీ యస్తిత్వము మాటున పరమకారుణికోత్తముఁడుగా పరిణతినందిన సజీవ

మానవ వ్యక్తిత్వ వికసనము, శుష్కచారిత్రక పరిధులలో నిముడక కొదనును. కవియూహాలు పండి, రసవత్కావ్య సరిత్తరంగ ప్రతిభాసితమై, ఆ వ్యక్త్యావిష్కృతి కమనీయత నందుకొను నంతే.

ధర్మపథ ప్రతిష్ఠాపకుఁడగు సశోకుని జీవిత పరిణామకావ్యమీ యశోక చరిత్రము. "కావ్యస్రష్ట" శ్రీ వేంకట నారాయణరావుగారు, "కవిత్వవేది"గా, నాధునికాంధ్ర సాహిత్య ప్రపంచమునకు మూడు దశాబ్దులకు మిక్కిలిగా పరిచితులు. వారి "ఆంధ్ర వాఙ్మయచరిత్ర సంగ్రహము," నిర్ద్వంద్వకృతియై సాహిత్య చరిత్ర రచనకొక శ్రీకారము జుట్టినది. నిగూఢ కావ్య తపస్సమాధిలో కాకలుదీరిన శైలి, కమ్మచ్చున లాగిన యపరంజివలె, తీగలై సాగినది. స్ఖాలిత్యములు లేని విశుద్ధధారకు తోడు పుష్కల జీవనానుభవము, నిశిత పరిశీలనాపటిమ, ఉజ్జ్వల భావనాప్రాగల్భ్యములు, అనుశీలకుల కడుగడుగున నామెతలు పెట్టుచుండును. దిఙ్మాత్ర ప్రదర్శన మిందుకు నిదర్శనముగా నుండగలదు.

నిండైన భారతీయాభిమాన మీ కావ్యవస్తు స్వీకరణకు కారణ మనిపించును. రాజకీయస్వేచ్ఛ, చిరంతన సామాజిక ధార్మిక ప్రవర్తనకొక యాలంబనమాత్ర మని, మన ప్రబల విశ్వాసము. అట్టి వ్యవస్థాపరిరక్షణకై పాటుబడిన శివాజీ ప్రభృతులను దలపించి పీష్వా బాలాజీరావునకు భారతావని నశోకముగ జేసి మునిన యశోకుని కథను వినిపించినాఁడు. బృహద్భారతభావము కవి నావేశపరవశుని జేసిన తెరి, ఆర్ష పావిత్ర్యమతం డందులో దర్శించును.

"పెన్నయురవడి, కృష్ణాగభీరతయును
తుంగభద్రాతరంగ మాధుర్యగతియు
నఘహరణ యమునా ప్రవాహంబురీతి
నలరి శ్రమణుని వాగ్ధాటి సాంతమయ్యె."

పాశ్చాత్యుల స్వాతంత్ర్య భావాభిరతి, ఆంగ్ల కావ్యాధ్యయన ఫలితముగ మనసున నాటినది. అదను జూచి తనదై, కవి యూహాలో రూపు నందుకొన్నది.

"ఇదియె నా జన్మభూమి యిం కెదురులేని
పుణ్యయశము గడించిన పూజ్యజనని
యనుచు నెద ముదం బొదవఁగ మనని యట్టి
మనిసి పీన్గొకండును లేదు మార్యసీమ."

ఇచట నిన్నమొన్నటి స్కాట్, మార్యసీమ కెగబ్రాకినాఁడు. కళింగయుద్ధ వర్ణన సందర్భములోఁగూడ, నిట్లే ఆంగ్లకావ్యములలోని పలుకుబడులు చక్కగా నదికినవి.

"ఎగిరిపోవు ప్రాణముల లెక్కిడగరాదు
త్రుళ్ళు పలలంబు ప్రోవుల కొలత లేదు
ధనికులు దరిద్రు లెవరో కన్గొనగరాదు
మొనగలంచుటంతయు, మృత్యువునకె పాదు."

"Friend and foe in one Red Ruin Lost—"
ఇచట భీభత్సస్ఫూర్తి దర్శనీయము.

ప్రాచీనాంధ్రకావ్య ప్రపంచములో కవిని మిక్కిలిగ యాకర్షించునవి భాగవతము, మనుచరిత్ర, విజయవిలాసములు.

భాగవతములోని అనుప్రాసములు, తమ శ్రవణపేయములకు రవళితో, నిట ననేక సందర్భములలో స్ఫురించినవి.

"జడిమఁ బడలియు నడుగిడు
నుడుగడు ప్రియతమను జూచు నుత్కంఠ బ్రియుం
డెడమయ్యెఁ బ్రణయమునకు
నడుమంత్రపు సిగ్గె దౌత్య నటనమొనర్పన్."

1, 2 పాదములలో గజేంద్రమోక్షన కథలోని పద్యగతియు, 3, 4 పాదములలో నడుమంత్రపు సిగ్గుచేయు దౌత్య నటన మనోజ్ఞమై విజయవిలాసమును స్ఫురణకు దెచ్చును.

1) "పాదద్వంద్వము నేల నూని, పవనుఁ బాలించి సర్వేంద్రియో
న్మాదం బీఁగియు, గేవలత్వమను సుధ్యానంబులో, నోంక్రియా
నాదాంగార మహార్చిఁ బేర్చుము! మనోనాళీక కుండామృతా
స్వాదానందవిభూతి పక్వమగు విశ్రాంత్యాకృతిస్ఫీతమై."

2) "స్వస్తి జగత్త్రయీసుపరివస్య విశస్త శివాంఘ్రిపంకజ
న్యస్తమనీష! బుక్షకమనాస్య కళాపరివేష! సమ్యగ
భ్యస్త శరప్రయోగ పటిమోరు ధనుర్గుణఘోష! శాత్రవ
గ్రస్త పయోధివేల్లిత ధరావిజిగీష! యశోకరాణ్మణీ!

ఈ పై రెండు పద్యములుకూడ పోతనామాత్యునిపై కవికి గల యత్యంత భక్తి ప్రపత్తులను ప్రదర్శించునవి.

మనుచరిత్రలోని "ఇంతలు" గాక, అచటి యాస్ఫోటన సంరంభనుగూడ, కవికి క్రీతిపాత్రనులై క్రొత్తరూపములు సంతరించుకొన్నవి.

కావ్య కమనీయతాస్ఫూర్తికి మనోజ్ఞాలంకారములు ప్రోగసేయు పాసులు ఈ యుద్యానమున నట్టి వెన్నియేని గలవు.

"అనయంబోకిలివేవి
ళ్ళను దినముగ్ గలతవెట్టె నంతంతకు
గ్రొన్నన దోడిగెడు రెమ్మకువలె
మినుకెక్కఁగ్ మన్నుమెక్క మిడుకు పొలతికిక్."

తొలి చూలు కాంతను గూర్చు కమనీయ వికాసము! ఈ పోలికలతో సహృదయ హృదయ వికాసము గూర్చునుగదా! అట్లే,

"విపినంబు రాజు డాసిన ద్రప వహించె
పొసగు వలివెంపుటివము మే ల్ముసుగు దాల్చి

దీని స్వారస్యము చదువరు లాస్వాదింపగలరు. భావుకుఁడగు నీ క:,

"అర్ధచంద్ర వలయంబను తబుకున
శీతలమరీచి గణోదనముల
నుడుతతికి" దినిపించినాడు.

ఈ యూహ క్రొత్తదేగాక పాశ్చాత్య భావనావైఖరిఁ దలపించుచును.

అచ్చపు రాయలసీమ ప్రాంతీయపు నుడికారములు మనోజ్ఞముగ నట నట పొదుకొన్నవి.

"ఏకాయకి, రెండున్నర" మొదలగునవి.

"పండిన జోనాళము జూచు రైతు" ఎడదలోని నిర్భరానందము గాసిబోసి కొలిచిన కవి తన కావ్యములో నీ యుపమను గుదిగ్రుచ్చినాడు.

"తన వీపుఁ దానె చూడదు
మనుజు డిసీ యెటుల ధర్మమర్మ మెఱుంగుర్."

ఈ పలుకుబడి పల్లెపట్టులలో జీవము బోసికొన్నది. కావ్యమున కిట జీవము బోసినది.

వర్తమానాధికారమార్గ విహరణమును సఫాలుజేయువాఁడువలె,

"స్వీయబంధువులకె ... ..."

అన్న పద్యములో తన యంతరంగములోని క్షోభను ప్రదర్శించుచునే, సుపరిపాలన మేయే లక్షణములతో నుండవలెనో యుపదేశించును.

స్వీయకాలిక, సామాజిక పరిస్థితులకు కావ్య మాదర్శమనుట కిది యొక నిదర్శనమేమో !

కావ్య వస్తువు రెండువేల యేండ్లకు పూర్వముదైనను ముసల్మానుల పరిపాలనాప్రభావము జీర్ణించిన పిష్వాలనాఁడు, చెప్పించినది నేఁడు చెప్పినది, గనుక హిందీ లేక ఉర్దూపదము లాయా సందర్భములలో నౌచిత్యభంజకములుగాక యున్నవి. (పశిత్ర్యలోకమున కీ కావ్య సృజనాకౌశల మితఃపూర్వ మపరిచితము. పండితప్రకాండులుకూడ తల లూపవలయు, శాబ్దికాధికార మీ కావ్యములో నడుగడుగున నెరుగుచున్నది.)

ముమ్మరముగ ప్రాపంచిక జీవన సమర మున్మత్తముగా సాగి విజయ మెటో తెలియరానియదనున శాంతికొరకై యాక్రోశించు మానవపథికుని కది ఉదాత్త గంభీరముగా గోచరించి హృదయప్రసన్నతను గూర్చునట్లే శాంతి సమ్రాట్టగు శోకుని జీవితము ఆంతరిక తపఃఫలితముగ దివ్యప్రశాంతిని తథాగతుని యమృతవాక్కులలో దర్శించి ధన్యమైనది. కావ్యముగూడ ఆరంభఘట్టములలో నిర్ఝరిణీగమనవైఖరిఁ దలపింపజేయుచు బోయి కావ్యాంతమున ప్రబోధితుని యంతఃకరణమువలె ప్రసన్న గంభీరమగు నాశ్రమవాటికఁ జేరుసరికి నట్టిదియే యగు గతి సంతరించుకొని కావ్యార్థ స్ఫోరకముగా నైనది.

ఇవి మచ్చునకు కొన్ని దర్శనీయములుగా గుణములు నాకు దోచినవి. అధికారులగు రసపిపాసుల కీ కొన్ని గుటకలతో దనివిదీరదు. కావ్యసరి త్తదియే మీ ఎదుట నున్నదిగదా ! తనివితీర గ్రోలగలరు !

ఓం తత్ సత్.

నెల్లూరు, హేమలంబి శ్రావణ శుద్ధవిదియ.	బుధ విధేయుఁడు, అనుపూరు నాగభూషణరావు, యం. ఏ.,

శ్రీమదశోక చరిత్ర కథా సంగ్రహము

ప్రథమ కాండము

లీగ్ ద్విజాతి సిద్ధాంత కారణముగ, భారతదేశము ద్విభాగమగుటను తలంచి, సంక్షుభిత మనస్కుఁడై యుండిన కవి మనఃఫలకమున 'పీష్వా బాజీబాలాజిరా' వను మంత్రీంద్రుఁడు, చిత్రితుండగుటచే, కవి, యాయనయే శ్రోతగ, నొక్క కావ్యమును చెప్పబూనెను.

పానిపట్టు యుద్ధరంగమున మహారాష్ట్రుల సైన్యమంతయు చెదరిపోగా ప్రజలు సంపదలు కోల్పోయి యుండిరి. బాలాజిరాయని హృదయ మాకారణమున కలత జెందెను. ఆ దుఃఖముతో నాతఁడు భారతమాతను గూర్చి తలపోయుచు, తనకు మనస్థైర్యము నిమ్మని యామెను ప్రార్థించుచు, తన పూర్వులను, శివాజీ ముఖ రాణ్మూర్ధన్యులను, ఐక్యభారత స్థాపనకై పడిన పాట్లను తలంచి లపించుచు, బ్రహ్మేంద్ర కరోత్తముఁడగు వేదానందుని మనికికి, నశ్వారూఢుఁడై చనెను. (బ్రహ్మేంద్రుఁడు, బాజీరాయని ప్రసిద్ధ గురువుగా చరిత్ర పేర్కొన్నది.)

ముని నివాసభూమి నాతఁడు చేరబోయిన సమయమున ప్రకృతియే యాతనికి స్వాగతమిచ్చెను. బాలాజి, దేహళీప్రాంతమున, నశ్వావతరణము గావించి, ఆదర్శ గుణ ప్రధానుఁడగు వేదానంద సద్గురుని దర్శించి, నమస్కరించెను. మునీంద్రుఁడును మంత్రితో, క్షేమోక్తి నెఱపి, యాతని ముఖభంగికి నాత్మ యెరిగి, నాతని ననున యించెను. బాలాజిరాయఁడును "భావా విశ్వాసరావుల పతన చరితను" గురూత్తము నకు వర్ణించి చెప్పుచు, దుఃఖోద్వేగమున, కంటదడివెట్టెను. వేదానందుఁ డాతని నోదార్చుచు, మతసమున్నత స్థితికిని, భారతీయత నవ్యమై పరగుటకును, కలుగ వలసిన పరిణామముల గూర్చి యుపన్యసించెను.

బాలాజీయు, నా మాటలవలన కొంత చిత్తవిశ్రాంతి నొంది, పునహానగరము నకు రా నాతని ప్రార్థించి వీడ్కొని చనెను.

కొంతకాలము తరువాత బాలాజీరాయని యాహ్వానమును పురస్కరించుకొని వేదానంద మునీంద్రుఁడు పునహానగరమునకు పోయి యచ్చట నొక నగాగ్రమున నుండు పార్వతీదేవి యాలయమున బసచేసెను.

మరునాఁడాతడు తన్ను చూడవచ్చిన బాలాజీతో నిట్లు చెప్పబూనెను.

"భారతమాత పరమపవిత్ర. దివ్యశోభాసమేత. ఈ భూమి నెందరో రాజన్యులేలి చనిరి. కలియుగారంభమునుండియు భారతమును, అయోధ్య, హస్తిన, రాజ్యగృహము, కేంద్రములుగ ఎందరో భూవరులేలిరి, మొదటి వారిలోనివాఁడగు,

శుద్ధోదనుని పుత్రుఁడే శాక్యుఁడు. అతఁడెల్లప్రాయముననే సౌందర్యరాశియగు, సతిని ముద్దుల సుతుని, వదలి, యడవులనుజొచ్చి శ్రమించి, జనసామాన్యమునకు మోక్షమార్గ మును జూపెను. ఆతఁడు నిస్పృహ, యహింస, సత్యము, నిర్లిప్తత నిండుకొనగా మోక్ష రాజ్యమును సాధించెను. అందుచేతనే, ప్రజలెల్లరాతని వివేకసారమును భజించిరి.

ఆతనికాలమున మగధకు బింబిసారుఁడును, అజాత శత్రుఁడును రాజులైరి. అజాతశత్రుఁడు పాటలిని నిర్మించెను. ఆ శిశునాగాన్వయ మంతరించిన పిదప మహా పద్మనందుఁడు కొంతకాలము మగధనేలి వానప్రస్థాశ్రమము స్వీకరించెను. అతని తనయులు నవనందు లవినీతులై చాణక్యు నవమానించి, యాతని కోపవహ్నికి, శలభములైరి. నందవంశ నిర్మూలనానంతరము చాణక్యుఁడు మురాసుతుఁడగు చంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యాభిషిక్తుని కావించెను. అతని తరువాత నతని కుమారుఁడగు బిందుసారుఁడు మగధాధినాథుఁడయ్యెను. అతఁడు ప్రజాక్షేమమే తన క్షేమముగా నెన్ని, సుపరిపాలన సాగించి కీర్తిశేషుఁడయ్యెను. ఆ బిందుసారుని కుమారుఁ డశోకుడు బుద్ధపాదముల గొల్చి లోకవంద్యుఁడై ప్రజాపాలనం బొనరించెను''

అని యీ విధముగా వేదానందుఁడు చెప్పగా విన్న బాలాజియు, 'స్వామీ, అశోకుడు సనాతనమగు వేదమును డిగి నూతనమార్గము నేల యవలంబించెను ?' అని ప్రశ్నింప, యమీంద్రుఁ డిట్లు చెప్ప నారంభించెను.

'బిందుసార నృపాలుఁడు అతులపరాక్రమశాలి. స్వప్రజాచకోర చంద్ర ముఁడు. అతఁడు చాణక్యుఁ డేర్పఱచిన రాజ్యాంగనీతిని 'తుచ' తప్పక అనుసరిం చెను. రాజ్యమంతయు నాలుగు రాష్ట్రములుగ విభజితమై యుండెను. ప్రతిభాగము నకు నొక్కొక్క ప్రతినిధి పౌరుల కుత్తరవాదియై పాలించుచుండెను. వివిధ వ్యవ హారముల దీర్ప ముప్పది ప్రత్యేక సభలుండెను. అర్హులు అధికారపదములనుండి పాలన సాగించుచుండ పాలక పాలితుల మధ్య సుహృద్భావమేర్పడి యుండెను. లంచగొండితనము లేకుండెను. ధనికు లుదారవర్తనులు. పేదలు సైతము నిత్యసంతుష్టి గనిరి. మగధరాజ్యము రామరాజ్యమునా వాసికెక్కెను. మెలఁకువతో చారచక్షువై రాజుపాలించుచుండెను. మౌర్యసైన్యమున ముప్పదివేల రథములు, అన్నియే యశ్వ ములు తొమ్మిదివేల గజములు ఆరులక్షల పదాతిసైన్యము అమరియుండెను. రాజు సోమరితనమెట్టిదో యెఱుఁగక నిరంతరము పరిపాలనా వ్యవహారనిమగ్నుఁడై యుండెడి వాడు. అతనికి పదునైనుమంది భార్యలు. పట్టపుదేవి వసుగాత్రి. ఆమెను బౌద్ధులు 'సుధర్మ'యని పిలుచుచుండిరి. వారివలన నతనికి తొంబదెనమండుగురు సుతులు గలిగిరి. వారిలో జ్యేష్ఠుఁడు సుషీముఁడు. సుమనసుఁడనియు నాతఁడు పిలువబడు చుండెను. వసుగాత్రి యాతని తల్లి.

ఇట్లుండ బిందుసారుఁడొక నాటిరేయి, కలలో నొక సుందరిని చూచి, యామెను ప్రత్యక్షముగా గన నువ్విళ్లూరు చుండెను. రాజ్ఞియగు సుధర్మ యావిషయము నొకకంట కనిపెట్టుచునే యుండెను. గదాధరుఁడు రాజునకు మిక్కిలి కూర్చువయస్యుఁడు. వారిరువురు 'తనువు – ప్రాణము' నా, కడు నెయ్యు

మున వర్తించుచుండిరి. ఒకనాడు రాజాతనితో తాను, కలలో చూచిన యువతిని గూర్చి ప్రస్తావింప, నతఁడును, రాజును వేటకు పురికొల్పెను.

ద్వితీయకాండము

ప్రియవయస్యుని ప్రోత్సాహమున, భూపాలుఁడొకశుక్లాష్టమి ప్రాతస్సమయమున, వేటకై యేతేరు వీరవ్రజంబులతో గూడి యత్యుత్సాహమున, నరణ్యప్రాంతమునకు బయల్దేరెను. వారావిపినసీమ కొంతవడి మృగయావిహారమగ్నులై యుండి ప్రొద్దెక్కుటరిని యలసి, కొండసెలయేటిచే నేర్పడిన, యొక కాసారతీరమును చేరిరి. అత్తటిని సమీపమున వారొక సుందరాంగిని చూచిరి. ఆమె చక్కని రూపసంపద వారి నాకర్షించెను. ఆమె శరచాప హస్తయై యుండెను. శరసంధానకార్య తన్మయయగు నా సుందర తరుణిని భూజానియు చూచెను. వేటకాండ్ర సవ్వడి చెవిసోకగనే యాతన్వంగి యచ్చోటువాసి చనెను. ఆ క్షణముననే ఒక బాణము ఎద నాటియుండగా కడువేగముగ వచ్చుచుండు నొక పెద్దపులిని చూచి రాజు బాణమొక్కటిని సంధించి దాని నేసెను. ఆ దెబ్బతో నది నేలగూలెను. భూరమణుని యనుచరులెల్ల రొక్కుమ్మడిని, అవ్యాఘ్రమును చుట్టుముట్టి రాజు వేసిన బాణమే గాక మరొక్కటియు నందుండుటను చూచి, అది యెవ్వరిదో తెలియగోరి దానిని బయటికి లాగిరి. దానిపై నుండిన యక్షరములలో మొదటి యక్షరము మాసి యుండెను. మిగిలిన యక్షరములను 'భద్ర' యని వారు చదువగలిగిరి. రాజును ఆ బాణమును ప్రయోగించిన యా వీరవనిత జాడలరయ భటుల నంపెను. వారేగిన పిదప రాజా బాణమును, చచ్చిపడియున్న పులిని చూచి యాకన్నియ బలిమిని, మదిని తలపోయుచు, నాటికి వేటచాలింపుఁడని భటుల కాజ్ఞయిచ్చి తన పటకుటీరమును చేరెను. అచ్చట ప్రియవయస్యున కాబాణమును దానిపైనున్న యక్షరములను చూపి 'కలలో నేనొక యువతిని చూచితిని. ఆ కలికియే నాకంటబడినది. ఈ కన్య నాకిచ్చిన అది నాభాగ్యమే యగును' అనియెను. గదాధరుడును "స్వామి! ఆమెపై మనసు గల్గిన నన్ను నుపుము. నేనామెను నీకడకుఁ దెత్తును." అనెను. వనిత, నన్వేషింపబోయియుండిన, భటులింకను తిరిగి రానందున, రాజు చిఱునవ్వునవ్వి యూరకుండెను.

ఆ మధ్యాహ్నానంతర మచ్చటికి వచ్చి యుండిన యొక భిల్లుని మూలమున రాజభటులాకన్నియ విషయమై కొన్ని విషయముల వినిరి. ఆ మానిని శిశునాగవంశమున బుట్టినదనియు, ఆమె బంధుగులు శత్రువులకు భయపడి వనభూముల ప్రచ్ఛన్నవృత్తి నివసించుచుండిరనియు తెలిసికొనిరి. ఆ విషయములన్నియు రాజు చెవి కెక్కెను. అంత రాజు వారట్లు అజ్ఞాతముగ నరణ్యమున నిడుమలబడ పనిలేదనియు యేదేని జనపదమున సుఖముగ కాలము గడపవచ్చుననియు చెప్పి ఆ విషయముల నామెకు చెప్పి వత్తమని భిల్లునికొఱకు పంపెను. అప్పటికే యాతడవచ్చోటు వాసెనని విని, రాజును సాయంసమయ విహారార్థమరిగెను. ప్రియవయస్యుఁడగు గదాధ

రుఁడు రాజునానతి పొంది విశ్రాంతికై యేగియుండెను. కావున, రాజొక్కరుఁడే వాహ్యాళి వెడలెను. విశ్రాంతికని పోయియుండిన గదాధరుఁడు భిల్లుని పేరు నివాసము మొదలగు కొన్ని విషయముల దెలిసికొని రాజును కలిసికొన బయల్దేరెను.

రాజును, విహారానంతరము తిరిగివచ్చుచో, నొక్కచోట వీనుల విందొనరించు శ్రావ్యగాన మొక్కటి యాతని చెవుల బడెను. ఆ పాట వినుచు రాజు వచ్చుచుండగా గదాధరుఁ డాతని కలసికొనెను. రాజాతనితో "మిత్రమా" నీవును ఈమధురగీతమును వింటివిగదా! నా స్వప్నవృత్తాంతమును, నా మనసులోని వలపు సంగతియు నీకెరుకయే. బుద్ధిమంతుఁడవు కావున మిగిలిన పనుల నేరీతి నేని నెరవేర్ప నీవ సమర్థుఁడ" వనెను. నావుడు గదాధరుఁడిట్లనియె. "స్వామీ! ఇంక సందేహము వలదు. ఆమెయే నిన్ను చూచి ఈ గీతాలాపనముచేసి యుండనోపు. నేను పోయి యామె విషయమును తెలిసికొని వత్తును. భిల్లుఁడామె భృత్యుఁడు. అతని సాయమున నేనామెను నీకు కూర్తు"నవెను. రాజును యారేయిగడపి మరుదినమె తన నగరికి పోయెను. సతీవిషయమైన వార్తలను నిరీక్షించుచు రాజు కొన్ని నెలలు కడపెను.

రాజును వీడ్కొన్న గదాధరుఁడు భిల్లుని చూడబోయెను. అతఁడు భిల్లపల్లి యనుచేరి భిల్లుని గూర్చి ఎవరిని విచారించినను అతని జాడలు తెలియలేదు. అయినను గదాధరుఁడు, హతాశుఁడుగాక కొంత వైద్యము తెలిసినవాఁడు కావున, ప్రతి భిల్ల గృహముకడకును వైద్యనెపమున బోయి, వారితో స్నేహముచేసికొని వారిలో కొందరు తనకు తోడై త్రోవచూపగా, కొంతకాల మాప్రదేశము నంతయు గాలించి చూచెను. కాని యాతనికి భిల్లుఁడుకాని, తాను కనబోయిన కన్నియగాని కానరారైరి. నిరుత్సాహము తన్నలము కొనగా నాబాపఁడు దాపుననున్న పార్వతీ దేవి యాలయమునకు బోయి దేవిని దర్శించి రాదలంచెను. పూజారి యింటికి పోయి దేవి సన్నిధి వాకిలి తెరువుమని కోరెను. ఆ పూజారి లేడు. అతని తల్లి యంతకు ముందు తన కోడలి కేదో మందిచ్చి యుండిన గదాధరుని గాంచినంతనే యాదరముతో నాహ్వానించి ఆలయపు తాళపు చెవినిచ్చెను. గదాధరుఁ డామెనుగూర్చి 'ఈపల్లెలో సుషేణుండను భిల్లు డెవఁడేనికలఁడా?' యని ప్రశ్నించెను. అందులకా వృద్ధ 'అయ్యా, సుషేణుడు నా కుమారుఁడే. ఈ పల్లెలో నెవరికిని యీ పేరు తెలియదు. అంబ పూజారిగా మాత్రమే యాతని నిచ్చటివారెఱుంగుదురు. అతఁడిప్పుడు చంపానగరవాసియగు శంపుఁడను బ్రాహ్మణు నొద్దకు ఒక రాచకన్నియను విడిచివచ్చుటకేగి యున్నాడు రేపోమాపో రానున్నాడు" అనెను. విప్రుఁడును ఈ మాటలకు కడు సంతసించి గుడిలోనికేగి దేవిని దర్శించివచ్చెను. ఇంతలో గృహపతిరాగా గదాధరుఁడు సంతసించి యాతని ప్రయాణవృత్తాంతమును గూర్చి యడిగెను. అప్పుడా యంబపూజారి ఇట్లు చెప్పదొడంగెను.

'ప్రాఙ్మగధమున చంపయను పట్టణము కలదు. అందు శంపుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు గలఁడు. అతని కొక్క పెంపుడు కూతురుగలదు. ఆమె పేరు సుభద్ర. ఆమె శిశునాగకుల్యాదితయగు కన్నియ. ఆమె తల్లి తల్లి తప్ప సమస్త బంధువులును కాల

గతిని జెందిరి. కావున నాబాలికను, ఆమె మాతామహిని, శంపుఁడే ఆశ్రయ మొసంగి కాపాడుచుండెను. ఆమెకు విలువిద్య నేర్పుమని శంపుఁడా సుభద్రను నాకడ కనిపియుండెను. నేనిప్పుడా బాలికను ఆమె పెంపుడు తండ్రికడ దిగబెట్టి వచ్చితిని. ఇక నాతో నేమి పనియున్నదో సెలవిచ్చిన మీయాజ్ఞ శిరసావహింప సిద్ధుఁడ' ననెను. గదాధరుఁడా విషయముల నెఱుంగుట కెంతయు సంతసించెను. తరువాత జరుగవలసిన కార్యముల గూర్చి యాతఁడా భిల్లునితో కొంతచర్చించెను. తదుపరి యాతని వీడ్కొని చంపాపురికి పయనమై పోయెను.

అచ్చట గదాధరుఁడు తనకుగల జ్యోతిషవిద్యా ప్రభావంబునంజేసి బ్రాహ్మణ బృందముతో స్నేహ మొనర్చుకొని శంపుని వృత్తాంతమరసి, యాతనితో స్నేహ మొనర్చెను. అతఁడప్పుడప్పుడు శంపుని యింటికేగి సుభద్రాంగి చక్కదనమును సౌశీల్యమును గమనించి యామె రాజపత్ని కాదగునని నిశ్చయించెను. ఒకనాఁడా తడు శంపుని నడిగి యామె జాతకమును పరీక్షించి భావిఫలముల గూర్చి యాతనితో నిట్లనెను. "అయ్యా ఈమె రాజపత్ని కాగలదు. ఆమె కాతనివలన చక్రవర్తి కాగల కుమారుడు జనింపగలఁడు." ఆ మాటలకు శంపుఁడెంతయో ముద మొందెను. ఆవిషయము నాతడు సుభద్రాంగిని పెంచిన ధాత్రి, యశోకతో వివరముగా పలికి ఆమెకు గదాధరుని పరిచయము గావించెను. ఆమెయు నాతని సత్కరించి యతనితో చర్చించెను. తదనంతరము గదాధరుఁడు వారిని వీడ్కొని భిల్లుఁడున్న పల్లెకుపోయి యాతనితో మాటలాడి వర్షఋతు వేగునప్పటికి అశోకయు శంపుఁడును పాటలికి వత్తురు గావున వారికి వలయు సౌకర్యముల గూర్చుటకై భిల్లునితో గూడా పాటలిని జేరెను.

శిశిరనిదాఘములు చెల్లెను. శ్రావణమాసము సైతము కడచనెను. శంపుఁడు తన కూతునకు రాజసంబంధము గూర్చుటెట్లో యని యాలోచింప దొడగెను. అతడు తన భార్యతోను ధాత్రియను నశోకతోను, ఆ విషయముల పదింబదిగా చర్చచేసెను. అప్పుడశోక శంపునితో నిట్లనెను. "గదాధరుఁడు మనకు మిత్రుఁడు. అతఁడు పాటలీ నగరమున మనకు సాయపడగలఁడు. నేను పాటలికి బోయి రాజాంతఃపుర మున దాదినగుదును. నీవును నీ భార్యయు సుభద్రాంగితో గూడా పాటలికి వచ్చి విప్రులవాడలో నివాస మేర్పరచుకొని యుండుఁడు. సమయము చూచి పుత్రిని రాజునకు గూర్ప యత్నములు కావింతము' ఈ మాటలకు శంప దంపతులలరిరి. ఆ ప్రకారమే వారు తమ దుహితతో గూడా, కతిపయదినముల పాటలిని చేరిరి. భిల్లుఁడు వారికి తగు సదుపాయముల నేర్పఱచెను. అశోక రాజు కొలువున దాదిగా కుదిరెను. రాణియగు సుధర్మ, గదాధరుఁడేదో యుక్తి పన్ని, రాజునకు వేరొక కన్నియను కట్టిబెట్ట యత్నించుచున్నాఁడను విషయమెఱింగి యాతని నంతఃపుర కారాగార బద్ధుని గావించెను. ఈ విషయము నశోక ఎట్లో తెలిసికొనెను. రాజున కావార్త తెలుపుటకు ముందే రహస్య హర్మ్యమున నా గదాధరు నెచ్చట నిర్బంధి యుండిరో యా ప్రదేశము నామె తెలిసికొనెను.

అట శంభుఁడును తనకుగల వేదశాస్త్రపరిచయమునచేసి, యచ్చటి బ్రాహ్మణు లలో చక్కని పలుకుబడి సంపాదించెను. ఎన్నిదినములైనను, గదాధరుని జాడలే కానరానందుకు చింతించి తుదకాతని వృత్తాంతమును అశోక ద్వారా తెలిసికొని, యాతనికై, యిక తడయుట కార్యముకాదని నిశ్చయించి, తానే కూతురును రాజాంతఃపురమును చేర్ప యత్నములు సలుపసాగెను. అతఁడు ద్వారపాలురతోడను నృపబంధువులతోడను స్నేహము నెఱపి కూతును రాజసౌధమునకు గొనిపోవ సమ్మతుల వడసెను. ఆశ్వయుజమాసమున నొక్కనాఁడాతడు తన తనయతో గూడా రాజదర్శనమునకు పోయెను. రాజాజ్ఞ పొంది శంభుఁడు యౌవనోజ్వలిత యగు సుభద్రాంగితో గూడా రాజు నెదుటికి బోయి యామె నాతని కుపాయనముగ నర్పించుచు 'భూనాధా! నీవీమెను దేవిగ గ్రహింపుము. ఈమె సాక్షాత్తు జనని కాఁగలదు. దీన నీకు శుభము లొదవును'' అని నుడివి వేదోక్తముగా నాతని నాశీర్వదించెను. ఆతఁడు ఛాందసుఁడగుట రాజు వని గన్నయువతియే యామె యని పలుక జాలఁడయ్యెను. రాజును ఆమెనొకసారి, అరగొఱగా జూచి యామెను అంతిపురిని విడిచిపొమ్మని, శంభున కానతిచ్చెను. ఆ మాటల కెంతయు హృష్టుఁడై శంభుడు మరుసటిదినమున నామెను తోడ్తెచ్చి విడుతునని చెప్పి రాజును వీడ్కొని యిల్లు చేరెను. రెండవనాఁడే, విప్రుఁడు సుభద్రను, రాణివాసమున విడిచివచ్చెను. అచ్చటి రాజాంగన లామెను సైరంధ్రిగా నొనరించిరి. సుభద్రాంగియు నచ్చటివారితో కలసిమెలసి వారికి తలలో నాలుకయై వర్తింపసాగెను.

పదినెలలైనను తాను వనిగన్న కన్నియజాడలు తెలియరాకుండుటచేతను, ఆమె నన్వేషింపబోయి యుండిన శంభుఁడు గూడ తిరిగి రాకుండుటకు కారణము తెలియకుండుటచేతను రాజు ఆందోళన పడసాగెను. శంభుడు తన తనయ, నట వదలి పోవుచు, ఆమె సాక్షాత్తు జననికాగలదని చెప్పిపోయెను. కాని ఆమెయె తాను వనమున చూచిన కన్నియ యనుట యాతడెఱుగఁడు. ఈ కన్నియను పూర్తిగా తాను చూడలేదు. కావున నామెను చూడ కాంక్షించుచుండెను. కాని యంతఃపురాంగన లామె రాజు కంటపడకుండునట్లు యత్నించిరి. సుభద్రాంగియు రాజాంతఃపురమున నూడిగములు సేయుచు సిగ్గుపెంపున రాజునెదుటికిమాత్రము పోకుండా తప్పుకొని తిరుగుచుండెను. రాజాదరణమునకు తాను నోచుకొనలేదేయని యప్పుడప్పుడు దుఃఖ పడుచుండెను. ఆ విషయము నెఱిగిన యశోక ఏకాంతమున సుభద్ర నోదార్చుచు, ఎట్లైన నామెయెడ రాజు ప్రసన్నుఁడగునట్లు కావింతుననియు చెప్పెను.

ఇట్లుండ నొక్కనాఁడు రాజు మేడమీదినుండి సుభద్రాంగిని చూచెను. ఆ సమయమున రాజునకు అవంతి పౌరులుపాయనముగా నిచ్చియుండినవారువ మామెను వెన్నంటిరాగా ఆమె దానినొక్క చఱపు చఱచి పరువిడజేసి తులసిచెట్టుకడకు పోయెను. ఆ చర్యను చూచిన రాజు ఆశ్చర్యముతో ''ఔరా! బ్రాహ్మణస్త్రీకి క్షాత్రగుణమెట్లబ్బెనో?'' యని తలపోయసాగెను. తులసీపూజ కావించుచుండిన సుభద్రాంగి సోయగమాతని హృదయమును హరించెను. కాని విప్రాంగనల చూడ రాదని మోహము కల్గియు తన భావమునణచుకొని యుండెను. తాను వనమున

చూచిన కన్య ఛాయలీమెయందును కన్పడుచున్నను ఆమెయు ఈమెయు ఒక్కరే యగుదురో కాదో యని యాతని మనమున సందేహామలముకొని యుండెను.

ఒకప్పుడు రాజు 'భద్రా' యను పేరున్న బాణమును అశోకకు చూపి "ఈ యమ్మను చూచితివా ?' యని ప్రశ్నించెను. అందుల కశోకయు 'ఔరా! ఇది రాజపుత్రికది. ఇది రాజుచేతికి ఎట్లు వచ్చెను ? యని ఆశ్చర్యచకితకాగా రాజామెను "రాజపుత్రిక ఎవరు ? ఆమె వృత్తాంతమేమి ?" యని యడిగెను. అందులకు అశోక "ప్రభూ సుభద్రాంగి వీరవనిత. చారుశీల, నాబంధువు నామాట జవదాటదు. ఈ శరమామెదే! అని పల్కి భూపుని ప్రసన్నుని కావించుకొనెను. అప్పటినుండి అశోక సుభద్రను రాజుచెంత చేర్చుటకు తగిన సమయమునకై వేచి యుండెను.

ఇట్లుండ నొక్క మధ్యాహ్నమున రాజు కొలారమున నొక్కడే పరుండి యుండ నదియ, యదనని తలంచి యశోక సుభద్రను రాజును సేవింప పంపెను. ఆమెయు రాజు పాదము లొత్తుచుండెను. రాజు ప్రక్కకు తిరిగి పరుండగా ఆమె వీవనతో విసరదొడగెను. ఆ సమయమున హఠాత్తుగా నెచ్చటినుండియో యొక భుజంగము రాజు పరున్న మంచముకడకు వేగముగా వచ్చుచుండుటను గమనించు చుండిన, సుభద్ర రాజు ప్రక్కనుండిన కత్తితో, దానిని చంపెను. ఆ సమయము నకు సరిగా రాజునకు మెలకువ వచ్చి చచ్చిన పామును జూచి, యామెను 'కోమలీ! ఇటురమ్మని' చేయివీచెను. ఆమె సిగ్గుపెంపున తలవాల్చి యాతని పాదములపై వ్రాలగా రాజామెను ఆదరముతో లేవనెత్తి ఏమివలయునో కోరుమనెను. ఆమె నోట మాటరాలేదు. రాజామెను నిదానించి పరికింపగా స్మృతిదట్టి పూర్వగాథ యంతయు మనసునకు వచ్చెను. "నృపబాలిక బ్రాహ్మణునింట చేరెనేమో" యను కొనెను. ఆ సమయమున దాపుననుండిన యశోక 'ప్రభూ! ఈమెను శంపుఁడు పెంచినాడంతియే. ఈమె రాజకన్యయే. 'భద్ర' ముద్రగల శరమీామెదే యనెను. రాజాసమయమున గదాధరుఁడామెకొఱకుపోయి యుండిన వాఁడేమయ్యెనో యన నామె యాతఁడెట్లు అంతఃపురమునందలి రహస్యమందిరమున బద్ధుడై యుండెనో తెలిపెను. రాజు సందేహము తీరిపోయెను. అతఁడప్పుడు సుభ్రద్రాంగి ననునయింప ఆమె తనచేతనుండిన వజ్రాంగుళీయమును తాను రాజకన్యయే యని నిరూపించుటకు రాజునకు చూపెను. వారలాండొరులతో ప్రేమసంభాషణముల ప్రొద్దుపుచ్చు చుండ నంతలో నొక చారుఁడువచ్చి రాజుతో యుద్ధప్రసక్తి చెప్పగా సుభద్రాం గితో సంభాషణను ముగించి గదాధరుని చెఱనుండి విడిపించి యాతనితో కూడా కొలువునకుపోయి యుద్ధమునకు పయనమయ్యెను. అచ్చట నాతఁడు అరివీరుల చెండాడి విజయుఁడై పాటలినిచేరిన సమయమున పౌరులాతనికి ఘనస్వాగత మొసం గిరి. అంతఃపురమును ప్రవేశించు సమయమున పరిచారికాగణమాతని సత్కరింప బూనిరి. ఆ సమయమున సుభద్రయు ప్రభువునకు మంగళారతులనిడ వారితో బోయెను. వారందఱిలోను సుభద్ర సుందరీ సవ్యకరమును బట్టి ముందరుగసాగెను.

ఆ సమయమున వారలకు 'శుభమగుగాక' యని గదాధరుఁడు పలికెను. వధూ సహాయుఁడై విజయలక్ష్మీ సమేతుఁడైన యా మహారాజు మేడ నెక్కెను.

అంతఃపురాంగనలా దృశ్యమును చూచి యీసుగొనిరి. కాని సుధర్మేతరలు మాత్రము పుత్రార్థియై ఱేడు పూర్వము తమ్ము పెండ్లాడినట్లే సుభద్రను సైతము స్వీకరించెనని తలంచి రాజుదారుఁడగుటచే యూరడిల్లిరి. రాజును సుభద్రాంగియు నిష్టసుఖములఁదేలుచు కాలము వెళ్లబుచ్చుచుండిరి.

అశోకయు తుష్టమానసయై శంపున కావార్త నెమ్మదిగా చేరవేసెను.

తృ తీ య కాం డ ము

సుభద్రాంగియు, నృపాలుని సంతోషసాగరమున తేల్చి సవతిముద్దియలును, ముదమందునట్లు వర్తించుచు, కాలము గడుపుచుండెను. కొన్ని దినముల కామె గర్భవతియయ్యెను. ఒక శుభముహూర్తమున నామెకొక కుమారుఁడుదయించెను. ప్రజలందరు సంతోషించిరి. దైవజ్ఞులు సుగుణకీర్తులలో బాలుఁడఖండుఁడగునని వచించిరి. బాలునకు 'అశోకు' డని పేరుపెట్టిరి.

ఇట్లుండ రాజు సుభద్రాంగిని వివాహమాడెనో లేదో యను అట్టొకటి వినవచ్చెను. మంత్రులా యపవాదువిని సుభద్రాంగీ వివాహతంత్రమును నడపునట్లు రాజునకు సలహాయిచ్చిరి. రాజును అట్లే కావించెను. సుభద్రారాజ్ఞికి అశోకుఁడను పుత్రుడుదయించినాడని రాజ్యమందంతట చాటింపబడెను. ప్రజలు పండుగలు చేసికొనిరి.

అశోకుడు దినదిన ప్రవర్ధమానుఁడగుచుండెను. రాజుమాత్రము బాలుఁడు కృష్ణాంగుఁడు కురూపియని యాతని యందంతగా ఆసక్తి చూపడయ్యెను. దానికై బాలుని తల్లియు నవ్వయు మనమున చింతించుచుండిరి. బాలుని పోషణయందు వారు కడుజాగరూకులై యుండిరి. సవతులలో సుధర్మ మాత్రము బాలునం దీసుగొని యుండెను. ఆమె తన కుమారుఁడగు సుషీముని సామ్రాట్పదమున నుంప నెంచుచుండెను. కావున యశోకుని జననమామె యుద్దేశ్యమునకు భంగకరమని యామెతల పోయసాగెను. ఎటులైనను తన కుమారునే రాజ్యాధికార పదమున నుంప నామె తహతహపడజొచ్చెను. సుభద్రాభ్యుదయ మామెకు కంటకముగా నుండెను. గదాధరుని బంధించియు సుభద్రాంగిని రాజు గ్రహింపకుండునట్లు చేయలేకపోయెను. తన చాకచక్యముతో నెట్లేని తన కుమారుని యౌవన రాజ్యాభిషిక్తుని గావింప నామె యత్నింప జొచ్చెను.

ఒకనాడు రాజు తన యింటికి రాగా, వసుగాత్రి యాతని కర్దమగురీతిని సత్కారములు, సపర్యలు, సలిపి సుఖాసనుని గావించి నెయ్యముమీర నిట్లనెను. "సుభద్రాంగి బ్రాహ్మణియేకాని క్షత్రియాంగనకాదు. అట్టిచో గృహమంత్రి

ఖిల్లాతకుఁడు లేనిపోని మాటలు చెప్పగా విని ఆమె కుమారుని యువరాజుగా చేయ యత్నించుట భావ్యమగునా? అశోకుఁడు కుకర్మజుఁడు నికృష్టుఁడు' అని వారి నాడి పోసెను. వసుగాత్రి చెవి నిల్లుగట్టుకొని యిట్టి దుర్బోధనలు చేయ రాజు మనసు చెదరెను. బాలునియం దుపేక్షభావము ప్రబల జొచ్చెను.

ఐనను రాజు దుడుకు చేయక శాంతముగ నాలోచింపసాగెను. శంపుని పిలి పించి కలరూపు తెలుపుమన్న యదార్థము తెలియగలదని తలంచి యాతని పిలిపించెను.

శంపాచార్యుడును రాజాజ్ఞ తలదాల్చిరాగా గౌరవించి 'సుభద్రాంగి ఉత్తమాభిజాత్యమును నిరూపింపజాలు సాక్ష్యమున్నదా ?' యని ప్రశ్నించెను. శంపుఁడును వెంటనే సుభద్రాంగి తండ్రి యుంచిన సొన్నపుహారమును పచ్చలపతక మును శిశునాగకులాభరణుని రాజముద్రయు చూపెను. తరువాత నామె తన పోషణమున కెట్లు వచ్చెనో తెలిపి యాతని మనము రంజింపజేసెను. ఆ సొమ్ముల బాలుని కిడదగునని యాతడు చెప్పుచుండగా సరిగ నా సమయమునకు కుమారుని చంకనిడికొని సుభద్రాంగియు నచ్చటికరుదెంచెను. వారి యభిమతానుసారము బాలుని మూర్ధమున రత్నపు కిరీటము నమర్చెను. రాజును శంపుఁడును మిక్కిలి హర్షించిరి. శంపుఁడు 'జయజయాశోక జయ బిందుసార' యని యాశీర్వదించెను. 'నీ తనూజుఁడు అఖండుఁడై విశ్వమునకే ప్రియుఁడగు' ననియు, వచించెను. నరేం ద్రుఁడును, నగుమోముతో 'విద్వద్ధనులగు తామే బాలుని సుకలా కౌశలునిగ దిద్ది దీర్చదగువార'ని వచించెను. శంపుడును 'వల్లె' యని ధరణిపుని వీడ్కొనెను.

అశోకుమారునకు, తగిన విద్యను, గీతను చెప్పి, తరువాత శంపాచార్యుఁడు భార్యతోగూడ స్వస్థలమగు చంపాపురికి పయనమై పోయెను.

ఇట్లుండ కొంతకాలంబునకు బిందుసార సార్వభౌముఁడు, తరుణిమ డిల్లగా తన సుతులలో వివేకవంతుఁడు, శౌర్యధనుఁడు రాజపదవీపాత్రుఁడు ఎవ్వఁడో యని తలపోయసాగెను. అప్పటికి సుషీమున కిరువదియేడులు. అశోకునకు పదునాలేండ్లు. ఇరువురును బహుబలాఢ్యులే. విద్యావంతులే. ఒకఁడు సురూపి ఒకడు కురూపి. కాని ప్రజల యభిమాన మెవ్వనియందున్నదో యరయగోరి రాజు మారువేషమున పురిలోనికి పోయెను. కొందరు అశోకుని, మఱికొందరు సుషీముని అభిమానించుచుండిరి. రాజేదియు నిర్ణయింప నేరక యుండెను. పుత్రుల వివిధ కళలయందును పరీక్షచేయ నిశ్చయించెను. ఆ విధమగు పరీక్షకొరక దినమేర్పఱచి రాజకుమారుల నెల్లర రావలసినదని, యాజ్ఞలంపెను.

క్రీడారంగమును సిద్ధపఱుప ముఖ్యమంత్రి రాధాగుప్తుఁడు నియోజితుఁ డయ్యెను. ఆ కాలమున నిష్పక్షపాతియని పేరుగాంచిన బౌద్ధభిక్షువు పింగళ వత్స జీవుఁడు మధ్యస్థుఁడుగ నియమితుఁడయ్యెను.

పింగళవత్సజీవుఁడు రాజసౌధమునకు రాగానే సుధర్మ యామహామహునకు, అతిథిపూజాదికములచేసి, తృప్తుని కావించెను. అతఁడు సుషీముని కొడుకు సామ్రా

ద్ధురువగునని చెప్పెను. సుధర్మ, తనకొడుకే రాజుకానిచో తన బ్రదుకు వ్యర్థమగునని వాపోయెను. వత్సజీవుఁడును ఆమెను ఊరడించెను.

కుమారవిద్యా పరీక్షకు ఎల్ల రాకుమారులకును ఆహ్వానములు పోయెను. అశోకునకు మాత్రము ఆహ్వానమందలేదు. ఖిల్లాతక మంత్రి యీ విషయమును రాధాగుప్తునితో నెచ్చరింపగా నాతడు 'రాట్సూనుఁడగు అశోకుఁడు తానై పరీక్షశాలకు వచ్చిన తప్పేమియు లేద'ని వాక్రుచ్చెను. అంత ఖిల్లాతకుఁడు అశోకున కావార్త నందజేసెను. అశోకుండును ఖిల్లాతకుని సందేశానుసారము బయల్దేరివచ్చి పాటలీపుత్ర నగరప్రాంతమున పాడువడియున్న 'రాజగృహ' పురమునందలి యొక సౌధమున విశ్రమించి యుండి, పరీక్ష జరుగుదినమున నొక్క వృద్ధదంతి నెక్కి క్రీడారంగమును చేరెను.

చతుర్థ కాండము

మరునాడు సూర్యోదయమయ్యెను. రాట్సుతులు జయాభిలాషులై యొక్కరొక్కరే వినీతవేషులై, క్రీడారంగమును చేరవచ్చిరి. మగధ సామ్రాట్టు సైతము క్రీడారంగము చేరి తనకై ప్రత్యేకముగ నుండిన వేదిక నలంకరించెను. రాజపుత్రులు విద్యాపాటవ దర్శనోత్సుకులై రాగా యచ్చట చేరిన ప్రేక్షకుల కలకలముతో నాప్రదేశ మంతయు మిగుల దర్శనీయమై యుండెను. సచివులు కార్యక్రమ పట్టికను రాజున కందించిరి. వెంటనే జనుల కోలాహల మణగుటకై గంటలు మ్రోయింపబడెను. ఆ సమయమున పరీక్షాధికారియగు పింగళవత్సజీవుఁడు తనకై యమర్పబడి యుండిన కాంచనవేదిక నెక్కి కూర్చుండెను. విద్యా ప్రదర్శన మారంభముకాగా ప్రేక్షకలోకమునుండి చప్పటలు విరివిగా విననయ్యెను.

ఆ సమయమున అశోకుఁడును తానెక్కివచ్చిన ద్విరదమును డిగ్గి క్రీడారంగమును ప్రవేశించెను. రాజకుమారులు బాహాబాహీ, కచాకచి, యొండొరుల నెదుర్చుచుండ నొక్కదిక్కున అశోకుఁడును, మరియొక దిక్కున సుషీముఁడును సకల క్రీడల విజయము గాంచిరి. ఎవ్వరెవ్వరెంతవరకు నెగ్గిరో పౌరసభలే నిర్ణయించునని రాజుపలికెను. అంతట పింగళవత్సజీవుఁడును అప్పటి కార్యక్రమము ముగిసెనని ప్రకటించెను. అంతటితో ఆటలు నిలుపబడెను. క్రీడోత్సవ విశేషముల గూర్చియు ఫలితము లెట్లు నిర్ణయింపబడునోయనియు చర్చలు సేయుచు ప్రేక్షకులు ఎచ్చటివారచ్చట తమ తమ యిండ్లకేగసాగిరి.

ఆహూతులగు వారు తమకై ప్రత్యేకముగ నేర్పరుపబడి యుండిన గుడారముల చేరుకొనిరి. అశోకునకు మాత్రమచ్చట ప్రత్యేక శిబిరములేదు. కావున నాతడు రాజు శిబిరముచెంత నుండిన యొక పెద్ద మఱ్ఱిచెట్టు దగ్గరకుపోయి యచ్చట పూజలు సల్పుచుండిన యొక సాధుపుంగవునికి మ్రొక్కి చెంగట నిలిచెను. ఆ పరివ్రాట్టును, తన పూజముగియవచ్చి యుండుటచే, దానిని ముగించి, యశోకునకు తీర్థభోజనాదికములను ప్రసాదించెను. అశోకుఁడును భక్తి శ్రద్ధలతో వానిని స్వీకరించి

నేదదేరెను. తరువాత నాతఁడు ప్రక్కనున్న యొక నీటిపట్టుగట్టున దర్భాసనమున పరుండెను. కొంతసేపటికి మేలుకొని, కొలనున స్నానమాడి దగ్గరనుండు దృశ్యముల జూచు తలంపునలేచెను. దాపున నుండు పటకుటీరమున నే విశ్రమించి యుండిన ప్రభువు అశోకుని చర్యలనెల్ల నొకకంట కనిపెట్టుచునే యుండెను.

అంతలో చెట్టుపైనుండి పక్షి యొక్కటి వేసడముత్రోయగా క్రిందపడెను. అశోకుఁడా వేసడమును పాఱద్రోలి పక్షిని కాపాడెను. తన ఏనుగునకు నీరు ద్రావించి లేత యనంటియంటుల దాని తొండమున కందింపసాగెను. ఇంతలో సంజెయయ్యెను. వ్యాయామాచార్యుఁడైన పింగళవత్సజీవుని నిర్ణయమును తెలిసికొన నెల్లరును ఎదురు చూడసాగిరి. ఆ సమయమున పింగళవత్సజీవుఁడు సత్యార్థము నిట్లు వచించెను.

'సామ్రాట్టు కాదగువాని కైదు లక్షణములుండదగునని ఆర్యులు నిర్ణయించిరి. మొదటిది హర్యక్షమో భద్రకరియో వాహనము. రెండవది వ్యాఘ్రాజినమో కుశాస్తరణమో ఆసనము. మూడవది మృగ, గోమహిష పక్ష్యాదుల బ్రోచునట్టి కారుణ్యబుద్ధి. నాల్గవది చతురంగబలముల తాకి నిల్వరుచు సాహసము. ఐదవది క్షాత్ర తేజము. ఈ యైదుఁలక్షణములను ఎవనియందు నేడు కననయ్యెనో యాతఁడే ఉత్తముఁడు. చాపాద్యాయుధవిద్యల నెవ్వఁడు సమర్థుడో నిర్ణయింప ప్రభు వొక్కఁడే సమర్థుఁడు, అర్హుఁడు' అని వచించి రాజానుమతిగొని యాతడు సభవీడి చనెను.

పౌరులలో కొందరు 'ముని ఏ నిర్ణయమును చేయక ధర్మస్వరూపమును వివరించెను. ఇందెవ్వడు రాజు మదికెక్కెనో తెలియదు. అశోకుఁడు నవభాషాకోవిదుఁడు. సర్వాయుధవేది. అతడందరికంటె మిన్నగా నేడు విజయుఁడయ్యెనుగదా!' యనుకొన, మఱికొందరు సుషీము నగ్గించి పలుక, పలువిధముల భాషించుకొనుచు, జనులు తమతమ నివాసములకేగ మొదలిడిరి.

రాజుకూడ ఇదమిద్ధమని నిర్ణయింపనేరక, మనసున నిట్లు చింతించెను. 'రూపము, ఔదార్యము, సుజనుల ప్రాపు, గాంభీర్యము, ఇన్ని యుండియు సుషీమునకు ఓపిక, దయ, సమయజ్ఞత, కొఱగా కన్పట్టినవి. కురూపియైనను అశోకుఁడే పట్టయోగ్యుఁడని తోచుచున్నది.' ఇంపగు రూపములేనివాఁడగుట అశోకుఁడు తండ్రి ప్రేమకు దూరుఁడయ్యెను. ఐనను తండ్రికి ప్రియమగు కార్యములు చేయుచు, అశోకుఁడు తన యభ్యుదయమును గూర్చి తలపోయుచుండెను.

ఇంతలో తక్షశిలాధినాయకులు ప్రభువునకు పన్ను చెల్లింపక గొందరపెట్టుచున్నారన్న వార్త రాజునకు తెలియవచ్చెను. అప్పుడాతఁడు 'తక్షశిలకుపోయి యుద్ధమాడక ప్రతిభాసహాయుఁడై యచ్చటి యరాజకమును చక్కబెట్టగల సమర్థుడెవ్వడా! యని యానతిచ్చునెడ సుషీముఁడు తానాపని జేయజాలుగునని చెప్పెను. ప్రభువు వెంటనే అతని తక్షశిలకు బంపనిర్ణయించెను.

ప్రయాణమునకు సిద్ధుఁడైన తనయునితో సుధర్మ 'సామమార్గమున నచ్చటి పనుల నిర్వహించుకొని కీర్తి తెమ్మ'ని దీవించి పంపెను. సుషీముఁడును తల్లియాజ్ఞ గొని తక్షశిల చేరెను. అచ్చటి ప్రజలాతనికి స్వాగతమిచ్చిరి. అచ్చటి పరిస్థితిని భృత్యామాత్యుల సహాయమున సుషీముఁడు కొంతవఱకు తెలిసికొనెను. ప్రజలు వచ్చి రాకుమారుని దర్శించి అధికారుల క్రూరవర్తనమే ప్రజాక్షోభమునకు ముఖ్య కారణమని విన్నవించిరి. తమ కష్టసుఖముల వినుపించుకొనక, అధికారులు మదోన్మత్తులై ప్రజల తీవ్రకష్టముల బెట్టినందువలననే, ప్రజలు తిరుగుబాటొనరించిరని చెప్పిరి. సుషీముఁడును అధికారపక్షమూని 'మీరు బేషరతుగా విప్లవమును నిలిపి వేయుఁడు. మేమావిషయమును పిదప విచారింతు' మనెను. ప్రజానాయకులు దాని కియ్యకొనరైరి. సుషీమున కది కోపకారణమయ్యెను. కావున నాతఁడు శాసనముల కఠినముగా నమలుపఱుపసాగెను. మండుచుండు అగ్నిలో ఆజ్యముపోసినట్లయ్యెను. ప్రజలాతనికి బుద్ధిచెప్ప నిశ్చయించిరి. ఘోరమగు పరిస్థితు లేర్పడెను. ఈవిషయము లన్ని బిందుసారునకు తెలిపెను. వెంటనే యాతఁడు సుషీముని వెనుకకు రా నాజ్ఞ పంపెను. తరువాత రాజు అశోకుని తక్షశిలా ప్రజోద్యమమును వారింప బంపెను. అశోకుఁడును తక్షశిలకు పోయి ప్రజానాయకులతో నిజముగా ప్రజాక్షేమమునకై పనిచేసినవారిని గౌరవించి మూర్ఖవంచకుల శిక్షించి ప్రజల సహేతుకములగు వాదముల నాదరించి ప్రజోద్యమము నదుపులోనికి తెచ్చెను. ప్రజలు తృప్తులై యూరడిల్లిరి. అతనితో సహకారము నెఱపిరి. ఈ విధముగా జనకునాజ్ఞ దీర్చి సమగ్ర విజయము సాధించి యశోకుఁడు పాటలికి వచ్చెను. ప్రభువు నాతని మెచ్చి ఉజ్జయినికి పాలకునిగా పంపెను. శాంతించిన ప్రజలనేల సుషీముని తక్షశిలకు పంపెను.

అశోకుఁడును యుజ్జయినిని చేరి పౌరులు తన్ను సమర్థుఁడని కొనియాడునట్లు నేర్పుతో పాలనసాగించెను.

ఒకనాఁడాతఁడు, ఉద్యానవనమున విహరించుచుండ ఎచ్చటి నుండియో, యొక ఆర్తధ్వని వినవచ్చెను. వెంటనే అశోకుఁడు ఖడ్గము చేతధరించి యాదిక్కున నడచిపోయెను. అచ్చట నొక దుష్టుఁడొక కన్యను వెన్నాడి తఱుముకొని వచ్చుచుండెను. వెంటనే చేతనున్న ఖడ్గము నాతనిపై విసరగా అది వాని భుజమును తాకెను. దెబ్బతిని ఆ దుష్టుఁడు పారిపోగా అశోకుఁడు భీతయగు నాసుదతిని సమీపించి ఓదార్చి యామె యుదంతమును తెలుపుమనికోరెను. ఆబాలిక లజ్జచే తలవంచియు రాజుపై ప్రేమపూరిత దృక్కుల ప్రసరింప జేసెను. కాని మాటాడనేరక తన్మయయై నిలిచి యుండెను. అంతలో నామెను వెతకుచు మనోరమయను చెలి యొకర్తె వచ్చెను. ఆ బాలిక ఆమెతో 'మనోరమా ఈ ఘనుని పుణ్యమున నా యుసురులు దక్కినవి' అని జరిగిన యుదంతంబంతయు తెలిపెను. అంత మనోరమయు, కృతజ్ఞతతో రాజునకు మ్రొక్కి "ప్రభూ! ఈమె విదిశాపురిలో శ్రీమంతుఁడగు బదరీపతి ముద్దుబిడ్డ. శ్రీమంతురాలు. సకలకళాకోవిద. పేరు 'దేవి' ప్రాణభిక్ష యిడిన మీరే ప్రణయభిక్షయు నిడి యీ కన్నియను చెట్టబట్టి ముదమొదగూర్పుఁడు' అని విన్నవించెను. రాజును సంతోషించి యా యలివేణి నింటికి గొనిపోయెను,

మరుసటిదినము దేవి తండ్రియు నామెను వెదుకుచువచ్చి జరిగినకథ యంతయు విని యామె కోరిక మేరకు ఆమెను అశోకున కుపాయనముగా నిచ్చెను. దేవియు అశోకుఁడును అన్యోన్యప్రేమతో సుఖించిరి. వారికి మహేంద్రుఁడను కుమారుఁడును ప్రియంవదయను కూతురును కలిగిరి.

ఇది యిట్లుండ పాటలీ నగరమున బిందుసార నృపాలుఁడు రోగపీడితుఁడయ్యెను. అతఁడు సుషీముని రావింప వేగుల బంపెను. ఆ విషయమును తన చారులవలన విన్న యశోకుఁడు తన సతీసుతులను పుట్టినింటికి పంపి తాను వెంటనే పాటలికి పోయెను. అచ్చట ఖిల్లాతకాది మంత్రులు బిందుసారుని తరువాత రాజు కాదగువాఁడు అశోకుఁడే యని నిర్ణయించుకొని ఎటులైన నాతని రాజుగా చేయు యత్నములు సలుపసాగిరి.

సుషీముఁడు దుఃఖోద్వేగియై, హుటాహుటి, పాటలిజేరవచ్చెను. అతడు వచ్చులోపలనే బిందుసారుఁడసువుల బాసెను. అతని రాకకై ఉద్యోగులు వేచి యుండిరి. సుషీముఁడు పాటలిని చేరునప్పటికి దట్టమగు చీకటి యల్లుకొని యుండెను. అతఁడాతురముతో కోటగుమ్మముకడ వచ్చుచుండ, కందకముపైనుండిన పలకచీలి, యాతఁడగాధమగు కందకమున పడిపోయెను. లోన నుండిన అగ్నివాతబడి, యాతఁడు మసియయ్యెను. అది యెవరిపనియో తెలియలేదు. ఎల్లయెడలను రాకుమారుని మరణవార్త వ్యాపించి, హాహాకారములు మిన్నుముట్టెను. దివిటీలతో జనులు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చి యచ్చోటు చేరిరి. ఆ నీచపు పని గర్హించిరి. లోకులు రాజ్యలోభమున అశోకుని కొఱకు ఖిల్లాతకుఁడే సుషీముని చంపించి యుండునని ఆడుకొనజొచ్చిరి. ఈ వార్త అశోకుని దుఃఖమును పెంచెను. సుధర్మయు సుతుని మారణమునకు శోక దందహ్యమాన మానసయయ్యెను. ఆమె వెంటనే తన కోడలిని 'ధిషణుని' యాశ్రమమునకు రహస్యముగ బంపివేసెను.

అశోకుఁడు రాజుకానుండుటకు సుధర్మ యెంతయో దుఃఖించెను. పుత్రశోకజనితాకుల మానసయైన యామె యేడ్చి యేడ్చి కూడు నీళ్లులేని పస్తులబడి అనతికాలముననే పతిపాదముల చేరెను.

వెంటనే రాష్ట్రమంతట అశోకుఁడే రాజని మంత్రులు, వేగులద్వారా చాట బంపిరి. అశోకుఁడు వెంటనే పట్టాభిషిక్తుఁడగుటకు వీలులేదయ్యెను. ప్రజల మనికిత ముడుగువఱకును, అవధి అవసరమని తలంపఁబడెను.

అప్పుడు సుషీముని తమ్ములు కొందరు కళింగరాజ్యమున చేరి నాతని సాయమున అశోకునిపై కుట్రలు పన్నసాగిరి. వారిలో కొందరిని, ఖిల్లాతకుఁడు చంపించెను. వారి కాశ్రయమిచ్చిన కళింగ విభునిపై కనుగలిగి వర్తింపసాగెను.

పతి చనిపోయినందున దుఃఖించుచుండిన, సుభద్రాంగి తన కుమారుఁడే సార్వభౌమ పదవి నందెనన్న వార్తవిని సంతసమున కొంత యూరటగాంచెను.

౧౪

పంచమ కాండము

రాధాగుప్త ఖిల్లాతకామాత్యుల జాగరూక వర్తనమున మగధరాజ్యమున శాంత్యభ్యుదయములు నెలకొనెను. దేశప్రజలు అశోకుఁడు రాజపదవీస్థితుఁడగుటకు అనుకూలముగా నుండిరి. ఆ కారణమున బౌద్ధపండితులు వైదికవిజ్ఞులు కలిసి అశోకుని మగధరాజ్య సింహాసనా రూఢునిగావించి యభిషేకము కావించిరి. కళింగవల్లభుఁడు తప్ప తక్కిన రాజులెల్లరు అశోకునకు కానుకలంపి గౌరవించిరి. అశోకుని తల్లియు నవ్వయు నీ శుభపరిణామమునకు హర్షితులైరి. అశోకుని జ్యేష్ఠ భార్య 'దేవి' మాత్రము భిక్షుకియైన కతమున నా యుత్సవమున పాల్గొనదయ్యెను.

అశోకుడు నిరంతరము ప్రజాక్షేమమునే మదినెంచి పాలించుచు జనోపయోగ కార్యాచరణసక్తుఁడయ్యెను. అతని పాలనమున మగధరాజ్యరమ, తరుణీ తారుణ్యము వలె, ప్రకాశించెను.

ఇంతయైనను అశోకునకు మాత్రము మనశ్శాంతి లేకుండెను. లోకులెల్లరు రాజ్యసంపాదనమునకై అశోకుఁడు వర్ణింపరాని క్రూరకార్యము లెన్నియో చేయించె నని జనులాడుకొను మాటలాతని మనసును కలంచెను. తోసలి రాజకన్య తన తండ్రి శత్రువగు కళింగ విభుని దండించి తన్నోమ్మమను కోరిక, యుచితాయుచితము లాతని మనస్సును నిరంతరము వేధించుచుండెను. ఈ విధమగు ఆలోచనలతో నిండి యుండిన యాతనిలో, నూతనోత్సాహము కల్గింప మంత్రులు యత్నించుచుండిరి. రాధాగుప్త మంత్రి, రాజు వివాహితుఁడైన యాతని మనసు కుదుట పడవచ్చునని తలంచెను. కావున రహస్యముగ చారులను పంపి త్రికళింగమున, అంతర్విప్లవము చెలరేగునట్లు చేసెను.

గదాధరుని పిలిపించి చింతాక్రాంతుఁడగు అశోకుని నిశ్చింతుగాగ నొనర్పు మని ప్రార్థించెను. ఆ సందర్భమున వచ్చిన గదాధరుని సుభద్రాంగి పిలిపించి యాతని యెదుట తన శోకమునంతయు వెళ్లబోసికొనుచుండు సమయమున అశోకుఁ డును తల్లి పాదములకు నమస్కరింప నచ్చటికి వచ్చెను. ఆ సమయమున అశోకుఁడు వినునట్లు గదాధరునితో నామె యిట్లు చెప్పెను.

'స్వామీ! మొన్న వైశాఖమాసమున నేనును అశోకుఁడును తీర్థయాత్రలకేగి యుండిన సమయమున గంగాతీరమున తోసలి రాజకన్య కరుణావతిని అశోకుఁడు చూచు సందర్భము కలిగెను. ఆమెయు, ఆతఁడును, అన్యోన్యము ప్రేమించుకొనిరి. ఇప్పుడు తోసలి రాజకన్యను కళింగమల్లుఁడు పెండ్లియాడగోరి యామె తండ్రి దానికిష్టపడకపోగా, నాతనిపై దండెత్త నున్నాడనియు కావున నాతని జయించి తన్ను చేపట్టవలసినదిగా అశోకుని బంపవలయుననియు కోరుచు ఆమె నా కొక్కే సందేశమంపినది. అశోకుఁడిప్పుడు మన శత్రువగు కళింగ విభునిపై దండెత్తి యాతని నిర్జించి తోసలీ రాజకన్యనేల గైకొనరాదు? మీరైన యీ విషయము నాతనికి బోధింపవలయు' ననెను. గదాధరుడును 'అమ్మా! నీవేమియు చింతిల్లకుము. తోసలి రాజు సైతము అశోకుని సాయమపేక్షించి యున్నాడు. కావున నాతఁడు వెంటనే

కళింగాధిపుని పీచమడచి కరుణావతిని, కళింగరాజ్య రమతోపాటు, కొనిరాగలడు. నీవేమియు చింతింపకు' మని చెప్పెను.

ఇంతలో చారులు వచ్చి కళింగవిభుని దౌర్జన్యకౌర్యముల గూర్చి తెలుపగా అశోకుఁడు వెంటనే కళింగముపై దండువెడల సేనలకాజ్ఞ యిచ్చెను.

మనసున మాత్రము అశోకుఁడు యుద్ధమమానుష కౌర్యమని తలపోయుచునే యుండెను. గదాధరుని రావించి గీతాసారమును వినెను. కర్తవ్యమును నిర్ణయించుకొనెను.

ఇంతలో కళింగ విభుఁడు కరుణావతిని, మోసమున తస్కరించి చెఱలోనుంచెనన్న దారుణవార్త వచ్చెను. వెంటనే రాజు శంతనుఁడను తన స్నేహితుని పిలిపించి కరుణావతి యునికిని అచ్చటి పరిస్థితులను తెలిసికొనివచ్చి తోసలిలో తన్ను కలిసికొనవలసినదిగా నాదేశించి ముందుగా నాతనిపంపెను.

తరువాత తల్లి యాశీర్వాదమును పొంది అశోకుఁడు తోసలికి ప్రయాణమై పోయెను. తోసలిని చేరిన రాజును శంతనుఁడు కలిసికొని 'కళింగుఁడు కరుణావతిని తోసలికి సమీపమున నుండు యొక దుర్గమున బంధించియున్నాఁడు. ఆమె తన యునికిని గూర్చి ఈ లేఖ పంపియున్నది' అని చెప్పి ఆ లేఖ నిచ్చెను. దాని సాయమున రాజామెను రక్షింపనెంచి శంతన సహాయుడై నాటిరేయి యా దుర్గమును ప్రవేశించెను. లేఖలోని మార్గమనుసరించిపోయి శంతనునితో గూడి తా నామె గదియొద్ద నొకచోట ఏమిజరుగునో చూతమని రహస్యముగ దాగియుండెను. కొంతసేపటికి కళింగ భూపతి చక్కగా నలంకరించుకొని కరుణావతియున్న గది ప్రవేశించి యామెను బుజ్జగింప యత్నించెను. అతడామె ననేకవిధముల స్తుతించి తా నామెకొఱకు తెచ్చిన గంధమాల్యానులేపనాది ద్రవ్యసంభారమును, ఆభరణాదులను ఆమె యెదుటనుంచి, తన్ను పెండ్లాడి కళింగ రాజ్యరమకు సవతివి కమ్మని యామెతో పలుకసాగెను. అశోకుని తూలనాడి యాతని కామెయందుగల యనురక్తి నీసడించెను. ఏమిచేసినను కరుణావతి జాడకువచ్చురీతి, కనుపింపకపోగా ఆమెను బలాత్కరింప బోయెను. అంత కరుణావతియు రోషకషాయితలోచనయై కోపోద్రేకమున నాతని నొక్కత్రోపు త్రోయగా నతఁడు నేలబడియు మరల తెప్పిరిల్లి, ఆమెను చేరబోయి కౌగిట చేర్చబోగా నామె పెద్ద యెలుగున, యఱవగా, నా శబ్దమును విని అశోకుఁడు వెంటనే గభీలున తలుపు తెఱచుకొని లోన ప్రవేశించి కరుణావతిని తొలుత నావల నిలుచునట్లుచేసి కళింగవిభు నెదుర్కొనెను. కళింగవల్లభుడప్పుడు నిరాయుధుఁడగుట నాతనితో పోరనిచ్చగింపక అశోకుఁడు ఆయుధమును తెచ్చుకొని తన్నెదిరింపుమనెను. ఆతని నెదిరించుటకు తన కార్ముకమును తెచ్చుకొను నెపమున నచ్చోటు విడిచిపోయెను. కరుణావతి నోదార్చి యశోకుఁ డామెను తోసలికి పంపి తాను రణభూమి చేరబోయెను.

అశోకుఁడు యుద్ధభూమిచేరి తీవ్రముగ పోరాడెను. అచ్చటి భీభత్సదృశ్యము లాతని హృదయమును, ద్రవీభూతమొనరించెను. యుద్ధము చాలించు యత్నము గావింప మంత్రుల కాజ్ఞ యిచ్చెను. వారును చాణక్యుఁడు కల్పించిన నూతనాస్త్ర

ముల (అగ్నిగోళములు) ప్రయోగించి శత్రువుల భయమందజేసిరి. వెంటనే వారు భీతులై సంధియత్నము కావించిరి.

కళింగమల్లుఁడు మాత్రము సంధికోర్వఁడయ్యెను. అతని నొక యజ్ఞాతవీరుఁ డెదిర్చి యాతని నోడించి బంధించెను. నూతన వీరుని కరుణావతిగా గుర్తించిరి. ఆ విషయము నెఱిగి రాజు ఆశ్చర్యపడెను. కళింగవిభుఁడు అవమానభరమున క్రుంగి పోయెను. అశోకుఁడు కళింగ విభునకు దయతో కొంత రాజ్యభాగ మిచ్చి కరుణా వతితో తాను పాటలికి పోయెను. విజయవంతుఁడై వచ్చిన కుమారుని చూచి తల్లి యానందించెను. కరుణావతివలన 'ధీవరుఁడ' ను కుమారుఁడు, 'చారుమతి' యను కూతురును జనించిరి

షష్ఠ కాండము

ధీవరుఁడు, సుగుణముల కాలవాలమై, శిష్టులచే నుతింపబడి, గుణాఢ్యుఁ డన బడియె. చారుమతీ గుణాఢ్యురను బెంచుచు, సుభద్రాంగియు, కొంతకాలమునకు, కాలాధీనయయ్యెను. తల్లి మరణించిన వెనుక, రారాజశోకుఁడు, జ్ఞానాన్వేషి యయ్యెను. కాని కృతఘ్నుఁడగు, కళింగమల్లుఁ డాంధ్ర జనపదములోని యాటవికు లను రెచ్చఁగొట్టి, త్రికళింగ విప్లవమును లేవదీసెను. విధిలేక, అశోకుఁడు సేనలను ఖిల్లాతక సేనానిని పంపెను.

కళింగుఁడు వధింపబడెను. 700 గజములు, పదివేల యశ్వదళము, నరువదివేలు పదాతిసేనయు, విప్లవమున పాల్గొని, యెదుర్కొని నశించెను. అశోకునకు పూర్ణ జయమయ్యెను. పరాజిత జనపదము నవలోకింపబోయిన యశోకునికి, రణభూమి లోని ఘోరదృశ్యపరంపర, దుస్సహమై, దుఃఖబృంద గానమును విన్పించెను. అతని హృదయము ద్రవించెను. యుద్ధములు త్యాజ్యములనిపించెను. అతఁడు త్రికళింగ ప్రజలకు, బాధితులకు, నెనలేని సౌకర్యములు కూర్చి, అభయమొసఁగి శాంతిని పొందుగొల్పి వెనుదిరిగెను. త్రోవలో ఖిల్లాతకుఁడు హత్యగావింపబడెను. శంతనుఁడు సేనాని యయ్యెను.

రాజధానిని చేరిన అశోకునికి, శాంతిపిపాస మెండయ్యెను. ఒకనాఁ డకస్మా త్తుగా తన చెవినిబడిన వైరాగ్య గీతమొకటి యాతనిని మేల్కొలిపెను. ఆ గీతకర్త, రహస్యముగా బెరిగి, బౌద్ధయోగ సిద్ధినొందుచున్న యుపగుప్తుఁడు. న్యగ్రోధుఁడను మారుపేరుతో ద్వాదశవయస్కుఁడైన సుషీముని పుత్రుఁడే యతఁడు. ఆ కిశోర మూర్తి యశోకుని మనస్సునకు నచ్చెను. చండగిరికుఁడు, ఖిల్లాతకు పూర్వాజ్ఞ చొప్పున, నుపగుప్తుని దండించి చెఱలో పెట్టబోగా తానే విడిపించి యశోకుఁడు, చండగిరికునకు నుపకార వేతనమిచ్చి, బాలుని దోడ్కొని స్వీయ రాజప్రాసాదము నకు వెనుదిరిగెను. మహాసభ యేర్పాటయ్యెను. బౌద్ధమతమును గుఱించియు, నంతకుముందు నుండియు నొక సంప్రదాయముగా ప్రచారములో నున్న వాసుదేవ పంథ (భక్తిమతము)తో బోల్చియు, తాత్కాలిక మతవిమర్శలతో నుపగుప్తుఁ డుపన్య సింపగా నాకర్ణించి, సార్వభౌముఁడు, బౌద్ధభిక్షువై రెండున్నర సంవత్సరములు సాధకుఁడుగా నుండి, శాంతిని గడించెను.

పిదప, దేవి తనూజయగు ప్రియంవద నగ్నిబ్రహ్మయను తనమేనల్లున కిచ్చి పెండ్లిచేసెను. చారుమతీ స్వయంవరము చాటఁబంచి, యామెను, దేవపాలుఁడను బౌద్ధక్షత్రియ కుమారునకు పత్నిగా నొసంగెను. వారు నేపాల దేశమున నిల్చి పశుపతిమఠమును నిర్మించిరి. అశోకుఁడు, నహింసాత్మక పరిపాలనము చేయుచు, బౌద్ధాచార్యుల స్తూపముల నిల్పియు, ధర్మములను శిలాశాసనములలో జెక్కించియు; తన విశాల సామ్రాజ్యభాగముల నన్నిట, ధర్మశాంతుల, నెలకొనజేసెను. బౌద్ధ క్షేత్రముల కన్నిటికి, యాత్రబోయి, విస్తారదానములుచేసి, తుదకు బౌద్ధయోగ సిద్ధిని పొంది, అశోకుఁడు సింహళ, దక్షిణాపథంబులకును, హిమాలయోత్తర దిక్ప్రదే శంబులకు, బౌద్ధభిక్షువులను మతవ్యాప్తి కొఱకంపెను. బౌద్ధములో, గురాచారముల సాంకర్యమును కల్పించిన శాక్తాది సంప్రదాయములను దూరీకరించి, తొమ్మిదినెలలు పరిషత్తు జరిపించి, తిష్యమునిచే 'కథావత్తు' ను మతగ్రంథమును విరచింపఁజేసెను. సింహళమునుండి, భిక్షుకియు, బోధివృక్షమును గావలయునని చెప్పి పంపిన మహేంద్రుని ప్రార్థన మనుసరించి, తనబిడ్డను, సంఘమిత్రను, (ప్రియంవద) అశోకుఁడు పంపివైచెను. మహేంద్రుఁడను, తన తమ్ముని, అవినీతినుండి త్రిప్పి, బౌద్ధయోగిగా మార్చి, దక్షిణాపథమున కంపెను. కొడుకు గుణాలుని (ధీవరుని) టిబెట్టుబోధ పీఠమున కంపెను. తుదకు శతకోటి స్వర్ణములియ్య తాను సంకల్పించిన మొత్తమునకు నాల్గుకోట్లు తక్కువరాగా, సామ్రాజ్యమునే బౌద్ధులకు దానముచేసి, పాలన మొదలు నలువదొకటవయేట, నశోకుఁడు నిర్యాణమయ్యెను. అతని మనుమఁడు గుణాలుని కొడుకునగు సంపాది (సుపార్శ్వనామాంతరమున గలవాఁడు) తాకట్టు పెట్టిన సామ్రాజ్యమును నాలుగుకోట్ల స్వర్ణములిచ్చి, విడిపించుకొని, బంధుపాలితుఁ డనబడు, తన కొడుకు దశరథునకు పట్టముగట్టి తా నుజ్జయినికి రాజుగ నేగెను.

కాలక్రమమున మౌర్యవంశమంతరించెనుగాని యప్పటి పరిపాలనలోని ఘనతయు, ధర్మపోషకమగు విపుల కారుణ్యమును, నేటికిని మనకు గణనీయములైనవి.

బాలాజీరావు మంత్రియును, అశోక కథాశ్రవణానంతరము పృథుశాంతిని పొందెను.

[ఈ కృతికర్త, పద్యములు వ్రాయుచున్న నాల్గునెలల కాలములోను, కథాప్రణాళిక మొదట వ్రాసి కావ్యమల్లుఁడని నేను చెప్పుచున్నను, "విశ్వశ్రేయస్కరము రసాత్మకమునగు కావ్యమును బుధులే ప్రణాళికలోనైన రుచినించి రచింపగలరనియు, వారు నిరంకుశులనియు, తానట్టివాఁడు గాననియు, సూత్రములు పనికి రావని" యు చెప్పి యప్పటి తన మనస్సులోని చారిత్రకీయ కల్పిత స్ఫూర్తినే యాధారముగాగొని, కావ్యమంతయు నల్లిన పిదపనే, నన్ను ప్రణాళికను వ్రాయుమనిరి. వారి యానతి చొప్పున నీ కథాసారమును, పాఠకోపకారకమని వ్రాసితిని.]

సి. వి. రామారావు

'Good Earth' అనువాద కర్త

అనంతపురం.

AUTHOR'S PREFACE

PART I — DISCURSIVE

1

"Nature never draws the moral, but leaves it for the spectator. Neither does the Sculptor, nor painter, nor the poet.— History is a foolish pragmatic mis-statement.— All life is a compromise. All life is an experiment. The more experiments you make, the better.— In short there ought to be no such thing as fate.— All originality is relative.— Who so does what he thinks mean, is mean.— We ask to be self-sustained and nothing else. Education aims to make the man prevail, over the circumstances. Man does not live by bread alone, but by faith, by admiration and by sympathy. That only is real which men love and rejoice in, not what they tolerate; what they embrace and avow and not the things which chill, benumb and terrify them. Beware when the great God lets loose a new thinker on the Planet! Material beauty perishes. Intellectual beauty limits admiration to seasons and ages. But moral beauty is lovely, imperishable, perfect.— Every new thought drives us to the deep fact that Time is the child of eternity.— Nature takes Centuries (for divine justice) and it will tax the faith of man to wait so long. Nature is not so helpless but can rid itself at last of every Crime. Nothing is allowed to exceed or absorb the rest. To good man, the doctrine of trust is unsounded secret. Melioration is the law. A natural, benevolent necessity is always bringing things right through the incessant opposition of nature to every thing hurtful. The Granite is curiously concealed under thousand formations. So is it with the life of our life, so close does that also hide.— The two omnipresent parties of history, the party of the past and the party of the future divide society today as of old.— The purpose of life seems to be to acquaint man with himself.— He is not to live to the future as described to him, *but to live to the real future by living to the real present*". EMERSON (Apothegms).

2

"Freedom is progressive removal of impediments to the unfolding of human potentialities and that process is culture. Unless a cultural content is put in the concept of freedom, and freedom is regarded as a matter of individual experience, the much desired economic liberation of the masses will be, accepting guilded slavery for freedom".

M. N. ROY, (Modern Age and India).

I DROP

I slept for long like Ripvan. It was a life's dream. Age had plunged me in deep contemplation, as 1956 saw me getting out of the current, but fully exhausted. I had unknowingly slipped on the miry bank, in my longing to reach my destination, and drifted along the torrent. My home urged for more coins while my honest life and steady looks covered the blue heaven above, and its harmonious working in the world below. My wrong attention could not bear my weight on the sloping mud, and I had fallen into the flowing waters which carried me down. My departmental motor launch was tied to a pole near a hill and the ringing of the wedding bells touched my ears as I turned aside and beheld that my young compeer who had changed had gone to the shore, leaving the log and me alone. The typist, the Manager, the subordinate, the superior and even the common peon had left me to partake of their youthful associate's festival. The captainship of the motor launch also had changed hands. There, I saw my old master and felt glad but as I saluted him, he did not reply me and Lo! he was an altered person. The scene was swiftly moving. The observers on the bank, had all conspired against me, because I spoke the truth and gathered around the young man to take him to a reserved seat in the launch in view of his dinners. I knew then that my fate was sealed, as my colour was too fast and as my young friend was bent upon ruining me. I rushed through the waters to the threshold of Venkateswara temple to find relief, but my old comrade, who guarded the gate, shouted harshly at me, while my subordinates backed him to do so.

In utter disgust, I swam further down the stream. As my eyes glistened with tears of stoic disappointment and inward relief, I rose above the current. I soon found myself on the shore and clearly out of the current.

I could now easily spy on all sides, with sorrow-ridden freedom. The great rear admiral who could command the launch and its crew had taken fancy to another junior friend of mine. My aged comrade, who shouted at me soon left the gate, and another among my junior mates sponsored by high relations, was ordered to take his place. Several thoughts overcrowded my brain, and I began to reflect over the factors which threw me out of the flood, as gradually, tranquility settled, on my mind. I could then gather a group of apothegms from Emerson, in sequence, to suit my views, and found that he expressed the same, more precisely.

I found that my views had not changed during these fifty five years of mundane life. The whole past was fresh as if it was only yesterday. Lord Krishna insisted upon action which He termed as duty. But He claimed that Lord controlled all actions. Thirst for pleasures and ignorance, He condemned. Lord Buddha taught the same middle way. He insisted upon resisting the evil and doing Dharma (to purify the world and benefit all living beings). Both, I understand, had in their views, an enlightened householder, *doing good to himself and to others*. Both discouraged inactive renunciation and persuit of perverse and violent pleasures. The ultimate bliss, one called "Moksha" and the other as "Nirvana". One asserted Lord's presence and the other left it as knowable only after attainment.

My newly won freedom led me to Nature's door. On a sombre morning, the Sun suddenly broke above the collossal cave Mound of the Eastern Universe, in a dark rosy firmament, with its blue rims slowly cleansed and its sticking stars cast away. I had become unaware of the deafening roar around me and my eyes accustomed to dwell upon this open and lustrous scene of every day, soon entered a Vast Vista of a fresh vision. The vision was neither a

dream nor an image regulated by a Vitaglass. It actually related to a real and an eventful procession of the historical past which had not yet witnessed the principle of non-resistance to evil and which announced its sole end to be benevolent and peaceful life.

After a clear and realistic review, a calm recollection and reflection over ancient and forgotten facts, gradually made me feel, that Man is greater than all Physics and that all previous political and economical events and natural evolutions, live in the ever-continuous present. I found that the earth has always remained the same in its nature though mutable. I found that every truly human soul engaged itself in working out a congenial and an aspired Metampsychosis of nature. Bereft of meterial pedantry, I soon discovered that spirit undergoes and produces like experiences and impressions although the outward circumstances and inward emotions may be at Variance, and may at times be vapid. Aeons of time have elapsed since the Vedic era, but the human spirit in each of the enlightened has remained identical and displayed the same tendencies. It is therefore reasonable to trace an inner and identical harmony and progress through all the old cultures, like the benevolent British conservatism, the Prophet's lawful fraternity, the illustrious Christian service, the firm Roman organisation, the time honoured Zorastrian ideology, the incomparble Buddhist tranquility, the matchless excellence of the Pyramydal age, the perfectness of Greek mind and the perpetuated spirituality of Upanishads. Though the critical elogiums expressed by the specialists of each period vary in their diction and evaluation, one whose perception has become distilled by the due elimination of not only the extreme material expositions relating to each clime and time but also of its traditional predilections has been able to clearly see the slender thread of progress running through all the specified cultures.

A definite vision of Asoka in search of truth arose in me along with the rising sun. He was of universal fame and of royal lineage. As I frequently studied his edicts one

after another with more and more attention, my attitude changed into that of earnest homage.

He declared "This is the desire of the beloved of the Gods, that the followers of all religions should be well-versed there in, and hold sound and righteous doctrines. He does not value reverential offerings and gifts so much as the interest in the spiritual strength of the followers of all religions." Slowly but surely my curiousity regarding spiritual strength or Nirvana grew in volume, day by day, and my mind thirsted after re-experiment and my spirit wished to gain an insight into Nirvanic experience; I made my own efforts to banish all my material aims for a short period. I shunned all my acquaintances who nourished bad means to attain good ends or others, who unfortunately participated in evil ends though they pursued stainless means. During this period, of course, fresh waves of affliction raged in the stormy sea of life. Quietly, I treaded the path leading to "Nirvana" for two winters and my 55th year ebbed away unnoticed to its end.

Lo! As I sank a little deeper and deeper in "Nirvana", the tempestuous billows above did not at all reach me. The blowing winds touched the surface, but all was tranquil within. It was then that I understood that the unending "Nirvana", which overflowed my spiritual state, was essentially inexplicable but blissful and cool effulgence, pure and perfect. "I" was dissolved and there was only "Thou" I then knew that "Nirvana" and Thou, the eternal light, are one and the same. I slowly became more and more porous and bibulous of your everspreading ocean of graceful bliss, though I had dived only four feet into your unfathomable depths.

Oh! my holy star of boyhood I became engulfed in thy over-whelming presence. Thou! my eternal guide! thou seemed to be far, far-away, but yet thou wert so near. Now I sit in my little hut and in the palmgrove, while the feathery leaves of the coconut tree at hand, nod their friendly fingers at me; I am now beginning to feel that this physical shelter is not mine; I know also that it was a boon conferred on me and that only thy strength lay in my arms,

I do understand that all the green foliage around me, glisten with inaudible gestures, only, at your living touch. Life is thine ! Yet, man wants to dispose it off as he inclines. He has harnessed your atom for conquest, unaware of his having wantonly transferred it to his jealous custody, from your safe hands and that therefore, it only destroys !

Far, far away, thy silent and sweet voice and the streaky light of the merciful glance, beckon to me. As I gaze on thee in beautitude, my physical frame quivers with thrill, and tears of unfathomable joy flow. My inward sight is opened and it tracks at your heels. This little hut of mine in the palmgrove, is not mine, and verily, my home is in thee, far, far away, and yet so near.

Oh, my inseperable playmate of all time ! I played my own pranks and ran a race in the trail of worthless Dijoux, Unaware of your patient presence behind me. You endured me, when I constructed for long, long years, small sand dolls for sale. You allowed me to pick from the cupboard of honest life, the honey of plain-thinking and to draw from the drawer of sincere duty, pure sugar of contentment. You rightly goaded your haughty servant, self-willed satan against me in play; Your other children sitting in office over me, rejected my humble offerings of sugar and honey. They upheld other idols and pleasing ideals. As I did not move within their orbit they overthrew me. As I fell flat on my back, I spied 'you', and "your open heaven". Ceaseless suffering chastened my mind and I became definitely conscious of your saving grace. I looked and looked unto thy kind mien, glowing with blissful mercy, and, there it was all-embracing Nirvana.

I have now become ready, my beloved Lord !, to abide by thy bidding with thy ability in me. The ambrosia of life is filled to the brim and on thy everwarm lap, soundly I sleep. The sleep cloak is also thine; spread over my fleshy frame; and everlastingly thou keep guard over me. The gaiety and the anguish of the flesh, no more allure me, away from you. My hedonic mind is burnt in the furnace

of sorrow; My poor relations no more distress me. How bountiful of you! Unworried while asleep or awake, I think of thee; Permit me to wash and worship thy ever-holy feet, with all the fragrant flowers of thy fine creation. Let me sing thy panegyrics, along with the lark and the nigh-tingle, on thy works of ineffable joy, in rhymed rhapsodies. They may be flowery or fondling, but they are prompted by Thee! The tunes accompany the voice of a good king, through whom Thou wert pleased to express thy wise will, in the hoary past and in the land of the rising Sun, where the mighty "Himalaya" freely raises his head unto your Heaven.

II DROP

Loyalty to tradition may be given up for attaining emancipation from dogmas. But loyalty to real values of life cannot be set aside. Life is above all dogmas, old and new, while truth and human reality remain eternally the same.

Often I imagined that time was like the silvery screen of a cinema. But this screen was hung and spread out long ago, not by human hands, but by nature with matter and space, light and life as audience. There, on the screen my pious sentiments made me perceive, dazzling forms of varying divine grace. I saw holy Rama and holy Mohammad, holy Krishna, and holy Christ, holy Buddha and holy Zoraster, holy Isis and holy Confucius, and innumerable other saints and prophets. The Psychophy-sical features of Buddha, Jesus, and Mohammad (Blessed he they!) were definite, while those of the others were vague. But, all of them were on the stage only for short times and plunged again into the vast enveloping beautitude around and were thus lost out of sight. As each shining saint or seer disappeared out of the stage, thousands of their followers raced after their trailing lights and endea-voured to fix up their lighted ribbons on the screen and some seemed to succeed. The ribbons were of different shapes. Some bore the Cow impression and some that of the Cross. There were other ensigns resembling the rising

Sun and the Crescent Moon; the Swastic and the Fire. The lights went out and yet people fought as in the Cock pit and roared at each other. But they never were able to fix their emblems universally as the time-screen was in perpetual movement. Some of the savants of the several saints, however, rode over the ignorant crowds of the visiting gallery. Some of them came into broad daylight and set up counting machines. Some others tried to become Shepherds of the lambs which belonged to others. "Satan" was set up as personating evil. Some intelligent people wondered why Satan was a Compeer to a living God; Some were found washing their emblems with sacred waters fully knowing that they were lifeless images only. Nothing was wrong as only the child continued in the youth.

Now and then, a few strong persons began to dash on the screen. They were seen soon unsaddling, the servants of the saints and the seers. They said that they would spread sweet fruit and good order over the earth and later on became busy in creating a huge lion seat and finally held a crown on it. The onlookers exclaimed "Monarchy" amdist loud cheers. For long, the people paid homage to those monarchs. But then a new cluster of mighty statesmen surrounded the throne and placed the crown in such a way as to make the people think that it was within their reach. They termed the new set up as "democracy". After some time, a few of the audience pushed forward with mighty weapons, as the sorrounding crowds shouted aloud, intervened with diplomatic and menacing gestures and held the crown at the low level of the bowing heads of the obedient masses. New Republics were then formed everywhere Some ages passed away. A few whose cash pouches remained unfilled with coins and bellies unfilled with tasty food, stood up in anger and hunger and cried, with their words dinning in the ears of the listening out-casts, that they would subdue the malingering holocausts, seen everywhere. They closed behind a curtain which when it was re-raised revealed "people's rule" over blood-stained corpses. I spied in vain, in search of peace and freedom. But I found only dreary homicide and guilded slavery reigning supreme in some, and refined

inequality with ingenious propaganda and disguised injustice in others. People grouped themselves mainly in two parties and suddenly I found myself standing on the threshold of the atomic age. Every scholar was found announcing that the past lived in the present and that the wrongs of the past required immediate remedy. Some of them acknowledged the one true path which made peaceful and free individuals, able to lead good lives with equal comforts, but bound by self chosen equality. Loving their own social etiquette and being governed by mutual co-operation, they rendered spiritual progress towards eternal bliss easy of accomplishment. All agreed that the enlightened march of humanity is surely towards a state of everlasting happiness "Nirvana" or "Swarga" as Asoka termed sometimes, for the same state as Christ's "Kingdom of God", revealed Unto Us by all the great seers of the world Vyasa, Zoraster, Buddha, Confucius, Socrates, Nanak, Chaitanya and the like; (their aims and expressions defining the same truth in several ways). But however, the one new principle proclaimed by the Christian era, 'Nonresistance to evil' remained impracticable for even wise men.

Men in power, wantonly differed from these Holymen's views and adhered obstinately to personal glories and associated themselves with incomplete Philosophies coined by imperfect minds, in severe agony. It is not the working philosophy that they cared for so much, as, for the dominatiion of others by their party ard party principles.

In this atomic age, we are fortunate, that in Freud we find a convincing interpretation of human feelings. Freud, has enabled us to construe even dreams. He has shown us how the human impulses are related to the "Id", to the "ego" and to the 'Super ego". He has told us how our dreams release tensions that arise from unattainable desires. "Libido" theory may not be acceptable to all, as human beings are possessed not only of sexual instincts, but also of others equally active and potent. The healing of all "repressions" by "free association" and "transference", may not be the whole truth as human nature is not

Uniform and as it is also influenced deeply by causes other than the sexual and as there are also super-human aspects though few in number. But one aspect is correctly depicted on the whole, namely, that all thoughts and ideologies which tend to create horror and homicide, bueauracracy and brutality relate to the 'Id' and that all the moral institutions emanated from the ego and the super ego. Discussing the facts in the light of Freud's explanation, it may not be irrelevant to question whether the bitterness and rancour concealed in "Dascapital" are not the outcome of extreme hardship, which, Marx underwent during its preparation for 18 years prior to 1866. Are not the theories of labour value and surplus value, mostly replacable by those of demand and utility ? Have not the versions of transitory dictatorship and free development of every individual proved only visionary ? Is not the basis of Marx's new economic system— the class struggle— only a partial reality and not the whole truth ? Is it possible to interpret and outline all the historical and cultural events of art and armistice, of education and enlightenment, of science and stoicism, only in terms of dialectical materialism ?

The removal of the poisonous fangs of a Cobra renders it harmless and the removal of the ambitions hold of the capitalist over his wealth, renders him feeble and wise. Is it feasible for a rational thinker to advise same punishment in both the cases? Comparatively, destruction may be logical. But is it not irrational and inhuman ? For, the human being cannot be punished unhumanly for a fault which society had allowed. Is it not against all the ideas of true progress ? Humanity must continue to be human and to be reasoning rationally and must never be allowed to sink to the level of the beasts, if retrogression is not our aim.

Is it not therefore necessary to consider the pros and cons before exterminating all the capitalists ? Have we decided whether it is the Capitalists or Capitalism or lack of demand, sufficiency or insufficiency of skill and labour that has actually produced the evil results? Is

Capitalism to be reduced to its healthy minimum or to be totally absent ? Is not an irreducable minimum of individual wealth though smelling of some type of minor capitalism, whether in the state or among the people, required for the preservation of progress and order? If total destruction of power and wealth is only our sole aim and if really such an extermination takes place, will it be possible to restore order and to distribute human requirements and provide primary needs equally among the people ? Plato, Hegel and Marx are at variance, with Mill, Spencer and Spinoza, not in one view but in different and several views. Which of the views can we coordinate and follow, while the crux of social welfare is actual harmonisation and practical integration of all the essential comforts of the individual and the group? An eminent scholar like Nirmal Bhattacharya, has, in his "India at the cross roads" definitely asserted that the Gandhian idealism has become a smoke screen behind which "The agents of the dominant social class" hold political power and utilise it, towards the relentless pursuit of their narrow interests." This is said to have happened within a decade of Mahatma's demise. Who then, can correctly calculate the perverse effects of imperfect political theories and judge exactly the genuineness and wisdom of the founders and leaders? Who can at the same time expound and assess the results of intentional oppression and diplomatic corruption, social insincerity and political dishonesty, in all the countries which may or may not profess full freedom and cultural progress ?.

III DROP

To know truth and adhere to the realities of life, is natural to humanity and to deviate, is to become slaves to new dogmas. Empirical experiment and critical attitude may lead us to creative thinking but they must be harmless and rational. Therefore the problems already raised above may be very vexing, for economists and philosophers to solve. They permit no generalisations. No idealism will ever satisfy the dumb millions suffering from want and hunger. The problems under review require us to see the social conditions as they are. We have to conduct ourselves with sincerity and to function actively and dutifully to

redress the wounds inflicted on Humanity. Humanity is vulnerable, but always capable of reactions. Wicked means may some times result in producing a quiet atmosphere. But thepower that is gained, being immoral, is enshrouded with false safety and conceals in its womb, growing unrest and the ensuing tempest. Even a good and innocent man on whom such power may devolve is not free from slander. Scientific observers having also developed their own natural propensities attribute the events and consequences to some malign cause. Marx stated that a revolution which destroys, the filial fear of God always ends in the creation of servile fear of man. He further postulated that matter begets movement. According to him, egotism may be disguised as social justice and conflict may be based upon hatred and that eventually each man may become a Material God. It is not however known to us, why he has not recognised the fact that when all men become Gods, with their god-hood based upon hatred, they would certainly fight not only against a class but also against each other. How then can there be a possibility for a just state with equal individual comfort? History could not have been providentially determined, but it could not also have been dialectically determined as the class struggle was not in evidence at all times and in all lands and as economic strife was of rare occurance in the East.

Dogmatism cannot therefore be eternally valid, whether it is Mill or Marx who has expatiated upon it, whether it is scriptural or Aristotilian. What the greatest American, Abraham Lincoln had declared vehemently is indeed true. Uuconsciously his practical experience in life made him say "We can fool some of the people all of the time, and all of the people some of the time, but cannot fool all of the people all the time." Wise people endowed with wordly as well as spiritual insight, having endured long suffering, like Kautilya, have been able to discover solutions for these conflicting political theories as early as 1500 B. C. There is no necessity for rigorously curtailing individual freedom, as is done now for the continuance of a party government or presidium impatient of criticism. All common people humbly believe that they

really want freedom, individual comfort, as well as sound safety. The ugly and the beautiful must both live together in the universe, in peace. There is no need for cutting into halves or parts all the beautiful damsels for equally distributing them among the individuals, as it is but natural, that every one may desire for only a pretty spouse. The cutting process is irrational because a beauteous wench may fall in love with an ugly person and vice versa and thus against our common notions. Same food and same garments need not be provided for all, with a view to create equal pleasure. All individuals do not relish the same food and do not covet the same type of attire. Attitudes and tastes differ and therefore we have to apportion food, raiment, and shelter, as naturally and individually required and foster safety from the hard-hearted favourites of the ruling class, or deceitful neighbours. Mutually helpful freedom for all, constitutes real human happiness. Comfortable livelihood, free fraternity, cultured behaviour, art, and spiritual peace (all the five) make living worthwhile. An acquisition of Civilised thinking by timely or practical education is a compulsory requisite to attain cultured attitude. Forced literacy is in no way preferable to illiterate wisdom. Practical and working knowledge and rational conceptions in social relations constitute real education. The three essentials, comfortable livelihood, hormonised freedom, and enlightened behaviour cannot be achieved by setting up a funeral Pyre for any class, as by adjustment. Right understanding, benevolent and fruitful activity, and honest living, alone can lead us to success in establishing permanent peace. Every capitalist and every lewd Bohemian, every flirting harlot and every mean sycophant, every harsh tyrant and every proud magnate, every deceitful diplomat and every slanderous critic has to become good only by right understanding and by uniformly following human law. Reformative suppression makes all bad people subservient to the good of the society. This suppression must be limited to a state of irreducible minimum and never be destructive. Different types of humanity and varying personalities do continue as long as humanity exists. Nothing is lost in its entirety. Reformative or benevolent suppression of the evil or of the un-

desirable when applied to one and all in, proper proportion, becomes common. When side by side, each deserving man of even the lowest strata, in society, is enabled to hold his head erect and express undaunted, his own opinion, lawful and reformative suppression assumes no hideous form. Even in a well-organised Government, the common man's voice and an honest person's opinion remain stifled. This lack of the basic freedom which is quite apparent is at the bottom of all evil. In parliamentary democracies as well as in dictatorial beauracracies the position of the common man is now the same. Reformative suppression of the projections of the id into society as already explained, need not be cruel; as its just operation is commonly accepted in the same way as a surgical operation in the case of a tumour. But wilful or capricious oppression by instituting fear in the mind of the Governed, slowly nourishes a silent rebellion, which may be of far reaching consequences. Every suffering is painful. But it always appears to be sweet when it ends in ultimate happiness in the living individual. Appropriate and harmonious suppression bound with reformative benevolent results, is just and is welcomed by humanity. As we hate Satan and that feebly (as our own id is our own Satan) he overtakes us soon; but if we laugh at him with true indifference, he flees away from us. When we court a proud virgin or a brunette, too fondly, she recedes back, but when we behave with restraint and with loving indifference, she approaches with a view to attract us. All immoral comfort is born of "Id" and each civilised man or woman suppresses or conceals the same to an irreducible minimum with the result that we have complexity in human reaction or mood. Dirty aqua is a reality whether in our bellies or near the bath room and enough of suitable drainage is a common necessity. Every one wants to snatch hapiness at any cost, justly or unjustly. It is but natural that human behaviour is complicated, and it must also therefore be of common occurance that different standards are obtainable even in the case of the primary needs. Because the corn is plentiful this year, man, does not stop, rearing crops again at rainfall. The great drama of human evolution continues to be staged, in all its glory, whether the Communists or

the Democrats desire its continuity or not. Thus it is indeed a dire necessity for us all to cultivate a natural vision of the reality as it actually operates and to remedy the defects in human functioning by lawful, humane and ceaseless efforts, born of common sense and never by oppression or vain supplication.

To make art serve only official standards or the moods of the times; to justify homicide and unnatural oppression, to achieve some transitory and temporary states of superficial happiness and to extol corrupt social structures bound by guilded bondage in democracies or proletariet republics are never commendable. Secret manouvres and subterfuges are of no avail in the long run. We have no need to hate either democracy or communism. We should first, let ourselves be purged of all abnormal individualities and we should emerge unbiased and thereafter be ever ready to cooperate with all true and human movements towards peace and all round prosperity and with the true progress of the dumb millions to a higher status of culture and contentment, comfort and freedom. Let us remove all reproachful impediments with an unsophisticated and unyeilding will and let us never resort to wanton harshness or inhuman barbarism, bringing down, the citadels of the past civilization. The wrongs of the past are not irretrievable. Therefore the past can be reformed and resolved into a progressive and happy future by adhering to commonsense and practical means in the ever continuous and everliving present, which attains immortality when merged in Lords' true love and light.

IV DROP

The previous arguments will all resolve themselves into one simple truth. "*Let each one of us do good unto himself at first peacefully and let others lead rationally good lives.*" It is a maxim as old as the civilised world. The great aryans of the Gangetic plain eternally over-looked by the lofty Himalayan range, emphasised this maxim long, long ago. By their geological and astronomical caliculations they asserted that creation began 195,58,85,058, years ago. Lokamanya Thilak claimed that the Vedic civi-

lisation began at least 11000 years back, during and before the inter-Glacier age. During Pre-Bharata Wars, each batlle ended with compromise in India and the fusion of different peoples took place. The Indian race, thus formed from many races, Aryan and non-Aiyan and United under SREE RAMA, thousands of yeais ago spread over the world in all directions (even unto America) and finally witnessed a great catastrophe in 3102 B. C. in Maha Bharata War. This date 3102 B. C. was found to be correct in accordance with the planetory positions specified at that time, and accepted by eminent occidental scholars However the subsequent puranic Chronology has been stated to have been misinterpreted for reasons best known to their unimaginative estimates. Whatever be the problem of the Indian Chronology after 3102 B. C. the Vedic Upanishads have with an ananymous voice declared the truth, "I and my father are one", many ages prior to the historic past. The Indian race which began to show signs of decay from 3102 B. C. fell into complete chaos by 1500 B. C. It was then Vishnu Gupta otherwise called, 'Chanakya', with his surname "Kauṭilya", published his treatise on politics. Of course he consulted the authorities that existed before him and compiled his famous "Artha Sastra."

His great book is divided into 15 parts with 150 chapters in all. He has laid emphasis on four divisions, although the other political authorities of India like Sukra, have not accepted all these topical divisions as equally important. The first division relates to logic and philosophy. It is named "అన్వీక్షకి". The second division relates to the holy scripture (Vedas), and it is termed "త్రయి". The third division relates to economics, explaining the aims and the ways of achieving wealth and prosperity, the principles of good agriculture, veterinary improvements and industries. This division is named "వార్త". The fourth division relates to pure politics and preservation of justice and peace. It has been termed "దండనీతి". It is Chanakya's opinion, that humanity must be rational in its reflexions, must never lose sight of spiritual enlightenment and that obedience to duty must not be slack or lacking in material developments and that

there should be prosperity whether in productive cultivation or profitable industries; and finally that there must never be absence of progress or lagging behind, in social discipline and peace.

It is generelly with the last division relating to politics that all the historians are concerned. According to Kautilya, the institution of the King or the Ruling body was intended for defending the country against enemies, as well as for preserving the peace and prosperity of the people. "ప్రజాసుఖె సుఖం రాజ్ఞాం" ("People's hapiness is King's happiness"). was the main motto. Only kings, who ruled so well as to create effective happiness and morality among people were kings. (ధర్మాయ రాజా భవతి). Others were of Visrila (విశ్రాల) type and wicked kings were required to be removed from office. It was not mere morality but certain other special features were also understood by (Dharma) in India. Those essential aims and noble means which evoked all that is good in man and enabled him to evolve a higher order of progress constituted "Dharma". It consisted of courage, contentment, adherence to truth (which indicated abstinence from falsity such as stealing, lying, avarice, and adultery), charity, purity, forbearance, non-violence sense of restraint and service (to the aged, the disabled, the needy, the parents and the good elders, the spiritual and the divine agencies). As Dharma involved, the threefold progress, and as such physical, mental and moral upkeep was therein, ordained. Several rules of conduct relating to health and culture and ritual which called forth an attitude of moral and also spiritual uprightness were therefore formulated under "Dharma". The King could deliver judgments only after consulting the laws as explained by Vedic Scholars of lofty morals and spirituality (Srothrias). To sum up; *Justice and people's happiness governed all power and kingship.*

Ruling power was decentralised and distributed into seven channels. These were the most significant divisions of the administrative machine. Kingship or presidentship (in Ganas) was one of them. The ministerial assembly (మంత్రి పరిషత్) was next in political importance. The other five

divisions related to the open country; the fortifications therein; the army; the treasury; and the allies of the State. All the ministers were selected from families renowned for nobility and their selections were confirmed only after their fidelity was proved and after they passed successfully the tests set by eminent and experienced scholars of the state. The premier, the head of the episcopacy, the chief of the State army officials, and the annointed prince (యువరాజ) formed the inner cabinet while Douwarika, and heads of departments formed the external cabinet. Unless the మంత్రిపరిషత్ agreed with the king, the royal ordinances or laws could not be promulgated. This ministerial assembly could consist of eight to twenty three members, besides the King. The external cabinet was an advisory body consisting of all the heads of Government departments such as Public works, Revenue, Industries, Military, Finance, Palace and others. The premier generally represented the assembly and presided over the external cabinet. The ministers were responsible for the people and for the education of the royal princes, for declaring Foreign policies and for promulgating laws relating to Criminal punishments, economy, land reform etc. Regarding wealth; Land and water invariably belonged to the king or the State, while the individual properties earned and held by the citizens, were their own. During national disturbances, epidemics etc., the collection of tax was temporarily stopped and the revenue did not exceed generally 3/10 of the produce or the pecuniary gains of the people. Preservation of balance of power among the States and respect towards armistice and other peace terms were always strictly enforced. In the case of even a subjugated state, the conqueror should not intervene in its freedom in administration. Its social and cultural traditions were respected. *During invasions, the advancing armies should not at all molest or interfere with the disabled, the feeble and the females, and never inflict loss on cultivation and handicrafts.* Educational Institutions and the Church, the monks, the scholars and the priesthood were free from taxation. Those who had become old or had been suffering from disease, or those who were in despair were exempted from severe punishments. The

philosophers and brahmins were banished from the country when they committed any crime.

The social conditions were always appreciable with regard to peace and prosperity. There were representative committees or assemblies for all. towns and all village groups administering Justice Canals, Sanitation, Charities, and "Dharma". There were seven types of human habitations (నగర, పుర, ఖేట, ఖర్వట, కుబ్జక, పట్టణ, రాజధాని). The villages were built in eight designs. The Government Engineers attended to the village construction work. Each village had to be built according to a type design only. The roads running around and in the village, of different dimensions, (24 ft. 48 ft and 8 feet) were first systematically laid out, and then suitable sites were indicated for people of various occupations. Only in the Presidency cities, wine-halls were organised under Government supervision. Around the wine-hall, were spacious buildings intended for foreign travellers; Government detectives, both males and femaler, functioned as spies, at the wine-halls. The sales in the mutton markets was regulated by strict rules regarding the freshness and the categories of the items. The mutton of the domestic animals, cow, horse, peacock,parrot, swan etc., were prohibited. The animals of the reserved forests were protected. Dance and drama and music were exclusively practised by "Ganikas" (licensed and unwedded artiste) a class by itself and there was a seperate department and set of officials to supervise their welfare, health, activities and progress in art. There were many judicial authorities stationed with several courts, spread over the Country in all deserving localities (సంగ్రహణ, ద్రోణ, స్థానీయ etc) Civil and Criminal Offences were adjudicated by Judges (ధర్మస్థీయ) while, official irregularities and political transgressions were edjudged by a judicial body specially formed and termed "కంటక శోధనసభ". The state ధర్మాధికారి and his subordinates were concerned only with moral discipline and people's etiquette, traditions, and good behaviour. *Thus there were three Judicial divisions on the state level, seperately functioning over the (1) Civil and criminal (2)Political and administrative and (3) Moral and social offences.* All cases relating to land revenue and incometax were settled by the village

elders in the village itself. All claims relating to any debt unreturned, any land unoccupied *for ten years and more*, were not considered. There were several other departments, engaged in supervising, exclusively Cotton industries, Iron and other metal ores and Animal wealth consisting of cows and goats etc. The departmental officers had to fix the rates of wages in the case of laundries and other work houses. The Medical Officers and private practitioners were responsible for the lives of the patients whom they treated, and had to submit detailed and advance reports in cases of death to the State. Many of the Government servants, from the peon to the minister were paid annual wages, ranging from a minimum of Rs. 45/- to Rs. 3600/-. Artisans, herdsmen and hunters and the host of secret emissaries who made reports to the king of all that went on in the empire, were all paid, while free food facilities were given to all the low-paid servants.

Women occupied a very high place in society. They were married after their sixteenth year. Perpetuation of a good race was an important object of marriage. There were eight types of marriages. "Brahma" "Prajapathya" "Arsha" and "Daiva" were the best among them. Women, whose marriages were performed under these four types, did not remarry. A male could marry, after ten years, another wife, if he had no issue by the first wife. If only a female child was born, he had to wait for 12 years. If he divorced a wife, he had to pay her (24 Paramas) and enough of money for her maintenance and Rs. 18/- to Government and deliver jewels back to her. Free women of bad character had to answer to law. The Brahmin female also could remarry, if her husband did not return within ten years. A royal woman could not remarry until her husband's death. Other females could remarry after six months. There were interclass marriages, but the law of "Anuloma" had to be observed. (A brahmin could marry a Kshatria female, a Kshatriya, a Vysya female and a Vaisya, a Sudra female and not vice versa). Divorce was possible only when both the parties agreed and not otherwise. The property of a wedded female would pass on to the nearest relatives on the husband's side. But if she remarried, with her father-in-law's

(husband's father) permission, though issueless, she retained property to herself. Kautilya always persisted in his opinion, that the wife was an equal partner and that she had to be respected as such, in society.

Religious interests were generally considered subordinate to those of the state and human welfare. In essence, each had to be good to himself; moderate and timely in his actions (హితం-మితం-సకాలం). Law enforced this (common place) truth, everywhere.

Machiavelli said "It is far safer to be feared than loved. Men are thankless, fickle, false, greedy of gain, devoted to you while you are able to confer benefits upon them; but in the hour of need they turn against you" in "The Prince". Though Kautilya cautioned the King to be careful against his enemies, he always insisted upon "Dharma". He emphatically declared that "Dharma" should reign supreme; that the King who acted against it should abdicate; and that the people should be left in peace even during wars. "Peace and Dharma" were his watch words; King Asoka went even further and completely gave up the idea of ruling by fear. Nay, even the rebellious hill tribes were controlled by love. It was he, who for the first time in the annals of the world, and perhaps for the last time. made all efforts to understand and practise the eternal truth and to cause his people to realise the same, without imposing upon them any religious fanaticism or creed and without creating in them any base fear.

The Britishers, who in 19th Century, recruited their own men, preferred Sepoys in the great war. The landlords who previously supported the rise of an official brahman class, later on upheld their own claims— Great thinkers or active men have wrought changes, due to necessity, in each age. Asoka was more than a Califa and altered his own Times, while Gautama, the last of the Buddhas, was not even a local power. Buddha, laid emphasis on the maxim "Cease desire and attain Nirvana". But Asoka modified and announced "Desire peace — emulate never in strife but only in goodness and attain Nirvana, on this Very earth". It wasAsoka's previlege to have achieved

the golden midway of harmonised individualism, in a free, peaceful and progressive society. He was in H. G. Rawlinson's words "a great ruler who tried to govern his vast empire without an army and the use of force; the greatest king, the world has known". His reign was termed "the brightest spot in the History of the world".

Will New India return to Asoka's Golden age and establish again "Rama Rajya" of sacred memory even as she has fervently and rightly claimed Asoka's Dharma Chakra as her own. Let Truth, Blessed and beautiful, reign everywhere!

Satyam — Sivam — Sundaram

AUTHOR'S PREFACE

PART II — INTRODUCTORY

I

Swifter than Mind, among the Moving, Eternal, Light
descends guiding us rightly,

With reverential calm, towards the one knowable
proceed, all Universal angels brightly

(Rig Veda VI.9-5)

II

'But his delight is the law of the Lord;'—
'Thou Lord! has made me glad through Thy work!
How great are thy works! and thy thoughts are very deep.
A brutish man knoweth not, nor doeth a fool understand this

(BIBLE-PSALMS' 1 and 92)

III

I was, as a gem concealed
Me, my burning rays revealed' (KORAN)

V DROP

Prior to my stepping at the threshold of Nirvana, I was reflecting upon, a few biological and geological problems. I knew of what this bony frame of muscles and nerves are made. I knew that life alone rendered the flow of the vital nucleus in a working body. I knew that blood was matter and that life was Lords' energy; that the living body was only matter temporarily energized; Yet a doubt arose, long long ago as to which of the two, the life or the body was "I".

Inspite of this doubtful issue working in my mind, I fondly caressed my house title fixed at the upper edge of the terrace; I upheld my little family flag; I revered my nation's colours and I praised my racial banner. But as seriously and serenely my thoughts centred around the ephemeral nature of my very existence, I was confused. My passionate attitude towards my title, and my racial banner gradually became dissolved into indifference. Only the azure sky, the frolicking foam of the wavy brook nearby, the fauna and the flora of the bordering forest and the suave singing of the little birds that perched on the Dove Tower always attracted me. I then remembered how often I, when a kid of ten, despatched my epistles to Almighty on the wings of every winnowing wind. The vision of a radiant white star, which had blazed, before my sight, for a split minute with the whole view steepened in a strange moonlight at the tender age of ten, reflashed in my mind. Neither the fatalism of despair which meant lack of faith, nor the insipid pessimism of disappointment, hunted me. I felt that the heavenly light always enshrouded me and I always sought after the ultimate reality. I stood on the bed rock of spiritual realism and to me there was nothing actually profane in life.

I realised though late, after many years which rolled away on the winding sheet of life that every deep spring of pure water was covered on the surface with flowery and green weeds. I found that the people always quenched their thirst by dipping their jars at a corner of the spring. The weeds were thrown back and the small corner space alone, revealed the pure water underneath. The rest of the spring had its upper layer always covered. I saw that only a few really religious people, had drunk the cool aqua, while all others used the streamlet, that flowed from the basic fountain. The weeds of traditions and superstitions, the common people never cared to remove. The Cross meant not sacrifice and crucifixion, but only a protective talisman. The mysterious "Oum" or "Amen", meant only a benidictory and closing utterance and not at all, the spiritual flash of the inner light, which it connotated originally. The basic truths pronounced by the saints and seers, soon became blended with the land's social life, and like our

bodies, the pure divine glow mellowed only within, and never came into open exhibhition. The spiritual attitudes, when they formed into living habits, assumed utterly opposite meanings, while fear and faith gradually transformed themselves into fatalism and sublime pessimism. The modes of living changed into creeds and castes due to social necessity and economic requirements. Slowly parties and groups grew in power and became varied and vicious. Cunning men overruled· the voice of the submissive humanity. But divine "Nemesis" wrought its own effect by awakening the human mind. Advancing science created the onrush of industrial institutions and easy transport throughout the world. Athenian culture caused the movement of "Renaissance"; while the revelation of the most developed original language, "Sanskrit" produced a new spiritual and cultural upheaval. The questioning band of arguing reformers provided a novel impetus for further progress; An alround contact and timely conquest of the self-abusive Eastern nations, gave rise to an agressive stamena. Though at first, confusion ensued, a spirit of compromise, conducive to peace, dawned upon the western people, who with indefatigable energy, occupied themselves with ever-increasing rese·rch. Finally, showers of fresh knowledge poured in, with the result that all the knowing minds understood the human problems rationally. They came to know decisively that all the streams of water, emanated from the same source, *the rains from heaven*. Great intellects like Einstein and Emerson could also conceive that Nature stocked and stomached all human developments and evolutions in its lower psychophysical realms. Some, like Maxmuller, and Scopenhaur tried to understand Vedas and Nirvana and went so far as to catch a glimpse of the omnipotent Heaven, enveloping Nature and mysteriously permeating all climes, all time, all matter and all human play with its power extended unto the tiny atom and its judgments delivered at the door of humanity, by divine "Nemeses", from time to time.

Indeed, the sky above, the world below, paradise and hell, both were found Encompassed by the vast and

all embracing open Heaven. The teaming millions of humanity laboured and toiled in lowlands, and ran after the honey at the hill tops. They molested the wealthy few, who kept quiet, not caring for the honey, beleiving that they possessed, what they desired. But all in vain! Dead corpses alone they could gather, and not a harvest of nectar from destroying either oligarchy or aristocracy. I pondered as I heard of the incalculable bloodshed. They never cared to unveil the screen of mist around them, and never understoocd the simple ruse that by upholding the low and putting on greater growth on the suppressed many, the stature of the few tall will diminish, and that the range of height will become common. They did not realise that the mere removal of the long plants would never suffice and that only a hormonious growth of the short into tall ones alone, would render all the stocks equal. They only turned their seeing eyes towards the transient and the transcendental objects at hand and never at the peaceful light within and without. They did not agree with the fact that life remained wholly unfulfilled until they were able to feel. "We are in the father and the father in us". This truth (హంసస్సోహం) was initiated by every pious father to his dutiful son in India from vedic times down to Buddha. Holy Buddha revealed it to the public while King Asoka practised it with the public and Holy Jusus fulfilled it for the public. One need not give up his creed or caste. Sufficient if he definitely understands this truth. He slowly realises that traditions have hardened into creeds, economic compromises into castes, superstitions into separate faiths, and systematic behaviours and beliefs handed down to posterity with changing emotions from age to age into religious as they are. Every human being whether illiterate or uneducated, has an easy access to this truth, the open Heaven or Nirvana as Asoka termed it, if he only thinks plainly and lives honestly.

VI DROP

Knowledge is ability to understand rightly while sanctity is ability to be pure in mind, word and body and wealth is ability to live with peace and comfort. They are required, to avoid ignorance, sinful-deeds and want.

There, in the age of Kautilya delineated elsewhere, many years after the publication of "Artha Sastra", in 1472 B. C., Asoka, the peaceful, appeared on the time screen with his snakehood diadem and tall stature; His manly personality was imposing, though not very fair. He ascended the throne, three years after his father's death and ruled as every mighty emperor did for nine years. It was Kalinga "People's" revolt (as portrayed in "Discovery of India") that awakened the great reformer, latent in him. He finally rose above the common morale, and above the political philosophy of Kautilya. He prepared himself to establish "Dharma" on a firm basis. He knew that God created bread and that humanity derived all its evils from its excess or insufficiency. He never considered the ordinary foibles. He knew that all efforts to get material pleasure end in results which always fall short of anticipations.The modern historian Sri Mujumdar has told us about him as follows. "He was tireless in his exertions and unfagging in his Zeal, all directed to the Promotion of the welfare of his people whom he called his children. He was the statesman who conducted successfully a great military campaign; organised a few years later missions for the spiritual conquest of three continents and turned a local sect in the Ganges valley into a world religion. He eschewed military conquest not after defeat, but after victory, and pursued a policy of gentleness and clemency, while still possessed of the vast resources of a mighty empire: The dominions of Asoka included the secluded vales of Kashmir as well as the riparian plains of Pundra-Vardhana (North Bengal)— If the chronicle of Kashmir is to be believed, his favourite deity was Siva. Shortly after the Kalinga war, he seems to have been greatly influenced by Buddhist teaching. He requisitioned the services of "Rajukas" and "Pradesikas" and "Yuktas" (probably judicial and revenue officers and Secretaries) to publish rescripts on morality and set out on tours to give instruction in morality — — —. The reverberation of the war drum was to become the reverberation of law (Dharma Ghosha) Even the royal hunt was abolished. He took much interest in the exposition of Buddhist Dharma so that it might long endure. He also took steps to maintain the integrity of the church and prevent schism, within its

fold. But with all his faith in Buddhism, Asoka was not intolerant of other creeds. He never became an enemy of the Devas and the Brahmanas or of any other religious fraternity—. He condemned unseemly behaviour towards brahmanas and showered gifts on them as well as on the "Ajivikas", the followers of 'Gosala'. His Dharma Mahamatras were told to look after all sects including even the Nirgrandhas or the Jainas ... Though himself convinced of the truth of Buddha's teaching, Asoka never sought to impose his sectarian belief on others ... ... Towards the end of his career Asoka seems to have been convinced that reflection and meditation were of great efficiency than moral regulations, the need of which was keenly felt by him in the first part of his reign. *It was a characteristic of Asoka that he practised what he preached* — As late as the fifth century A. D; sojourners in Pataliputra were struck with wonder, at the magnificence of Asoka's architectual achievements.'

It was a world without any doubtful approximations and without any problematic and prospective ends. Peace and prosperity were the only worthy objects to be attained. No one was required to cling fanatically to any religion. There were no fastidious authorities; nor fatalistic theories. The communistic and democratic issues were totally absent. No creed or caste was held above humanity. The Vedic Enlightenment and the Eightfold path were both equally honoured, as they both fetched the same beautitude, and no difference was perceived between Moksha, Nirvana, or Union with the divine. *Asoka, therefore, besought the people to be good to themselves, to respect their elders, to revere the good natured monks and brahmans, to adhere to unstained character and spiritually bound behaviour.*

Sri S. R. Sarma said that "Camping grounds were furnished with wells, mango groves and rest houses for travellers. Hospitals were founded and medical herbs, wherever they were lacking were freely imported and planted. The severity of the Penal Code was mitigated and at each anniversary of the Coronation, prisioners were liberated. He did not force his creed upon his children, as he called his subjects". H. G. Rawlinson observed that

he has been compared to Marcus Aurelius, St. Paul and Constantine and that no christian ruler has even attempted to apply to the foot of a great empire, the principles of the sermon on the mount, while Asoka announced Buddha's teachings in public edicts and himself practised and preached them.

Of course, Buddha inspired him. Buddha passed away in 1807 B. C, setting aside Vedic ritual and establishing the Vedic spirituality (ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ) on a firm common basis. Acharya Sankara born in 509 B. C., picked up the line, as left by Asoka. He then turned the spiritual music to a crescendo, and reiterated the truth briefly as "అహం బ్రహ్మాస్మి" (Lord is in me and the Universe). He built his church in Kashmir and it was repaired by a prince who ruled before the Christian era. Later, Lord Jesus laid emphasis on the same aspect and clearly and without any euphemism, declared "I and my father are one". This noble message, is handed down from age to age unto the modern era by great saints and avadhoothas of India. Let us calmly try to infuse this truth in its minimum human import, in all our meterial and social activities and translate the same into Common practice.

Non-resistance which is said to be a christian way, was practised by Tolstoy and it was a failure. Sri Mahatma also attempted it. Oppression of course, is not human. Years of spiritual toil has made us realise that suppression of evil for mutual food is proper and is ever in vogue and that doing good to one's self without hurting others is quite natural. A glimpse or a phase of truth, as I saw it, I have tried to express below as concisely as possible.

(1) Infinite truth, light and love are one. Every soul is a sun, a spec of eternal light and star and light unto itself, a centre of infinite life activity. Every soul can revivify the past, live in the present and visualise the future. These three aspects of time form a continuous whole in which the ever-evolving world furnishes a lasting theatre. Natural feelings, joy and sorrow and human functioning, both evil and good and all thoughts, optimistic and pessimistic, cling to a wreck of partial truth. Every

conception and material form is of a side truth, as it is the false assumption which we fondly adopt that transforms and fixes our attitude. It is therefore temporary. It is Id's false assumption that is the cause of all strife and woe in the world. All life is refractive reflection of truth, in as much as the soul (the director) with selfish intelligence or assumed false knowledge, adheres to reflexive activity, denying the control of nature and Lord's ownership. This happens, because in the outside material world, the driver is under the guidance of the Director; while in the souls' inner world it is the Director (Soul) that has to abide by the orders of the Driver (Lord). That is why the wise call the world as హేయప్రతిబింబ. That is why the world requires enduring and enlightened service, steady and righteous. Mere equality is of no practical value. Unalloyed fraternity and non-interfering liberty in functioning, are more necessary, as unimposed and unoppressive inequality is natural and is a requisite for progress. *Plenty, peace, and freedom, are therefore more essentially required for the betterment of humanity than theoritical equality.*

(2) Every being, passive or active, possesses length, breadth, height, density, velocity, directive control, and a driver or originator. The driver is the same and one for all beings. He is super soul and revolves in a spiritual cycle and "Father in Heaven" of the devotee's heart. He is the soul of all souls and the sole truth. Truth is always whole and not at all amoiety, whether in the silent life of the mud and mineral world which provides field for experiment and nourishment, or in the instinctively or emotionally active life (sometimes violent also) of the animal world which includes the birds and reptiles: Truth is perfect and never incomplete whether in the world of the intellectually active life of the human beings or in the super-knowing non-violent and divinely active life of the angels: Truth also functions infinitely and never on a finite scale. It is always singularly beautiful, sincerely blissful and selflessly loving. It is everlastingly present. The animal world is distinct from the recky strata, in two aspects, in garnering food and in procreation; Food and sexual craving are common to humanity also, but mankind distinguishes itself by two

virtues, namely· Speech which enables communication clear and renders the spreading of the knowledge, both true and false, possible; and also the Discriminative Faculty which affords scope for wrong and right judgment and opportunity to behave lovingly and non-violently. Discrimination as it becomes profound, transforms itself into benevolence and mercy. Where mercy fossilises itself into eternal love, even in the presence of villainy, it has reached a super stage and the divine touch therein is perceivable. Infinite love and all time beauty are inseparable from real bliss which is full in all space. True is our beloved Lord or Nirvana, for ever and ever, and He is present in each soul.

(3) Each clime, each time, each race, each successive civilisation, each progressive society and individual represents a bit of this unending truth and never a whole. That is why passions vary and opinions differ. They are only shadows. But the sun of truth has no shadows. Difference in opinion, religious or political, arises only as long as the whole truth is not perceived. We need no conceptions but only true perception as Lord has conceived us and all. Each individual has his own shadow, as long and as dense as his own "id" projects itself into the world of material joy and pleasure of the flesh. Each individual has his own body (earth), his own propensities (water), his own time or energy (fire), his own atmosphere or behaviour (wind), his own space or ambition (either which is expensive or narrow in proportion to the vigour and vitality of the aspiration), and his own ego, (the sixth and mentally unknown dimension).This ego is the directive or soul of every being. When our "Id" is satiated and wisely retracing its steps, the super soul so overwhelms it that it is completely merged. It is then that the controller of universal energy, inactive till the ego awakens to its rational functioning, gradually makes the ego, gain a glimpse of its own divine nature. Slowly it realises that Lord, his original and also the original of universal energy, permeates all clime, all time all matter, all knowledge and all the universe. But before enlightenment, it is but a spontaneous process that the "Id", should seek its own satiation and eventually in, infringing upon other's joy (thus commiting sin or evil) enter into a

struggle against other resistance and stifle other's activities and find in the end its own final waste or exhaustion. But if the "Id", still, madly pursues its path of unsatiated desire, the lowest animal inclination leads it on to the mud worm strata and finally to uncreative inertia which is figuratively termed as Hell. Thus the ascent and descent of each individual soul and spirit unto paradise or purgatory is controlled by its own wilful activity. In ascent, however, Heavenly Light seems to lend a hand or embrace the climbing spirit. While in its descent, Lord, (Eternal Truth as He is) seems to stand aloof. This is the revelation, heralded to mankind by Vedas, Buddha, Asoka, and Prophets in the past and by Paramahamsa and Aravind in modern times. Therefore a correct vision of the truth and adherence to the motto "Let each live comfortably, peacefully, and freely and let others live so", is an absolute necessity. In case this vision and its practice are achieved, the aims of all moral associations and all political (supervisory) bodies become fulfilled. Peace and freedom (real and abiding) are as important to society as sincere prayer and hearty submission to Lord's will to a spiritually bent individual.

(4) Prayer is a self-centred pure wish, while prayer for peace (individual or universal) is the best benevolent thought-power: Preservation of this thought-power is of greater use than even electricity as thought-power is the most wonderful of all articles of creation and the cause of all progress (scientific or otherwise). Be it in a far away cave hidden from public view, if one sincerely thinks of conquest or if another stands up and heartily wishes for world peace, the waves spread to distant zones and effect the human cosmos. Herein is the value of all seers, saints and prophets though they seem to participate no activity. Their service to mankind is great, for they substantiate truth and peace.

To be divine is the choice of a few. To be totally devilish only, some have ability. It is inevitable that all the rest should practically pursue human ideals and achieve peace and plenty humanly. Non-violence and discipline

are the specific marks of human path which is distinguishable by mutual affection and rational thought, while violence and self aggrandisation are the special features of a demon. Love and self-sacrifice indicate the divine way. The road of the wicked lies along ill-fated prosperity and final putrefaction. Though the historians from Herodotus to Marx, have emphasised only certian aspects or phases of human travail, history has enabled us to look at all the facts, and recognise the truth that all progress is spiral and is neither horizontal, nor vertical, the motor power (cyclic) always being mixed, (diabolical, human and divine). The peacefully faithful do not go astray, for they are like alum or sugar or salt dolls sinking in the billows of an ocean. The ripples alone are visible. As mental aberrations and emotional secretions slip away, the crystal clear psychic phase of the human ego becomes plain and shines forth. The divine grace, then, is reflected in the ego in the same manner as the lunar lustre is cast in a bright disc in the waters of an undisturbed pond. Thus all distress flees. *But all who retain selfish ego cling to a strata of mean understanding, much lower than that of those who try to see Him, in wood, metal, stone, and ideas idols.* Variety in species in higher thought latitudes, is progress, while variety in peaceful enjoyment is spice of life "I" am never "He" but "He" is always "me", as 'He' is behind and yet beyond all intellect, senses and human ego. Let us, one and all try to live peacefully and then alone, we approach His infinite progressive grandeur, His all-embracing love, His true light and His eternal goodness in lasting power. This supreme ideal, Asoka practised. He was not only wise but enlightened. He was not crazy after nationalisation and he was not fanatic, He knew full well that neither the ministers (legislators) nor himself could introduce a law until the mass ego was prepared and ready for the same. He knew that when the dumb masses remained uneducated and the organisers, workers and (officials) untrained, no state-control and no nationalisation could be useful; as the result will be worse; as the

inefficient and corrupt attitudes continue in the new set-up also. It was therefore, that gradually and slowly, Asoka, proclaimed and established Dharma, with the people's consent, in harmony with the best traditions of the masses and after preparing the mass ego. I have humbly tried to base Asoka's life on these facts of truth and actual details of his career. Let me now, after the foregone explanation, of the historical background preceding and following Asoka's reign, revivify in poetry, the old pageant of the orange-robed band of monks, floating aloft, on the etherial strains of their celestial song "Om - Mani Padme Hum", and accompanying this enlightned Emperor ascending unto the unending realm "Nirvana". Behold ! Peshwa Baji Balaji Rao also is gazing at the same ennobling scene.

"Lord is in His Heaven
All is well with the world" — Browning.

Oum - Tat - Sat - Amen

Anantapur,
8-3-1957.

V. N. R. KALLUR.

AUTHOR'S PREFACE :— ERRATA

Page	Line	Correction	Mistake
III	6	Commanded	Could Command
do	27	Pursuit	Persuit
VII	6	nightingale	nigtingle
do	27	be	he
XIX	20	were	was
XXI	28	the 19th	19th
XXII	25	doth	doeth
XXIII	16	Steeped	Steepened
do	19	haunted	hunted
XXV	25	Jesus	Jusus
XXVIII	28	good	food
XXIX	23	one and the same,	the same and one
XXX	26	ether	either
XXXI	30	affect	effect
XXXII	22	idea	ideas
XXXIII	4	Consent	Compent

NOTE :— Other mis-spelt words may be correctly read.

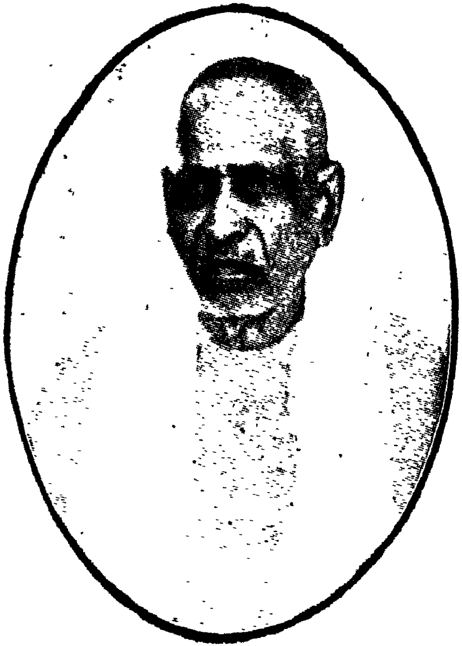
విషయసూచిక

పుట

శ్రీ వేంకటేశ్వరులు

కృతిభర్త.

★

కృతికర్త తండ్రి

శ్రీ కల్లూరు యజమాన సుబ్బారావుగారు.

కృతికర్త తల్లి

శ్రీమతి లక్ష్మమ్మగారు.

శ్రీరస్తు

శ్రీ మ ద శో క చ రి త్ర ము

ప్రథమ కాండము - కావ్య నిర్దేశము

ఆదిధార - కావ్యనాంది

ఇష్టకవిస్తుతి

శ్రీ శస్త్రాంకమునన్ ధరాతనయ సచ్చిన్ముద్రతో భావి వా
ణీశుం డార్జవశాలి పావనికి జ్ఞానేద్ధ స్వయంజ్యోతి నా
దేశింపన్, వినుచున్ శ్రితావనరతిన్ దీపించు కల్పంబు, గౌ
రీశ స్పృష్టపదుండు, రామపతి మా కిచ్చున్ జయశ్రేయముల్. 1

ఒకపద్యాంశము నల్లు యోగ్యత బలం బొర్పింతయున్ లేని నా
కిఁకఁ బ్రాపౌచు, మదీయ సంస్మృతి సముద్రేందుండవై యిమ్మలౌ
కిక సౌందర్య కళాప్రపూర్ణ వర వాక్చిత్ర స్ఫురజ్యోత్స్న మా
మక హృత్ప్రీతి వసించి వాజిముఖ! సౌమ్యా! వేంకటేశప్రభూ! 2

హాటకగర్భుని రాణీ!
సూటిగఁ బదజాల మర్థ జుష్యంబులుగన్
నాటకమునఁ దెరచాటున్
మాటలవలె, నీవె పల్కు మనుపుము వాణీ! 3

శ్రీ కైవల్య విశిష్టభావ రుచిర శ్శిష్టాగమ బ్రాహ్మణా
నీకాభ్యర్థిత కల్పభూరుహవరో, నిత్యార్చిత శ్రీధరః
ప్రాకామ్యాదిక భూతి కాంతి మిహిరో, భవ్యార్థ వాగీశ్వర
స్సాకల్యాత్మ తపోధర స్సుఫలద స్స్వ్య రాఘవేంద్రో గురుః 4

తనువున వివేక ముదయించుదాఁక రక్ష
ణంబు, చేర్చిరి తమదిగా నమ్మి; వారె
బ్రదికియుండు, ప్రత్యక్షదేవతలు పితృ
సాధులకు బాదపూజ గ్రంథాదిఁ గూర్తు. 5

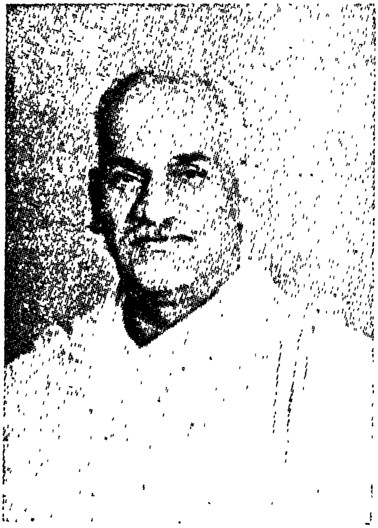
విశ్వవ్యాప్త విశుద్ధధర్మ సుగుణావిష్కార చారూక్తి కాం
డాశ్వోత్తంసము లేడుఁ బూన్చి, గురుకావ్య స్యందనంబెల్ల రా
మాశ్వాస ధ్వనినేమి పైనిడు సుసర్గారంభు, వాల్మీకి, ధీ
శశ్వచ్ఛాంద్రివ్యపద ప్రయోగకుశలున్, శాంతున్ బ్రశంసించెదన్. 6

అనిశ బ్రహ్మనివిష్టభావముల సూత్రార్థ ప్రకారంబు లిం
పానరింపన్ వినుతింతు గీతరచనావ్యుత్పత్తి విన్యాసు, స
జ్జన సేవ్యాగమ నైగమోక్తి ధనురుజ్జ్యాఘోషు, నుద్భాసుఁ, బా
వన వాశిష్ఠసవంశు భారతకథా వాణీశునిన్ వ్యాసునిన్. 7

మంజులయోగ ధనార్థికి
నంజనమై వ్యాకృతికి మహాభాష్యాఖ్య లస
న్మాంజిని, బ్రాహ్మ్యము నొసఁగు ప
తంజలి, శేషావతారు దలఁతున్ భక్తిన్. 8

పుణ్యులఁ గాళిదాస భవభూతి మనీషివరేణ్యులన్, యశో
గణ్యుల నాంధ్రవాఙ్మయ జగద్గురువుల్ సుకవిత్రయంబు, బ్ర
హ్మణ్యుల సోమవేమనల మారన సూరనలన్, బ్రబంధ సా
ద్గుణ్యులఁ బెద్దనప్రభృతి కోవిదులన్ శరణంబుఁ జొచ్చెదన్. 9

అనువాదమే మూలమునకు మెఱుంగుగా
శ్రీనాథు నుద్దివై చేసినావు;
గౌతమి యలల చొక్కపు నిగ్గు లలమి శ్రీ
గిరికడ భక్తిని గురిసినావు;
ఓరుగల్ విప్లవ సార మర్థముఁ గూర్చి
యొంటిమిట్టఁ బ్రశాంతి నోడ్చినావు;
పల్లెలో వలసఁ దపస్వివై పరతత్త్వ
ఫణితిఁ బద్యాలలో నణఁచినావు;

శ్రీ కల్లూరి సుబ్బారావుగారు,
M. L. A.
కృతిప్రేరణకర్త.

సతత రస సమృద్ధ సుబోధశైలిఁ బల్క-
నీవెకద నీకు సాటి ! కన్నెత్తరాని
చేమిఁ బొగులుచు నృపుల నల్గించినావు
పోతన కవీంద్ర ! రస సుధాపూర్ణచంద్ర !   10

తల్లియాజ్ఞఁ దార్క్ష్యుఁడు నమృతంబుఁ దెచ్చె ;
నగజ యనుమతి నిటలాక్షుఁ డానె విషము ;
గురున కిచ్చె నుదంకుండుఁ గుండలముల ;
వారి ధృతి శక్తి భక్తులు పఱుపు జయము.   11

సావిత్రీ పద పద్మ చింతనుఁడు విశ్వామిత్ర గోత్రోజ్జ్వలుం
డీవిఁక ముందును వెన్క చూడని వదాన్యేందుండు; శ్రావ్యైక వా
క్ప్రావీణ్యాంబుధి, వాదవేది, నిరతాపన్నావనోద్యోగి, నా
నా విద్వద్రతి, సుబ్బరాయఁడు కళా నవ్యంబు షష్ట్యుత్సవం
బావిర్భావము నొందువేళ కొక కావ్యం బల్ల నర్థించినన్.   12

లలిత సుకంద వృష్టి విచల త్సుమనోవ్రజ హృద్య 'రీతి' సం
కలితము, రాజహంస గతికాంతము, సాగత బంభర స్వరో
చ్చలిత మమేయ దర్శన రస ప్రవిశ ద్బుధ వాగ్వినీతమై
వెలయుతఁ గావ్యవాహిని నవీన గుణోర్మిచయ ప్రపూతమై.   13

లీగ్ ద్విజాతిసిద్ధాంత విలీనఫణితి
యైక్య భారత విచ్ఛిత్తి నంతు ముట్టె
పానిపట్టు రణం బదే ఫలము నొరసె
కట కటా ! తదీయార్తి యిప్పటికి లేదె ?   14

అని యోజించెడు మన్మనఃఫలకమం దయ్యారె! యుచ్చైశ్రవా
సను సూతిన్ బురుడించు నాశ్వికుఁడు, పేష్వా, బాజి బాలాజి రా
వను మంత్రీంద్రుఁడు చిత్రితంబగుట నత్యాశ్చర్యతం గంటి నా
యనయే శ్రోతగ నొక్క కావ్యమును వ్రాయంబూనితిన్ వేడుకన్.   15

ద్వితీయధార - అంకితము

ఎగఁదీయఁ గోఁతలై దిగజారు మిణ్ణాగు
ముగుదల లాలించు మొగలిపూలు
భసలంబుల కగమ్యపరిణతిఁ బొదలెడు
శృంగారనిధులు సంపంగిపూలు
ప్రణయ బంధుర సువాసనల గుబాళించి
తనువు సుగంధరాజనపుఁ బూలు
పందిరినిండ సొంపారి చుక్కల సౌరు
చాటు మల్లెలు, విరజాజిపూలు

నీ పవిత్ర పదాగ్ర సన్నిధిని గ్రాలె
నిదె మదీయ జీవిత సుమం; బీవె నుడువ
రచితమైనట్టి మత్కృతి ప్రసవ మిదియ;
యంకిత మొనర్పనిమ్ము శ్రీవేంకటేశ !
రాజరాజేశ ! ఉభయతారక ! రమేశ ! 16

మా తుమ్మకొమ్మల మా రేఁగుకంపల
మా ఊలచేల సంసారఁపొళవు
మా కుందువరదలో మా కుంజరార్భటి
మా పెన్నఘాటిలోఁ జేఁపు చలువ
మా తరికయ్యాల మా నల్లరేనాట
మా చౌడునేలలోఁ నేఁచు కలిమి
మా గండశిలలపై మా గండు గుండెల
కాఁపులలోని విక్రమపు బలిమి

మా తనకలాట, కపిలెల మాఱుమ్రోఁగు
గీతములలోని వేదాంత మూఁత నీవు !
ఎసఁగె దెప్పుడు నీవు మా కేడుగడగ !
సుంక మంకితం బిదియె ! శ్రీ వేంకటేశ ! 17

తృతీయధార - కావ్యావతారిక

స్వీయ బలమెల్ల పానిపట్సీమఁ జెదరఁ,
బ్రజలు సంపదఁ గోల్పోయి వనటఁ గుంద
బాజి బాలాజి, కడు దుఃఖపడుచు, భరత
మాతఁ గూరిచి పలికె నీరీతి మదిని. 18

"శ్రీదా ? భారత మాతరో ! కటకటా ! శీర్ణప్రతాపంబు ని
ర్వేదాక్తంబయి పోయె, నీ ప్రజ మహావీరుల్ స్వరాజ్యక్రియా
వాదోపేతులు చాటుమాటరిగి రీ స్వాతంత్ర్యహీన ప్రజా
ఖేదం బార్తువా లేదా ? నీ వెపుడు మూకీభావముల్ వీడెదో ? 19

క్రోధ లోభ మదాది సంక్షోభ మించు
కంతయును లేని సుమనస్సు, శాంత చిత్త
మనిశము నఖండ భక్తి కళానుభూతి,
నవితథ సుకర్మయుఁ నొసంగు మమ్మ ! దేవి ! 20

ఆకల్లాడక నిల్చె బుద్ధి కుజ మాశాంతంబు నిశ్శబ్దమై
లోకంబెల్ల సుషుప్తిఁ గన్నయటు గోల్పోయెన్ గ్రియాస్పంద మే
పోకం బోయిన నంత్యకాల జలదంబుల్ గ్రమ్మ నీవేళ ని
ర్భీకు న్ననొ్పనరించి గమ్యగతి కాన్పింపంగదే యీశ్వరీ ! 21

మును పేనుల్ బితయుల్ శివాజిముఖ రాణ్మూర్ధన్యు లాశల్ బునః
పున రుత్పన్న మహోద్యమం బెసఁగ నింపుం బెంపుఁ బెంపం దలం
చిన కార్యంబది యైక్య భారతము నార్జింపంగ నింకెట్లొ ? హృ
ద్వనజోల్లాస జయావహాధికృతి భవ్యా ! భక్త చింతామణీ ! 22

'ఇంద్రియ శక్తి యుక్తమగు నీ తను వీ సుఖజీవికాదు లీ
సాంద్ర తపఃప్రబోధమతి చాలవె నీ'కని యందువేమొ ? ని
స్తంద్ర మనఃక్రియావితత దార్ఢ్యము లేకడఁ దెత్తు ? నీ కృపా
చంద్రిక తోడుగానిదె విచార తమోవృత జన్మయామినిన్. 23

ఔత్సుక్యంబడఁగెన్, గృశంబులయి ధైర్యౌదార్యముల్ క్రుంగె, ను
ద్యత్సౌఖ్యాశ తొలంగెఁ, జిత్తరవి దుఃఖాంభోద సంఛన్నుఁడై
యుత్సాహ ప్రభు మంత్రశక్తు లుడిగెన్, వ్యుత్పత్తి యాత్మీయ సం
విత్సంపన్నము గాదు, భీతుఁడను నీవే దిక్కు నిత్యాకృతీ!" 24

అని తర్కించుచు సైంధవ
మనుపమ రంహోత్కటంబు నదలించుచుఁ జ
య్యన "బ్రహ్మేంద్ర" కరోత్థుని
మనికికి నుత్తమ తపస్సమాశ్రయమునకున్. 25

కలఁగి యమాత్యవర్యుఁ డరుగన్ శుభసూచన లబ్బె సంభ్రమా
కులు నతనిం గుహాకృతిని గోమల మంగళగీతికల్, పికా
వలులు సమీప పాదప నవస్ఫుట పల్లవ ఖాదనోద్ధతిన్
బలికి బహూకరించె, జలపాతము మ్రోతలు సందడింపఁగన్. 26

అదనైనట్లు వసంతఖేలన లతాహాసంబు పుష్పోద్గమం
బిడె యంచుం గలకంఠము ల్మొరయఁగా నేచక్కి వీక్షింప ను
న్మద సూనాసవ పాన మత్త భ్రమరీనాదంబులున్ గీర కో
విద వాదంబులు చేరి కూర్చె విజయస్ఫీతంబుఁ దౌర్యత్రికన్. 27

కుంభ త్కలధౌత స్వ
చ్ఛాంభః ప్రతిబింబ భాఙ్నిశాధవతారో
జ్జృంభ న్నదీ జనని వి
స్రంభంబునఁ బంచె నొడ్డు చాయం జలువల్. 28

సకలారణ్య కుభృల్లతాంగనలతో సౌహార్దముం బెంచి కో
రక కన్యామణు లంజలు ల్గురియఁగన్, రాగాగమాభ్యాసి సాత్త
తకు రీతిన్ మలయానిలుండు వలపు ల్దాపించి ద్వారంబునన్
నికటస్థున్ సచివోత్తముం దనుపఁగ న్నిర్మించె నాతిథ్యమున్. 29

అంత నాతండు దేహళీ ప్రాంతసీమ
వారువము డిగ్గి కనుఁ గ్రేవఁ బాఱఁ జూచెఁ
దన తెలుంగు నిరీక్షించు ననఘు వృద్ధు
సౌమ్యశీలు వేదానంద శస్త్రినాము. 30

కాంచె సుమేరువర్ణు శుభకారణ వాక్సముదీర్ణ సత్తపః
ప్రాంచిత శాంతవృత్తు, నిగమాధ్యయనస్ఫుట వక్త్రరేఖు, గా
వంచను దాల్చి పయ్యెరలవాటె యెఱుంగని యోగలేపుఁ, బ్రా
క్సంచిత సత్త్వదీపు, నవసాంధ్య ఘనాభజటాకలాపునిన్. 31

వేదానందుని సద్గురు
నాదర్శ గుణప్రధాను నంతర్ముఖుఁ దా
నాదర్శ మధుర హృదయుం
డై దర్శన మాచరించి యవనతుఁడైనన్. 32

అతని సవిషాద ముఖభంగి కాత్మ యురియఁ
జెందిరపుఁ బల్లు తెరపాయఁ జీల్చి, తారు
వంత నఱడాచి శిష్యడింభకులు నంత
సత్కృతిన్ దీర్ప క్షేమోక్తి జరిపె గురుఁడు. 33

ఉశనశ్శేముషియయ్యె మంత్రి పృథు దుఃఖోద్వేగి దగ్గుత్తికన్
'భృశమున్ బ్రాజ్ఞుల బోధముల్ మఱచి, దుర్భేద ప్రహారక్రియా
వశులౌ మూర్ఖుల కేడ లభ్యము శుభప్రారంభ 'మబ్దాలి' శా
ర్యశతారంబు మరాట సైన్యనివహాహార్యంబులన్ జీల్చఁగన్.' 34

అన నవ్వాననసీమ మాటుపడ వేదానంద యోగీంద్రుఁ 'డౌ
వ్వని కేనిన్ మది జంకినాఁడవొకో? గోవ్యాఘ్రముం బెవండేనిఁ బూ
ని నినున్ శాత్యపరీతుఁడై వడగొనన్ నిర్జించినాఁడొక్కొ? నీ
కనయం బింద్రియము ల్వశంబులు హిరణ్యాగంబు నీస్థైర్యమున్. 35

శ్రీ శివాజి మరాట లక్ష్మీ గృహంబుఁ
గట్టఁగా బాజిరాయండు గట్టె మేడ
ప్రహరి నిర్మింపఁగా నీవు పాటుపడితి
వైన దేశీయ లైక్యముఁ గానరైరి. 36

ఏక లక్ష్యంబు దైవంబు నేక మెచట
నచట జయలక్ష్మి విహరించు; నది నిజంబు;
స్వాధికార వివృద్ధికై జగడమాడు
మోఱకుల దండ నీ కెట్లు మొనయు జయము? 37

పానిపట్టు యుద్ధ మదేల భంగమయ్యె?
నీవె వాహిని ముందఱ నిలిచినావె
నీ సుసామ్రాజ్యపాలన వాసికెక్కి-
యున్న హోల్కరు గైక్వారు లున్నవారె?' 38

అని యొూదార్చు యమీంద్రుని
ఘన వాణిని వినియు, దుఃఖహతి నా మంత్రీ
శుని తను పుత్రారిత శిఖ
ఘన గరుదత్యయ నిపాతగతి నలఁగంగా. 39

కొంతవడి గో డుడుగలేక, శాంతిఁదక్కి-
యక్కటా! యని వాపోయి, యాడు గఱచి
తెప్పిరిల్లిన పిదప నిత్తైఱఁగు సెప్పె
భావా విశ్వాసరావుల పతనచరిత. 40

"ఏమనంగ? మహారాష్ట్ర మింకి పోయె
పాని పట్భూమి కంపించి పగులువాఱ;
నల శివాజియు బాజీ మహాప్రభుండు
కదనమునఁ గన్న కలలెల్లఁ గల్లలయ్యె. 41

వీరవిలాసి తండ్రిపనుపే మది నాటి మరాట రాట్పటీ
రోరు విశుద్ధ రాజ్యయశ మున్నతినంద, సమగ్రపాలనా
చార విచారమగ్నత నిజంబు నెఱుంగక భావొ నంపి దు
ర్వార విరోధివారములు వ్రయ్యఁ బరాజయమంది కృంగితిన్. 42

'వెనువెంటఁ దరలిన పెను కుటుంబములకు
'గ్వాలియర్' కోటలోఁ గాపువెట్టి
ఢిల్లీశు మణికనకోల్లాస సింహాస
నము నమ్మకటులె జనమ్ముఁ దన్ని
వానర వ్యూహ దుర్వారపద్ధతి శత్రు
సంభారములఁ బట్టి సగముచేసి
యమునానదీ ప్రవాహము రేవులన్ గాచి
యది యంగరక్షగా నడర నిల్చి

జయము గొను' మను శూరమల్ సాంత్వనముల
నుద్ధతుండగు హోల్కరు నుద్ధత మతిఁ
బెడచెవిం బెట్టి, విమతు 'నిర్భీము' మర ఫి
రంగులన్ నమ్మి, భావొ దుర్మరణమొందె. 43

విశ్వాసుఁ డొనరించు వివిధ సంధి ప్రకా
రములకు భావొ తా విముఖుఁడయ్యె
మహరాష్ట్ర జాతీయమతి మాని తనకేతు
భూమణావళికి నుపొంగిపోయె
నల వజీర్షావలి యనిలోన దిగినంత
సేవ వెన్నగలింపఁ జేయఁడయ్యె
నా కన్నకొడుకు ధన్యపరాక్రమ స్ఫూర్తి
జూడఁ జూడక కరి ఫీడి జాఱె.

బాలు దుర్భగమాహాత్మ్య మపారమయ్యెఁ
గటకటా! విధి! 'మల్హారి' గుటక వేసెఁ
గడకు 'తమ్మాజి' యాదారి నుడుగఁడయ్యె
నేలికలె పాలు సైనికు లేమిలెక్క ?. 44

రతనము లట్టి శూరులు శిరశ్చ్యుత సూనము లట్లు వోయి, రు
న్నతులును మోహిరీలవలె నాశము నొందిరి, వెండి రాగులే
గతి; యురురాష్ట్రభూమి కిఁకఁ గాలుఁ డకాలమునందు వచ్చెనో
మతిచెడి యే ప్రమాదమున మా కిటు న్యూనతలయ్యెనో గదా" 45

అని కన్నీరిడు మంత్రిపుంగవుని మస్తాగ్రంబునన్ స్వీయ హ
స్తనియోజ్యమ్మగు నాత్మశాంతి వెలుఁగున్ సంధించి తద్రాజ్య క
ర్మ నిరాతంకము గామిఁ దెల్పి నిటులం రాత్రిం దివంబున్ మనో
న్మనిఁ దానున్ దివి కేగు భావిఁ గని బ్రహ్మణ్యేంద్రుఁ డోదార్చెచున్.

" ఎందాక నుపనిష దిద్ధ ద్వైతైక్యంబు
భారతీయుల నెల్ల వ్యాప్తి జెంద
దెందాక నన్యమతేచ్ఛాపరుల్ మన
ధర్మంబుఁ జేబట్టు దారి గలుగ
దెందాక స్వమతార్థ మెఱుఁగని ప్రజ పర
పూజలఁ బాల్గొను నోజ విడువ
రెందాకఁ గులభాష లెట్లున్న నాదిష్ట
మాదిత్స లొండొంట నైక్యముండ

దెంతదాక సతీజన్మ మెట్టిదేని
పురుషు కులము దారాసుతు లోరయనేర
రంతదాక హిందూమతం బభ్యుదయము
నెనయదెటు భారతీయత వృద్ధిమనదు. 47

రాము రహీ మేసు బ్రహ్మ బుద్ధ గణార్క
భంగిమ లొకటియౌ భావమందె
అష్టాదశ కులంబు లనులోమ వైవాహి
క విధాన మొకటియై కలియుటందె
ఏ తెగ యే పూజ నెటులఁ జేసిన మూల
మారాధన యొకండె యగుటయందె
సర్వులు జగదీశు సన్నిధిఁ దామేగు
పథముల నిరసూయఁ బరగుటందె.

భ్రాతృవర్గానుబంధంబు ప్రబలి యనిశ
మొక్క రొకరికి ధన మానములనె కాక
మరణమున మాటను సహాయపరత మనికి
నవ్యమార్గంబు మత సమున్నతికి స్థితికి.　　48

అనవద్యలగు చెల్వ లందఱు వయసున
నుద్వాహవతు లొక్క రొక్క రగుట
స్వీయాత్మరక్షకై స్త్రీలును పురుషు లె
చ్చటనైన సన్నద్ధపటిమఁ గనుట
పరమాన పరవిత్త పరజీవ హారణంబు
స్వమతస్థులందేని వర్జ్యమగుట
అవకుంఠన శుచిత్వ మంగనల్ దార్ఢ్య వి
ద్యా సుశీలముల సంతతము గనుట
ఆది చరను సంధ్యావేళయందు దినముఁ
బ్రార్థనంబున దేశీయప్రజలు సుజన
నియతిఁ దప్పక వెలయింప నేర్చుటయును
భారతీయత నవ్యమై పరగు విధము.　　49

పంగ్వంధ వికలాంగ బధిర మూకుల కెందు
జీవన లోపంబుఁ జేయకునికి
పూర్ణాంగజన సముదీర్ణవృత్తి నియోగ
పరత నెల్లెడ శాంతి ప్రబలుచునికి
పూర్వ సంస్కృతి కార్య నిర్వాహకుల యెడ
ననసూయులై నవ్వ్య లరయుచునికి
పారుష్య రహితమౌ వైయక్తిక స్వేచ్ఛఁ
దనివి స్వీయాన్యు లందఱకు నునికి

వలసినంత కూడు నొడలి వలువ లాలయు
విద్యయును వ్యక్తిరక్షయు బీదకైనఁ
దప్ప కివి యన్ని విధిగాఁగఁ దనరుచునికి
భాసిలిన భారతీయత భవ్యమగును. 50

సంతతి, వివాహముల్, ధ్యాన, జన్మ, మృతి వి
వక్షలైదును, దత్కర్మశిక్షలైదు
హైందవావలి యంతయు నాచరింపఁ
బరిణతికి మార్గమౌ నొక్క ఫణితి మనికి. 51

వేద మంత్రాగమ విధి సుప్రతిష్ఠయు
సత్యార్చనంబును సంయమంబు
సాధక సాన్నిధ్య బాధా నివారణ
సేవా విశేషంబుఁ దావు లాలుకు
నిత్య విజ్ఞాన సుకృత్య సమాశ్రయ
నిరతి యే మూర్తిచే నెఱయ దట్టి
పంచకం బరయని పలుగాకి గుళ్లవి
ముక్కిడి సంకెళ్ల ముళ్లుగావె?

విధి విశేషము దొఱంగిన విగ్రహములఁ
గొలిచి ఫలమేమి? సర్వేశుఁగొంచపఱచి
యతని కోపమునకు గుఱియగుట కాదె?
మఱచిరే యాశ్రమ జ్ఞాన మందిరముల? 52

స్వీయ బంధువులకె 'ఖాయంబు'గా నధి
కార పదంబుల ధారవోసి
అధిగత ధర్మలై హాయనంబులు గొల్చు
ననుభవజ్ఞులఁ దగ్గులందుఁ ద్రోసి
పైన నీతులు లోన బాతకంబులఁ బేర్చి
'చాతు' ధనంబుల సగముఁ జేసి
పదవుల కెగఁబాఱు మది డాచి జనతకు
వ్యర్థ వాగ్రచనల వన్నెఁ బూసి
ఘనుల మనుకొను గర్వ దుర్గంధు లెసఁగి
రాష్ట్రమున నిండి రింక స్వారాజ్యమేడ?
చెంబు బియ్యంబు పొరుగూరి సెట్టి కమ్మ
భిక్షువౌ హరిదాసు ముముక్షు వగునె?" 53

అంచుఁ బూర్ణసమాధి మున్గు యతి నాత్మారాధునిఁ బ్రమొక్కి, 'జే'
యంచుఁ స్వీయ హాయంబు నెక్కి, పునహో హర్మ్యంబు దాక్షాయణీ
ప్రాంచద్వాస సమీప ధాత్రియె నివేశార్హంబు మీరందు రం
డంచుఁ వేమఱుఁ జెప్పి మంత్రి యరిగెన్ స్వాత్మన్ వితర్కించుచున్.

అంతం గతిపయ దినములఁ
జింతాజ్వర మింత యుడుగఁ జిత్తాబ్జమునన్
శాంతి సుషమ రేకెత్తిన
నంతేవాసియును బిల్వ యతి యట కరిగెన్. 54

బాజి బాలాజిరావుల పూజనీయ
చరమ సామ్రాజ్యకీర్తి సంస్మరణ ధరణి
పునహానగర నగాగ్రంబుఁ బొరసియున్న
పార్వతీశాల విశ్రాంతి భవనమయ్యె. 56

కల్యారంభ నృపాల భక్తచరితాంకంబుల్ ప్రజాస్వామ్య ధీ
పల్యంకంబులు గావె యంచు యతియుఁ భాషింప నుంకించి సా
ఫల్యం బొందు మదీయ వాక్ఫణితులుఁ బ్రాజ్య ప్రమేయోచ్చల
త్కల్యాణోద్వహనాశయాశ్వములపై వాహ్యాళులై పొల్చెనఁ. 57

వేదములె నిధులు ఋషులకు
వేదోపనిషద్వివేక విజ్ఞమునీంద్రుల్
పాదులుగ నృపోద్యానము
లాదట నభ్యుదయమందె నలరులు ప్రజలై. 58

మునుపంచని భూరి కథా
వినియోగ విధాన పూర్వ వీర కృతులకుఁ
వినుకలి మొదలఁ మంగళ
మును నాశాసింప గురుఁడు ముకుళితకరుఁడై. 59

చతుర్థధార — అశోక కథాముఖము

'ఓం మణి పద్మేహు' మ్మని
క్రామిత విజ్ఞానసిద్ధుఁ గడక భజింతుఁ
ప్రేమ సమృద్ధుఁ గపిలుఁ
కామాది నిషిద్ధు బుద్ధుఁ గైవల్యేద్ధుఁ. 60

'ఈశావాస్యమిద' మ్మను
ప్రాశస్త్యముఁ దాల్చు జగతిఁ బరమోద్యజ్జీ
వాశావధియగు విభునిఁ
నాశరహితుఁ గొల్తు నిత్య నవ్యుఁ బూర్ణుఁ. 61

న్యాయనందక దీప్తి డాయు సంశయముల
తమ మడంచి మనో ముదంబుఁ జేర్ప
పాంచజన్యమె తుష్టి పారమ్యమై శాంతి
ఘోషఁ దాపత్రయ శోషఁ దీర్ప
ధర్మోద్యమాఖ్య సుదర్శన చక్రంబు
మాలిన్యము హరించి జాలి నేర్ప
శార్ఙ్గ ధనుర్నామ సౌశీల్య సుమవృష్టి
యెంతేని చిత్తవిశ్రాంతిఁ గూర్ప.
నచల నిర్వాణ కౌస్తుభం బాత్మ సుగతిఁ
దేర్ప నానందవై జయంతియుఁ దనర్ప;
బౌద్ధ భక్తులఁ బ్రోచు సౌభాగ్యనిధివి
పరమ! బుద్ధదేవాయ! తుభ్యం నమోస్తు. 62

ప్రాచీ నాథుని శోభయ
సూచిత ఋషి సుగతమతులు శోభింపఁ గథా
గ్రాచిత మతియై యిట్టుల
వాచంయమి చెప్పె సచివ వరుఁడు వినంగన్. 63

వెలయు జగముల కెల్ల పవిత్రధాత్రి
విశ్వ విద్వత్కళామూర్తి, విమలకీర్తి,
విపుల హిమకూట వసుసేవ్య, వేదభావ్య
భరత భూమాత, దివ్యశోభాసమేత! 64

సింధునదియ పొలిమేరగ
సింధువు ముప్పరిగఁ జుట్టుఁ జెలఁగన్, బీయూ
షాంధసులకు నెలవు, యశో
బంధురగుణ జన్మసీమ, భారత మెన్నన్; 64

పుణ్యభూమి యార్యావర్తమును హిమాద్రి
నవ్యమేధాకరము దక్షిణాపథంబు
నిరుదెసల నుండ వింధ్యమహీధ్ర మెసఁగు
డంబు మీఱెడు మానదండంబు వోలె. 66

కృతయుగగత విధి లీలా
గతి నెఱుఁగ మనుష్యసృష్టి కలదో, లేదో?
పతి రాముఁడు ధర్మా స
క్తతఁ త్రేత సమైక్య భారతముఁ గల్పించెన్. 67

ద్వాపరయుగమున రాట్కుల
దీపకు లెందఱొ యశఃప్రదీపకులగుచున్
బ్రాపించి రంత్యమంతటఁ
బాపంబులు పర్వెఁ గౌరవక్రియ లెదుగన్. 68

సాత్యవతేయు పల్కుల నిజంబు నెఱుంగని రాజుచెంత, నా
దిత్యతనూజుఁడున్ శకుని తీర్చెడు దుష్కృతు లెన్నియేనియున్
వ్యత్యయమై దురంతమగు నాజికిఁ బూన్పఁగఁ గౌరవాలి త
ద్భృత్యులు నాశమొందిరి; సుధీరిత గీత వచించెఁ గృష్ణుఁడున్. 69

హరి లోకము వీడిన మఱి
యరి కలి విహరింపఁ దొడఁగె నది కలియుగమై
బరగెన్, గర్ణాకర్ణిగఁ
గరమున్ గల్యాది కథలు కమనీయంబుల్. 70

కలియుగాది నుండియు మూఁడు ఘనతరములు
రాజ్యము లయోధ్య, హస్తిన, రాజగృహము
కేంద్రములుగఁ బురాతను లింద్రనిభులు
క్షత్రియ నరేశు లేలి రార్షంపురీతి. 71

కల్యాది భారతమున న
మూల్యౌదార్యుల్ గుణ ప్రబుద్ధాత్ములు ని
స్తుల్యాచార విధానులు
కల్య స్మరణీయులైరి కలకాలంబున్. 72

ఋషభుం డాద్యుఁడు రాజశేఖరులలో నిచ్ఛాగతాధ్యాత్మ శే
ముషికిన్ బెన్నిధి; పిమ్మటన్ భరత రాణ్మూర్ధన్యుఁడున్ జెల్లె, మా
నుషమౌ జీవుని యాత్ర కంత్యమని నూత్నోన్నత స్నేహ సౌశీల్య సం
కృషి నాత్మోన్నతుఁడై తృతీయుఁడయి సత్కీర్తిన్ గనెన్ శాక్యుఁడున్.

మాయాసూతి యతండు, రాజపదవీ మాన్యుండుగాఁ బుట్టి, సం
స్థాయద్దివ్య సుఖానుభూతిని సుతున్, సౌందర్య రాశిన్ సతిన్
బ్రాయంబందునె రిత్తగాఁ దలఁచి, యారణ్యావనిన్ జొచ్చి, ని
శ్శ్రేయో మార్గముఁ జూపె, బుద్ధుఁడయి నిర్ణిద్రప్రభావంబునన్. 74

ముఖ్యప్రధానియై మురిసి పూజ్యత నొంది
  పొదలు చైనా 'గణభూమి' కాఁడు
సంతాన కాంతా నిశాంతోష్ట్ర రాష్ట్రముల్
  గల 'జొరాస్తరుని' సౌఖ్యములఁ బోఁడు
స్వీయుల కెదురొడ్డి జే సాఖ్యుఁ డనుకీర్తి
  సిలువ దండనఁ దారసింప రాఁడు
గురు 'ఖొరాను ప్రవక్త' వర రీతిలోవలె
  రాణ్ణిలింపుండగు రమణఁ గనఁడు

నిస్పృహా, యహింస, సత్యంబు నిరతనియతి
నిరుపమాన నిర్లిప్తత నిండుకొనఁగఁ
బ్రభుఁడు శౌద్ధోధనియు పరిపంథి లేక
మోక్షరాజ్యంబుఁ గొనె శాంతిదక్షుఁ డగుచు. 75

ఆ మహనీయు దివ్యచరణాబ్జము మెట్టినతావు లెల్ల సు
త్రామముఖామరుల్ తలలఁదాల్చుట చోద్యమె? త్రైర్థిక వ్రజం
బా మహిఁ జేరఁగోరు టరుదా? మధురార్ద్ర దయామయోక్తులన్
సీమల సీమలన్ బ్రజ భజించెను బుద్ధ వివేక సారమున్. 76

వందారు సమస్త సుధీ
బృందుండై బింబిసార పృథ్వీశుం డా
నందం బొనరించెన్ దై
నందిన సద్వృత్తి బుద్ధనాథు ననుజ్ఞన్. 77

శైశవ నాగాఖ్య ధరా
ధీశోద్ధృత పుణ్యమాగధీయాభ్ర ప్రా
గాశోదిత చంద్రుఁ డతం
డా శాక్యమునీంద్రు పదము లర్థిన్ గొలిచెన్. 78

ఆతని యనంతరమున న
జాతామిత్రుండు కొడుకు శ్రద్ధాయుతుఁడై
ప్రీతుని జేసెను బుద్ధుని
స్వాతత వనదాన వితతి ననవరతంబున్. 79

శోణానది యొడ్డున గల
వేణువన గిరివ్రజాంక విహారస్మని వ
ర్గైణీశ్రేణికి దవ్వున
నాణెపుఁ బాటలిని గట్టె నతఁ డభ్రముగన్. 80

శిశునాగకులులు ప్రకృతికి
వశులై నన్ దేశమున ప్రవాహములై, దు
ర్దశలకు హేత్వావహములు
భృశమున్ నృపులన్ జనించె వికలక్షోభల్. 81

సుపౌత్ర వంశ లతికకుఁ
గాత్రేయకమైన పద్మకప్రభు హాతకుం
డక్షీణ కుయుక్తిని మగ
ధక్షోణికి నపుడు రాడ్వ్రతంసుం డయ్యెన్. 82

తన తనయులు నవనందులు
ననయంబును గొల్వ రాక్షసామాత్యుదయన్
గొనకొని యేలి యనంతర
మున వానప్రస్థ నియమమున్ గొని చనియెన్. 83

అవినీతి మహాపద్మజు
లవగాహన మార్యఫణితి నందనికతనన్
నవనాయకత నుపద్రవ
నివహంబులఁ జిక్కి లోకనిందితులగుచున్. 84

చణక మహర్షికి నౌరసు
నణిమాదిక యోగసిద్ధు నవమానింపన్
గణియింపక వారల మ
త్కుణములవలెఁ గాలరాచి కుపితాత్ముండై. 85

ఆ విష్ణుగుప్తుఁ డుజ్జ్వల
జీవితుఁడో పార్వతీయ సేవ్యోత్తమ వం
శావిర్భూత మురాసుతు
భూవిభుఁగాఁ జంద్రగుప్తుఁ బూన్చెన్ మగధన్. 86

మగధ జనపదం బమరెన్
సుగతాచారప్రమేయ సుందరమై, సౌ
ధ గణోల్లసితంబు, జన
స్థగితము పాటలిపుత్ర రాజధానిగఁ దనరన్, 87

ప్రాపౌ జినముని మతమున
నే పొందిన జంద్రగుప్తుఁ డిలవీడఁ గులో
ద్దీపకుఁడు బిందుసారుఁడు
ప్రాపించెను బిదప సార్వభౌమ పదంబున్. 88

భూరి చాణక్య తంత్రోరు నీతి క్రియా
నియమానుసారి వినిర్జితారి
సౌహార్ద శౌర్య వశంగత యా వన
కాంతానువర్తి ప్రశాంతమూర్తి
బ్రాహ్మణ నిర్గ్రంథి బౌద్ధాదిమతవేది
శ్రితరాజ్య సుప్రజాక్షేమవాది
మగధసామ్రాజ్యైక మహిత సంపద్భోక్త
మాన్య సమాజ ధర్మప్రవక్త

యగుచు బిందుసారుండు ధరాధినేత
నిత్యమును గొల్వుకూటంబు నెఱయఁగూర్చి
సంప్రదాయంబు కరణిఁ బ్రసన్నసరణిఁ
బాలిత జనౌఘు మరయుచు నేలి చనియె. 89

లలిత దయాప్రసారి విపుల ప్రతిభాకర దివ్యబోధనో
జ్జ్వలిత యశోవిశాలు ఘన సత్త్వనిరూఢ నివృత్తి హర్షితా
ఖిల నృపజాలు, బుద్ధునకుఁ గేల్మొగిడించి, యనంతరంబు భూ
తలమున శాంతినించెఁ బృథుధర్ముఁ డశోకుఁడు లోకవంద్యుఁడై. 90

అతం డెట్టిఁడో వార్థి
వ్రాతాంచిత భూతలంబె ప్రపగాఁగ, దయో
పేత జ్ఞాన జలాంజలిఁ
జేతో హర్షంబు మిపులఁ జేర్చెన్ బ్రజకున్. 91

అని వాక్రుచ్చెడు సంయమిఁ
గని కడు జోద్యంబు వొడమఁగా మంత్రి 'సనా
తన వేదం బుడిగియు నా
తనవృత్తి నశోకుఁ డేల తప్పరుఁ డయ్యెన్? 92

చిత్రమ్ములు శ్రవణస్తుతి
పాత్రమ్ములు శాంతిబీజ పరివర్ధక సు
క్షేత్రమ్ములు, బహు పాపల
విత్రమ్ములు చూపె పుణ్యవీరచరిత్రల్. 93

వినిపింపు మశోకుని వ
ర్తన తత్పాలిత విశాల రాజ్యప్రగతిన్
వినియెదఁ 'జెవులకుఁ బండువు
గను నే' ననఁ గథకుఁ డిట్లు క్రన్నన నుడివెన్. 94

పంచమధార — మౌర్య పాలనాక్రమము

అతుల పరాక్రమోన్నతి దయార్ద్రమనస్థితి నచ్చువేసి సం
గతి నొనరన్ సృజించె విధి గా కిటు లొప్పునె యంచు శిష్ట సం
స్తుతిని 'నమిత్రఘాతుకుఁడు' జొప్పడె నాశ్రితపారిజాతమై
పతియయి బిందుసారుఁడు నుపాయ చతుష్టయ యుక్తి నేలుచున్. 95

మగధసామ్రాజ్య పూజ్య రమాధవుండు
స్వప్రజా చకోరప్రియ చంద్రమసుఁడు
భూరి రిపుయాతుధాన దంభోళి హస్తుఁ
డతఁడు నృపతి సామాన్యుఁడే? యంద్రు జనులు. 96

మనమేగాక విదేశ విజ్ఞులు ముసల్మాన్ ముఖ్యులున్ గూడ ధీ
ధనుఁ డంచున్ గొనియాడ నే నృపతిమూర్ధన్యుండు నేలెన్ యశో
ఘనుఁ డా యగ్బరు పాలనక్రమ పరాకాష్ఠ స్థితిన్ గూడ వ
మ్మనిపించెన్ సరిపోల్చి చూచునెడ నా మౌర్యప్రభుత్వం బహో! 97

కడఁగి సామ్రాజ్యసౌకర్యఁ గర్ణధారుఁ
డౌచుఁ జాణక్యుఁ డెట్టి రాజ్యాంగరీతి
గూర్చె నా త్రోవయే చంద్రగుప్తనృపతి
మొదలుకొని 'యక్షరాలుగఁ' బాదలుచుండె. 98

దక్షిణము వారుణోదక్ప్రదక్షిణముగఁ
దోసలి, యవంతి, తక్షశిలా సమాఖ్యఁ
దనరుఁ బురవరంబులు రాజధానులుగను
ఇంద్రపురిఁబోలు పాటలి కేంద్రముగను. 99

రాజ్యమంతయు నాలుగు రాష్ట్రములుగ
విభజనము గల్గి ప్రతినిధుల్ విభులు వెలసి
వారుఁ బౌరుల కుత్తరవాదు లగుచు
మొనయుచుండఁ బ్రజాస్వామ్యములు చెలంగె. 100

ఒక్కొక్క యెడ రాజసుతుల్
నిక్కియు రాజ్యాంగములను నిపుణత గనిరా
మక్కువ రాట్ప్రతినిధులుగ
నెక్కుడు రనుభూతి నేర్వ నేలికలగుచున్. 101

అష్టప్రధాని మండల
మష్ట భుజంబులుగ రాజు నాజ్ఞల నెపుడున్
శిష్ట విమర్శన వెలయఁగ
స్పష్టీకరణంబు చేసి పాల్గొనుచుండెన్. 102

విపణివీథులఁ గ్రయ విక్రయాదులఁ దీర్చు
శాసనావిష్కరసభ యొకండు
సైనిక చతురంగ సౌకర్యవిధుల వి
ఘారించు నధికార్థసభ యొకండు

నగములఁ దెగఁగొట్టి సుగమముల్ జేసి త
త్సరణిఁ గొల్లలఁ జూచు సభ యొకండు
పాడిపంటల కాల్వపాఱుదలల్ గూర్చు
సత్కర్ష కాధ్యుల సభ యొకండు

పొలము విస్తీర్ణములు వెలల్ తెలుపు సభయు
నడవు లెదుగఁ బ్రోచుచుఁ బాటుపడెడి సభయుఁ
బన్నుల వసూలుచేయు సంపన్నసభయుఁ
గొదవ సభలును ముప్పది కూడుచుండె. 103

ఈ త్రింశత్సభలకు నే
మాత్రమ్మును జాగులేక మహితమనీషుల్
ధాత్రీజన సమ్మతికిఁ
బాత్రతను వహించి కార్యవర్గీకృతులై. 104

ఆలోచన శాసనముల
నాలోకనఁ జేసి చేసి యాప్తతఁ బ్రజకున్
మేలొనరు జతనముల నే
వేళల సచివులకుఁ దెల్ప విధియై యుండెన్. 105

ద్విజులును సజ్జనులు బుధ
వ్రజములు నర్హాధికారపదముల నలరన్
బ్రజకున్ బతి హితుఁడయ్యెను
నిజముగ నరపతియుఁ బ్రజకు నెయ్యము చూపెన్. 106

మన ప్రజ మన దేశ మనని శుంఠలె లేరు
ఖలులు మచ్చునకైన గ్రాలరైరి
లంచాలు కొండెముల్ కొంచెంబునున్ లేవు
ధనికులు సత్రాన్నదాతలైరి.

వైరముల్ వృత్తిలో వ్యాపారభిన్నతల్
గలవారు కలనైనఁ గానరారు
బహు తృప్తిఁ బేదలు బ్రతుకంగ నేర్చిరి
మదమున నధికృతుల్ పొదలరైరి
సంఘు నియమావళికి నసుల్లంఘనీయ
శాసనావళికిఁ బద్ధులై సమస్త
పౌర జానపద నివాసి వర్గములును
సుకర సహకారశాంతులఁ సుఖముగనిరి. 107

శాస్త్రీయ ధర్మసంచయమున కెదురొడ్డి
పోర చట్టములకు మేరగాదు
వ్యక్తుల స్వేచ్ఛకు వైయక్తికాచార
ములకు నిరోధంబు పొసఁగఁబోదు
పరమవైదికులకు బౌద్ధభిక్షువులకు
వలయు మన్ననల లోపంబురాదు
పూర్వనిర్మిత కులాఖర్వవృత్తిక్రమం
బసదులై సంస్కారు లార్పలేదు
దీన ధనహీన సుజన సుధీప్రగతికి
సదవకాశంబు, పల్లెల జనులవృద్ధి,
రాజ్య సంరక్షణంబును, ప్రజకు సుఖము
రంజిలఁ మగధయు రామరాజ్యమయ్యె. 108

ఎక్కడ విడిచిన నక్కడ
నిక్కువముగ రథ్యలందు నెలవుల నుండుఁ;
జొక్కపు బుద్ధులఁ బౌరుల
నొక్కఁడుఁ బరుసొత్తు నంట నోర్వం డచటఁ. 109

ధర్మార్థము ఱేఁడు నస
త్కర్మల మఱి కల్లబొల్లి కపటములగు నిం
దోర్మలకుం గారకులన్
జర్మం బొలిపించు సద్విచారపరుండై. 110

వేగులు నెల్లెడల నురు
ద్యోగుల దుస్తంత్ర కితవ దోషములను బా
గోగులు ప్రజ యనుకొనునవి
వేగమున రహస్యవృత్తి విభునకుఁ దెలుపన్. 111

ఏమూల నేమి జరిగిన
బామైనను జొరగరాని పరరాడ్దుర్గ
స్తోమంబులఁగూడ నెమకి
స్వామికడన్ వార్తలెల్లఁ జారులు వినుపన్. 112

ఎప్పటి కే యది పథ్యం
బొప్పు నటు చికిత్సఁ జేసి యోర్మిని క్రమముల్
జొప్పడ జనరంజనమున్
దప్పకయె భరించుచుండె ధరణిపుఁ డెపుడున్. 113

స్వామ్యముల్ ధన తారతమ్యమ్ము లెఱుఁగమి
　　నాస్తిపాస్తుల దోఁచు టచట లేవు
ధర్మసంస్థలఁ జేరు ద్రవ్యంబులను వేఱు
　　విధుల వెచ్చించు దుర్విధులు లేవు
పండక యెండినఁ బన్నచ్చుకొనగ ను
　　ద్ధతి వట్టమడుగు పద్ధతులు లేవు
పుస్తెపూసల నమ్మి శిస్తు వసూల్ చేయు
　　కఠిన క్రమము లట గానరావు

పంట నాఱవవంతు, ను ప్పుముంౘదలయు,
గనుల లోహము లబ్ధి భాగములఁ దీయు
మాౘక్తికాద్యర్థముల్, ద్యూత మద్యశాల
లిచ్చు రుసుముల, బొక్కసం బెంతొ నిండ. 114

పట్టణము లూర్లు 'చౌతు' రాబట్టు కొఱకుఁ
గొల్లగొట్టుట మతముల గుల్ల సేఁత
లేచు కుక్కలవోలె పైనేఁచి పైరు
రాచవారల దండులు దోఁచు టరయ
నా మగధమున మచ్చునకైన లేవు. 115

అప్పటి కరగ్రహణ విధానాతిశయము
దేశదేశములందు విస్తృత యశంబు
నంది సుకరాతి సుకరంబనఁగ బొగడ్త
గనియె శాశ్వత ధర్మసంగ్రహము కతన. 116

1 సైనిక వివృద్ధి 2 విద్వత్ప్రశాంతబోధ
3 వరతటాక విశ్రాంతి నివాస ధర్మ
కారకములు 4 రాడ్గృహ సుఖాకర సువస్తు
వితతి సంతరించునవియు 5 విపుల ధనద
ములును - నైదుగతుల గ్రామములు రహించు. 117

మొదటి మూఁడును గరవర్జ్య మొదవి రాజ్య
పాలన వ్యయభారంబె పాల్గొనంగఁ
గొదవ రెంటను బొక్కసం బెదుగ నిట్లు
గ్రామపంచకమున గరక్రమము గ్రాలె 118

గురుని చాణక్యునాజ్ఞ దుష్కరము నడపి
ప్రజలఁగూడి యరాజకపదము దిద్ది
ప్రజల యభిమానధనమును బడసి ప్రజల
బలమువలన బలిష్ఠమౌ ప్రభుతనంది
ప్రజలకై మనెఁ జంద్రగుప్త ప్రభుండు. 119

ఆ మార్గం బాదర్శము
గా మహిమోపేతుఁడై మగధ సామ్రాజ్యం
బోముచు లోకుల రక్షణ
కై మాత్రమె నృపుఁడు సైన్య మావర్జించెన్.   120

పరుల రాజ్యంబు హరియించు పనులఁ జోరక
సుప్రజాస్వామ్యముల పెంపు సొంపు దప్ప
కనవరతముఁ బ్రజాసభ లెనసి నడువ
గ్రామపంచాయితీలు సక్రమత మెఱయ
బిందుసారుండు ప్రజకెల్లఁ బ్రీతిసేసె.   121

ధర్మశాసనములఁ దలఁదాల్చి తేఁడు
జనుల వాక్యంబు, మంత్రుల సాయమార్య
సన్నిదేశంబులున్ బ్రజాసంపదయును
ద్రోవఁ జూపఁగ మెలఁకువతోడ నేలె.   122

గ్రామముల 'గోపకులు' శిస్తు రాశిచేసి
గ్రామ కుల సంపదాగమ గౌరవజన
పశు ధరాభాగ వివరముల్ పట్టి వ్రాసి
'మాండలిక' 'స్థానికా'దుల యండనిడిన
వారు చూచి పంపుదురు భండారములకు.   123

శాంతిరక్షణ వాణిజ్య సౌష్ఠవంబు
ప్రబలు పొంకెను చక్కని బాట లునికి
నత్యవసరము లనుచు రాజ్యమున నెల్లఁ
బల్లెపల్లెలకు రస్తాలు పరిఢవిల్లు.   124

కోసు సగమేగ నరకోసు కొలతరాళ్లు
రెండు దెసలను నీడలు పండుచెట్లు
లలితమగు తేటనీటి బావులును నలర
పథిక విశ్రాంతిశాలలున్ బఱగుచుండె,   125

రాజపథములు శకటమార్గములు కాక
పీనుఁగులు పోవఁ ద్రోవలు వేఱుగలవు
వెలయు దుర్గములను బుటభేదనముల
జాతి చప్పటలు ఖరతురంగములకు. 126

వరుస ద్రవ్వీన పొడువు కాల్వలును జెడవు,
కలవు యోగ్యము లుదకమార్గములగములు,
వర్తకుల కల్మి, నౌకల నర్తనంబు
లలరు రేవులు దర్శనీయంబు లయ్యె. 127

త్రాళ్లు, తెడ్లును, తెరచాప, తరణిగతికి
వలయు కొయ్యలు, పనిముట్లు గలిగి, రాజ
సేవ నధికృతు లొప్పిరి నావలకడ
నవితథ మనీష నౌకాశ్రయములఁ జేర్చి. 128

నిత్య నూతనోద్యములు, వణిక్ప్రివరులు
నోడలన్ గ్రొత్త సరకుల జోడుసేయ
రాకపోకల దొంగలమూఁక లణచి
రక్షణముసేయు రే బవల్ రాజునాజ్ఞ
గౌరవకృషిన్ రహించు నౌకాదళంబు. 129

షష్ఠధార — పాటలీపుర రాజధాని — రాజచర్యాదికము

భోగాస్పదలై స్వర్ణవ
తీ గంగలు సంగమింపఁ దీర్ఘక్షేత్రా
భోగంబయి పావనసుఖ
రాగాకృతిఁ బాటలీపురంబు రహించెన్. 130

శృంగారములకు నెలవై
భంగించు సురేశపురము భవ్యత సుమన
స్సంగతి; దుర్గము వెలయున్
శృంగములన్; నీరు నిండఁ జెలఁగు నగడ్తల్. 131

పంచశతము సప్తతియు వప్రములు నెఱయఁ
'పాట్న'యును 'బంకిపురము'ను బరిసరములు
కూడి యందుండె వింశతిక్రోశ విపుల
పట్టణము చతుష్షష్టి సుద్వారయుతము. 132

పట్టణాంఘ్రి దీర్ఘమును త్రింశతియు లోఁతు
నై మహాఖీలము నగాధ మగుచుఁ బరిఖ
యెసఁగెఁ దత్పురిశాల బహిఃప్రదేశ
మెనసి యొరులకు దాఁటగా ననువుగాక. 133

పురిమధ్యమమున నృపతికి
నరుదారెను దారుభవన మనుపమ భాగ్యో
త్తరము నసంఖ్య స్తంభో
త్కర సురుచిరమై సువర్ణ కలశోజ్జ్వలమై. 134

జక్కవలకు రాయంచల
కిక్కవలు సరోవర ప్రకీర్ణ విభవముల్
లెక్కకు మిక్కుట మచటన్
బెక్కులు మౌక్తిక హిరణ్యపీఠము లలరెన్. 135

రాజ ప్రాసాదాంతర
నైజ ద్యుతిఁ బెంచుఁ గనక నగ లలిత లతాం
భోజ శకుంతాకృతుల, వి
రాజితమగు నగిషిపనియు రమ్యంబగుచున్. 136

లోహకారులు బ్రాహ్మణులును నుదీచిఁ,
బ్రాచి దిశ శిల్పినృప వణిగ్వ్రజముఁ, బశ్చి
మమ్మునఁ జతుర్థజాతులు మనుదు రెలమి
ధర కలంకారమైన యా పురమునందు, 137

ప్రామికులకయి సహకార సంఘములును
నగరి నల్వంక లంచుల నెగడుచుండు;
నగర పరిఖా బహిర్భూమి నెగడె వివిధ
కేళికారామ విశ్రాంతి గృహములెల్ల. 138

పురపాలక జనసంఘము
పురమున నారోగ్యవిధులు పూరించు సుఖా
కర పథ వితతుల నేదు
శ్చరితములు ముఱికియులేని చాడ్పున నెపుడున్. 139

ప్రకట పరిశ్రమములు గర
నికరము వర్తకుల సరణి నిధన జననముల్
సకలాగత నవవస్తు
ప్రకరముల విదేశ జనులపైఁ బని చూడన్. 140

ప్రాయికముగ నప్పురి పం
చాయితి వర్గంబు లాఱు సతతశ్రద్ధన్
బాయక నేతద్విధ ర
తాయత కార్యములు సల్పగా చెలువారున్. 141

కృత్రిమవస్తు సంకీర్ణమై రేవ్మయు
నల లోహవస్తువు లమరలేదు
అగడు రసీదుల నక్కిలి పడఁజేయు
సుంకముల వసూలు చొప్పులేదు
తప్పుడు తూకమ్ము లొప్పని కొలతలు
వీసమైన ఘటించు విధములేదు
చావుపుట్టుకల విచారంబు సుంత యే
మఱుపాటు పల్లెలఁగూడ జరుగలేదు,

విపణి వీధులఁ గ్రుళ్లిన వికలములగు
సరకె రాదు కాసంత యే జాడఁగాని
పరులు శత్రులు కుటిలత నొరసి చొరఁగఁ
బూనుటలు మౌర్యరాజ్యాన లేనెలేవు. 142

ధర యెక్కుడని ప్రాంత సరకుల దాఁచి ప్ర
క్కల నమ్ము వణిజసంఘములు లేవు;
చెఱువు తూములఁ దేరఁదెఱచి యుంచుటలును
దడు లెక్కువగఁ బాఱుదలలు లేవు;
సాగును పొరుగు విచారింపక, పొలంబు
లితరుల కిడు నధికృతులు లేరు;
సర్కారు మొత్తంబు సగమైనఁ జేతికిఁ
గిట్టఁగాఁ గట్టు దుష్క్రియులు లేరు;
'ఇదియ నా జన్మభూమి; యెం దెదురులేని
పుణ్యయశము గడించిన పూజ్యజనని'
యనుచు నెద ముదం బొదవఁగ మననియట్టి
మనిసి పీన్గొకండును లేఁడు మౌర్యసీమ. 143

చతురంగబలము శ్రద్ధా
వితతంబయి రిపు విదార వీరయుతంబై
కృతక విభేదాపేతము
తత తరణికరప్రదీప్తిఁ దనరెఁ సీమన్. 144

ముప్పదివేలు రథంబులు,
ముప్పదివే లశ్వరాజములు, తొమ్మిదివేల్
గొప్ప గజము లార్లక్షలు
చొప్పడిరి పదాతు లహితసూదన నిపుణుల్. 145

వేలకు వేలు తటాకపుఁ
గూలములంటిన పొలాల కొనలకు నైనన్
హాలికులకు నష్టము రాఁ
జాలని యటు లా యుగంబు సమరము లొప్పెన్. 146

అరదంబు లవ్వాని పరికంబులు దాఁచు
మిన్నెత్తు మండువా లన్ని వేఱ
కాల్బలంబులు నిల్చు గ్రామంబులే వేఱ
మదగజాలాన ధామములు వేఱ
పారశీక హయాళి బంధించి పోషించు
శాలలు విలసిల్లు స్థలము వేఱ
నిత్యరక్షణఁ దిండి నెఱగూర్చి తూకంబు
లందించు నిలయంబు లవియ వేఱ
లక్షలు వ్యయించినట్టి జల ప్రపూర
లలితకుల్య సరోవ్రజంబులకుఁ బంట
చేలకును బాటలకు సుంత సిలుగు లేని
విధిని సైనికవారముల్ వెలయుచుండె. 147

జీవనోపాయ సదుపాధిఁ జేవనించి
బీదసాదలకుఁ జికిత్స పాదుకొల్పి
జైనమతశీలి సమకూర్చెఁ జంద్రగుప్తుఁ
డతని యడుగుజాడలఁ దప్పఁ డాత్మజుండు. 148

సర్వాంగ సౌష్ఠవంబుగ
నిర్వాహకుఁడౌచు దండ్రి నియమములఁ గ్రియా
ధూర్వహుఁడు బిందుసారుఁడు
నుర్విని నేటించి ధర్మయుక్తిఁ దలిర్చెన్. 149

పగటి నిద్రకై యెపుడేనిఁ బవ్వళింపఁ
బోని సత్క్రియావ్రతి యా ప్రబుద్ధమతికి
సోమరితనంబె లేదు; విశుద్ధరాజ్య
పాలనమునకె ప్రొద్దెల్లఁ జాలకుండె. 150

యవన యువతులు సాయుధలగుచుఁ దన్ను
వెంబడింప ముత్తెపుసరుల్ ప్రేలు పసిఁడి
పల్లకిని బాటలీపుత్ర పర్యటనముఁ
జేసి నిజుపేద జనముల చేఁత లెఱుఁగు. 151

భద్ర దంతావళంబులు బలిసి నడువ
నుత్తమహయంబులెక్కి కొడుడిగినట్టి
యాశ్వికులు భటుల్ ప్రక్కల నమరి కొలువ
రాజు సైనికుల పరీక్ష లోజఁ జేయు. 152

దిగధిపతి పరివృతు నింద్రుఁ దెగడి పుడమి
ఱేఁడు స్వీయ జయంతు లరీణ వైభ
వములఁ గొమరార నభ్యంజనముల స్నాన
మొనరఁగ ననర్ఘ వసనంబులను దనర్చి
చేరు సభ మండలేశ్వరుల్ చేరి కొలువ. 153

నియతవిధులను దీర్చుచు నీతివిదులు
సచివులును భిషగ్జ్యోతిర్విశారదులును
సన్నిధి వసింప సభలలో జైన బౌద్ధ
బ్రాహ్మణాశీర్వచ స్తుతిఁ బడయు రాజు. 154

అట్టివ మహోత్సవంబుల నద్భుతములు
ఖడ్గమృగ మేష వృషభేభ రా డ్గరిష్ఠ
యుద్ధములును వినోదార్థ ముద్ధతులగు
ఘోరి ఖడ్గనిహారముల్ ప్రబలుచుండె. 155

ఉచితౌషధ సమృద్ధి నొదవించు మూలికా
లలిత లతారామ కలితసీమ
లందఱును సకాలమందు నాడికలు లె
క్కిడ ఘటికాయంత్ర కేంద్ర వితతు
లలఘు పరిశ్రాంతి కరుదెంచు జనులకు
ఫల కుసుమాశ్రమతల విసరము
లవనిపు మృగయా విహారార్థ మడవులు
వన్యరక్షకములు బహుళసంఖ్య

లచల నద నదీ తటముల ననుపమాన
ప్రకృతి సౌందర్యసీమలఁ బండితయుత
వివిధ విద్యాలయంబులు విరివి గనఁగ
దేశమున నిండె ధర్మనివేశము లవి. 156

అమ్మహీజానికిని బదునైదుగురు స
తీమతల్లులు గల రందు ధీరవర్ణ్య
పట్టపుందేవి వసుగాత్రి పరిఢవిల్లె
బౌద్ధు లామె సుధర్మగాఁ బ్రస్తుతింత్రు. 157

తొంబదేనమంద్రు కొడుకులఁ దొడ్డవాఁడు
సుముఖుఁడు 'సుషీముఁ' డలరెను సుమనసుఁడను
పేరు వే ఱది దాల్చిన చారుచరితుఁ
డతఁడు వసుగాత్రికిఁ బుత్రుఁడౌచు వఱలె. 158

బహు కుటుంబియు బహు ముఖ ప్రణయభావ
భరితుఁడగు బిందుసారుండు పద్మనేత్ర
నొకతెఁ గలగని యువ్విళు లూరుచుండు
నామెఁ గన; రాజ్ఞి యొక కంట నదియు నరయు. 159

చేత నొక కట్టుబూని నిశ్చింత బొనరి
తన వయస్యుఁడు కుశలి గదాధరుండు
తత్పరత భోగసౌకర్యతతిని గూర్పఁ
దనరి రిర్వురు ప్రాణముఁ దనువు ననగ.   160

ఒక్కనాఁడు వయస్యుతో నుబుసుపోక
కును నృపుఁడు తాను గల నొక్క కోమలాంగి
క్షత్రకన్యను వనిఁ గన్నసరణి దెలుప
నతఁడు మృగయకుఁ బురికొల్పె నధిపు నంత.   161

సప్తమధార — కాండసమాప్తి

శ్రీ వేదాత్మ సుధాలయ !
శ్రీ వాణీసేవ్య ! భవ్య ! శేషాహి ఫణ
గ్రావాగ్ర విమానాశ్రయ !
దేవోత్తమ ! సార్వభౌమ ! తీర్థస్తోమా !   162

సాధితమయ్యెఁ బ్రథమము
వేధస్సతి కురియు నర్థవృష్టిఁ బ్రథితమై
బోధార్ణేందు విజృంభిత
గాథాంబుధి సంగమాభిగమ కాండ మిదే.   163

శ్రీరస్తు

శ్రీ మ ద శో క చ రి త్ర ము

ద్వితీయకాండము - సుభద్రాంగీపరిణయము

ఆదిధార — కాండనాంది

ఆశావధిపూర్ణా! భ
క్తాశయ సఫలీకరణ! యనంత దయాంభో
రాశి! మహాపతితౌఘ వి
నాశి! యనాద్యంతసృష్టి నాట్యవిలాసీ! 1

పొల్లుఁ పదంబులు దొర్లక
సల్లలిత రసార్ద్రి సూక్తి సారార్థ మధూ
త్ఫుల్లత నా యుల్లమలర
నల్లింపుము కృతిని; వాణి! యబ్జజురాణీ! 2

ద్వితీయధార — సుభద్రాంగీ ప్రథమ సమావేశము

ఒక శుక్లాష్టమి ప్రొద్దునన్ దినకరుం డుత్ఫేక్షర పంకేరుహా
త్సుకతన్ నించిన రక్తిఁ బూర్వగిరిపైఁ దోతేర, భూమీధవుం
డెకసక్కెంబులతో వడిన్ మృగయకై యేతేరు వీరవ్రజం
బాకటన్ గూడ నరణ్యభాగముల కత్యుత్సాహియై చేరగన్. 3

పిలపిల నొండొంటి నెలయించు బెలగాండ్ర
గఱుల క్రొమ్మిమ్మలమిలల్ గ్రాలఁ గ్రాలి
జువ్విమ్రాఁకుల నంటి కవ్వ జొంపములతోఁ
గ్రొవ్విరి గుత్తుల నవ్వు నవ్వి,
నింగికి నెగఁబాటి చెంగు చెంగున దూఁకు
సొబగారు లేళుల చూపుఁ జూచి
వలపుల సరుటాచు వరుసనేగెడు తెలి
పిట్టల కలకల పిలుపుఁ బిలిచి

కొమ్మ కొమ్మ లుయ్యేలలూఁపఁ గొసరి గొసరి
తలిరుఁ బొన్నలీరంబుల గులుకుఁ గులికి
విపినరమ రాజు డాసిన త్రపవహించెఁ
బొసఁగు వలిపెంపుటివము మే ల్ముసుగు దాల్చి. 4

కందరముల గాలించుచు
నందఱు చని వేఁటగాండ్రు నందంద మృగ
స్పందనముఁ బరీక్షించుచు
బృందములై తెల్లవాఱి బిరబిర నడువన్. 5

రాజు హయంబు డిగ్గి మృగరాజ నివాస కుడుంగరాజ వి
భ్రాజితమైన సాంద్రకుజ పర్వత సానువునందుఁ జొచ్చినన్
వాజుల దౌడుదీయుచు దవజ్వాలనావలి నార్పఁ బంచుచున్
రాజకుమారు లెల్లరుఁ ద్వరన్ విభుఁజేరిరి ప్రోద్యదాయుధుల్. 6

అద నదె యని వే వేపులఁ
గొదమలఁ గొని, చల్లడములఁ గుచ్చులు ప్రేలన్
బ్రిదులని దట్టీల్ జుట్టియుఁ
గదలిరి వేఁటరులు నడవిఁ గార్ముక కరులై. 7

వారల డప్పులు నురుమ ల
వారిత నాదంబులీన వన్యమృగంబుల్
బారెన్ దెసలకు రాజ కు
మారులు మృగయులు రచించు మార్గంబులలో. 8

పుంతలఁ గ్రంతలఁ జొచ్చుచు
భ్రాంతిన్ బొదరిండ్లఁ బాయు పారిముఖికముల్
జంతువుల నేల గూల్పఁగఁ
గాంతారముఁ గోనలెల్ల గాలించి వడిన్. 9

ముల్లీకలన్ సూటి మొనలు నిక్కఁగ విప్పి
దూఁటి కాల్సందులఁ దూఱు నేదు
లొడలి చాఱల జిగిజడియు వృకావలిఁ
బొంచి వెన్నంటి గోండ్రించు పులుల
సెలవుల నీడ్చి మోరలఁ జప్పరించుచుఁ
గోఱలు దూయు భూదార వితతి
బిల్ల లుండగఁ జుట్టి బెదరుచుఁ బొదలలో
నాఁగుచు దాఁగెడు నాళ్వగముల

శశకతండముల సృగాలశతము రేఁచు
కుక్కలను నుడుముల గారుకోళ్ల లేళ్లఁ
జెట్టుపిల్లుల దుప్పుల బెట్టిసులయి
తఱిమి వేఁటాడి ప్రాగ్దిక్కుతఱని భటులు. 10

అటవిన్ ఝరి నొక్కటి గని
యటఁ గాసారంబుఁ జూచి రబ్జగభృంగ
స్ఫుట నటనాటన హంసో
త్కట కలనాదానుకారి ధారాకరమున్. 11

తఱుగనివి పూరముల్ కొండ చఱి మలకలఁ
బడుచు స్వర్గంబుఁ జేర్చు సోపనములయ్యె
నవియుఁ గమలాకరముఁ దూఱ నవనవోర్మి
కల నెగసె వాయు సంధిత్సువులుగఁ బొల్చి. 12

అత్తటినీ సమీపమున నద్భుత విక్రమ చారురూప సం
పత్తులతోడ నిందుముఖి మ్యానిని నొక్కతెఁ జాపహస్త, ను
ద్వృత్తపనీయ పుంఖశరధారణ తత్పర, సుప్రయోగ దృ
గ్దత్త మనస్కఁ జూచి యధికంబుగ నచ్చెరువొంది రెల్లరున్. 13

పరిచర కలకలముల్ సెవిఁ
జొఱ భూజాని సూచె సుందర రమణిన్
వరవర్ణాలీఢ పదో
త్తర, శరసంధాన కార్యతన్మయుఁ దరుణిన్. 14

వీఁపును నొకదెస కరమున్
దూపులఁ గన్గొనె సుదీర్ణదోర్బలము, రుచుల్
దాపిన గండముఁ జొక్కపు
మూఁపును నాతపము నంటు ముంగురుల పసల్. 15

అంతఁ బలుకు సవ్వడి చెవి
గుంతముగాన్, వెన్కఁజూచి క్రొక్కారు మెఱుం
గంతమగు తెఱంగున న
య్యింతియుఁ గ్రక్కనను దాఁటి యెటో మఱుఁగయ్యెన్. 16

ఆ క్షణమున నొక వ్యాఘ్రం
బీక్షితమగుచున్ శరంబు నెదఁగాఁడి క్షుధా
గ్నిక్షుభితాలోకనముల
నక్షీణ రయంబుతోడ నరుదెంచె వడిన్. 17

కర్ణాంత మీడ్చి నారిని
బూర్ణంబగు లక్ష్యయుక్తిఁ బోరనఁ దప్త
స్వర్ణస్ఫీతము బాణముఁ
దూర్ణంబుగ నేసె రాజు దోర్బల మెసఁగన్. 18

గొబ్బున దుమ్మును రేఁపుచు
బొబ్బలు గిరిగుహలనిండ ముఖరితమగు న
ట్లబ్బురముగ దూఁకెడు నా
బెబ్బులి యబ్బాణనిహతిఁ బృథివిన్ బడియెన్. 19

అప్పు డవనీశుని యనుచరు
లెప్పుడెప్పుడని వేచి యస్త్రమేయ దిప్పురుచుల్
విపులాంగ రక్షకులుగా
నృపు నిపుణతఁ గనుచుఁ జుట్టు నిల్చిన, వారల్. 29

అబ్బురంబు నంది, యా పులి డాసి, త
దంగమందు గాఁడినట్టి శరముఁ
దీసి చూడ, భూపుఁ డేసినట్టిదిగాక
వేఱొకండునుండ, వింతయనుచు. 21

నెరవుగఁ బరికించియుఁ ద
చ్ఛరమున నక్షరములున్న చాయల్ దోపన్
సరగునను రాజుతోఁ ద
త్సరణిని విజ్ఞప్తిసేసి దాని నొసంగన్. 22

తొలిదగు నక్షరం బదియుఁ దోరపు రాపిడి మాసియుండ, నిం
పులు దొలుకాడు 'భద్ర' యని పొల్చెడు పేరు పఠించి విస్మయో
చ్చలిత మనోంబుజుండగుచు క్ష్మాపతి చెచ్చెర రోయఁ బల్వురన్
బలియుర వీరులన్ బనిచె భామినికై బహు సంభ్రమంబునన్. 23

వా రేగిరి నట్టెస లా
భూరమణుఁడు చేతనున్న ములికిని మఱి త
త్క్రూరహతి కిరవు పులిఁ గని
ఘోరాటవిఁగన్న కన్నె బలిమి దలఁచుచున్. 24

'చాలుఁ బురే! బలే!' యనుచుఁ జచ్చిన బెబ్బులి బల్కుచున్ గడున్
గోలముఁజేయు వేఁటరుల గొబ్బున దత్పటవేశ్మరాజికిన్
జాలుగ వీడుకొల్పి, తన సన్నిధిఁ జేరు వయస్యుఁ జూచి " నీ
వీ లలితాహ్వయాక్షరము లీ శితమార్గణరీతిఁ జూచితే !" 25

చెలువం గలలోఁ గంటిని;
కలయును నిజమయ్యెఁ గొంత; కలికిం గంటిన్;
గల యర్థము సాకల్యము
ఫలియించునొ లేదొ? యెఱుకపడ దిప్పుడునున్. 26

బుద్ధజనని కనియెన్ మును
పిద్ధర మాయాపురంధ్రి యిట్టిది కలయే
సిద్ధించె నదియు; నిదియు ని
బద్ధంబగు నొక్కొ నాదు భాగ్యము పండన్.'' 27

అని నుడువుచుఁ దను గను భూ
పుని తోడ గదాధరుండు 'పూర్తిగ నెమకన్
గనిపింప దతివయుం జనె
ననితర దృష్టంబు పెట్టె నణఁగు మణివలెన్. 28

ఆమెయు నిన్ను బాసి చన దాత్మ భవత్సుమనోజ్ఞరూపమున్
గోముగఁ దాల్చి యేచటియకో తప మూనఁగఁ బోయెఁగాక నీ
వా మృగనేత్ర కేడుగడ వయ్యెద వింతయు నిక్కవంబు; స్వా
మీ! మనస్సైన నన్ననుపుమీ వెస నీ ప్రియఁదెత్తు' నావుడున్. 29

విని దరస్మిత మూని యవ్విభుఁడు వేచె
వనిత యన్వేషణకుఁ జన్న భటులకొఱకు;
వారు జుట్టును వెదకి యవ్వేలఁదిఁ గనక
వేనుదిరుగ విచారంబున మునిఁగె రాజు. 30

ఆ మధ్యాహ్నానంతర
మేమియొ యని పరిజనాళి యెన్నెడు నెడఁ, గు
గ్రామీణు భిల్లుమోరను
భూమిపు భటు లొక్కవార్త బోడగాంచి రిటుల్. 31

ఆ మానిని శిశునాగ కు
లామేయ నృపాలవంశమం దుదిత, వనీ
భ్రామరమాదిగఁ గుడుచుచు
నేమంబుగ నుండు గుహాలె నెలవుగ ననుచున్. 32

విని యది తనమది వెలికిన్
గననీయక పల్కె రాజు 'ఖడ్గకరుఁడనై
దునుమాడితి నని రిపులను
వని డాగిన యనద నేను వధియింతు నోకో ? 33

నైజంబే యిది ? చెల్లె నబ్దశతమానంబా కునందవ్రజం
బోజస్తేజములెల్ల లేనటులఁ బోవో ? చంద్రగుప్త ధ్వజం
బాజిన్ శేషముఁ దీర్చి శత్రువులె లేరై రేల శైశాన్వయల్
రాజన్యాంగన లుండఁగా నడవులన్ ? కాల్యంబు లూహ్యాంబులే ? 34

ఆత్రములేవి లేవు దుడుకౌ పను లొప్పవు మా కజస్రమున్
శత్రులుగారు కొంచెమును శైశకులాంకులు శత్రు శత్రులున్
మిత్రులు గారె, వారికిఁ బ్రమేయము లే దిఁక నిర్జనాటవిన్
గోత్రము గోల్కొనం దగని గోడున వాడుచు వత్తలాటకున్. 35

అంచు భిల్లుని బిలువంగ ననిచె నధిపుఁ
డతఁడు నంతకు మున్నె గనంచుఁ దెలిసి
పీసముసఖుండు విశ్రాంతి కోసరిలిన
పుడికి; సాయంతన విహారమునకుఁ జనియె. 36

నెఱయ విశ్రాంతికని యేగి నేస్తకాఁడు
నంతకున్ ముందె భిల్లుని యాఖ్య నెఱిఁగి
మర్మముల, గుసగుసల్ గొన్ని మాటలాడి
హెచ్చరిక తోడ నడచె నరేశు కడకు. 37

సాయంసమయము! పర్వత
మా యంతికమందె పంకజాకర జలముల్!
దాయలు చలిగాలులు వా
లాయముగా వీచె రాజు వడఁకు గొనంగన్. 38

సామజముల నీడల ను
ద్దామము వెచ్చఁదనపుఁ బటధామ మమరియున్
హేమంతం బిసి రాజుల
నీ మాత్రము నొంప బీద లేగింతు రెటో? 39

చలి కాపులేని కాపుల
నిలయంబులఁ బూరిగుడిసె నెలకొను చోట్లన్
జలిగాడ్పుల మేన్ వణఁకఁగ
నలయింపఁగ నీని యున్ని యంబరము లిడన్. 40

పంచెను మంత్రి మదాజ్ఞను
నించెను మోదంబు సాధు నికరములకు మ
న్నించెను గృహ సహకారా
ర్థాంచద్దానములఁ బేద లర్థుల నెల్లన్. 41

అను భావంబులు వాహకావళిగఁ జిత్తాందోళికన్ మోయఁ, బం
చిన యాందోళనతో సరస్తటమునన్ వీతెంచు నిశ్శబ్ద సూ
న నికామోద్గమ సౌరభంబులు వినూత్నప్రీతియున్ మేళగిం
ప నరేశుండును బాదచారియుఁ గరాభ్యంచత్కృపాణుండునై. 42

తృతీయధార - పరస్పరానురాగవృద్ధి

చనుచున్ గాంచె సుధాకరు
ననుపమ చంద్రార్ధవలయమను తబుకున నూ
తన శీత మరీచి గణో
ధనముల నుడుతతికి నిడెడి తారాపథమున్. 43

అద్దమరేయి నిద్దమగు నాప్తు మనంబును బోలి రోచులన్
దద్దయుఁ జల్లనై వెలిఁగి తారలు తోఁడు రహస్యవార్త యొం
డెద్దియొ పల్కువాని వడువేడ్తెర మబ్బులఁ బ్రాఁకు నిందునిన్
సుద్దులు చెప్పలేని విను జోకను జూచుచుఁ బోవునయ్యెడన్. 44

దూరస్వర మొకఁ డంగజు
నారసమయి, చంద్రు చలువ నాని మధురిమన్
దోరంబై సార మధూ
దార సుధారగను దాకి, తత్స్మృతి నింపన్. 45

ఆపాత హిత సుధా తత
మాపోశనఁ బట్టెఁ జెవుల నవనీపతి యు
ద్దీపిత రాగము, రాగము
తాపగతిన్ బాపఁ బ్రణయ తరళిత మిటులన్. 46

గేయము

మోహనరాగము — ఏకతాళము

రమ్మ రారమ్మ! తుమ్మెదా!
కమ్మని వలపులఁ గ్రుమ్మరించెడు తెలిదమ్మిఁ జూడఁగ నీవు తుమ్మెదా!
ఇమ్ము సువాసన కి రమ్మద మరులకు రమ్ముదయమ్ము తుమ్మెదా ||ర||
ఘాత్ర నీరద మేధి నీ గోత్ర జని యుత సుగాత్రి
బ్రహ్మసరసి దేలియాడెడుతమ్మి
మిత్రకిరణ బహు చిత్రిత మధురసము నేత్రసుపర్వము గాదే
రమ్మ రారమ్మ తుమ్మెదా! రమ్ముదయమ్ము తుమ్మెదా || 47

గో గోపాలురు మోదమున్ బొరయ సాంగోపాంగమై మున్ను, రా
కా గాథాచ్యుత గానమున్ వెలసె రాసాంభోధిఁ దచ్ఛేషమే
మో, గీతం బఖిలావకాశము ననుస్యూతంబు విన్పింప నే
ల్లో, గాథాలహరుల్ హృదంతికము లుద్భూతంబులై పొర్లినన్. 48

తన యవ్యక్త మధుర భా
వనల సరస్తటము పజ్జఁ బంటించుచు, నం
చున, దాపల విశ్రాంతిని
గని, భూపుఁడు మందిరాభిగమనుం డచటన్. 49

తనకు వయస్యుని బ్రియగుణు
ననలెత్తు వచోవిధాన నయ నిపుణతలన్
వినయము గల్గిన బ్రాహ్మణు
ననితర సులభున్ గదాధరాఖ్యున్ గనుచున్. 50

"నీవును బశ్చాద్గామిగ
నీవృత్తం బరసినాఁడ వెఱుఁగుదు కలయన్
ధీవరుఁడవు మిగిలిన పను
లేవైనను తీర్ప వలఁతి వీ"వని పలుకన్. 51

సందేహము వల దిఁక నా
సుందరియే నిన్ను జూచి సొగియించెఁ గృతిన్
బొందుపఱచెఁ దన యునికిని
కుందేమియు లేక నేను గోమలిఁ జూతున్. 52

భిల్లుఁ డామెకు భృత్యుండు; ప్రేమగీత
మువిదయే పాడెనని రాజు నూఱడించి
తాను భిల్ల నివేశ కాంతారమునకుఁ
బోయి యాతని తోడొంది పొలతిఁగూర్తుఁ
దప్పకని గదాధరుఁడు వాగ్దాన మొసఁగ. 53

జనపతి యారేయిఁ గడపి
తన నగరికి మరుదినంబె తరలిన, స్వజనం
బును దోడన్ జనె, గతిపయ
దినములు నెలలున్ సతీదిదృక్షన్ జెల్లెన్. 54

చతుర్థధార - సుభద్రాంగీ సమన్వేషణము

జేనిని వీడ్కొని భిల్లుని
కానఁ దరుణి కుందదంత కన్యామణి యెం
దేని వసించు ననుచు న
న్యానాన్వేషణ సమీక్షణుఁడు విప్రుండున్. 55

పోయి పరిచిత భిల్లుని డాయుకొఱకు
తన్నికేతన నామముల్ దఱచి యడిగి
మే మెఱుఁగమని కాననధాము లెల్ల
నొక మొగిని జెప్పగ నిరాశ వెకలిగాక. 56

కాలి వాపులఁ బాపఁగఁజాలు లేప
నాలి, లో జ్వరమ్ములఁ గొట్టు తాలిమందు,
పులుల బంధింపఁగల యంత్రముల తెఱంగు
పైరికుల వాయిఁ గట్టుట లరయఁ జెప్పి. 57

భిల్లుల కుల్లాసంబుగ
నిల్లిలుకడఁ గూరుచుండి హితవచన రతిన్
మొల్లము గూర్చెను వేడుక
లుల్లంబులు పల్లవించి యుత్సుకత గనన్. 58

ఆ గిరి కారుకోనల నహర్నిశముం దిరుగాడు భిల్లులున్
బ్రోగయి వంతులన్ గొని పురోగమనంబుల జాడదీయఁ దా
నేగుచు నద్దెసల్ శిలల నెక్కుచు జాఱుచుఁ జేరి చూచె నా
నా గహనశ్వదంష్ట్ర విపిన ద్రుమవార నిరుద్ధముల్ గుహల్. 59

ద్వీపినఖ నికృత్త వికృత జంతు కరంక
కలుషిత కందరాంకప్రహదంబు
లిరుకు త్రోవలఁ గన్నులిరులఁ గమ్మి భ్రమింప
దరి కానరాని ల్లోఁతైన చఱుల

ఖదిర తాళ రసాల కందరాల వటద్రు
మామ్లిక కనక చ్ఛదా త్తవనుల
శిత కులిశాహతిఁ జీలి అంపపుఁగోత
రకములఁ జూపు నిట్రాయిగముల

ఘోర భూదార దంష్ట్రా కుఠార హతుల
క్షీరికల రసంబులు బంకధార లొలుకఁ
గంటక లతాప్రతానంబు లంటియుండు
నడవి తెన్నుల నెన్నుచు నడచి నడచి. 60

చని చని చూచి చూచి యిఁకఁ జాలుఁ గనుంగొనలేము లేమ దా
పున వసియింపదంచుఁ దన పూన్కికి భిల్లులు స్వస్తిచెప్పఁ, జ
ప్పన బడి, మిట్టపై గుడిని భక్తుల పెన్నిధియైన పార్వతిన్
గని, చనుదేరు టొప్పగునుగా యనుచున్ నెలమూఁడు ప్రొద్దునన్. 61

గోకరీషంబు బూడిద కొంత రాచి
దంతధావన మొనర గదాధరుండు
కోవెలను జెంచు పూజారి కుటికిఁ జొచ్చి
దేవి సన్నిధి వాకిలి తెఱవఁగోరె. 62

ముసలి యవ్వయు నొకరిత వెసనమింత
తీర్పఁగల మందు చెప్పితి దేవునివలె
నీవు నాదు కోడలికని నెనరు దోఁపఁ
బలికి తాళంబుచెవి నీయ బ్రాహ్మణుండు. 63

అల్ల సుషేణుం డనఁబడు
భిల్లుం డెవఁడేని కలఁడె? వినుపుము వే ఱొం
డిల్లున దుర్గార్చన యీ
పల్లెన్ గలదొక్కొ? నాకుఁ బనిగలదన్నన్. 64

అవ్వయు విని తల యూపుచు
నెవ్విధ మాపేరు నీకు నెఱుఁగఁగ నయ్యెన్
మవ్వంపు రహస్యము, దుర
గవ్వయు ! చివ్వకును దెరువుగాకన్ జెపుమా ! 65

అని యడుగ గదాధరుఁడును
మునుపొక భిల్లుఁడు, స్వనామమున్ దెల్పి నన్
గన రమ్మనె దుర్గమ్మ స
దనమే తన యిల్లటంచుఁ దానై పల్కెన్. 56

భిల్లు లందఱ నడిగితిన్ బొల్లుగాదు
యెవ్వఁ డట్టిఁడు లేఁడని యెల్లరనిరి;
దుర్గ యిల్లెక్కడున్నదో మార్గ మెఱుఁగు
వారె కానరా రీ భిల్లపల్లి యందు. 67

అనిన విని యింత నవ్వి యా యవ్వ "విబుధ !
తొలుత నడుగవదేల నే దెలిపియుందు
భిల్లుఁడు సుతుండు నాకు మా వేల్పు దుర్గ
అధిపు మది నెఱుంగమి వాఁడు నంతె పల్కె. 68

శైశ్యకులదేవి దుర్గను సాంపరాయ
సమయములనె యర్చింతు మా స్వర్ణమూర్తి
నిచటి బిలమున నుంచితి మెవరు నెఱుఁగ
రంబ పూజారిగా మాత్ర మతఁడు నెసఁగు
నా కొడుకు నామ మెఱుఁగఁ డెన్నఁడు నెవండు. 69

శైశ్యులు 'సుషేణు' లనుట, శాశ్వతపు బిరుదు,
వారి వంశాంకురముఁ, దన్వి గారవమున
బొరయుచున్నాఁడు, శంపాఖ్య పూజ్య విప్రుఁ
డక్కడకు రాచకూఁతురు నంపి కొడుకు
తుశలి వేగిర మరుదెంచు మాపొ, శేపొ." 70

అనెడు నవ్వుచే కలవిధం బంత యెఱిఁగి
కటకటా ! దుర్గ యడవిలోఁ గలదటంచుఁ
దిరిగి వేసరినాఁడ నిదే యొనర్తుఁ
బ్రణతు లని సొచ్చె గుడిని గర్భాలయంబు. 71

అవల గడియలోన నరుదెంచె గృహపతి
యతని విప్రుఁ డరసి యహము లిన్ని
యెచటి కేగినావొ యెదురువచ్చితి వీవు
కడకు విజయ మొడిని గట్టి తనిన. 72

క్లిష్టతనుఁడగు నతని యింగితము నెఱిఁగి
'యరిగి యుంటిని జంపాపురాంతరమున'
కనుచు భిల్లుఁడు నుచితోక్తి నతని కుశల
మడిగె, విప్రుండు ముదమయ్యె ననుదుఁ జెంచు. 73

ధీశస్తుఁ డొక్క విప్రుడు
శ్రీ శంపాఖ్యుఁడు వసించు శ్రీల నెలవు న
ష్టాశల గల యేలికలకుఁ
బ్రాశస్త్యము నించు 'చంప' ప్రాజ్మగధమునన్. 74

చంపన్ విప్రుల కనులకుఁ
దంపుల్ సొంపొనరఁ దల్లి తల్లియుఁ బ్రేమన్
జొంపిరి వోవగఁ శంపుని
పెంపుడు కొమరిత 'సుభద్ర' పేరునఁ దనరున్. 75

శైశనాగవంశజనిత సకల బంధు
వితతి తలిదండ్రులున్ గాల గతిని జెందఁ
దల్లితల్లిని, దన్ను నితాంతకృపను
శంపుఁడున్ బ్రోచె; విలువిద్య సాంగమపుడ
చెంచు గూడెంబులో నేర్వఁ జేరె ననియు. 76

మనవిం జేయుదుఁ జెప్పు వేగమ మహాత్మా! కరజ్ఞమే మొక్కొ? నే
నను జోటింగొని పెంపు దండ్రికడ మున్నన్నట్టులే చేర్చి, యా
మెను వీడ్కొంటి నిఁకేమి యాజ్ఞ యనఁగా మేలంచు విప్రుండు చే
ఢను నిక్కంబు నెఱుంగ కిట్లడవులన్ రోఁతన్ గడున్ దూలితిన్. 77

విభుని యనురక్తి దార్ఢ్యంబు వెలఁది యెఱుఁగు
దాఁక వలదేమిసేయ, గీతంబు విన్న
పిదప పతికి నే భావన ల్పొదలు వాని
నరయు మంటివి, కాని రావైతి వీవు. 78

రాజు కన్నెనుడువు రాగంబు విన్నంత
నధిక రాగయుక్తుఁడగుచుఁ బంచె
నామె యునికి మనికి నరసి కన్గొనుమంచు
నేను గంటిఁ గాన లెల్ల రోయ. 79

అనినన్ జిఱునగ వానన
మున నించుక తొంగిచూడఁ బూజారి నికే
తనమున్ జొచ్చి నిజాంగన
వినిపించిన వృత్తమరసి విప్రునితోడన్. 80

అరమరికలేక సత్యము
నిరవొందగఁ దెల్పె; నంబయెదుట నిరువురున్
గురు సఖ్య బద్ధులయి యు
త్తర కార్యాచరణ రక్తి తత్పరు లగుచున్. 81

దేవీపూజ ముగించి య
నావిలమతిఁ జర్చచేసి, యాపై జరుగం
గా వలయు పనుల నెల్లను
వావిరిగాఁ దీర్చి రచట వ్యవసితములుగన్. 82

అంత పావదూకుఁడైన గదాధరుం
డంబ భక్తుఁ డనుప నాస్థనేగి
కరువ త్రోవఁబట్టి గిరి పాదమును జేరె
విపిన సీమలెల్ల వెనుకఁబడఁగ. 83

బిర బిర నాతఁడుఁ జని కవిప్రకరాస్తిక విప్రవాస సుం
దరమయి పొల్చు చంపపురి డగ్గఱి తీర్థవరంబుఁ జంపలో
నుఱికి నిమజ్జనం బొనర నూరికి వెల్వల నొప్పుకో వెలన్
బరువడిఁ జొచ్చి యచ్చటఁ గృపానిధి శంకరుఁ గొల్చి పిమ్మటన్. 84

శంపుఁడను విప్రవర్యు నిశాంత, మతని
వర్తన, చరిత్ర, నక్కడి బ్రహ్మబృంద
మెంతొ గారవంబునఁ దెల్ప నెఱిఁగి నృపతి
మిత్రుఁ డా కార్యవేది సంప్రీతుఁడయ్యె. 85

బ్రహ్మసభ జాతకంబున రవి తృతీయ
మున రిపుస్థితుఁడైన పట్టున ఫలంబు
జ్యోతిషమునుఁ బ్రస్తావించు సమయ మొరిమఁ
దనకు నవకాశమనుచు గదాధరుండు. 86

పారాశర్య విధానం
బారూఢిన్ జెప్ప నచటి పండితులు జయో
ద్గారంబుల మెచ్చుచుఁ దన్
గోరుచు గృహములకుఁ బిల్వఁ గూర్మిన్ జనియెన్. 87

సారిది శంపుని పరిచితి కరుదుగట్టి
స్నేహమయ్యె; సుభద్రాంగి చెలువుదనమె
కాక సౌశీల్యమును గాంచి, యాకె రాజ
పత్ని కాఁదగునని యెంచి పాఱుఁ డంత. 88

ఒకనాఁ డింటికివచ్చి వ్రేళ్లతుదివం పొక్కింత యొయ్యారముగన్
బ్రకటింపన్ రహిమించు మ్రుగ్గిడిన శోభాంగిన్ సుభద్రాంగిఁ ద
న్నికట శ్రీ తులసీముఖుం బలరు దొంతిన్ బేర్చి యర్చించు ను
త్సుకతం గన్గొని జాతకంబుఁ గొని రాసుల్ శ్రద్ధ నీక్షింపఁగన్. 89

కర్మపతి కరిదృష్టివైకల్య మెట్లొ
స్వల్పముగ నున్కి నించుక జాగుగాని
సుదతి సమ్రాట్టుపత్నియై సొబగుఁగను
నిక్కువం బిది యని మది నిశ్చయించి. 90

పుత్రారూఢవిభుండు పూర్ణబలుఁ డా పూర్ణేందుఁడున్ శుక్రుఁడున్
బుత్రాధీశునిగూడ షడ్బలము లింపున్ గూర్ప మిత్రస్థుఁడై
మిత్రుండున్ విలసిల్లె భాగ్యపతి జామిత్ర స్థితిన్ బొల్చె ని
శ్శత్రుండౌ సుతుఁడంచు రాజసఖుఁ డుత్సాహంబు దీపింపఁగన్. 91

తెలిపెన్ దండ్రికి నామె భావి ఫలరీతిన్ బ్రాతి నూహించి వే
కలుగంబోవు శుభంబు లిట్లనుచు నీ కన్యామతల్లిన్ నృపేం
ద్ర లలాముం డొకఁ డుద్వహించుఁ బడయున్ దత్సూతియున్ భూమినా
థుల మ్రొక్కుల్ నత శీర్షరత్నరుచి విద్యుత్తుల్ విడంబింపఁగన్. 92

దుహిత రాణి యాననుట యెంతో ముదంబుఁ
గూర్చిన, 'నశోక' యను ననుగున్ సుధాత్రిఁ
బిలిచి కలవృత్తమెల్లను బలికి విప్రుఁ
బరిచితునిఁ జేయ, నా యవ్వ, భావి కార్య
గతుల మంతనమాడి సత్కృతునిఁ జేసె. 93

వెనుదిరిగి గదాధరుఁడున్
జని చెంచుల పల్లెఁ జేరె, శైవాన్వయ భ
క్తుని భిల్లుని గాంచియు మం
తనమాడి యనంతరంబు తగు వెర వెఱుఁగన్. 94

భిల్లుం డాతని గని సుఖ
సల్లాపము లందినేర్చి జరిగిన వృత్తం
బుల్లములు కలఁకదేరిన
నుల్లాసము లుభయు లంది యా మఱునాఁడే. 95

ఉసిరిక యూరుఁగాయ జవులూరెడు కాకరకాయ గొజ్జు పై
మిసమిస మీగడల్వేలయు మేల్దధి మాహిషముల్, సువాసనల్
గొసరని యావునేయి, క్షుధకుల్ బదునేచు, పొగల్నిగుడ్చిపెం
పొసవెడు పుల్గమింత, తలకొక్కటి ముద్ద ననంటి యాకులన్
మెసవిరి, వేకువన్ వెస నమేయ రసానము వేఁడి బోనముల్. 96

మూఁడు నెలలకుఁ గృషికబ్బె మూలమనుచు
గుట్టపు సవారులన్ వారు గోసమునను
పోవఁ దూర్పు గట్టెక్కె విభావసుండు
రమ్య కిసలయ పాళి తుఱంగలింప. 97

స్వాగతమని పేర్మి నుదయ
రాగము నేత్రించ నింగి రాయుచుఁ బలుకన్
వాఁగుఁ బసిడికంటి పులుఁగు
నోగించుక బాగు పిదప నొగినగు ననుచున్. 98

వర్షఋతు వేగ వచ్చి నిష్కర్ష నవ్వ
యొరసె ననుచు సుషేణుని సరసఁ దడవి
వారి సౌకర్యములఁ గూర్పవలయుననుచు
భూభుజసఖుండు పాటలీపురముఁ జేరె
పదటు పయనంబులన్ భిల్లవరునితోడ. 99

"శిశిరం బుడివోయెను, నా
వశము భువన" మను వసంతు వారువములకున్
విశదము లయ్యెను గ్రమాఁకుల
నశనంబులు నూత్న కుసుమ హారితఫలంబుల్. 100

రెండు నెలలు గారుకొనుట గుండె చెదరి
కమలినీ వీచికలఁ దోఁగు విమలహంస
లలరుల మరందకణమూను నళులపిండు
ననమొనలుఁ, ద్రుళ్ళిపడ. వసంతప్రభుండు
నివ్వెఱన్ గ్రీష్మధాటికి నిష్క్రమించె. 101

ఖరకరుఁ డినుఁ డుగ్రుండై
చరియింపఁగ, భరములగుచు సాగె నహస్సుల్;
విరులును బన్నీరముఁ గ
ప్పురములు నసదులుగఁ దోఁచె భోగులకెందున్. 102

మృగతృష్ణలు దవవహ్నులు
తగు తెరువులలోఁ బ్రపావితానము, నెఱియల్
సెగవాఁగ తెగచెడు మంగల
ముగ మండు ధరన్, బరాగములు మెండుకొనెన్. 103

ఉదకము ల్జాలమి నుతుకు లావములకు
రజకులుఁ గుమ్మరుల్ రచ్చకెక్క
బురదఁ బొర్లెడు నెన్నుపోతులుఁ బందులు
నీరువట్టని ప్రక్కయూరి కేఁగ
జల మింకి యడుగైన నలినాకరాంబువుల్
గ్రుక్కుచు మోరల గువ్వలెత్త
వడగాడ్పులకు వాడి నీడఁ జిల్లులు వడ
నెండిన జొంపంబు లిఱుకు వ్రేల
క్లాంత దిక్సఖంబులును, సమ్లానముఖము
లగు నిదాఘపు రేలలో హోళి, బొమ్మ
లాటలాడించి రైతులు నంతగొర్రి
రావటము దుక్కిఁగొల్పి, వర్షాగమంబు. 104

శ్రావణకాలపాలుఁడు నిరంతరవృష్టి వితీర్ణవర్ణుఁడై
దేవర జీవనంబుల నదీనద కూప సరోవరావళిన్
భూవలయంబు నించి ససిఁబోసిన కర్షకకోటి మెచ్చఁగాఁ
గోవిదుఁడై చరించెను విఘూర్ణ ఘనాఘన చారచక్షువై. 105

రాచకన్నె యె యౌగాని, బ్రహ్మణివలె
తాను కన్నబిడ్డగఁ బెంచెఁ గాన నాపె
మంచి యయ్యకుఁ గట్టగా నెంచు శంపుఁ
డెంతొ చింతించు కటక సంక్రాంతి, కడచ
నగ, నభశ్శుక్రవారముల్ నాల్గువోవ. 106

పంచమధార - సుభద్రాంగీ రాజాంతఃపుర ప్రవేశము

నోఁచెనె రాజ్ఞిగా మన ననూన ఫలోద్ఘటనానుషంగ, కా
ర్యాచరణం బవశ్య మనుయాయులు మెత్తురొ వత్తురో మరే
యే చరితంబులన్ దడవ నేమిపొసంగునొ యంచు నూర్చి, కా
నీ ! చతురాస్యుఁడున్ మునుపు నిర్ణయ మెవ్విధిఁ జేసెనో యనున్.107

అనుఁగున్ గొమరిత యగుఁగా
కనయమ్ముగ రాజుతోడ నగునే వియ్యం
బను, నారాటముఁ బడు,
పనుపడి శోభనము పండు పథమేది యనున్. 108

అయ్యెడ సమ్మహోమహుని యంగన నాథునిఁజూచి యిట్లనున్
"వెయ్యనునేల ? రాచతగవేగద ? పల్వురు భార్య లున్కి–; యా
న్యాయ్యమె రాకుమారికి; జనంబులు మెట్టినదయ్యె బాట, యీ
నెయ్యముఁ జేయఁగాఁ దగు ననిష్టములే దొక డిందు నందునన్."109

అను తన యర్ధాంగీ మణి
వినయ వచోర్థము మదిన్ ద్రవింపగఁ జేయన్
గని, యే మందువు దీనికి
మనసు దిటంబుగ నశోక ! మాటాడు మనన్. 110

వర్షఋతువు వేగునంతకు వత్తుమనమొ ?
పాటలీపుత్ర నగరంబు ప్రాంతకాదె
మన గదాధరునకు ? నతం డనవరతము
బిడ్డ క్షేమంబుఁ గోరు; సుభిక్ష మిపుడు !
జనదె సార్వభౌమ పుటభేదనముఁ జేర. 111

మీర లిరువురుఁ బుత్రితోఁ జేరి రాజు
నగరి, విప్రుల్వాడలో నెగడి చేయుఁ
డధ్యయన వృత్తి మనుచు; సాధ్యప్రయత్న
మంతిపురి దాదినాదు సుమ్మనె నశోక. 112

ఈమేర సుభద్రా మా
తామహి, ధాత్రి, యైన వృద్ధ, తద్ధితముగఁ బ్ర
జ్ఞామిత యగుచుఁ నుడివిన
నామోదించిరి భవిష్య దర్థ నియుక్తిఁ. 113

కొడుకు కోడలి యిలు చక్కనిడుచు నెసఁగ
సంతసించుచు పితృపక్ష మంత చెల్ల
సకల సంభారములఁ జేర్చి శంప దంప
తులు ననుంగుఁ బెంపుడు కూఁతుతోడఁ గూడి. 114

పోయి పల్లెల మజిలీలఁ బొయిని బెట్టి
నిత్య పారాయణాహ్నిక నియతి నిల్పి
కడకఁ గతిపయ వారముల్ గడచి, వారు
నడక నేగిరి పాటలీనగరిఁ జేర 115

అటనెయున్న భిల్లుఁ డాదృతి వారల
కిరవుఁ జూపెఁ; దనకుఁ దెలుఁగు గలుప
నమిత బోధనిలయ యయ్యశోకయు వేగ
జరిగి దాడియయ్యె నంతిపురిని. 116

"పన్నె యుక్తిని విప్రుండు నున్న యర్థ
మును వచింపఁ డర్థించియు" ననుచు రాణి
సరవిని గదాధరుని చెఱసాల బెట్టు
టాకళించె భిల్లునిచే నశోక యపుడు. 117

ధరణిపునిచెవి కా వార్త దార్చ్యమునుపె
నంతిపురి నొక్కఁడు రహస్య హర్మ్యమందు
బద్ధుఁడయి గదాధరుఁడు వెల్వలికి రామి
నరసె నవ్వ బంధనపుర్ గృహంబు గుఱుతు. 118

వేదానుష్ఠాన విదుం
డై దైవాఱెడు మనీషియను సద్యశమే
ప్రోదిగ శంపునకున్ గడు
మోదం బిడె ఛాత్రరత్నములు గుమిగూడన్. 119

దినము మందాకినీ తీర్థమున మునింగి
నిత్య నైమిత్తికాదుల నెఱవహించి
భూతహిత భాసురాచార పూర్తి నెగడు
నాతఁ డచిరకాలమున విఖ్యాతిఁ బెంచి
పాటలీపుత్ర నగరాన బ్రాఁతపడియె. 120

అపుడపుడు నృపసదస్సుల
నిపుణుల, షడ్దర్శనములు నిగమంబులకున్
విపుల వ్యాఖ్యానములగు
లపితంబులఁ దృప్తిపఱచు లగ్గొనగూడన్. 121

అంతం గొన్నినెల లగతింప మఱుమాయంబై నిరీక్షించియున్
జెంతన్ రాఁడు గదాధరుం డకట! నిర్జీవుండొ? దోషంబు నా
వంతైనన్ జెఱలో నిబద్ధుఁ డొకొ? ఏ వార్తన్ వినన్ లేదు రా
జాంతస్సౌధముఁ జేర్ప గూఁతు నెటులన్ సంధింతునో యంచు స్వ
స్వాంతంబం దురు సంశయంబు గదురన్ శంపుండు నిర్విణ్ణుఁడై. 122

కడుఁ గలంగుచు నేకాకిగాఁగ దాది
యున్న తఱివేచి యామెయు నున్నరీతిఁ
దనకు నెఱిగింప నవలి కర్తవ్య మరసి
కుతిలపడక, కర్జముదీటుగతిని నెమకె. 123

శృంగారముఁ గై సేసిన
యంగజు ముంజేతి చిలుక యందమున సుభ
ద్రాంగి లావణ్యాకృతి
ముంగొంగు పసిండి మాడ్కి మురియఁగఁ గనుచున్. 124

అరయ ననిర్వేదమె సిరి
కిరవుగదా! యడలు టుడిగి యే నియ్యెడలన్
సరియగు కార్యారంభము
నురుశక్తిన్ జేయు టొప్పు నూర్జితమనుచున్. 125

విప్రులును రాచవాడలఁ బేరుదీసి
మాటసందులఁ బొగడంగ మాన్యుఁ డతఁడు
రాజబంధువుల్ దన కనురక్తులగుడు
బుత్రికార్థంబు హిత యత్నపుష్టిఁ గనియె. 126

ఒక పూటన్ జను రాజసౌధమున కాత్మోద్దేశ మీడేఱ, నే
సుకరోపాయము చెల్లునంచు నట గోష్ఠుల్ గూర్చు భృత్యాలికు
త్సుకతం గొల్పుచు నొండు రోజున గుణజ్ఞుల్ పిల్వఁగా రాజ వా
చిక నిష్ణాతుల పల్కుఁ దేనియల కాశించున్ స్వకార్యార్థియై. 127

తొలుత ద్వారపాలుర మైత్రి దొరయఁగూర్చి
పిదప నృపబంధువుల మదు లదుక నేర్చి
యవల శుద్ధాంతమునఁ బేర్మినరయఁదార్చి
యతివ నటకుఁ గొంపోవ సమ్మతులఁ బేర్చి
కడఁగి కర్జంబు నొక ధరికడకుఁ జేర్చె. 128

హర్షాతిశయాంచ న్నతి
నార్షోచిత సుప్రతీతి నాగమసూక్తుల్
వర్షాగమ పర్జన్యో
త్కర్షధ్వనితోఁ బఠించి కమ్మఁగ నతఁడున్.   129

పయనంబై చూపఱకున్
దయనీయావస్థ వెలికిఁ దార్చక సుతతో
మయసభ మఱపించు నృపా
లయ గత మభ్యంతరస్థలంబును జేరెన్.   130

ఆకాశంబునఁ బ్రణయిని
రాకా కోకారి దృష్ట రజనియుఁ బతి న
స్తోకోడు సుమ స్తబక
స్వీకరణముఁ జేయఁగోరి వెన్నంటు నెడన్.   131

విశ్వశ్రేయోగతికి న
నశ్వర నిశ్రేణియైన నారాయణి కా
త్మేశ్వరికిన్ బ్రియతమమహా
నాశ్వయుజం బందు నుత్సవాగతు నతనిన్.   132

సంకేతము రీతి నియో
గాంకుం డొకఁ డరుగుదెంచి, యనఘా! సచివుం
డుంకించి రిపులఁ గలనన్
జంకించిన విధము వినుచు జనవిభుఁ డుండెన్.   133

ఇంచుక విళంబమగు మీ
రంచితముగ వేచియుండుఁ డనుచు వచింపన్
మంచిదని మీనమేషము
లెంచుచు విప్రుండు మది సహించెన్ దడవున్.   134

తన హితుఁడు గదాధరుఁడును
వెనుకబడఁగ శుభముగూడ వెనుకయ్యె నటం
చనుమాన వ్యసనోదధి
మును కిడునంతఁగ నరేశు ముదలయునయ్యెన్. 135

ఆ వసుధాధినాథ సవిధాంగణసీమ వివేక శీల సం
భావిత యౌవనోజ్జ్వలిత పార్థివముఖ్య విలోకనప్రభా
ప్లావనభీత పుష్పశరలాస్య విలాస తనూలతం బ్రియం
బావహిలఁగ వెసఁగ బడుగు బాపఁడు నిల్చి యుపాయనంబుగన్. 136

భూవలయనాథ ! నీవుఁగ
దేవిగ గ్రహియింపు మింతి దీనం బ్రాదు
ర్భావంబగు శుభమనుచుఁగ
దీవెన వేదోక్తి జెప్పి తెఱవను జూపెన్. 137

రాజు వనమునఁ గన్న సరోజవదన
యును సుభద్రయు నొకటిగా నుగ్గడింపఁ
డెదుటనే మంత్రి పరిషదు లెసఁగుచుండ
చెసలఁ గను శ్రోత్రియుండు ఛాందసుఁ డతండు. 138

శాత్రవ విజయోత్కంఠయు
నేత్రములం దొలుక భూమినేతకు మదిలో
శ్రోత్రమలము నా తరుణ మ
పాత్రమ ! పూర్ణవరణీయ భావంబులకున్. 139

మానిత రూపవల్లరియు మార్గ్యమె భూసుర నిష్కుటాంతరం
బైన నటంచు రాజు తన యాకృతి నించుక జూచుటెంచి, యా
మానిని లజ్జఁ గన్గొనుచు, మస్తక మించుక వంప గాంచి చం
ద్రానన నెన్ని యంతిపురి కామె సుమధ్యమ నోమఁ బంచినన్. 140

మరుసటి దినంబునన్ ద్విషాంపతియు నస్త
మింపకయ రాణివాసంబు నెలతఁ జేర్తు
నని వచించి శంపుఁడు రాజు నానతిఁ గొని
మగుడ నింటికి వచ్చె నమ్ముగుదఁ గొనుచు. 141

రెండవనాఁడే పయనపు
బందుగ యొనరించి, కూఁతు భావిని సంప
న్మండితము సేయ, హిత వా
క్తండములన్ భార్య వల్క, గార్గ్యున్ముఖుఁడై. 142

అప్పనజేయుమన్ ముదల, యాదలఁ బాలనుబోసినట్టులై
యుప్పను మోయు శాబకుని యొప్పున నొప్పులకుప్పఁ గూఁతురున్
జప్పున వెంబడిన్ గొనుచు సంజె తరిన్ నరపాలవల్లభల్
జొప్పడి నిల్చు నుప్పరిగ సొంపుఁ గనుంగొని యాతఁడేగఁగన్. 143

అందెల రవళి మున్మ్రందె యన్నెడు శ్రుతి
కల నినాద మరాళగమన గరిమ
చనువ్రేకఁ గునియు నా తనుమధ్య నడి తూఁగు
కంఠీరవావలగ్నంబు కొమరు
మిలమిల మెఱుఁగుల మలయు చూపుల మీలు
పంకేజ సన్నిధి నుంకు చలువ
స్నిగ్ధ సుదీర్ఘ వినీలకుంతల రాశి
తమమూను జడిమబ్బుగముల పెంపు

తెలుపుచుండఁగఁ బ్రకృతియే కొలువువీడి
కొండ దిగివచ్చి నడయాడఁ గోరె ననఁగ
మెఱపుఁ దొలఁకు సుభద్ర సామీప్యమొరయఁ
గాంచి రచ్చెరువున రాచగరిత లెల్ల. 144

"ఇంతలు రేఖ లుట్టిపడు నింతిని దేర వివేకహీనలై
మంతనమందు బాసలిడమా? మును భూసురుతోడ; నేల యీ
చింతలు? వల్లభుం డెఱుఁగఁ జీరఁడె సుందరి నీమె చెంతఁ? దా
నంతటఁ బుట్టు మా కథల కంత మిసీ!" యని కుంది రెల్లరున్. 145

"కానీ! యఱుతం దాల్చిన
నే నాగము కఱవకుండు? నెది యెట్లయినన్
బోనీ, నుడివిన యొడువున
మనమున్ నడుపుద"మటంచు మదవతులెల్లన్. 146

రా రమ్మని చేరఁగఁ జని
గారాబము మెయిని బిల్చి కన్నెఱికము సొం
పారఁగ రాజ పురంధ్రులు
సైరంధ్రిగ నామెఁ జేసి సరుసుకొనంగన్. 147

సంతసము వహించియు భూ
పాంతఃపుర మామెఁ బ్రోవ నర్థించియుఁ దా
నెంతే నాశీర్వతతిన్
సంతల సంగతిని జెప్పి శంపుం డరిగెన్. 148

షష్ఠధార : రాజు విచారము - సుభద్రాంగీ పునస్సమావేశము

పదియు నెలలును దరలె నప్పద్మినికథ
తెలియరాలేదు; విప్రుండు మలఁగి రాఁడు;
మలల మలయిక నేమేని మఱకువ రుజఁ
బొరసి యుండెనో? మఱియేమి సిలుగుఁ గనెనో? 149

కన్నెరూపును బూర్తిగాఁ గనఁగనైతి
నతివఁ గని యరిగాపయి యడరలేని?
పొలఁతువయె కానరా దెటు పొలయువారొ?
మురల కెచ్చోట వేగులు మసలి రారొ? 150

శంపఁ డీ కన్య స్రమాట్టుజనని గాఁగఁ
జెప్పె; నా వీరవనిత యీ చెలువ యగునె?
యనుచు వనరుచు రాజేంద్రుఁ డప్పుడపుడు
కన్యఁ జూడఁగఁ గాంక్షించుఁగాని రాణు
లామె నృపుకంటఁ బడకుండ యత్నపడిరి. 151

దాస దాసీజనంబులఁ దారతమ్య
మరయుచు సుభద్ర చల్లన మనసు దనియ
మంచిమాటల నాడుచు మాపు జేపు
నవుచు వారికిఁ దలలోని నాలుకయ్యె. 152

ఊడిగమ్ముల నెల్లప్పు డోర్పు నేర్పు
దనుక నొనరించు; నేమియుఁ దనకుఁ గోర
దింతెయని, రాణులెల్ల నిశ్చింత నోరిమి
కల సుభద్రాంగి కుందక కొలువఁ గనిరి. 153

వలపించు నలుఁగుల నలఁదుచుఁ బన్నీటఁ
గడిగి జిల్గుల మేను దుడుచువేళ,
నీళ్ళోగిరములు నంజుళ్ళు ప్రభ్వాణులు, త
న్నడిగి, తర్షముమేరగుడుచువేళ,
నిడుదలౌ కుటిల వినీల కుంతలముల
జడలల్లి చొల్లెముల్ ముడుచువేళ,
తావుల వన్నెలన్ దనరు పూవుల సరుల్
మురిపించి తుఱుముల ముడుచువేళ,

మొనసి సొలసి, సుభద్రాంగి, వినయకలశి,
మలయు, లేచు, రాణులతోడఁ గలయుఁ దెలియు
నర్మమర్మమెఱుపు; సిగ్గునన్ విభుండు
ద్వారసిల్లు సమయాన నంతంత దొలఁగు. 154

రాజముఖాంబుజాతము దిరంబుగఁ జూడ నుదాహృతుల్ పురం
ధ్రీ జనులొడ్డు చూపుగమి తేటగ నేర్పఁగ, నాఁడు నాఁటికిన్
మోజిగురింప ముగ్ధయు నమూనలు దిద్దుకొనెన్, గనీనికల్
తోజుగఁ జేర్ప నేత్రలస దున్నయ మీలనమేళనమ్ములన్. 155

భవ్యపాణిగృహీతి కానున్న యామె
కడపె సుంతకాలము పొన్నకరుగువోలె
వలపు జివురించి కొమ్మయై తలముఁ దప్ప
కలఁగఁజొచ్చె నెలల్ జనుకొలఁది వెలఁది. 156

కాని పడిగము లొమ్మిచియు దీనయగుడుఁ
దెగడి తెవులని, విప్రుండు తేరఁదెచ్చె
ననియు, నమ్మలక్కలు హాస్యమాడఁ, జింత
చిచ్చునను దా దపించి కృశించుచుండ. 157

“తావినెలర్చు పుష్పమగు తన్ బరిణీతగ బ్రహ్మ యెప్పుడేన్
బూవిలుకాని కాజ్ఞనిడి భూపుని బూన్చునొ లేదొ యన్న శం
కావిలభావడోలిక లహర్నిశమున్ గలఁగింప గడ్డిమో
పై వగఁ బొక్కెఁ దన్వియు నపార సపర్యల”నంచు నెంచుచున్. 158

అల్కిడి చేయ కశోకయు
“నల్కన్ మరుఁడేయు పూవుటంపలు పదునో
ముల్కుల వడుపున నాటిన
నుల్కె నవోఢయు వచింతు నూఱడ” ననియున్. 159

మొకరి యళియుఁ బరిచిత సుమ
నికటంబున నుండి దాని నెల వెఱుఁగక యూ
రక నెమకు, లతాపిహితము
నకటా! మకు రసఁగఁదగునె యధినేత్ర మతిన్, 160

అనుచుఁ మెల్లనఁ జిబుకముఁ
గొనవేళ్ళఁ బుడుకు వృద్ధకోవిదకడ న
వ్వనిత కనుంగవ ముత్తెపు
సోనలను నశ్రువుల రాల్చె శోక ముబికినఁ. 161

డెందము గుంద నశోకయుఁ
గందళిత కృపాంకురములు గడలుకొనంగఁ
బందె మృగిఁ బోలు నతివ
తుందుడుకుఁ సాంత్వనోక్తితోడఁ దుడుచుచుఁ. 162

ఇన్నెలఁత గతిఁ దామై
కన్నెఱికము చెఱను బాయఁగనిరే యిడుమల్
మున్నెవ్వరేని నీ కథ
యెన్నవయయ్యెఁ సుభద్ర! హితమగు నింకఁ. 163

అని సూచించుచు బాల కన్గవను గ్రంతై యోడికల్ గట్టు నీ
టిని జేలంబున నొత్తి, 'ధైర్యమును బాటింపంగదే నీవు పం
డిన జోనాళముఁ జూచు రైతుబలె ఱేఁడే నిన్ను జూడఁ నిజం
బను రక్తుండయి యంక పీఠమున నిల్పండొకో ప్రేమంబునఁ. 164

మూవయు నీయలేని పిత మూయునె నీ దగ దేవురింపు లీ
యోవరి నొక్కటఁ మనము నొమ్మిక యోచనఁబన్ని యారసుఁ
భావి నృపాలునిఁ గను నుపాయము వే గనుగొంద మంతె, చిం
తావికలాత్మతఁ నిలువ దారియు నెద్దడి నేల సాగునే? 165

ఒద్దిక దీమసమున మన
మిద్దరము బ్రయత్న మమర నే కోదగ్గం
బుద్దవిడి ప్రయోగింతము
నుద్దిష్టమ్మగు స్వయం సముద్ధర్తలకుఁ. 166

శోకింపకమ్మ, తములమ
నాకులమతి నీవు బతికి నందించు తఱిన్
వాకొనెదకాక వైశమ
దాకొను సిరు లలుగు లంబు తరగలు దోలఁగన్. 167

తెరమఱుగు లేక యవ్వయు
తరి తీ పొలయన్ గరంబు దార్చి గుసగుసల్
కురిసిన విని మురియుచుఁ బె
న్నరగలియు నిరాశవీడి 'యానా' ననుచున్. 168

తత నిసర్గ విలాస దర్శనోత్పాదిత
సన్మనః ప్రీతులే శాశ్వతములు
ప్రేయసీ కృత కౌశలాయత వర్తనల్
ప్రభువుల ప్రీతికిఁ బరికరములు
సత్సంపదకు యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టి
తో వేచి మనుటలే భావుకములు
సత్యసంకల్ప ప్రసన్నత లుడివోని
సమజీవితంబులే శాంతిదళము

లనుచు నిపుణతఁ బ్రాసాదమునఁ జరింప
నా ముఖము నవ్వ వర్ణించె నభిథవలన
యవనికయు జాఱ జ్ఞప్తియు గవియు నధిపు
సతికిఁ గర్జంబు పతిసేవ సంతరింప. 169

అని తన హృల్లతన్ దృఢతరాశయబద్ధమొనర్చి యింతియున్
గొనకొని వేకువన్ నదికి గొబ్బునఁబోయి సుతీర్థ మజ్జనం
బు నొనరఁజేసి భక్తిఁ దనివోవును గంధసుమాక్షతాంజలుల్
గొని తులసీ సమర్చనఁ జకోరము వెన్నెలఁ జొక్కుకైవడిన్. 170

స్వర్ణాతరంగిణీ సలిలధారల రాజ
మందిరమ్ముల సల్పు మార్జనమ్ము
అలికి బియ్యపుపిండి తెలిగీఁతలఁ దీర్చు
ముంగిట శృంగార రంగవల్లు
లల్లించి పూఁదీవ లలమి పార్శ్వంబుల
కైసేయు తెరువుల గంధవాడుల
నలతి బృందావనతలముఁ గైసేసియు
భూషణరాజితోఁ బాదువుఁ దులసి

నిట్టు లనుదినమ్మును శ్రద్ధ నిట్టలముగ
పరిసరంబులఁ గడు సొంపు పరిఢవిల్ల
నంతిపురమునఁ బరిచర్య సంతరించి
ప్రభువునకు రాణులకుఁ బ్రీతి పాత్రయయ్యె. 171

ఒకనాఁ డాపతి మేడనుండి కనెఁ బుష్పోత్తంస, స్వర్ణాపగో
దక కుంభాంక జిహాస, సూక్ష్మకటి బంధాలంబిసంవ్యానభా
స, కరేణూన్మద మందయాన సువిలాసన్, జారు బృందావనాం
తికవాసన్, వికసత్ప్రయోరుహసుగంధిశ్వాసఁ, బ్రేమాలసన్. 172

అత్తఱిఁ బైకి గ్రొత్తది తత్తడి యొకఁ
డధిపున కవంతిపౌరు లుపాయనముగ
నిడిన దొరసివచ్చిన దాని జఱపుఁ జఱచి
పఱవగాఁ జేసెఁ జూపఱు వెఱఁగు వడగ
నవ్వల యథాస్థితిఁ దులసి యరుగుఁ జేరె. 173

పూర్వగాథను మఱచిన భూమిపతియు
నా సుభద్రవైఖరిఁ జూచి 'యౌర!' యనుచు
పాఱుతకు స్తోత్ర లావణ్య పరిణతులును
తెలఁగు టరుదని తలఁచి యచ్చెరువు వడియె. 174

ఆనుపూర్విఁ బ్రదక్షిణానతులన్ జారు
హొంబట్టు నవకుంతనంబు హొయలు
తడియంచులను హత్తి దాగుడుమూఁతలా
కొమిరె కడాని యంగముల సొబగు
కిన్నెర యెల రుతిన్ దన్ను సన్నని పాట
పల్లవి నలరు నిస్వనపు సొరు
జలకుంభముఖ గళల్లలిత ముక్తాసార
ముల తులసీపత్రముల హొరంగు

బాల మిత్రాంశు సంస్పర్శఁ బసిడి మిసిమిఁ
బర్వు పీతాంశుకము చిందు ప్రభల పెంపు
సొగసు చిఱునవ్వు పల్దెర సొంపుఁ గెంపుఁ
బెరసి విభు దృఙ్మనంబుల మెఱపు మెఱసె. 175

కాని విప్రాంగనల దెస నూనుకూర్మి
యందరానట్టి పండ్లకై యఱ్ఱుఁజాచు
టకట! మోహావాగుర వీడ నలవికాని
దని విచారించు; భావంబు లణఁచు రాజు. 176

తాను వనమునగన్న పద్మాస్యచాయ
లీ మహీసుర కన్యలో నెఱుఁగఁబడెడు;
కాని యీ వీరవనిత యీ కాంత యొకతె
యౌనొ! కా దొక్కొ? యని సంశయంబు నెనయు. 177

కొండొకటివేళఁ దన వింటికొప్పు సడలి
యూడిపడ సవరించెను నురిది నవ్వ
యట్టివే పను లొదవఁగా గట్టిదనుచుఁ
బ్రభుఁ డశోకపైఁ గల గౌరవమున నెఱిఁగె
నామె రాజధాత్రిగఁ బూర్వ మలరె ననుచు. 178

రాజొకండె భద్రాంక శరమ్ము గరముఁ
జూచు నొక్కెడ నుదిరిరోచులు గతంబు
స్మృతికిఁ బూర్తిగాఁ గూర్పఁ దత్సవిధ వర్తి
యగు నశోకను బిల్చి 'యీ యమ్ముఁ గంటె?' 179

అనుచుఁ బృచ్ఛింప నవ్వియు 'నౌర! యిదియు
రాజపుత్రిక కేల్పాసి ప్రభునిచేత
నమరుటెట్లొకొ?' యని విస్మితాస్యయైన
ధరణిపుఁడు రాచకూఁతు వృత్తాంత మడిగె. 180

వీరయువతి సుభద్రాంగి చారుశీల
తనకు బంధువు, తన మాట ననుసరించు
శైశవంశనాఁ బల్కి ప్రసన్నుఁ జేసి
తన్ను భూమిపుఁ డర్థించు తఱిని నెమకె. 181

ఇటులన్ గొన్ని యహస్సులేగ నొకటన్ హీరోజ్జ్వలోష్ణీష కం
కటముల్ విప్పియు, నెమ్మిచెట్టు కడ నొక్కండే కొలారంబునన్
పటు నిద్రావశుఁడై, యుపాంత నవ పుష్పంబుల్ సువాసింపఁ, గం
కటిపైఁ జల్లని తెమ్మెర ల్వ్రాలయగాఁ గన్మూసి పన్నుండగన్. 182

దాది యశోక యళిందం
బాదిగ గావలిని గాయు నయ్యెడ నదనౌ
మోదితుఁ జేయఁగ నృపునని
పైదలిని సుభద్ర ప్రభునిపజ్జకు ననుపన్. 183

స్వామికడన్ సుభద్ర పదసారసముగ్మము మెల్ల నొత్తుచున్
గోముగ తత్సపర్య మది కోరికలూపగఁ బెల్లు జాగ్రతన్
హోమియువోలె నుత్కలికహార యొకండొగి నిల్వ, ఘంటికల్
యామికుచేత వ్రేటువడి యంతటమ్రోసె ఘనంఘణార్భటిన్. 184

ఒకదిశకొత్తి యొసరిలి, యుర్విపుఁడున్ గనుమూసియుండ, నం
జక కయిపీవనన్ విసరు సౌహృదపూర్ణ సుభద్ర, ప్రక్క కూ
ర్చోకకుఁ జూచుచో నొకటి భూరి భుజంగము రోఁజుచున్ నృపున్
సోఁకఁగ మంచపున్ దరికి జూతిని రాఁ గని కత్తి దూయుచున్. 185

తటుకున నా సుభద్ర యడిదంబున దాని శిరంబుఁ జీల్చి నా
త్రుటిఁ గనువిచ్చుచున్ నరవరుండు నికృత్తకశేరుకన్ పత
చ్చటుల విషాహిఁ గన్గొనుచుఁ జయ్యన గత్తిని నేలడించు న
క్కుటిల వినీలకుంతలను "కోమలి! రమ్మ"ని చేయిపీచినన్. 186

అవనత శీర్షయై తడయ కంఘ్రి సరోజములంట వ్రాలినన్
సువిమల మానసంబున "వసుద్యుతిగాత్ర! పవిత్రవర్తనల్
దవిలిన నీకు నంతిపురిదారలు కొల్వఁగ నేల పంచి రే
మి వలయునో వచింపు"మన మీను కనుంగవ నీటఁ దేలఁగన్. 187

కంధరమెత్తి యిత్థమని కాదని పల్కక మిన్నకున్న నా
గంధవతీ లలామ ముఖకంజము ఱెప్పల దింపకుండ పు
ష్పంధయ వృత్తిఁ జూడ గొనబై మదిఁ దట్టెను పూర్వగాథ; "ని
ర్బంధ విహారియాచు నృపబాలిక బ్రాహ్మణునింటఁ జేరెనే?" 188

అంచును సంశయ క్లిశిత మాస్యముఁ డించియు నూరకుండఁగా
నంచున నిల్చి తద్విధము నారయుచుండు నశోక "శంపుఁడున్
బెంచినదంతె నట్టడవిఁ బ్రేముడిఁ జూచితివీవు కన్యకన్
మించినదేమి? యీ తరుణి మేల్మి సువర్ణము రాచకొమ్మయే" 189

"అరవాయి చెప్పనోపదు
శరమదియే 'భద్ర' ముద్ర; శశిముఖి నీమేన్
వరవర్ణ వర్ణ నెఱుఁగవె
వరవయ్యేన్ విరులఁగొట్ట వలఁతియగుఁ జుమీ!" 190

అనుచుఁ జెప్ప "గదాధరుం డరిగి రాఁడు
వెనుక కేటకేగెనో? వార్తవిన"నని నృప
చంద్రుఁ డనినంత "వంటింటి శశకమయ్యొ
రాణి చెఱఁబట్టె"నా నబ్బురంబుపడుచు. 191

సందియ మంతయుఁ విడిచి స్వచ్ఛమనః ప్రథితానురాగుఁడై
"ముందునఁ దేఁక రాణి లిసి ముగ్ధను నిన్ననకుండ దాచి రీ
యందపురాశి కట్టెదుట నందఱు దివ్వెలువోలె నుందురఁ
కుందొకటే సతంబగుచుఁ గొందలవెట్టగ నింతకాలముఁ. 192

అందిన సిగ యందమి పద
మందురుగద తజ్ఞు లవని నామార్గంబే
సుందరు లంతఃపురమున
నిందాకఁ నడచి యేవగించిరి నిన్నుఁ" 193

అని బుజ్జగించుచుఁ దన
కనుకూలతఁ జూపు పతికి నామెయు "ముఁ శం
పునివలనఁ సుతక్రతాం
గనగా న న్నతఁడు సెప్పఁగఁ వినఁగంటిఁ" 194

అని నొడివి యనామిక క్రే
లున వజ్రోర్మికను దీసి లో చెయినిడ "నా
ననెఁ బతి; యమృతపు సోనగఁ
దను మధ్యకు నదియు దీయఁదన మొదవించెఁ. 195

భావి సముపపన్నంబుల
వావియు వరుసలు జెలంగఁ బతియు వనితయుఁ
'దేవీ', 'ప్రియ' సంబోధన
భావించుచు నొండొరులును భాషించునెడఁ, 196

చారుఁ డొకం డనుజ్ఞఁగొని సమ్ముఖముగఁ గని యంత మ్రొక్కి "సీ
చారిగణంబు లీశదిశ సాగరతీరగదూర కానన
క్రూర జనంబులుం మెలసి క్రొల్లలసేసియుఁ బోరసిద్ధము
న్నా"రని విన్నవింపఁ దన నాయిక కూఅట పల్కి పిమ్మటన్. 197

తూర్ణమె గదాధరుఁ జెఱను దొలఁగఁజేసి
యతని దోడ్కొని సభకేగి హిత సచివుల
బుద్ధివాదంబు లాలించి యుద్ధమునకు
వెడలుటయె యుక్తమనుచు భావించి యంత. 198

వారక బిందుసారుఁ డురు వాజి గజేంద్రఘటల్ బారిఁ దునే
దారులు మొగ్గరంబులకు దారులుసూప, నెకాయెకిన్ మహా
దారుణ భండనోర్వి రిపు తండముఁ దాకఁగ నేగినన్ బురిన్
దారలువేచి రిద్ధ జయదాయము లల్లుచు రాజు రాకకై. 199

పిలుకార్చె బిందుసారుఁడు
పలుగాకి నృపాలవరులఁ బవరముల ద
న్నలఘుం డమిత్రఘాతుం
డలవోక జయించుననుచు నరు లగ్గింపన్.. 200

జితులౌ వైరులఁబట్టి భూపతియు వేంచేయన్, బనుల్వీడి రా
ట్సుతు లేతెంచి రెదుర్కొనన్ బతియుఁ బార్శ్వస్థానలన్ జేసె నా
గతు దీర్ఘాయువుగాగ దేవళములన్ గైసేసి రువ్వెత్తుగన్
తత దీపోత్సవము ల్విరాజిలఁగ నంతన్ బాటలన్ బౌరులున్. 201

వైణికులు పాడుచుండఁ గ
రేణు గణాన్విత మదేభ రీతిన్ భ్రభుఁడున్
బోణిమిగ నంతిపురమును
రాణువఁ బుత్తెంచి చొచ్చె రాణులతోడన్. 202

రాణివాసపుఁ గొల్వున జాణలగుచు
నమరు పరిచారికాగణం బవ్వ యాజ్ఞ
భవ్యకీర్తిని విజయిమై వచ్చి చొచ్చు
భూవిభుని సత్కరింపంగఁ బూని యంత. 203

అదనున సుభద్ర ప్రేమయు
గదుమగ యువతులను గూడి కర్పూరశిఖా
పాదన ద్యుతి నీరాజన
లదరగ నెను రేగి మంగళారతుల నిడెన్. 204

అందఱిలోనఁ బురందరు
సుందరి చందంబు మెఱయ, సురుచిర విజయా
నందముఁ బ్రేమయు నెడఁదన్
సందడిఁగొన గని, సుభద్ర సవ్యకరంబున్. 205

అప్రయత్నతఁ బట్టి ముం దరుగఁజూచి
"వేధ యిడు రాజవంశపయోధి లక్ష్మి
కల సుభద్రాంగికిన్ బతి కలఘు శుభము
లనిశ"మని గదాధరుఁడు జయంబుఁ బలికె. 206

రాజ విజయచిహ్నముగ నిర్మాణమైన
నవ విశాలకేళీ నిశాంతమున సార్వ
భౌముఁ డడుగిడు నెడ జయధ్వనులు బోరు
కలఁగ దార్యత్రికోత్థంబు లులివు పొలసె. 207

ముదిత హారంగు మారు శరము ప్రసదుంతురితాంతరంగమున్
గుదిగొనఁ బ్రాణమోలములకున్ ముడివెట్టినయట్టులై ధృతిన్
జెదరి నృపావతంసుఁడు ప్రవేశగతిన్ గుడినైపు గన్నునే
నదరగ మేఢమెట్లపయి నాదృతినేగె వధూసహాయుఁడై. 208

మానుల నీడలుఙ్ నృపుల మానసముల్ బలుమాఱు మాఱు బొ
ద్దూనిక గాగ భావిగతు లూహల కందవు; పూవువిల్తుకై
పూనిన గ్రొత్తవింత! పదమొత్తిన నొవ్వదె ముల్లుత్రోవలఙ్?
మానునె బన్నముల్? చెడిప! మైదిడెనేమొ? యెఱుంగమేమియుఙ్.

ఆ సుధర్మకు వలదని యాడ, నోరు
రానిదొక కారణము – రెండు; రాష్ట్రపతియు
ముదిముదితమాట విస్రంభమునను వినుట;
కొండొకకతన డాసియే కొంపఁగూల్చె. 210

అనుచు వితాకు జూపు లనన్నాదృతిఁ గ్రుంగిన యావతంబు, కం
దిన మొగమూఁదులుఙ్ గలఁకఁదేఱని చిత్తము లార్తిదెల్పఁ దె
ప్పున విడిపోవ నవ్వయు నవోఢ సుభద్రకు ముద్రమాస్పద
ప్రణయ నిబంధనాలి వినుపఙ్ వెసఁదాఁటెఁ బురోంగణంబులఙ్. 211

తమ్మి సత్కన్యలను గులోద్ధారకుఁడగు
పుత్త్రుఁ బడయంగఁ దెచ్చెను పూర్వమందు
ఱేఁడు రాట్కన్య నారీతి నేఁడు గూడె
నని సుధర్మేతరలు నాంద్రు నంత శాంతిఁ
దనరిరి విభుండు సదయుఁ డుదారుఁ డగుట. 212

ఆర్తిహారంబులు పరశివ
కర్తృకములు సాంద్ర చంద్రికానంద కళా
నర్తకికి నాట్యశాలలు
కార్తిక రాత్రులు రహించెఁ గమనీయములై. 213

సౌహార్దార్ద్రివనాంత రమ్య సుమన స్సౌరభ్యసంపాదిమై
యా హర్మ్యాంతర భూరి చందన గవాక్షాగ్రంబు మందాకినీ
వాహిన్యుత్థ తరంగ శైత్య విలసద్వాతావాతిఙ్ జల్లనా
నీహారాంశు నిసర్గభోగరుచు లందించుఙ్ శరద్రాత్రులఙ్. 214

దాదియుఁ బెల్లు సంతసము దార్కొన శంపున క్షీ సువార్త నిం
పాదిగ నంపె, సొంపెసగ నాదిమదంపతులట్లు శ్రీ బవల్
గాదిలి చూపు మేపుల సుకంపు కలల్గనువారికిన్ నెలల్
బూదలపాల చందమయిపోయెను, పోవవు భోగవాసనల్. 215

సప్తమధార — కాండాంతము

ఓంకార ! వేంకటేశ్వర !
సంకటహార ! సత్త్వసార ! సకలాధారా !
శంకర శంసిత సుగుణా
లంకారా ! శేషశైల లోకాగారా ! 216

సాధితమయ్యె ద్వితీయము
వేధస్సతి కురియు నర్థవృష్టిఁ బ్రచురమై
బోధార్ణేందు విజృంభిత
గాథాంబుధి సంగమాభిగమకాండ మిదే. 217

శ్రీరస్తు

శ్రీమదశోకచరిత్రము

తృతీయకాండము - అశోకుని జనన బాల్యములు

కాండనాంది— ప్రథమ ధార

అగణితగుణ గంభీరా !
ప్రగతి సహస్రార ! కౌస్తుభాలంకారా !
యుగపద్విశ్వవిహారా !
విగళిత భవ దుఃఖభార ! వివిధాకారా ! 1

సభ్యములగు వర్ణనలన్
లభ్యములగు భావనావలంబనములచే
నభ్యుదయదాయివై నా
కభ్యర్చ్యవు కమ్ము వాణి ! యబ్జజురాణీ ! 2

ద్వితీయధార — అశోక జననము

దాదిని బెద్దఁజేసి, వసుధాపతి సుప్రణయైకభావనో
త్పాదిత గౌరవంబున, సుభద్రయు జీవితమున్ విభూతితోఁ
బ్రోదివహింపఁజేసి, దనివోవుచు, కీర్తినిగాంచె సజ్జనా
మోదము బేర్చుచున్, సవతిముద్దియలన్ ముదమందఁజేయుచున్. 3

ఎంతయు దంపతులకు న
శ్రాంతసుఖంబులు, మనోజ సామ్రాజ్యమునన్
దాంతరలై, చూలుగొనెన్
కంతుని చేబంతియైన కాంతయు నంతన్. 4

అనయం బోకిలివేవి
ళ్లను దినమున్ గలఁతవెట్ట నంతంతకుఁ గ్రొ
న్ననదొడిగెడు రెమ్మకువలె
మినుకెక్కెన్, మన్నుమెక్క మిడుకు పొలఁతికిన్. 5

వ్రేఁగగు వ్రేఁకటిబడలిక
సోగగ నయికంబమంటి సొక్కినయట్లై
యాఁగెడు గరితకు, మూఁగుచు
దాఁగుచు నగపడెను కాళ్ళఁదఱచై వాపుల్.   6

'స్వర్భవుఁడగు నొక దివ్యుం
డర్భకుఁడై యెదుగుచుండె' నని జనులాడన్
గర్భము నవమాసములున్
నిర్భర చేతోముదంబు నెఱయఁగనయ్యెన్.   7

దొంతుల్ వేర్చిన తోయదప్రకరముల్ తోదోఁపులన్ బర్వుచున్
బంతంబూనిసరీతి నల్లనయి కుంభద్రోణవర్షంబుచే
ర్లంతన్ గుంతలు మిట్టలున్ గలయడాయన్ జిమ్మె; భిక్షాటకుల్
కంతల్ బొంతలఁ గప్పి చెట్లకడఁ బ్రోగై నిల్వఁగన్ వేకువన్.   8

మానినికిఁ దారసిల్లెను,
గానలసట దొడ్డదగుచు, కాన్పుసమయమున్
వానమొయిళ్ళును క్రమముగ
న్యూనములై వెల్లఁదనము నూఁక్కెనె వెలియన్.   9

ఘోర తమోవ్యాప్త నిశా
గారద్వారాంతమెనయు ఖరకరు నరుణో
దారరుచుల్, ప్రాగ్దిశకున్
జేరెడు సుముహూర్తమందె శిశు వుదయించెన్.   10

పద్మాసన నీళ్ళాడఁగఁ
బద్మాప్తునిదీప్తి ప్రాచిఁబర్వె, సుజనహృ
త్పద్మమ్ములుపాంతసర
స్పద్మములు వికస్వరప్రసన్నతఁ బడయన్.   11

'కయ్యపుఁగాలమున్ గెళవుగాఁ జనె, గమ్మని బోనమబ్బె. నీ
యయ్య జనింపె'నంచు, భటు లాదట నాడ, నశోకుఁ డుద్భవం
బయ్యె, విధిజ్ఞులున్ గ్రహముఖార్థము లెన్నుచుఁ జాటి రా రణా
జయ్యుఁ డఖండుఁడౌనని, విశంకట ధర్మవదాన్యతాదులన్. 12

ప్రకటముగన్ జెఱసాలల
వికలతఁ బడియున్న ఖలుల విడిపింపగ వా
రకలంకమతిన్ బూర్వపు
మకు రేదుచు వేశ్మములకు మరలిరి వేగన్. 13

మనికిత ముడుగుచు స్వేచ్ఛన్
మనుకువలకుఁ జని రశోకమహితజనియు, బెం
చెను పృథుశాంతియనుచు, మా
రోఁకని బందెన్బడియుఁ దిట్లరువ్వెడు రిపులున్. 14

నెట్టనఁ బ్రజ లాశింపని
పట్టిన్ నవయౌవనన్ సుభద్రాంగిన్ జే
పట్టెనో లేదో యనగా,
ఱట్టొక్కటి వ్యంగఫణితి, రణితంబైనన్. 15

మంత్రులు "వసుధేశుఁడె స
త్తంత్రణకారణుఁడు కాన ధర్మముగఁ బుర
స్తంత్రమెసంగన్ బరిణయ
తంత్రిపయిన్ నడుపు"మన్న దలకొనె రాజున్. 16

పావనలగు నైదువలున్
భావుకముగ శిశు వశోకవర్ధనుఁడని సం
భావింపన్ నామకరణ
మ్మై, వీరనిలింపదేశికార్చన లొనరెన్, 17

అలరి సురార్చన మదనుగ
నలివేణికిఁ దెలిపిఁజూపి యవనీశ్వరుఁడుౘ
గులహితముగ, మిూసరముగఁ
గలితోద్వాహగ నొనర్చి గరితను బ్రోచెౘ.   18

ఊరూరఁ గంకేరు లుపకారములఁబొంది
రుడుగర లన్నము ల్దొడువఁ గుడువ,
వీరనాదములు, గంభీరవాదనలు ర
చ్చలమిూఁద మెచ్చుగా జరిగెఁ బెరిగె
వాడలలోఁ బ్రజ ల్దొడుగూడి వహించి
రుత్సవోత్సాహంబు లొరసి బెరసి
పేటలనమ్మిరి చేటిక లంగళ్ల
నిండ్లలో సరకుల నేర్చి కూర్చి

సచివు లెల్లడ 'సప్రమాట్టు సంజనించె
నల సుభద్రాఖ్యరాజ్ఞికి'నంచుఁ జాటఁ
బాటలీపుత్రనగరాన; ప్రాజ్యమగధ,
రాజ్యమంతటఁ బండువు ల్బ్రబలె నపుఁడు.   19

అరుణాధర సరోరుహమ్ముపై నిముకుచో
చిఱునగ వొకవేళఁ జిందులాడ,
నిర్నిమిత్తంబుగా నిమిషంబులో బెద
రిడ్చినట్టులఁ గొన్నిమొడల నేడ్వ,
మెలమెల్లఁ దొంగలిమెఱుఁగుక న్దెఱలార్చి
యేదేని యొకచక్కి నూఁదిచూడ,
వెల్లకిలఁబరుండి మొల్ల సుగంధులు
కిలకిల నవ్వగా నొలసి నవ్వ

బోర్లఁబడి గొంతు నెత్తుచు బొర్లబోయి
తేటి నిసుఁగును క్రమముగా దేఁకియాడ,
కొసకు తన తండ్రిమోమును గుర్తిడంగ
మాత కెనలేని మరులయ్యె, మమత విరిసె. 20

కరజానువులఁ జేర్చి పరుగిడు తేకువ
ఋజుచతుశ్చరణ ధార్మికత నెఱపు,
జిలిబిలిముచ్చటల్ బలుకు పొల్తుకలకు
వదరుదాదుల, దానపరతఁ జెప్పు,
మునివ్రేళ్ళ నందించు పురుషులకే లూఁది
లేచుచు విక్రమలీలఁ జూపు,
మితతలన్యస్తముల్ మృదువుగ నజ్జల
నిలనూఁదుచో, కృపోజ్జ్వలతఁ దెల్పు

కనలి, చినబండ్లుకూల, డాకాలదన్ను
టరివిభంజన రీతికి, దెరువుసుమ్ము
తథ్యమని యవ్వయుఁ భవితవ్య మంబ
తోడనాడఁగ, శైశవక్రీడ లమరె. 21

అర్ధరాత్రేయికి సరిగా
నద్దికమున్నట్టి దాదు లాక్రోశింపన్
నిద్దురలేచి యశోకుఁడు
తద్దయుఁ దన్నెత్తుకొనఁగఁ దల్లిని బుడుకున్ 22

'సాధువాకో! పవ ల్పువులశయ్యలఁగూర్చుచు మభ్యపెట్టి, క్షీ
రేధపయోధరంబు బరువెక్కఁగ రాత్రుల లేచుఁ ద్రావ, ను
త్సేధమువేధ! యీయవె పసిండిది, గిండిని మా కొసంగ, నే
బాధయులేక పయ్యెరలఁ బండెద'నంచు సుభద్ర పల్కెనన్. 23

'ఆదిత్యనిభపరాక్రముఁ
డై దారకుఁ డెద్దు, తాతడంబుఁ, దెలివి నే
నే దేవుని జోకొట్టెద
నేదో క్రియ' ననుచు నవ్వ నెత్తు బుడుతనిన్. 24

అపుడపుడు సకృత్తుగ, విభుఁ డరుగుదెంచి
తను బరామర్శనముసేయు; తనయుతట్టు
తలపుఁబెట్టఁడు! కిముడు సంతసము బడఁడు!
దాన, తల్లికి నధిక సంతాపమయ్యె. 25

అతులభుజప్రతాప పిహితాహవ నిర్దళితారిపక్ష రా
త్రితులగు మీ పదాబ్జసవిధంబున దాసిని! కూర్కనుండి బో
ధితుని తనూజునిన్ దరణితేజుని జూడుఁడటన్న, తన్వి వా
క్కృతికి జవాబు నివ్వకయ, కన్గొను నూరకయుండు భూపుఁడున్. 26

తన్ను దొలిచూలి బాలెంతఁ దడయకరయు
నృపవరుఁడు శుక్లపక్షంబు నెలయుఁబోలె
నెదుగు నిసుఁగును బ్రేమింపఁడేల? యనుచు
నంబ తర్కింప నవ్వయు నడలుచుండు. 27

'సిరివార్తల సవతులు నెఱపినారో?
వికృతుఁడని మిత్రు లీకూనఁ బేరుకొనిరొ?
పొగిలెడు సుధర్మ యెది నూరిపోసినదియొ?'
యని విశాకున జింతింతు రంబ యవ్వ. 28

శ్లోకములల్లి గాయకు లశోకకుమారు నుతించి పాడ, న
స్తోకవిభుత్వభోగములు తోరమెసంగియు, గర్వవల్లరిన్
బ్రాఁకగనీ దొకించుక సుభద్ర, యెడంద నరిష్టవిఘ్నలుం
టాకవిధానతన్ సుతుని డాఁచుటయెుండెడె, తలం పెలర్పగన్. 29

తృతీయధార - సుధర్మాదేవి పన్నుగడలు

బాలుండెదిగె కుమారక
కాలిక్ బోలియు, వినీలచూళిక లమరన్
కాలముగడవ సపత్నులు
కేళిఁగొన, సుధర్మ యొకతె కీలించెఁ బగన్. 30

అది యటు లగుటయు సహజము!
సుదవతులగు సవతు లొక్క మనసున లేమిన్
కొదివి కుమారుల స్వరా
ట్పదమునను బ్రతిష్ఠఁజేయఁ బాటువడు నెడన్. 31

తన కొడుకౌ సుషీముఁడు తథాగత భిక్షుకదత్తమైన దీ
వన జనియించి, జ్యేష్ఠుఁడయి, భావి ధరాపరిపాలకుం డితం
డను నుడికాస్పదుండయిన యట్టి తఱిన్ సచివోక్తివశ్యుఁడై
పనివిని భర్తవే అనిన, బల్లెపుఁ బోటయి పుండు పేర్చదే. 32

రాజున్ బూర్వము, భాగ్య
భ్రాజితగాఁ, దన్నునోమఁ, బ్రాభవసంప
ద్రాజితమైన సుధర్మయు
నోజ సుభద్రాభ్యుదయము నోర్వక కినిసెన్. 33

పుట్టుపేరున వసుగాత్రి, పట్టపుసతి
బౌద్ధధార్మికు లామె తత్పరత నరసి
తలచుఁ బిల్చిరి రాజ్ఞి సుధర్మ యనుచు
నామెయు నశోకుజనికిఁ బెల్లార్తినొంది. 34

కట్టా! క్షితులును రాణులు
సుట్టియుఁ గొలువంగనుంటిఁ, జుట్టలు వొగడన్
నెట్టన సుభద్ర నన్నున్
నెట్టెన్ మహిషీపదంబు నిర్యాతముగన్. 35

ఈ సుభద్రయు కానలో నెదురువడిన
యింతి, యొకరిని యెఱుఁగమి నింత పుట్టె!
అటు గదాధరుఁ, జెఱనుంచి యకట! ఫలిత
మొందనై తిని సీలాపనింద యొదవె. 36

వక్షస్థలాంకగంధవ
ళక్షద్యుతి వసనభోగలాలసుఁడు నృపుం
డక్షీణస్మరవశతన్
దాక్షిణ్యారూఢుఁ డనెడి తథ్యము దెలిసెన్. 37

నమ్మఁగరా దీయదనున
నమ్మిక విడువంగరాదు నానాథుఁ గడున్
వమ్మగ భావినొనర్చని
నమ్మకమే, కార్యవిజయనాంది యటంచున్. 38

మదిఁ దలపోసి నవ్యసుమమాల సుభద్రను రోసి, యే తెఱం
గది యొడికంబుతో గుదిరికొ నటులే, సుతు యౌవరాజ్య సం
పద నెఱనిల్పియుక్తిఁ బోలుపారు, శరం బరివోసి యేయఁగా
గదురు, సుషీముఁదల్లి, వసుగాత్రియు గాదిలిపుత్రు నోమఁగన్. 39

శాంతుని, విశ్రాంతుని, ని
శ్చింతున్, బ్రసవాస్త్ర సుభగశృంగారభరా
క్రాంతున్, ముదిత రహస్య
స్వాంతంబెలయంగ గొల్చుఁ బతిని విధేయున్. 40

తన పతిమందిరంబున కదాటున నెయ్యోడ నెట్టు వచ్చినన్
దనుపు ఘనాదరోదయ నిదాన పురస్సరయాచుఁ దానె, కాం
తుని కెదురేగి, కాళ్ళఁబడి దువ్వలువన్ దడియొత్తితెమ్మెరల్
ఘున్నుకొన ఖీవనన్ ఖిసరి, ముచ్చటఁబల్కు సుఖాసనస్థితున్. 41

“ఈ తగవింతయున్ గృతకమిట్టిది. సైచితి వేల? బ్రాహ్మణుం
డాతఁడ తెచ్చెఁగాక తన యాత్మజ నిచ్చుటి కంతమాత్ర, ఖి
ల్లాతకమంత్రి యీసున, జలంబొనరన్ యువరాజమాతగా
శ్రోతలఁగూర్చి చెప్పుటయు జోద్యము కాదె! సుషీముశైశవం
బాతఁడ నిందపాల్తగవుమారిగఁ జేయఁడె మున్న శత్రువై. 42

కులమును వాక్యనిష్ఠయు, నకుంఠిత బాహుబలంబు, తేజ మ
గ్గలమగు క్షాత్రవీర్యమున క్షత్రియభార్యల కుద్భవించు, వా
రలె నృపవంశవర్ధనులు! రాచరికంబులు వారివంద్రు! నీ
వలపది పొల్చెఁగాక! పెరవారలచే నను రచ్చకీడ్చెదే? 43

రాజకులోత్పన్నత, తన
నైజంబని యెన్నునట్లు నటియించుచు, నిన్
గోజాడ నెఱుంగవో కో
వాజను? మడిగట్టుకొనెడు బాపనదాసిన్.” 44

అనునెడ బాష్పము లురులన్
గొనకెప్పల పయిఁటపై దుకూలముతో నా
య్యనఁదుడిచి, నిజాంగన కిం
పొనరన్ బతియును నయోక్తి నూఱట గొలిపెన్. 45

“అంతటఁ బోకదాఁ గనుట నౌరసునంట! సురాంశుఁడంట! యా
వింతయు నమ్మినాఁడవె? కవిత్వము నల్లిరి వందులెల్ల! శ్రీ
మంతుల పొట్టఁ బుట్టుదురె, మానిసులట్టి వికారరూపులే
చింతయులేదు, చూపకును జెల్లునె స్వైరిణి కెందు ధర్మముల్. 46

నిజమాడిన నిష్ఠురమగు!
కుజగుంపులు కూడ దంద్రు! కుదెగట్టిన గో
వజమగునే? పాఱుత భూ
భుజునకు నిల్లాలె? మోసపోయితి వకటా! 47

కుత్కీలతనుజ పార్వతి
తత్కూటనివాసి భిల్లతనయకు సరియే?
యుత్కటయశంబుఁ జిక్కెనె?
ఫూత్కారపుఁ బురుగు త్రాఁచు బోలఁగఁగలదే? 48

తానై వలచినఁ బోని
మ్మానాతిని గూడియుంటి వది యుచితంబే!
ఏనుఁగు నంకుశమేనని
కూనకు యువరాజుపదవిఁ గోరఁగఁ దగవే?" 49

మర్మోద్ఘాటనముగ వే
నర్మోక్తుల నిట్టులాడి నరపతికి "నస
ద్ధర్మమని యశోకుండు, కు
కర్మజుఁడు నికృష్టుఁడనియు" గరకరి రొంపిన్. 50

పదనగసి పదింబదిగా
నుదుటున బిబ్బోకవతియు నుపదేశింపన్
మదిగల గౌరవధవళిమ
ప్రిదులగ, సుతు నెడలమూసె ప్రీతియునంతన్. 51

చతుర్థధార - రాజుచేసిన నిర్ణయము

దుడు కెదలేని భూపతియుఁ దొల్లిఁటి నిక్కలసంశయింపఁ "డ
ప్పడఁతి నకుంఠితంబగుచుఁ బాయనిశీవియు నాభిజాత్యమున్
దడయక యే బయల్పడు; సుధర్మయు క్షత్రకుల ప్రభూత నం
చుడుగకఁ గూయు! దా నృపకులోదితమాత్రయె"యంచు నెన్నుచున్.

"మొననురియాడు భావముల ముట్టడి నేవిధి మూదలింప దీ
మనము; జలూకకీతి ననుమానము నీఁగును, సత్యమూఁతగా
గొనియ; యథార్థవిజ్ఞుఁడగు కోవిదుఁడంచు; మనీషిశంపు డిం
ధున నిజమెల్లఁ దెల్పు"నని దూరపుదృష్టినిఁ బిల్వబంచినన్, 52

శంపాచార్యుఁడు వెదకెడు
సంపెఁగతీఁగయును గాళ్లసందున జిక్కన్
బాంపిరివోవు భిషగ్వరు
సొంపున గుర్తులను గొనుచు చోక్షమతిఁ జనెన్. 54

ఏగుదెంచిన సోమాసి కెదురువోయి
యర్ఘ్యపాద్యముల్ పతియిడి, యాపచారి
కోక్తిఁ దన్ని, "సుభద్రాంగి యుత్తమాభి
జాత్యమును నిరూపింపఁగజాలు సాక్ష్య
మున్నదే?" యని పృచ్ఛింప, విన్ననువున. 55

కృపసేసితివని విప్రుఁడు
"నిపుడే చేకొనుము పితృనిహిత సాక్ష్యంబుల్
నృప! సొన్నపుహారం బిది
యె; పదకమున్ బచ్చపొదివి రిమ్ముగ" ననినన్. 56

పదకపు వజ్రదీధితులు, బంగరమున్ గిరికొన్న కోపులో
చెదరక శైశనాగకులసింధు శశాంకుని నామముద్రయున్
కుదిరికగాంచి భూవిభుఁడు గోళెవలెన్గని "యింతిపోషణం
బాదవగ నేలమీ" కనిన నుత్తరవాదిగ శంపుఁడు మ్మ్రోడెన్. 57

పులివాఁతఁబడిన పతిసొద
నలివేణియుఁ జొచ్చె నామె నంతేవాసిన్
దలఁచుచు నా తండ్రికృపన్
"నిలుపవలెన్ బిడ్డయిల్లు నెలకొనువఱకున్." 58

అనఁ బిత్రాజ్ఞఁగొని, పురా
తనములు, మడిమాన్యములు నితాంతము పండన్
మనుగడగ, క్షూఁతుఁ గన్నియఁ
గనురెప్పగఁ గాచి నీధు కర్మముల నిడితిన్. 59

ప్రథితవైడూర్యమయము పాపనపుబిళ్ళ
భృతముగ, కులపరంపరాగతము; పొన్న
మందసంబునగల మణిమకుటము; భుజ
కీర్తియుగము; దేవచ్ఛందకృత్స్నకాంతిఁ
గెరలు వంశవృక్షము, గెంపులురలు కుదురు. 60

బుడుతని కిడఁదగు నివియని
నుడువునెడన్ జంకనిడి తనూజుని కురులన్
బుడుకుచు నట కరుదెంచిన
పడఁతి సుభద్రయును మగని పదముల కెరగెన్. 61

సొరిది గురుచరణద్వయి సోకి, పిదప
కొడుకుఁ బతికెత్తనిచ్చియుఁ బొడవడు నగ
లడుగగా స్వర్ణమంజూష నధిపుఁ డొసఁగె;
విడెముసేయుచు వివరము ల్వినిచె నవ్వ. 62

రతనపు కిరీట మంబ, కరంబునూపు
శిశువు తలమీద నిడగఁ గాంచిన నరేశు
నంత మును కలన్గన్న రమ్యప్రసన్న
భావ సంస్మృతి రోమాంచభరితుఁ జేసె. 63

నీల తనువును నెలఁబోలు ఫాలతలము
మిడుగుఱుల్ జిమ్ము కన్నులు మెఱయ, నొడిని
మొనరు సుతుని మూర్ధంబును, మూరుకొనెడి
భూపుఁగని శంపుఁడు సతృప్తిఁ జొపుకొనుచు. 64

వగపుడిగి, మచ్చలేని నభంబు వోలె
మొగము సుస్మేరరుచి, నిగనిగల నీన
"జయ జయాశోక! జయ బిందుసార!" యనుచు
సిగను ముడివైచి లేచి యాశీర్వదించె. 65

"నీ తనుజుం డురుకరుణకు
నాతత మాధారకుండ మఖిల సుశీలో
పేతుం డఖండకీర్తి
స్ఫీతుండై విశ్వమునకె ప్రియుఁడౌ" ననుచున్. 66

నగుమొగమూని నరేంద్రుఁడు
నగణిత విద్యాధనంబు లమరిన మీారే
తగురీతిఁ జిన్నవానిని
సుగుణ కళాకౌశలముల జొక్కింపుఁ డనన్. 67

వల్లెయనుచు, ధరణిపునకు
నుల్లాసము బాదుకొల్పియున్, గృతకృత్యుం
డల్లన శంపుఁడు, వీడ్కొనె
నుల్ల ముదధిదరినిఁ జేరు నుడుపము వోలన్. 68

పంచమధార - శంపుఁడు పాటలిపీడి యేగుట

శంపుఁడుఁ బాటలినిఁ దప
స్సంపదతో స్వరతురంగ చంక్రమణ సుఖ
గుంపల ప్రా జదువుల వ
ల్లింపుల బూరించె శిష్యలిప్సలఁ బెంపున్. 69

పాటలిఁ, బదునేడేఁడుల
పాటుండియు సంస్మరించు బంధుత కల ప్రా
గ్వాటిక జంపాపురి నఘ
పాటచ్చరభంగ కంపఁ బావన చంపన్. 70

ఇంటియాతండు నెపుడేని, యొంటినుండ
నరసి యిల్లాలు సాగటాల నాడువేళ
"సాగలయ్యె దివానిశల్; సాంత చూఁడు
చేరుకొందము శుభము చేకూరు" ననుడు, 71

చంపాపుణ్య తరంగిణి
సొంపును బెంపును మనంబు, జొచ్చినఁదన బా
ల్యంపుఁ గాథలనెన్నుచు
శంపుండును నుగ్గడించె సాధ్వినిగనుచున్. 72

“చంపనుపీడి వచ్చితిమి జంపతులొక్కటఁగూడి, పాటలిన్
జంపకగంధి భూవిభుని సన్నిధి బొల్చెను చంద్రమఃకళా
సంపదతో నెలర్చి, గుణసాంద్రుఁడు డశోకుఁడు విద్వదీడితుం
డింపువహింప శ్రేయముల హీనతమే కొనె గొప్పలూరగన్. 73

నవనీలమణికి దీప్తై
యువరాజాంగరుచి, బహుశుభోదర్కంబై
మివులెదు; నైనను జెఱచిరి
నవులాటకు దూలనాడి నవలలు నాథున్. 74

దైవము నెవ్వఁడొప్పు జవదాటఁగ ? నెవ్వనిచేజనించి యీ
భూవితతుల్, చరాచర విభూతు లెసంగెడు ? నే యనంతు ను
జ్జీవన యోగశక్తియు నశేషధరాంబర విశ్వవృత్తికిన్
దావల మా పరాత్పరకృతంబెకదా వివిధప్రమేయముల్ ! 75

బాలునివన్నె నీలమని బాలిశుఁడంద్రె, సపత్నులీర్ష్యకున్
బాలయి, శ్వేతమై చలువబడ్డని చోలముగప్పి బాలిశం
బోలి శిరంబుక్రిందనిడ నొందునె తెల్పు రుచుల్ శిరోజముల్ ?
పోలునె నిందఁజేయబరపుష్టవిశిష్ట కనిష్ఠవర్ణముల్. 76

కటకట సన్నికర్షయయి, కారమునూఱి సుధర్మవల్లభున్
డిటవుగ దిద్ది పుత్రునెడఁ దీపది చుక్రముపోలె కందగాఁ
గుటిలముబన్నె; బౌద్ధమత కోవిదులామెను, ధర్మయుక్తగా
నెటుల వచించి రద్దియు సహించిరె, భూపతియున్, సుభద్రయున్? 77

గాత్రంబందముగాదు, కృష్ణుఁడని, యుద్ఘాటించి, ధీసాంద్రుఁ డీ
పుత్రుం బాత్రుని దవ్వగాననుచు భూపుండున్; సుభద్రాంగి దా
నాత్రంపున్ బనియొండుసేయదు, భవిష్యత్కాలవృత్తంబులన్
సూత్రింపన్ దొరకొన్నఁ గీడగునొయంచున్ భవ్యమర్యాదమై. 78

ఇదియు బురస్కరించుకొని యీ సదుపాయము లొడ్డిరన్ గదా
యొదవెసమస్య, దుస్త్యజమునొగ్గమగొక్కటిదానఁగల్గు నా
పద తుదిముట్ట, యుక్తి యుపపాదితమయ్యె నమాత్యుచేత; త్వాం
పదరవిగాన లేరకట తార్కికపేచక కోటులెందునున్. 79

తొలి సూనుండు సుషీముఁడేల నృపచంద్రుడౌనెన్న, దౌహిత్రు హ
క్కుల బౌద్ధాద్యులు, లంపటాసరవి, టక్కుల్ సెప్పిదోఁపింప; వీ
రులకున్ రాజ్యము భోజ్యమౌననుచు మంత్రుల్ తోడుగా, శాస్త్రవా
ధులు, తంత్రంబును బన్నిరొండు, విపులద్యుమ్నంబులన్ బేర్చుచున్.

బౌద్ధమతానుయాయులకు, బ్రాహ్మణమంత్రులకున్ బొసంగకే
బుద్ధులమాటలన్ వెగటుఁబూనిరి; వెగ్గలముల్ పగల్ మదిన్
బద్ధములయ్యె; కక్షలు, నపాత్రపథనింతురు మంచిచేఁతలన్ !
యుద్ధము తథ్యమేల మనకుల్మ్రకమెత్తి శిరంబుగోకఁగన్ ? 81

ధర్మనిష్ఠాతుఁడై తనరి జీవులగట్టి
యాతనల విధించు యముఁడు నలుపు
దళితదానవదైత్యదంభ సంరంభ, వి
శ్వాలంబనికురుంబ యంబ నలుపు
వేదవాక్య కదంబమాది నష్టములుగా
నెఱదిద్దువ్యాసమనీషి నలుపు
నిగమ గోక్షీరదోగ్ధగ, జొల్చి గీతాఖ్య
సుధను వర్షించు కృష్ణుండునలుపు

అవనిపునకేల విశ్వాస మరుణ మిహిరు
మిసిమియందు? – ఏల యుల్ల మంబసితరుచియు?
ప్రేయసిన్ బేర్మిఁజూచు! నుపేక్ష సేయు,
సుతునిఁగట! నీ యెడరునకున్, గతమదేమొ? 82

ముంచెడు వాసనల్ కరడముల్ వెనుకైన, ముముక్షుహృన్మణి
ప్రాంచిత జీవపద్మము నహంకృతిసీఁగ, రసప్రపుల్లమై
మించు! ప్రశాంతినించుక, రమించినజాలు! ప్రసన్నచిత్తతన్
డించిన తత్త్వసారమొకటేకద, బుద్ధపదంబు, ముక్తియున్? 83

తుషితుఁ డశోకుఁడున్ బెనుచు దోరము బౌద్ధమునంచు నార్యులా
ఋషుల నిరిద్ధభాషులు, గతేషణ ఘోషులు! సత్తపోనలా
ధ్యుషిత నికృష్టజన్మముల దోషులు; వారి భవిష్యదర్థవా
క్ప్రుషతలుతత్సరిన్ముకురబింబితవృత్త పురాణగాథలన్. 84

స్వల్పపుబుద్ధి ఛద్మముల సంవృతుఁడయ్యె ఖిలాతకుండు, సం
కల్పమశుద్ధమియ్యెడ! వికల్పఫలంబు వ్యతిక్రమాంతమా!
గెల్పు నశోకుఁడేకొనియు, గీడగు విప్రులకున్! కుభృద్ధురుల్
షల్పలమల్కలైన, తదభంగ తరంగములన్ మరల్తుమే. 85

రక్తమయ ప్రథనములవి
విక్తుండగు టెంత? విప్రవృత్తముచే సం
పృక్త మశోకుని చిత్తము!
సక్తుఁడగు నహింసయందె శాంతుఁడతండున్. 86

చాలును, పాటలీనగరి జారుతరంబగు కాఁపురంబు, స్వ
ర్ణాలలితార్ద్రగాంగ జలనవ్య విగాహనవాసరంబు, లా
భీలతరాహవంబుల నభీరుఛల ప్రబలోగ్రవాహినుల్
ఖూల్లముగూల్చ, రుండములు క్రుళ్ళగొనున్, రుధిరస్రవంతులన్. 87

త్వరగ సహస్రముఖంబుల నధర్వణవేదము నేర్పితిఁ బర
స్పరముగ తత్త్వభాగుపనిషత్తతి బూర్తిగ జెప్పలేదు, త
ద్వరమతియార్త రక్షణవిధాన కృపాప్లుతమొక్కో! యెట్లో! మా
కిరువురకియ్యెడఁ ముదిమిగీల్కొనె, నూరకనున్కి లగ్గగుఁ. 88

కొడుకుఁ గోడలి, గూడఁ
సుడివడుదువు నీవు చంద్రచుళికిత చూడుఁ?
మృడునడుగు దమ్ములుడుగక
మడియకముఁ గొల్వదలతుమానిని"యనియెఁ. 89

హితమిటు తెట్టియగట్టిన
మతితో, మనుమనికిఁ దత్త్వమయమగు గీతఁ
మతికెక్క వచించి, సమా
హితమతి జంపకు, సభార్యుఁడేగె, నతండుఁ. 90

షష్ఠధార - భావిని నిర్ణయించుటకై రాజప్రయత్నము

ప్రథిత సర్వాతిశాయియా ప్రణయమధువు
పెద్ద పెండ్లము గడగొట్టు ప్రియతమయును
చవులుఁజూడ నన్యలను దక్కువలులేక
యరయు షోడశభార్యలమరగి నృపుఁడు. 91

తరతమరీతి నందఱకుఁ దానుఁ బ్రియుండయి సార్వభౌముఁడుఁ
దరుణిమ డిల్లగా సుతులఁ దార్కొను భూరివివేకశౌర్య వి
స్ఫురదరి భంగ భంగిమల సూక్తులయుక్తి చతుష్టయంబు నా
చరణవిహారయోగ్యతల జాణతనంబులనెన్ను నాత్మలో. 92

"పదునాఱగు పూపవయ
స్సాదవఁగదఱుసలి యశోకుఁడానరె సుషీముం
డెదిగె వినూతన యౌవన
పదుఁ డిర్వదియేండ్లు నిండ స్వాచ్ఛందగతిఁ. 93

సరిగ సుషీముఁ డశోకుఁడు
పరగుదురుద్దుల నిరూఢ బాహుబలములన్
సురుచిర విద్యాపరిణతి
పరభేదనరాజతంత్ర పారీణతలన్. 94

ఒక కొడుకు సుందరాకృతి
యొకఁ డసితచ్ఛవి''యటంచు నుర్విభరింపన్
సుకృతియెవఁడో నృపుఁడెఱుఁగ
డకృతకములు వామదక్షిణాక్షులు వారల్. 95

జనపదవిహితాచార
మ్మని ''శ్రుత''మన్ బ్రశ్నవిధి విమర్శింపగ, రా
జును మాఱువేషమునఁ జని
వినియెన్ బురి జనతనోట వెల్వడుమాటల్. 96

''వరపుత్రు గోరియె ధరా
మర దుహితన్ బట్టెరాజు, మాన్యుఁడశోకుం
డురు రిపుకుక్షిలాశని !
సురుచిర సమ్రాట్పదంబుఁ జూఱఁగొనండే.'' 97

''అవివాహితమదవతి కు
ద్భవుఁడయ్యె నశోకుఁడతని భ్రాత మహీందుం
డ వినయశీలుఁ డనర్హుఁడు
సువివాహితకుద్భవించి సూనుండయ్యెన్.'' 98

''ధర్మంబగు నధ్యూఢ, హ
విర్ముఖ దీప్తాగ్నిసాక్ష్యవిధిఁ బరిణీతన్
భర్మాంగి; పట్టమహిషి సు
ధర్మమె నృపమూర్ధన్యా విధంబది ఋతమా,'' 99

అనియు ననేకవిధంబుల
జనులాడుట విన్న నృపతిస్వాంతముఁ గుదుటన్
బొనరక దవిష్ఠమగు యో
జనఁ జేసెన్ బూర్వరాజ సందానితమున్. 100

వాద నియుద్ధకళాసుజ
నాదరణ పరాక్రమాదులందు పరీక్షన్
మీఁదౌ వానిని యువరా
ట్ప్రీ దయితునిగాఁగ చేయఁ జెల్లునటంచున్. 101

ఒకనాఁడు బిందుసారుఁడు
ప్రకటింపఁగ నాజ్ఞనిడియె స్వాత్మభవులకున్
సకలజన సమక్షమునన్
నికరము కళలన్ బరీక్ష నెఱయునటంచున్. 102

ఆ దేశాచారము బు
ద్ధాదేశానుగులు సౌగతమతుల్ పౌరుల్
తాదృశ పరీక్షఁగౌతుక
మే దురమతి రంగమునకు మేకొనిరాఁగన్. 103

క్రీడారంగ మలంకృతి
తోడాలునుడాపలింపఁ దోడమ్యో, లతా
క్రోడిత తోరణములు, దల
లాడించి జగాజిగుల్వెలార్చు పతాకల్. 104

సచివాగ్రణిరాధా గు
ప్తచిరంతనరాజ్యభార ధౌరేయునిచే
రచితంబదియున్ మృదుతృణ
నిచితోన్నత సాంద్రసిక్తతనిష్పన్నతతలమై. 105

వర్తుల తారామణిగణ
నర్తన సువిశాలశాల నభము తెఱంగై
వర్తిలె వితానముగ న
వ్వార్తుప్రసవాంక చిత్రవల్లీయుతమై. 106

చెలఁగె నిష్పక్షపాతి, సౌశీల్యఖనియు
విశ్రుతుఁడు, వీరుఁడును, బౌద్ధభిక్షుకుండు
వృద్ధతత్త్వార్థవేదియై పింగళార్యుఁ
డయ్యుగంబున నందఱికయ్యెఁ బూజ్యుఁ
డతని మధ్యవర్తిగఁ గోరి రవనిజనులు. 107

పింగళవత్స జీవుని నవీనపురాణ కళావిదగ్ధతల్
జంగమరూప మెత్తెనన జాలిన విద్వదనూనభావు, ను
త్తుంగగుణాశయార్ణవుని దోడ్కొనివచ్చెను మంత్రి యుల్లస
ద్రంగ తలంబునన్ దొడరు దారకులన్ సుపరీక్ష సేయగన్. 108

ఆస్థవిరాగమజ్ఞుఁడు మహామతి – పండితరాజు – పింగళుం
డాస్థగృహంబుఁ జేరిన ఘనంబగు స్వాగతమున్ సుధర్మయున్
స్వస్థమనంబుతోడ నిడి పాదములంటి వసింపఁజేసె ను
చ్చైస్స్థిత హేమపీఠిపయిఁ జందనవాసిత పాద్యమిచ్చుచున్. 109

ప్రాచి ప్రతీచి, నీడయిన ప్రాజ్ఞులు లేరిల మీకుఁ గొల్వగా
నోఁచితిఁ ద్వత్పదంబుల, ననూనవిభూతికదంబము ల్దయా
వీచుల దేల్పుమయ్య మము మేకొన మేలెపుడల్ల జల్లగా
వీచెద విశ్రమింపు మలపించపు వీవన, తాత ! నేఁటికిన్. 110

అని యాహ్లాదతరంగితాత్మయయి, సౌహార్దార్ద్రశుశ్రూషఁ జే
యు నెలంతన్ గని, సంతసంపడితి లోకోద్ధార సద్రమాద్గురుం
డనఘా నీసున్నపకున్ జనించునని సత్యార్థంబు వాక్రుచ్చునా
స్స్వనితాంభోధరునిన్ గురున్ గని కడున్ వందించుచున్ రాజ్ఞియున్.

"మోహమును దెల్లబాతె సుకముల్ మఱుఁగయ్యె నికేమిదిక్కు, సౌ
దామినిబోలి సందియము దక్కె నె చిత్తవియత్ స్థలిన్ కదున్
బామది యెట్టులోర్తునని వందురఁ గల్లము నీరుఁ జార్చె న
న్నోమినయట్లు శోకముల కూఁటఁ బల్కె దె? సాధుసత్తమా! 112

రాజరికము లేమినిఁ బరిత్రాణప్రదంబు
వచ్చుగద! సూనుఁడున్ రాజపదవిలేని
నాఁడె మనుమండు నగును సన్యాసి! కాన
మత్సుతుండు స్వమాట్టుగా మనఁడె? తాత! 113

కూరిమిఁ జక్రవర్తిఁగొడుకున్ గనవచ్చిన రాజకోటి కో
టీరతరీషమౌక్తిక కుటీస్ఫుట హీరమణిచ్ఛటాగళ
చ్చారు రుచిన్ మదీయ పదసారస సన్నిధికిన్ నివాళి, చే
కూరగఁ గూబరంబు, సిరి కూటువుఁగూడని బొందె యేటికిన్? 114

అండఁ జిల్లులువోయిన కుండలోన
కూరనగునె ధాన్యంబు? నిగారమైన
నారికేళపు మొల్కను వేరుపురుగు
కొట్టినట్లు వ్యర్థము బ్రతుకున్ గదయ్య!?" 115

అని, సౌవిదల్లకులకున్
గనులున్ జెమ్మగిల నేడ్చు కాంతకు నుపశాం
తెను వార్ధిగ దుఃఖము స
న్మని పింగళుఁ డనునయించె ముద్దియ నంతన్. 116

మాన్యుఁ డశోకుఁ డొక్కరుని మాని రచించెను, ముఖ్యమంత్రి, రా
జన్యజులెల్ల పాల్గొనగఁ జయ్యనరండనిబిల్చు లేఖ ల
న్యోన్యము సంప్రదించుకొనిరయ్యెడ నూర్వురు రాజపుత్రులా
జన్యతలంబునన్ జయముచాల్గన యోగ్యములైన తెన్నులన్. 117

ధన్యులమని హార్యాన్వయ
మాన్యులు తారుణ్యశక్తి మహితులను గొనన్
గన్యాత్మజాతుఁడొకఁడె జ
ఘన్యుండనఁబడె, సుధర్మ కలవరముడిగెన్. 118

రేఁపగ సంగడీఁడులు, నర్ణపరాక్రమధుర్యులైన యు
ర్వీపతినందనుల్, యువకవీరులు శూరత నొండొరుల్ జయో
ద్దీపితచిత్తవృత్తులఁ బదింబది పోరితముల్ పరీక్షలన్
జూపుదురన్న వార్తలును జొప్పడె పట్టణమన్నిమూలలన్. 119

రాధాగుప్తుఁడు సర్వముఁ దెలిసి నిర్వ్యాజ ప్రజారాజ భ
వ్యాధీనోజ్జ్వల భక్తిచేమెలఁగ; బాహాటంబులో యుక్తులన్
సాధింపన్ దఱికామినెన్ని, "సచివస్వామీ! యశోకుండు మీ
మేధన్ దట్టఁడొ లేక వీడితిరొ తామే" యంచు ఖిల్లాతుఁడున్. 120

చని ప్రశ్నించెడు వైఖరిన్ గని "నృపాస్థానంబునం దెవ్వరున్
గినుకన్ బూన రశోకవర్తనలు యత్కించిద్విరుద్ధార్థముల్
గనవైనన్, క్షితినాథు నిచ్ఛకిది తాకాంక్షణంబు, రాట్సూనుఁడే
తనకై తాన పరీక్షశాలగదియన్ దప్పేమియున్ లే" దనెన్. 121

త్రుటిత సుమాఘవృంతవృత ధూళిమయంబు వితర్దికన్ సర
స్తట సుమగంధ గంధవహతాడిత వీచుల, నంబుకుక్కుటా
ర్భటులనువించు పూర్వకృత భాష్యవివక్షఁ బఠించుచున్న రా
ద్వటువు నశోకునిన్ దెలుపఁబంచె ఖిలాతకుఁ డెల్లసంగతుల్. 122

అల్ల దూతయు, రయమున నరిగి వనముఁ
జొచ్చి యట నర్థశాస్త్రంబు సూత్రవివృతి
వల్లెవేయు నశోకుని ప్రక్క నిల్చి
కల విధంబెల్ల సాంగంబుగా వచించి. 123

"ఘనసాహసేజయమ్మ"న
విని సందేశోక్తకార్యవినతుఁ డశోకుం
డునుఁ గిమ్మనకయ చేరెను
స్వనియుక్తి గిరివ్రజోపవన భవనములన్. 124

"రాజగృహంబు"కంటె నభిరామముగా మునుభవ్యభాగ్య వి
భ్రాజితమైన "పాటలినిఁ" బార్థివుఁ డా శిశునాగనందనుం
డాజి వినిర్జితారి వసుధాధిప భూరిధనుం డదంధన
శ్రీ జయదివ్య పట్టణ సిసృక్షను నిర్మితిఁజేసె నర్మిలిన్. 125

ఎప్పటినుండియో ప్రణుతికెక్కి, జరాసుతముఖ్య భూభుజుల్
గొప్పగనన్ "గిరివ్రజ"పుఁ గోటల, "రాజగృహంబు," పేటగా
నొప్పెను; వాటికాప్సరసలున్నత శృంగపుటీవిటంకముల్
కొప్పులుగా పురేందిరకుఁ గొల్వులుదీర్చిరి క్రుంగుమేడలన్. 126

ప్రాఁతగిలెన్ బురంబు, నరపాలకులున్, బౌరివోఫులాంఛన
వ్రాతముఁ బేర్చియుంచిరి, నివాతగుహావళిఁ జూర్ణఘూకముల్
మ్రోఁతలజీర్ణ శీర్ణగృహముల్ తమము ల్దమవేయనన్ స్వని
ష్ఠ్యూత విసార్చికావలిగఁ జూపఱ నివ్వెఱఁగొల్పె సర్పముల్. 127

కాని ధరానేతలు స
మ్మానితగిరి దుర్గభాగ్విమానవనంబుల్
దీననివేశ్మపురాణ
స్థానములను భద్రపఱచి, తనిపిరి జనతన్. 128

కస్తురిఁ గట్టుపుట్టములఁ గ్రాలవె తొవ్వులు? చాలకాల, మా
శిస్తువహించు "రాజగృహ" సీమఁ బురాతనకీర్తివాసనా
ప్రస్త సువృద్ధభద్ర గజరాజహయావళి, గట్టుమండువాల్
మస్తుగనిండె, నుండె, సుషమాకలితాయుధజాలశాలలున్. 129

ఆ రాత్రిఁ శిశునాగరాట్ప్రభృతి శౌర్యాఢ్యుల్మహీనాథులే
యారామంబున విశ్రమించి రట సౌధాగ్రంబునన్ నిద్రచే
కూరన్ నిల్చి యథేచ్ఛ, శీతమరుదం కూరార్భకుల్ వేకువన్
పాటాడన్గని లేచివైశమ కుశాంభః పూరసుస్నాతుఁడై. 130

గిరిదుర్గాపాదంబుల
కెరఁగి బృహద్వృద్ధ దంతి నెక్కి యశోకుం
డురుగతిఁ గ్రీడారంగపుఁ
దెరువును లక్షించి విజయశీవిన్ జనినన్. 131

సప్తమధార - కాండ సమాప్తి

శ్రీ గజవక్త్ర! సాధుజనచిత్త వశీకర భక్తిసూత్ర! ఉ
ద్యోగ తపః పవిత్ర! నిరతోద్యతకాంచనవేత్ర! వేదసూ
క్తాగమ తంత్రభాగ నిచితాయతనేత్ర! ముముక్షుమిత్ర! శ్రీ
ప్రాగుదితార్క కోటిరుచి బంధుర! పన్నగగోత్ర! మ్రొక్కెదన్. 132

సాధితమయ్యెఁ దృతీయము
వేధస్సుతి కురియు నర్థవృష్టిఁ బ్రచురమై
బోధార్ద్రేందు విజృంభిత
గాధాంబుధి సంగమాభి గమకాండమిదే. 133

శ్రీరస్తు

శ్రీ మ ద శో క చ రి త్ర ము

చ తు ర్థ కాం డ ము

సుషీమాశోకుల భిన్నవృత్త పరిణామములు

ప్రథమధార - కాండనాంది

సునవద్వార పురీహ
రమ్య నివాసాత్మాంశుమాల ! రవి శశి తారా
ధ్వ నిఖిల దిగ్విశ్వ నికే
తనమాల ! విపన్న భక్త తారకలీలా ! 1

అన్నల మిన్నవు ! నీవా
పన్న శరణ్యావు ! – మదీయ పద్యసుమంబుల్
మున్నెసఁగు విశ్వకవితల
తెన్నున, సురభిళముగా, విధింపుము వాణీ. 2

ద్వితీయధార - కుమారవిద్యా పాటవపరీక్ష

భళ్లున దెల్లవారిన నభస్థ్సుఁడనూరుఁడు పిల్వ, నయ్యుపా
వేల్లిత బాహువల్లరులు వీఁగగ, విశ్లథ తారకాత్తధ
మ్మిల్లము నొత్తి, వీడ్కొని సమిద్ధ కుసుంభరుచిప్రకీర్ణమా
నోల్లెను దాల్చియెక్కెను, మహోదయుఁ డర్కుఁడు ప్రాఙ్నగాగ్రమున్.

అంత సమీర మాణవకుఁడల్లన గూఁకటిద్రోయ, వచ్చిర
త్యంత సువర్ణరంజితము లంచు జరీల్మెఱుగార, వన్నెలన్
గాంతములౌ, దుకూలములఁ గ్రమ్మఱి నెట్టుచుఁ గట్టియున్, జయ
భ్రాంతి మనంబుల న్నిగిడి పైకొన రంగముఁ జేర రాట్సుతుల్. 4

ఓడని యశ్వము ల్గాని, తదూర్జిత పృష్ఠతలంబు లెక్కి పెన్
దాడులఁ దీర్చువారలును, దమ్మడలించెడు వారువంబులన్
బీడుల క్రేవఁ దోలుచు జపేటలఁ దట్టుచు దూఁటిపోవఁగా
నూడనిఁబాడు వారలును నుక్కురులై చౌరువారునై రటన్. 5

ఆ జానేయ చతుర్విభాసము ఖురోద్యద్వేగ నేమిక్రం
బై, జాళ్వా విరిపోహణం బరదమున్ భాసిల్ల పారీంద్రరూ
పా జిహ్మాంబగు మండపంబున, నవభ్రాఽభ్రంకషస్వాంక వి
భ్రాజ త్కేతన రాజితో, మగధ సమ్రా ట్టంత నారూఢుఁడై. 6

క్రీడాస్థానముఁ జేరన్
బ్రోడలు రక్షకభటుల్ చమూపారీణుల్
వీడక పగ్గము లిరుగడఁ
గూడన్ బిగఁబట్టి, జనుల గుమి నెడనిల్పన్. 7

మినుకుల వెదజల్లెడు స్యం
దన మవరోహించె, యౌవతక్షి ప్తవిలో
కస కరముల్గురిసెను, క్ర
న్నన స్వాగత కుసుమ విసరణాసారంబుల్. 8

యూవన యౌవనకాంతలు
త్రోవలఁగాపుండి జనత తోఁదోపుల విం
తై వీఁగఁగ, ఝుళిపించిరి
ఠీవిగఁ గరవాలముల బటిష్ఠత మెఱయన్. 9

నృపుఁ డాసనమున్ మెట్టిన
నపరంజినిఁ దాపినట్టి యరుగునఁ బచ్చల్
విపులములై మెఱసెను, ని
ద్ధపు దీపమ్ములకొనలు సుధాద్యుతులీనన్. 10

తూర్యంబు లుల్లసిల్లగ
మర్యాదలు చెల్ల, నమితమస్తులు, సచివుల్
పర్యాయము లేని క్రీడా
చర్యలకుఁ బ్రణాళికల నొసంగిరి పతికిన్. 11

నయ విదు లర్థ మిత్తుమని నాలుకదప్పరు; ముగ్ధలన్యలన్
వయసుననుండి రొప్పరు; నివర్తనఁ ద్రిప్పరు, కాలునెవ్వఁద
మ్మొయిదినవారి కొప్పఁగొన రెబ్బెపు చెయ్యము లెందు శత్రు దు
ర్జయులని రాకుమారులఁగరంబు నుతించిరి వంది మాగధుల్. 12

పుల్లతులును, భల్లములును
నల్లియత్రా ళ్ళడిదములును నమ్మొలదొనలున్
పె ల్లెల్లరుగొన నానిరి
మల్లురు ఖురలిన్ బ్రసూనమై రేయములన్. 13

తలకొకమాట యాడెడు సదస్యుల సద్దణఁగన్, ఘటిల్లె ఘం
టల నినదంబులున్, బటుకుతారహతిన్ ముములంబు, మన్నిలా
దుల నగలించి ప్రేల్చుటలు, దోడ్తనెకొమ్ముల నూఁదుటల్, ముదా
కలితములయ్యె బింగళుఁడు కాంచనవేదిక నెక్కినంతటన్. 14

తారపుఁ బూజెల ఘటముల
కారతి ఘనసారమిళితమంకింపగఁ బెం
పారె మొదలు, నిస్సాణో
ద్దార ధ్వను లిమ్మొగన్ బ్రదర్శనములకున్ 15

మేరు శరాసను నగ్రత
సారేష్ఠ శరాసనాంగ సౌందర్యకళన్
నీరేజ బంధు రుచులఁ జ
కోరాష్టుని చేయి ఛలుపఁగొదకొన్న కొమరుల్, 16

వలసిన వాలులమ్ములును వంటుగఁ దాల్చి ఘనాటవిన్ జర
త్కలభములట్లు నుద్దుల నెకాయెకి రంగము జొచ్చినన్ నిరా
కుల మతులైన ప్రేక్షకుల కోటులు, తట్టిరి చప్పటల్, వడిన్
దలపడి రొండొరుల్ నిపుణతల్ వెలయించుచు నా కుమారులున్. 17

ఒక్కఁ డొకనికి నెదురుగా మొక్కవోని
ధృతియు నుద్ధతి మొనరంగ గొతుకులేక
దాఁకు వారి మొగంబు లశోకురాకఁ
బాండురము లయ్యెఁ బగటి దీపములువోలె. 18

ద్విరదముపైఁ బ్రవేణి కొన వేడెముగా డిగి యయ్యశోకుఁడున్
ద్వరగతి వచ్చి నిల్చెనొకవంక దనున్ బరికించి యుత్సవం
బుకువడె నీదురాక నిఁక నూఁకుము నీవను ప్రేక్షకావళిన్
మరలుప నేరఁడుర్వీపతి; మానితుఁడాతడు సొచ్చె రంగమున్. 19

చిచ్చఱ ములుకులఁ జిమ్ము ధనుర్ధర
లక్ష్యంబులగు లక్కలప్పములును
చక్రఘర్షణ భిన్నశర్కరాంతర శిలా
శకలంబులౌ, రథనికరములును
ఘీంకృతులఁ గరాళకృకమెత్తి నింగికి
దొండముల్ సాచు వేదండములును
ఖురఖురఘట్టన క్షుభితసైకత తృణ
క్రమ రయవిచలత్తురంగములును

చేరి వేఱగు చక్కినిండార నొక్క
మయిలు చదరాన, వలయితమయి ముఖంబు
జెట్టిపెనకువ కిక్కయై చెలఁగు రంగ
భూమి నలయక యూరాజపుత్రవితతి. 20

వర శరధార లంబుకణ వారముగాఁగ ఘనాఘనౌఘ దు
ర్ధరరవము ల్ధనుర్నికర దారితటంకృతులీన, లోహమే
దుర కవచాళిఁ బోరునెడ దూఁకెడు దీప్తులు గ్రొమ్మెఱుంగులై
వఱలగ నారసంబులను వార్చి యెదుర్కొని రొక్కటావునన్. 21

నాణెఁపు వన్నెటెక్కెములు నైకసముచ్ఛ్రిత శృంగమాల, కం
ఖాణతతుల్ ద్రుమోత్కరముగాఁ బరువెత్తు నహోర్వ్యపంక్తులై
స్థూణచతుష్టయాంతర పసుప్రతిమావనజంతుజాల ము
గ్రాణము సూతరాజికనఁ గ్రాలె నికొక్కదెసన్ శతాంగముల్. 22

నీల వలాహకప్రకర నిహ్నుతమంబర మొక్కక్రేవనన్
దేలిన యట్టులొప్పెఁ గరటివ్రజముల్, విగళన్మదాంబుధా
రాలసితంబులై గదుమ, నార్భటి నొండొకచో, ఘణంఘణో
ద్వేలనినాద ఘంటికలు మ్రోయగ మావటుఁలూఁదఁ, దా కుచున్. 23

మానసవేగగాములు, తమాల విధూపల విద్రుమప్రభా
నూనము లంకిణీ లహితనోదక దేవమణి ప్రతిష్ఠ, హే
షానయము ల్నిచోళములు, సమ్ముఖఫేనమకేకరాక్షులు
డ్డీనగతుల్విరాజిలఁగ, శీవి హరుల్వొఱ గొల్పెఁ బర్వులన్. 24

హయహేషల్ గజబృంహితంబులు సమాయాతప్రయాతప్రజా
చయ సంచారవిచార వాజ్నినదముల్ జ్యాటంకృతుల్ జప్పటల్
జయఘంటాఘటితోరు ఘోషణములున్ చక్రక్రమోద్ఘర్షణా
త్యయ పాతధ్వను లొక్కటన్ మలసె శ్రోత్రస్పందసంపాదియై. 25

వినుతాశ్వికులును, రథికులు
ఘన నారాచప్రయోగకౌతుకమతులున్
స్తనిత భుజాస్ఫాలన మ
ల్లనియుద్ధపరాయణు ల్వాలంతులు పోరన్. 26

చూపిరి కౌశలములు; వివి
ధోపాధుల నాశ్రయించి యువకులు శూరుల్
చూపఱు లచ్చెరువొందగఁ
దాపసి పింగళుఁడు తారతమ్య మరయఁగన్. 26

బాహా బాహి, కచాకచి,
బాహుల్యము శివముపట్టు పట్టుల, గని రు
త్సాహముఁ గొక్కిస మాదుల
మోహమ్ములు వీడి మిన్నుమ్రోయఁగఁ జెట్టుల్. 27

అర విచ్చిన కరవీరపు
విరులవలెన్ యువకులెల్ల వెలయుచుఁ గడు దు
ర్ధరులై యొండొరు లెదురుచు
పొరలూడ్చిన దుంపలగుచు పోట్లాడి రనిన్. 28

అనియాడుచు గొనియాడుచుఁ
గనిమూగెడు జనులు చుట్టుగవియఁగఁ గ్రీడల్
మొనసెను రెండవ యామపుఁ
గొనగని రవి నభము నడిమికోపున జేరన్. 29

ఒకదిక్కశోకుఁడును, నిం
కొకదిక్కు సుపీముఁ డిర్వు రుద్ధతబలులై
సకలక్రీడల విజయం
బకలంకముగా వరించి, యార్భటిఁగదియన్. 30

యువరాట్పదుఁడు సుపీముని
నవ్వులాటకుఁగాని పిల్వ నల్వఁగఁ గనమిన్
గవియన్ దగదు దురంబున
భవితవ్యముఁ బౌరసభలె ప్రతిపాదించున్. 31

అని వాక్రుచ్చెడు నృపు నే
మనసేరక సభ్యసమితి మౌనమును భజిం
చిన, నయ్యెడఁ బింగళుఁడును
''గనెమొనఁ గ్రీడాప్రణాళిక క్రియల''నినన్. 32

ఆటలు నిల్చెనయ్యెడ సమాగతలౌకిక లోకమెల్ల సా
పాటునకై నివేశముల వైపునకేఁగఁ గుమారులెల్లఁ బో
రాటపు జందము ల్దడవి రక్కొ-నుగెల్పుల నోడ్పు రట్టడుల్
కూటములన్ని యెన్ని, కౌతుకుల్వడి రుత్తరకార్య చింతనన్. 33

మేళములఁగూడి చని, వాః
ఖేళనములఁ జెమట లూడ్చి చలువఁదనపుఁబెన్
గేళకుళి నిమజ్జనముల
నాళీకప్రసవపాళి నలుగుల గనుచున్. 34

ఆయా శిబిరములను నా
యా యావన యోధగణము లలమి యలమటల్
వాయఁగఁగుడిచిరి వేఁచిరి
ప్రాయికముగ ఫలితమెఱుగఁ బ్రసన్నవులగుచున్. 35

ఆహూతులైన వారు, న
నీహారకరోష్ణతార్తి నీఁగెడు పట సం
దోహగృహంబులఁ గనిరి ప్ర
తీహారుల సేవనొరులు తిరిగిరి బయలన్. 36

ఓజ వసింపఁ దానొకటియున్ శిబిరమ్మట లేమినెంచి రా
రాజు ''మకాము'' చెంగట విరాజిలు దొడ్డవటంబు నీడ వ్యా
ఘ్రాజినవర్తి సాధు వొకఁ డంబురుహాకరతీరధారుణిన్
బూజలు సల్పుచున్నఁగని పోయి యశోకుఁడు నిల్చె నచ్చటన్. 37

దూర్వా శ్యామల శాద్వల
మున్విగా, వ్యాఘ్రాజినాగ్రమున్ ద్రొక్కుచుఁ ద
న్మునిపతి సూడ, వింటన్
మార్విగా, సడలించి మ్రొక్కె మానీశునకున్. 38

పూజావసానముఁ బరి
వ్రాజక దేవప్రసాద భాజనమగు స
ద్భోజన మశోకుఁడేర్పి, స
రోజాకర తటమునన్ బరుండెఁ గుశలపై. 39

ఆ పై యోజన కించుక
సేపతఁడున్ మేను వ్రాల్చి సేదయుఁ దీరన్
ప్రాపగు, కొలనున, మున్కిడి
దాపుల దృశ్యములఁజూచు తలఁపునఁదెరలన్. 40

తృతీయధార - అశోకుని యాలోచన

ఆ వటశాఖకోటరమునందలి శారిక, మింటికేగుచున్
ద్రోవ నొకండు వేసడముత్రోసి యదల్చినఁ గ్రిందవ్రాలి, యా
తావునఁ బాదమూలమున డస్సి, గసన్గడునోడి, యూర్చినన్
దా విహగంబు మేనివిరి తన్నుచు దోలఁగనేగె సాళ్వమున్. 41

అప్పు డశోకుఁడెత్తి కరుణార్ద్రితఁ బక్షిని బుచ్చివైచి, చి
న్నప్పటి దాదిమాటల యథార్థములెన్నుచు వృద్ధ దంతికిన్
దప్పికఁదీర్చి క్రొంజెఱకుదంటుల లేతయనంటి యంటలన్
గుప్పిట దొండమందిడియె, గోమున నామముగోధిఁ దిద్దుచున్. 42

మూఁడవ యామాంత మివము
సూ డించుక వేఁడి వీడె సురవర్త్మమునన్
దాడులనుడిగిన ముదుసలి
ఛేదున్ దలపించి రెచ్చె రెట్టిన్ నీడల్. 43

లలితరసాల పల్లవములన్ మెసవన్ బరువెత్తు పిల్లకో
కిలల కలధ్వనిన్ సరసఁ గేళకుళిన్ జిగి డోలలైన యు
త్కలికల బాతుకూనల కుదారసమీరుఁడుపాడె, సందె, పా
టల సవి వించు, నర్కుఁడు హుటాహుటిఁ బశ్చిమదిక్కు ముట్టినన్. 44

సాయంసమయోత్త సభా
ఖ్యాయిక మొదలయ్యె, మంగళాధ్యాయముతో
న్యాయం బెద్దియొ తేలున్
వ్యాయామాచార్య పింగళార్యుని వలనన్. 45

కాశ్యపి సఫలద్రుమ, స
స్యశ్యామల, వీరభోజ్య యనిరి మనీషుల్
ఐశ్వర్యమ్మెవరిదగుటయు, న
వశ్యమ్మగ నేఁడు మాకు బయలుగఁ దెలియున్. 46

తర్ణక మేవిలువ యగునో
నిర్ణయ మొనరించువాఁడె నిజముగ రైతౌ
వర్ణము నల్లగ ముసరిన
నిర్ణేజకుఁ డొకఁడె తెల్పు నెఱుపున్ వలువన్. 47

అని జను లూహించుచు నట
వినుచుండగ బింగళుండు విహసితముఖుఁడై
యొనరిక, గినుమాడక గరి
కొను సత్యార్థము వచించెఁగోవిద సరణిన్. 48

హార్యక్షమో భద్రహస్తియో, సప్తాట్టు
లకు, భవ్యవాహన లక్ష్మియనిరి
వ్యాఘ్రాజినమ్మొ కుశాస్తరణమ్మొ పై
ళగియుంచుటాసన లక్ష్మియనిరి

ఏణ గో మహిష ఖేంఖాణపక్ష్యాద్యసు
　　లాలనకారుణ్య లక్ష్మియనిరి
వెలిఁ బోక చతురంగముల మొనఁదాఁకి ని
　　ల్వారుచుట సాహసలక్ష్మియనిరి
క్షాత్రలక్ష్మి వైదవదని, క్షాత్రవిభుండు
సర్వదా సర్వథా స్వయం సజ్జితుండు
సత్య గుణధర్మ శౌర్య ని స్తంద్రదీక్షఁ
డగునవియు మున్ను భాషించి రార్యమునులు.　　49

ఈ వైదు తెఱంగులలో
నే యిద్ధ మృగేంద్ర దర్పుఁ డీనాఁడు జిగీ
షాయ త్తత వర్తించె ను
దాయుధు లెల్లరనుగెల్చి యతఁ డుత్తముఁడౌ.　　50

చాపపరీక్ష ధనుష్కళ
నేపారు మహారథులె వహింపంగలరీ
భూపతి మౌళి యొకండే
యోపెడు నది నిశ్చయింప నొరులకుఁ దరమే ?　　51

అని తీర్మానించి మహా
ముని పింగళుఁ డా మహీశు ముదలఁగొని వే
చన, గొల్లెనలను గొల్లుగ
నినుచుచుఁ బ్రజయిట్టులనియె నిష్కర్షలకై.　　52

"తన వీప్పుఁ దానె చూడఁడు
మనుజుఁ డిసీ యెటుల ధర్మమర్మ మెఱుంగుగ
మునియు యథాస్థితి నొడువఁడు
మన రాజేశ్వరుని మదికిమంచి ధదేదో ?　　53

యువరాజశోకుఁడే తగు
నవభాషాకోవిదుండు నవ్యాయుధ వే
ది, వరపరాక్రముఁ డందఱ
యువకులను, నియుద్ధమందు నోడించెఁగదా." 54

అని కొందఱు వాక్రుచ్చిన
విని యితరులు నవ్వి, "యట్టి విక్రమమేనా
పనుపడు ? పరులకు లేవా
యనితర సులభములు, రూప మౌదార్యంబుల్. 55

విలసిల్లుఁ సుషీముఁడు, ని
శ్చల ధైర్యాగ్రియ వదాన్యసౌశీల్య సము
జ్జ్వలతన్, సద్బుద్ధగుణో
ల్లలితుఁడుగద, తగఁడె వాఁ డిలాపతిగ ?" నన్. 56

ఈరీతిఁ బలువిధంబులఁ
బౌరులు భాషించుచుండు పలు పలుకుల నా
భూరమణుఁ డెఱిగి యెటు ని
ర్ధారణసేయంగరాకఁదా మదిలోనన్. 57

రూపు నుదారత సుజనుల
ప్రాపును గాంభీర్యవృత్తిఁ బడసియు నెంతే
యోపిక దయ సమయజ్ఞత
జూపండు సుషీముఁ డాజి శూరత నెఱయన్. 58

అకట ! కురూపి యశోకుం
డౌనఁడే, యుద్ధతుఁడు పట్టయోగ్యుఁడు శూరుం
డిఁక నేక్రియ యుక్తము, పూ
నికఁ దేల్పునటంచు ధారుణీంద్రుఁడును జనెన్. 59

ఘోరపదాతి శూర రథికోత్తమ పంక్తికిఁ బ్రీతిపాత్రుఁ డు
గ్రారి మదేభయూథ చటులాటవికిన్ దవవీతిహోత్రుఁ డా
చారపవిత్రుఁ డాఢ్యుఁ డురుసారసనేత్రుఁ డశోకపుత్రుఁ డిం
పారెడు రూపు సొప్పడమిఁ బాత్రత కెక్కెఁడు తండ్రి ప్రేముడిన్. 60

వినయంబున ననయంబున
ననుగుం దండ్రికిఁ బ్రియంబులగు కార్యములన్
బొనరించు నశోకుండును
దన యభ్యుదయమునుగూర్చి తలపోసెఁ గడున్. 61

తన చెయ్దంబుల నొక్కొక్కటియు నాత్మన్ దూఁచి, యాచార్య జీ
వుని, వాక్యానుగుణంబులై తనరె, మెప్పుంగంటెఁ గ్రీడోత్సవం
బునఁ గాంచెంగద తారతమ్య? మరసెన్ భూపుండు వాత్స్యాయనా
గ్ర నిగూఢాక్షులతో గుడారము వెలిన్ గన్పట్టు దృశ్యంబులన్. 62

రాజనివాస మున్నతధరాస్థలి నుక్కిబిరుందు ముందు న
వ్యాజని బాలుఁగొన్న తనయావలి చర్యలనెల్లఁ జూచెఁ దా
నై, జవరాండ్రు గొల్వఁగ యథార్థమెఱింగియొ మిన్నకుండె నే
మో! జయవెట్టి పత్తులు నమోయని నన్వినుతించు నయ్యెడన్. 63

ప్రోవఁడె చెక్కులు మీటిన
చేవసఁగార్చెడు ననాథ శిశువులఁగృప నా
దైవమె, మద్ధితుఁడై, పని
యావంతయుఁ బొల్లుపోని యట్లమరించున్. 64

అంతయు జక్రవర్తికిఁ గరామలకంబు, జిగీషఁబొల్చి ని
శ్చింత, మదాజ్ఞఁ గార్యముల జేయఁ బతాకిని సిద్ధమయ్యె నే
వంతయు లేక, తల్లి యనివార్యము లెల్లను దీర్చుచుండె; ధీ
మంతు లమాత్యులెల్లరు, ప్రమాదమునేది సహాయు లయ్యెడన్. 65

అని మదిఁ దర్కించుచుఁ దన
ఘనశస్త్రాస్త్రప్రయోగగరిమ క్రమంబై
యనువయ్యెన్, విజయశ్రీ
యనుమోదంబని, యశోకుఁ డనుకొనుచుండన్. 66

చతుర్థధార - రాజపుత్రులను పరీక్షించుట

ఉన్నంతలోన నిర్వురె
యున్నతగుణులని పరీక్షనుర్వీధవుఁడున్
గన్నన సామంతజనుల్
గన్నవియే నిజముగాఁగఁగనియుఁ గడంకన్. 67

''ఒక్కఁడు జ్యేష్ఠుఁడు సౌమ్యుఁడు
నక్కలిలన్ గార్యదక్షుఁడగునో కాఁడో
యుక్కలుఁడగు కానీనుని
చక్కదనము మొక్కవోని సమరమునందే. 68

ఉత్తముడెవ్వఁడిందు పని నోపికఁ బ్రాపయి నిర్వహించు, సం
పత్తటి నాపదుద్ధతి నుపాయముతో వెసఁదాటి, యుజ్జ్వలో
దాత్త సువర్తనన్ మెఱసి, తత్ఫలమున్ గ్రహియించు, వాఁడె పో
సత్తముఁడిద్ధబుద్ధి నయసారధరాభరణ క్షమాదులన్.'' 69

అని మెదనెంచు బిందునృపుఁ డయ్యెడ దక్షశిలాధి నాయకుల్
పనిగొన రేమియున్ బ్రభుని పన్ను నొసంగరటన్న వార్త గెం
పున గను జేవురింప విని ''పోటరులెవ్వరుపోయి తత్ప్రజల్
గెనయఁగ దీనిఁ దీర్తు రనికిన్ జనకన్ బ్రతిభాసహాయులై?'' 70

అని యానతిచ్చు నృపునిన్
గనుచున్ జ్యేష్ఠుఁడు కుమారకంఠీరవుఁ డా
పని వినియెద నన్నన్, వెం
టనె చంద్రాయుధము బుత్రుడా కేల నిడెన్. 71

తపనీయ పుంఖశరములు
నృపునాజ్ఞాపత్రమంది, నెమ్మిపదాతుల్
నిపుణులు వెన్నంటి నడువ,
సపటాటోపుం డనిల దిశాసుముఖుండై. 72

పయనింప సిద్ధుఁడైన, త
నయుని కిటు సుధర్మ చెప్పె; నయగతియు వచో
నియతి యవశ్యములని, ని
ర్భయులగు నధికృతులఁ బిల్చి రాజీ చేయన్. 73

"నియమింపుడు, వ్యవహార ము
భయుల క్షేమార్థమని విపక్షకుజనులన్
బ్రియవాక్కుల లోగొనుచున్
దయఁజూపుము శ్లాఘనీయ తర తంత్రుఁడవై. 74

గోటన్ మీటిన నయ్యెడు
సూటిన్ బని; దానికొఱకు సూరిజనంబుల్
గాటంబగు గొడ్డలిగొన
నేటికి? వ్యర్థము శ్రమింప రెఱిఁగిన ప్రాజ్ఞుల్." 75

అను తల్లిబుద్ధివాదము
విని యామె పదంబులొత్తి వినమితుఁడై వేఁ
గన నా సుషేణుఁడున్ జనె
ఘనముగఁ బ్రతిపక్షశిక్షఁ గల్పించుమతిన్. 76

"ఆల మరల్చినట్టి ఘనుఁ డగ్రజుఁ డంద్రుడు సుషేణుఁ డేగి పే
రోలగమందు నాయకుల కూరట మాటలఁ బల్కి, విశ్వవి
ద్యాలయ నేతలన్ మనసు దువ్వి వినూత్న కళావిదగ్ధులు
ద్వేల మనీషులున్ దను నుతింపఁగ, దక్షశిలన్ యశస్వియై. 77

జనులకు హాయి సేకురఁగఁ జయ్యన నాటవికాలిగెల్చి, ని
ల్చిన ఋణము ల్వసూలుగొని; చెచ్చెఱ వచ్చినచో, గిరీటిగాఁ
గొని పురవాసులందఱు నకుంఠితభక్తిని గారవింతు ర
క్కానఁ బృథివీశుఁ డొత్తుకొను, గోరకవల్చు భవిష్యదర్థముల్." 78

అని మిత్రులు, తమలో నను
కొనఁగ సుషీముండు మధ్యగొంజక, మడలన్
గొనకొనియు, గొండత్రోవల
నెనసి, సొలసి, తక్షశిలకు నేగెన్ ద్వరగన్. 79

రాజకుమారుఁ డార్ద్రమతి, రాజితధైర్య వివేకశాలి, యీ
యాజక భిక్షువర్గముల యానతులన్ శిరసావహింపఁడే
యోజన ధిక్కరింపఁడు, ప్రయోజనమయ్యెడు మాకు గానవే
గో జొనరింపకుండుదము గొల్తముగాకని పౌరులెల్లరున్. 80

వడి నడ తెంచి మంగళరవంబులతోడ, నెదుర్కొనంగ ను
క్కడగిరి వీరు నా యనుగకాండము సైనికవార మెంచి, నా
నెడఁద మదంబు హత్తగ, సమీహితవాగ్రతి, సాంత్వనంబులన్
బెడఁగగు చూపులంబఱపి, బెట్టుగ నశ్వము వీపు దట్టుచున్. 81

తన విడిదికడకుఁ జనియెన్
ఘన గౌరవ వాద్యఘోష కైంకర్యములున్
మొనయగ; సుషీముఁ డెల్లెడ
మొనసరులున్ జీమలట్లు మొల్లమి గొలువన్. 82

చేరు ప్రజానాయకులన్
"దీరిక నెల్లుండిరండు, తీర్తును మీ మీ
కోరిక"లని లోఁజన; గా
పూరుషు లార్యసిరి షొందుపోర్చు జతనముల్. 83

ఆ మీఁదట వినియెను భృ
త్యామాత్యులు సెప్పఁ బ్రజలయాగడముల బ
న్నె మాన్ప ప్రతీకారము,
పామరులకు బోధసేయు పలుగాకి పనుల్. 84

అరిజను లుత్సహింప నిటులన్నెము పున్నె మెఱుంగనట్టిరై,
నరులు తిరస్కరించి రథినాథుని యాజ్ఞలనన్న నాయకుల్
దురితము సేసిరంచు నతిదుర్భర కర్కశపాలనన్ నిరం
తర ముడుకెత్తి లోకులును దాల్మిని వీడుటలన్ గ్రహింపకే. 85

కర్ణేజపు లాడినవియు
కర్ణాకర్ణికగ వినంగఁ గల్గెనని జనా
కీర్ణస్థలముల కరుగక
తూర్ణంబ, సుషీముఁడుండె దుర్ణయరీతిన్. 86

ఆ మరునాఁడే లోకులు
స్తోమంబై వచ్చి రాజసుతుఁగని ప్రోలన్
దా మధికార కృతంబుల
బాముల ననుభూతు లిట్లు పల్కిరి వనటన్. 87

"పౌరులు, బల్లెవారలకు, బాపపు రీతుల రాజభృత్యు లు
ద్దార కటూక్తి. యుక్తి, నిశితాయుధ భీషణ దుష్ప్రయోగముల్
తేరకుఁ జేయఁ బ్రైషణికధిక్కృతికి న్నరికట్టి రంతెకా
కూరక కల్గునే కఱత కుట్రలు! మానవులేకదా ప్రజల్? 88

దీనత నిట్లు క్రుయ్యిడు నదృష్టవిహీనుల నాలఁబోలెఁ గా
రానిలయాలికిన్ గఱటి రౌతులు త్రాళ్లబిగించి యీడ్చుచున్,
బోనుల జంతువర్గములఁ బోలికవెట్టిరి కొంతకాల మా
వైనము బాగుకాదని, ప్రవాసము వేగమ పంచిరుద్ధతిన్. 89

కొందఱినిట్లు, నట్లు మఱికొందఱి, నెందఱినో మహాత్ములన్
బందెలవేసి దుస్సహనిబంధనలన్ ముఖముద్రవేయ, బ
ల్పందడి గొంచు జానపదసంభ్రమ మంతటఁ బర్వెఁ గష్ట సం
స్పందితులై జను లుక్కుమిలి బాటలకెక్కిరి తిర్గుబాటులన్. 90

ఇదియు ననర్థమం చెఱిగియే ప్రజలెల్లరు గొల్లువెట్టి రీ
యదనున వారికిన్ హితము నాదటఁ జేయుఁడు ! రాజభక్తికిన్
గుదురగు వారు శిక్షలను గోడుపడన్ దగవెట్లు ? రాజ్యసం
పద మదమెక్కి మంత్రులు విపత్తులఁ దామయి పిల్చిరో ప్రభూ!'' 91

అనిసారము దేటపడన్
వినిచిన ''మీ తిరుగుబాటు వెస నిల్పుఁడు, మే
మును బిదప విచారింతుము
కనుకట్టుల'' నన్న జనము కాతరులగుటన్. 92

''ఉద్యమము నిల్పనగునే
సద్యోరక్షణము గూర్చుసరణియు లేదే
అద్యతనమిదియుఁ దగ దన
వద్యము శాసన నిరోధవర్తన'' మనుచున్. 93

జనములు జతనము లొనరగఁ
గొనసాగింపకయు నిలుప కూరకయుండన్
జనపాలకుమారుఁడు, సం
జనితామర్షమున రాజశాసనము లొగిన్. 94

కటువుగఁ జేసి, యుద్ధతుల గట్టడలన్ గుదియించి, పన్నులన్
బటుతర తర్జనంబులను బల్మినగొంచు క్షమాపణంబులన్
దిటముగ గోర వక్కఱలఁ దీర్తుమటంచునుఁ జాటఁ బంచినన్
కుటిలత మర్మిదగ్ధ వృషల్కొ వ్యోడలింపఁగ బ్రోద్యముల్ ప్రజల్. 95

ఒక్కమ్మడి నెదు రొడ్డుచు
నక్కసమే లేని పాలకాగ్రణులను జే
రక్కసు వెల్లివిరియఁగా
నుక్కడఁచిరి దురధికృతులు నుమ్మలికింపన్. 96

దినదిన వార్తలన్ దెలిసి త్రెంపఁడు విప్లవమగ్రజుండు నే
యనువున నెప్పుడో పొలియు నార్తలు వేఁగివధింపఁ గుందుచో
జననియు నంచు "వెన్దిరిగి చయ్యన ర"మ్మని బిందుసారుఁడున్
దనయునికంపె లేఖను; వృథాగతుఁ డాతఁడుఁ జేరెఁ బాటలిన్. 97

అంత నశోకుఁ బిల్చి యరుణాయతకోపవిఘూర్ణలోచనుం
డంతకులీల రౌద్రనిబిడాకృతి యౌ జనకుండు "వత్స! నీ
వంతయు విన్నవాఁడవు జవంబునఁ దక్షశిలాప్రజామదం
బంతయు రూపుమాపు మిఁకఁ బంతముతో"నని యాజ్ఞఁబుచ్చినన్.98

సంతసమింతె చాలునని సైన్యముఁ గొంచును న య్యశోకుఁ డ
త్యంతమలీమసక్రియుల దబ్బఱభృత్యుల ద్రుల్చి దాడిచే
తంతులఁ బన్నువారల నుదగ్రత బట్టియడంచి విప్లవా
త్యంత నికృంతనంబమరఁ దథ్యము వార్తికు లందఁజేయగన్. 99

ఒరసి యశోకుండును, ను
ద్ధుర రాజ్యోద్ధరణ దీక్షతోడఁ బగతురై
పరగు మహాత్ముల ధీరుల
నొరవెట్టుచు గౌరవించె నోర్మి నోరి మిఁకన్. 100

ప్రాజితులై ప్రజావలిఁ దుపానును రేఁపి, సహాసనంబుతో
యోజనలెన్ని తామసువు లొడ్డినవారి ఋజు ప్రవర్తనల్
సాజములైన, నట్టిరుల సత్పురుషావలి నాదరించి, య
వ్యాజనె మూర్ఖవంచకుల నుక్కివులన్ గడదేర్చెఁ బెక్కుర్ఁ. 101

పాపులకుఁ గప్పుత్రోవరి
తాపవిదారితుల పాలితారకుఁడై, లో
కోపద్రవ వారకుఁడై
దీపించె ప్రజాహృదబ్జ దినకరుఁ డగుచున్. 102

ఉల్లము చల్లనైనఁ బ్రజలూఱటఁ జెంది రనంతరంబు తా
మెల్లరు రొల్లుడుల్ విడిచి, యేడ్త్తెర దేశహితైక కార్యముల్
పెల్లుగఁ దీర్చి శాంతికయి పెత్తనముల్గొనిరా యుదంతమున్.
దెల్ల మెఱింగి తండ్రియు నతిప్రమదంబునజాలెఁ బాటలిన్. 103

'శ్వాశా'ఖ్యము వాయుదిశన్
దేశమశోకుండు గెల్వ దీర్పఁబడెఁ నృపో
ద్దేశములన్నియు నభ్యుద
యాశయపూర్ణుం డశోకుఁ డని జనులాడన్. 104

జనకునాజ్ఞ దీర్చి జయదుందుభులు మ్రోగ
పౌర సచివబుధులు ప్రస్తుతింపఁ
బ్రముదితుండు సపరివారంబుగ నశోకుఁ
డేగుదెంచెఁ బురికి నెసక మెసగ. 105

సమగ్ర జయముఁ దెచ్చిన
యసమాంబక శౌర్యసుతు ననర్ఘ మణిన్ బ
ద్మసుమ బహూకృతి జందన
మొసఁగి, నరేంద్రుండు పంచె నుజ్జయినిఁ జనన్. 106

శాంతించిన ప్రజనేల న
నంతాధీశుండు పంచెనంత సుషీమున్
శాంతనవనీతిగఱపి ని
రంతర జాగృతిని రక్షినరయు మ్మటంచున్, 107

పంచమధార - ఉజ్జయినీపాలన దేవీసమాగమము

ఒకరుఁడు రాజ్యపాలనము నుజ్జయినీపురమధ్యదేశమం
జక నెరవేర్పఁ; నింకొకఁడు సంస్తవనీయులు ''సెల్యుక స్సమా
జికులు'' నరేశులండగ నిజేచ్ఛను దక్షశిలాప్రజాధిప
త్యకమున నుల్లసిల్లగ; ముదంబునుదాల్చెను బిందుసారుఁడున్. 108

శాసనవృత్త నిర్వహణ శౌండుఁడు దర్శనపండితుం డనా
శ్వాసిత విద్వదార్తజనచాతక రక్షణ వృష్టికాండుఁ డు
ద్భాసిత సజ్జనాత్మకుముదప్రమదావహచంద్రుఁ డాహవో
ల్లాసకిరీటి మానవు లిలన్ సరియెవ్వ రశోకుఁబోల్పగన్ ? 109

నాణ్యముగదనరెఁ బుణ్యా
గణ్యమవంతియు వణిక్ప్రకరమాన్యము లా
వణ్యావతీ ప్రీణన సా
ద్గుణ్యము విజ్ఞానధనులకు శరణ్యంబై. 110

ధాన్యంబు క్రిశితులిండ్ల దండిగ నిండించి
వర్షాగమము నెన్ను కర్షకాలి;
వివిధదేశాగత నవవస్తు రింఛోళి
వెలలతోఁ బేర్చును విశులవితతి;
యన్యోన్య వరశౌర్య మాధారముగ సము
త్సాహము ల్గను రాట్సుతవ్రజంబు
సిద్ధమోక్ష క్షేత్రశేఖరమనుకీర్తి
నెరపు వైదికధరామరులగుంపు

తెదిగ నారామములు పురి కిరుగెలఁకుల;
విపుల రథ్యలను విపణివీధులందు
జనత, తోఁదోపులాడ నిచ్చలు జెలంగు;
పరమసుఖవారనికర మవంతిపురము. 111

కవులును గాయకు ల్పొగడ; గాంచన కంచుకకుంభ శైఖరుల్
సువిమలకాంతులన్ జరఠ సూర్యమరీచులతోడ వియ్యముల్
తవిలి వియత్తలంబున వితానములంటగఁ గట్టు; నాపురం
బవుర! విహాయసీమ భవుపట్టపుదేవికి కాళికాంబరున్. 112

ఉజ్జయినీపురంబనఁగ నున్నతవిద్యల కాపురంబు సం
పజ్జయకీర్తి ధుర్యనరపాల వధూవిదుషీమణుల్, చెలుల్
గొజ్జగతేట నీళ్ళకయి క్రోవులఁ జిమ్ముచు సంస్కృతోక్తులన్
మజ్జన మాడి రచ్చొట! నిమగ్నలు సాహితియందు నందఱున్. 113

వరథాళధళ్యరుచులన్
విరజిమ్మెడు రాజసౌధవీథిన్, రత్నో
త్కరము ల్దాపిన, గోపుర
మురు హారియుత వజ్రపీఠ మొనరె నృపునకున్. 114

ఆ నగరాగ్రగణ్యము సమాదరదృష్టిని బ్రోచె నిత్యమున్
జానుగ పౌరముఖ్య గణశాసన సభ్యులు తీర్చు తీర్పులన్
బూనిక నిర్వహించుచు విభూతిగుణంబుల బ్రోత్సహించుచున్
మానితుఁడై సదస్యులకు మాపతిచింతనుఁ డయ్యశోకుఁడున్. 115

అనితరసులభ మేధానవధి ప్రజా
సుఖసుధార్జనజయోన్ముఖ సుపర్ణుఁ
డనఘు ధర్మజ్యోత్స్నఁ దనరించు శాంతిపా
లనమున రాకాకళాప్రపూర్ణుఁ
డాజానుబాహు యుగ్మాంతరాళ ధృతావ
నీ శ్రీ ముఖాబ్జఘృణి ప్రకీర్ణుఁ
డనుపమాన వితీర్ణగుణదీప్తశీల ధౌ
రంధర్య కార్యనిరస్త కర్ణు

డానతాశ్రిత దీనజనావనైక
దీక్షఁ దుర్జనశిక్షునుదీర్ణుఁడఖిల
వైరి నృపవనదవధూమవర్ణుఁ డలఘుఁ
డై యశోకకుమార హర్యక్షుఁడేలె. 116

భద్ర దంతి నారోహించి పార్శ్వచరులు
బలిసి కొల్వంగ నడివీథి బయలుదేరు
వీరు నున్నత దేహగంభీరు నతని
బ్రజలు పొగడుచుందురు చెవిపండువుగను. 117

ఇతఁడటే ! శంపు దౌహిత్రుండు, సురస
మారాధ్య సద్గుణ సుభద్రాంగి కొడుకు!
ఇతఁడటే ! శ్రమణ విప్రేంద్ర దీనౌఘ మం
దారుఁడై వెలయు వదాన్యవరుఁడు !
ఇతఁడటే ! వాయవ్య లెన్ను తక్షశిలాప
కర్షక యోధ సంక్రందనుండు !
ఇతఁడటే ! శస్త్ర శాస్త్రాది పారీణుఁడై
రెండు చేతులఁబోరు నిండు శూరుఁ

డితఁడటే ! భావి సామ్రాజ్య మెదురులేక
సంతరించు దిగంత విశ్రాంతకాంత
కీర్తి లక్ష్మివిలోలుండు ! మూర్తి మత్సు
ధర్ముఁ డితఁడటే ! యంద్రు సంతతము జనులు. 118

వేళ కమాత్యకూటమున, విజ్ఞుల వాక్కుల నాలకించు; ధా
రాళముగాఁగ, పంగు బధిర వ్రజ దీనజనావనంబు ప్రా
న్నాళములంట జేయు; కవినాయక గాయనులన్ భరించు; వా
హ్యాళికి సంచెలన్ జనుచు నారయు లోకుల చిత్తవృత్తముల్. 119

అకుటిల వర్తనుం డితఁ డనార్య పథంబుల పొంతఁబోఁడు, దా
రకుఁడయినన్ సమర్థుఁడని రాజ్యజను ల్పొగడంగ, సత్క్రియా
ప్రకటిత శేముషీ విభవ భవ్యుఁడు, ప్రొద్దులఁ బుచ్చుచుండు, ద
న్నికట సరస్తటాంక నవనిష్కుటవీథి విరామకాలముల్. 120

ఒక వైశాఖ దినంబున
వికిరములై సెగలెగయగ, వెచ్చనిగాడ్పుల్
వికలత నొదవింపఁగ, రా
జకుమారుఁడు నుపవనంబుఁ జూడజని, యటన్. 121

నట దిందీవరవార వందిగణముల్, నవ్యాంబుజాతేందిరన్
పటు ఝుంఝూ నినదంబులన్ బొగడఁగా, బార్శ్వస్థితుండై, సర
స్తట సంచార మరాళయుగ్మముల వాచాలత్వఫక్కిన్, లస
త్కుట జోష్ణిషు, వసంతుఁ బిల్చు నట వైకుంఠున్; సమీక్షించుచున్.

ముందునకుం బోవుచు, నం
దందున నీరములలో నహస్కరు వేఁడిన్
బొందని తావుల నిల్చుచు,
నందిన ప్రసవములఁ జిదిమి యందముఁ గనుచున్. 123

ఒకదూర్వాంకుర వేదికాంతరము, పుష్పౌఘ ప్రకీర్ణంబు దీ
ర్ణ కదంబ ద్రుమశాఖ నీడను, మహానందంబుగా నుండె; 'నిం
చుక సే పిందుఁ బరుండనా' యనుచు నచ్చోఁ గూరుచుండంగ నా
ర్త కఠోరధ్వను లొక్కటన్ బెరసి, దూరంబందు వీతెంచినన్. 124

అచ్చెరు వంది ఖడ్గమొఱయంచు, పిఱిందికిఁ జారకుండఁగన్
గ్రచ్చర నెత్తి సవ్వడి దిశన్ జని కాంచె వనాంత భూమిలో
జొచ్చిన కన్య నొక్కరిత స్రుక్కుచుఁ బర్విడుచుండ వెంబడిన్
ముచ్చుఁగరాసు నొక్కని; విభుండును వ్రేసెను వానిఁ గత్తిచే. 125

మదహారి గోళులన్ జితికి మారొగ్గమైన శశంబనన్, భుజం
బదరి పడంగ వ్రేటువడి యార్చుచు జోరుఁడు పారిపోవ, న
మ్మదవతి భీతఁజూచి, పతి మానిని! యెవ్వతె వీవు వీఁడెవం
డెదియును జాటు లేక వచియింపుము" నావుడు; సుంత తేరుచున్. 126

జోట జోటఁ గన్నీ రోడ్చుచుఁ
గుటిలాలక యొక్క కొమ్మకొన రాయుచు, ను
త్కటమగు లజ్జన్ వక్షు
స్తట కీలితముఖ, కుడుంగసవిధమునఁ జనన్. 127

"దవ్వులన్ భీతియుఁ బోవఁ దస్కరుఁ డెటో దాగెన్ గదా త్రస్తుఁడై,
లవలీకుంజ సుశీతలానిలుఁడు బాలా! నీ శ్రమం దీర్పఁగన్
భవదీయాహ్వయ బంధువాసపురముల్ బల్కంగదే! ధూర్తులున్
గవయన్ రారు, పరాయివాఁడ నొకొ! భూకాంతుండ నేనే సుమీ!

అన్యాయము బోకార్పఁగఁ
గన్యాజనరక్షఁ జేయఁగాఁదగు బతికిన్
అన్యము దలఁపకు" మని, రా
జన్యుం డాదర సుధావచ స్తతిఁ దనిపెన్. 129

ఎద నదురింత యొత్తిగిల, నింతియునున్ ధృతినొంది, మోమునన్
గదుర నపాంగ రోచుల వికాసము; వెన్నెల వెల్లి కాంతి కా
స్పదమగుచున్ దరస్మితము పద్దైరసందులఁ జిందులాడ, ను
న్మద కరిణీవితీర్ణగమనంబున, వచ్చినదారిఁ ద్రొక్కుచున్. 130

తొంగలి రెప్పలన్ ముదముదోఁగ, గనుంగవనెత్తి చూచు నా
యంగన హృత్పటాగ్రమున నార్తజనావనశీలుఁ డా సుభ
ద్రాంగి తనూజు రూపము విరాజిలె, మన్మథకోటి తుల్య ము
త్తుంగ గుణాభిరామమయి, తోరము బ్రేమ యెలర్ప నయ్యెడన్. 131

జడిమన్ బడతియు నడుగిడు,
నుడుగఁడు ప్రియతమను జూచు నుత్కంఠఁ బ్రియుం
డెడమయ్యెన్ బ్రణయమునకు
నడుమంత్రపు సిగ్గ దౌత్యనటన మొనర్పన్. 132

ననవిల్తుం డెగఁజిమ్మ రాగమకరందస్రోతమున్, నిల్చె సు
స్తని, యబ్జాస్య; తదంగనాకృతి లతాంతాచ్ఛన్న దృక్చంచరీ
కనికాయంబు మరల్పనేరని యశోక స్థాణురూపంబు మా
సుకరాలంబి శశాంకమౌళి వలపై, చూపట్టె నప్పట్టునన్. 133

కామవికారదూరము లకారణ తన్మయతానురాగ సం
క్రామిత చిత్త భూముల వికార పరస్పర సానుభూతికిన్
ధామము లవ్వి! కల్పిత కథానికలౌనె ? విరించి బద్ధముల్
ప్రేమ నిరూఢ జీవితపుఁ బీఠికలైన వధూవరార్థముల్ ! 134

భాషింపఁగ నోడుచు, న
న్వేషించుచు బంధుజనుల వెఱగందిన; య
య్యోషయు నాక్రోశంబున
ఘోషించుచు, ప్రోలవచ్చు కోమలిఁ జెలినిన్. 135

కని యుత్సాహము మిన్పిరింగొనఁగ, "సుంకంబిచ్చితో చెల్మికై !
వనవాసంబని వచ్చి యుండిటుల దావజ్వాలలోఁ జిక్కి యీ
ఘనుపుణ్యాన, మనోరమా ! యుసురు దక్కన్ గంటి" వంచున్ సఖిన్
దన కౌగింటను జేర్చి బాష్పముల గన్దమ్ముల్ వెలిన్ జల్లగన్. 136

చెలియు నుదంతమున్ దెలిసి, చేరెడుకన్నుల కాంతులెల్ల రా
ట్కులపతి మూతిపైఁ జెరిగి, కోమల మంజలిఁ జేర్చి మ్రొక్కుచున్
"లలనకుఁ బ్రాణభిక్షయిడి లాలనఁ జేసితిరీర ! యీ సతీ
తిలకముఁ జెట్టవట్టు పతి దేవశిఖామణి యంచు నెంచెదన్." 137

అని సారాంశమ్మును దే
ల్చిన యా హరిణాక్షి మాట లెంతయుఁ దన కో
ర్కెను గొనలున్ ననలుఁ గొన
బెనిచిన, నూరక యశోక పృథ్వీపుఁడుండన్. 138

"విదిశాహ్వాయ పుటభేదన
సదన శ్రీమంతురాలు! సకలకళా కో
విద! కోటికిఁ బడగెత్తిన
బదరీపతి ముద్దుబిడ్డ! ప్రవిమల మతితోన్. 139

సౌగతమతీయులము నా
నా గురువుల, సాధుసిద్ధ నాథుల, సుకృతుల్
యోగుల, దీర్ఘములన్, బు
ణ్యాగారము లెల్లఁ జూచు నౌత్సుక్యమునన్. 140

బయలుదేరగ ననుగంత్రి నయితి నామె
కును జెలిని! పరివారంబు వెనుక నిలువ
నిర్భరము మనోహర వనంబిదియుఁ జేర
వచ్చుచుండఁగ నింతలో వనిత యొకతె. 141

వృశ్చికప్రదష్ట వృద్ధ యేడ్చినఁ గాంచి
మందు దెచ్చు పొంచె మరలియేఁగ
నాకు ముందెవోయి, నన్ గికురించెడు
నేడ్కతోడ బాల వేగవచ్చె. 142

వృద్ధకుమారుఁడు గాఁబో
లుద్ధర రయగామి యగుచు, నుక్కివుఁ డతఁడున్
తద్దేమాంగి నగ లోలువ
సిద్ధుండయి, భుజము తెగిన, జెచ్చెఱఁ బారెన్, 143

వివరమిదియంచుఁ జెలి యన
నవవధు వావిగ్నహృదయ నమలఁ గనుచు, భూ
ధవుఁ డీమె నామ మే మన
"ధవళాక్షిని దేవి యంద్రు ధరణిప!" యనుచున్. 144

తెలిపె మనోరమ; యవ్వలఁ
గులిశధరప్రతిముఁ డతఁ డకుంఠితప్రేమన్
జిలుకుచు, నూర్వశి నవ్వోడు
నలివేణిని జెలినిఁ, గొని గృహంబున కరిగెన్. 145

అలఘు దివాగ్నిగోళమన నయ్యెడ, రాళము జల్లి హేమకాం
తుల నెలయించి, యస్తగిరిదుర్గభటుం డిడు తాటి దివ్వె నా
వెలి నొక మూటు వెల్గుచు రవిప్రభ మాటువడెన్, దనంత న
త్యలస నిసర్గసుందరతరాకృతి నుజ్జ్వలితాంబరంబునన్. 146

అది సమయంబుగా వెస నహర్పతి గద్దె, నుపాయవేది, రా
జదయత నెక్కెఁ బద్మినుల యాస్యతతుల్ ముకుళించెఁ గైరవో
న్మద సువికాసహాస సుషమ ల్దిశలెల్లనుగ్రమ్మెఁ జంద్రికల్
గదలె బదాతివాహినుల కాల్నడకన్ జగమాక్రమించుచున్. 147

మరుసటివేకువన్ దనకుమారికజాడల వెంబడించి యా
తురమున దీవరంపు సతి, దో నరుదేరఁగవచ్చు తండ్రి సం
బరము పడంగ, రాజుపనుపన్ జనుచుండిన వేఁగువారు నే
డ్తెర నడిత్రోవలోఁ గతముఁ దెల్పిన, దేర్కొను దేవితండ్రియన్. 148

చని రాజసౌధతలమునఁ
దనయన్ గని, సంతసించి, తన్వీహృదయం
బున గల యభిలాష మెయిన్
ఘనున కశోకునకు బిడ్డఁ గాన్కగ నొసఁగెన్, 149

ప్రజ లుత్సవములు జరుపఁగ
నజరాజుఁ బలె నశోకుఁ డంతట గృహమే
ధి జగంబున, సుమధన్వుని
విజయమునకు శీఘ్రమొగ్గి వేడుకఁ బడసెన్. 150

దేవి, యశోకుండును, తమ
దీవనలన్ గొన్నినాళ్లు తేర్పఁగ, మమతల్
సేవించి, తల్లిదండ్రులు
వే విదిశాగిరిని జేర వెడలిన పిదపన్. 151

"ఒరగాలు నోర మోరయుఁ
గరకరియును జానులంబి కరములు కరుసుల్
పరగినపతి యే తెఱగున
తెఱవా! యీ వికృతి నీదు దృష్టికి నచ్చెన్." 152

అని యాగడమున నపుడపు
డనుచు సఖుల్ ప్రస్తరించు ననుఁగుఁ జెలియు, దే
వి, నశోకున కర్పించి హి
తనయోక్తులఁ జెప్పి, యంతఁ దానున్ జనినన్. 153

దంపతులు, మనోజ జయం
బింపున్ సొంపులను బెంప, నిర్వురు గడుగా
ఢంపున్ బ్రేమను గడపిరి
సంపత్సౌజన్య సౌఖ్యసఖహాయనముల్. 154

వారికిఁ గలిగిరి కొడుకున్
గూరిమి కూతురు నొకర్తె గుణనిధులనగన్;
వారె "మహేంద్ర" "ప్రియంవద"
లారాధ్యులు బౌద్ధసింహ ళావాసులకున్. 155

షష్ఠధార - అశోక సుషీముల విధివిధాన పరిణామములు

కాలముఁ జెల్లె నైహిక సుఖంబులలో క్షణమాత్రమై, మహీ
పాలుఁడు బిందుసారుఁడును వార్ధకముంగనె; రోగపాళికిం
బాలయి తూలె దేహము; నమాత్యచయ స్వజనాలి ధైర్యముల్
వ్రీలఁగఁబౌరవక్త్రముల వ్రేలె విషాదపయోదకాళిమల్. 156

తన యెద భీతి బెన్నగల ధాత్రిపుఁడుర్ సుతునిర్ సుషీము, నిం
ట నరయఁ జేరరమ్మని, హుటాహుటి వేఁగుల బంపె, నవ్విధం
బును దనవారిచే విని, సపుత్రకుఁడైన యశోకుఁ డంతటర్
వనితను బుట్టినింటనిడి, వారక యేగెను రాజధానికిర్. 157

ఆతత మేధాన్విత ఖ
ల్లాతక ముఖ మంత్రివర్గ లాలిత సుగుణుం
డాతఁడు రాజ్యాక్రమణో
పేతములగు యత్నముల నుపేక్షర్ జేయర్. 158

ధీరోద్ధతుఁడు, కుమారుఁడు
సారాసారముల వస్తు సరణిర్ దజ్ఞుం
డూరక ధర్మము దప్పఁడు
వీరుఁడు సామ్రాజ్యపట్ట విహితుఁడటంచుర్. 159

మంతనముల దృఢముగ దమ
స్వాంతములర్ భావిగతిని జర్చించి కడుర్
జింతించి రమాత్యులు, ధీ
మంతుఁ డశోకుఁడ, ప్రభుత్వ మహితుఁడు గాఁగర్. 160

వేఁగుల వార్తలందఁగ ద్రవీకృత మానసుఁడౌ సుషీముఁ డు
ద్వేగముతోడఁ దక్షశిల వీడి ససైన్యుఁడు వచ్చుచుండ, నా
లో గురు రుగ్మతర్ నలిగి, లోకము బాసెను, బిందుసారుఁ డు
ద్యోగులు వేచి రుత్కటపుఁ ద్రోక్కటనందిఁ సుషీమురాకకై. 161

అరయఁగ తండ్రిపన్పు, కడుపార్తియు బెట్టవడిగొంచు నిర్వ్యా, స
త్వర గమనంబునన్ జనుచుఁ దారిని చీకఁటి గ్రమ్మ, నిల్వకే
సరగునఁ గోట గుమ్మము దెసన్ జని, యద్దమరేయి నాఁటి తాఁ
బరుగుల బోవఁ, గండకము పల్కులు చీలె సుషీముఁడున్ బడన్. 162

అదియున్ గృత్రిమమో యెటో తెలియదన్యాయంబు రాట్సూనుఁడున్
దుది నొందెన్ బడినంత నాయగడితన్ దుర్వారహేతిద్యుతుల్
కుదురై కాల్చెశరీరమున్ మసిగ; నేక్రుద్ధుండు విద్వేషి యే
యదయుం డావల బన్నెనో? చెలఁగె సైన్యంబందు హాహాకృతుల్.163

దివిటీలన్ గొని సైనికుల్గదలి మిద్దెన్ బోలు పల్కుల్ వడిన్
గవకున్ జేర్చియు నిచ్చెనల్దిగువకున్ ఘటించి రాట్పుత్రు బొం
ది వెలిన్ దీయఁగనేర కగ్గలపు నార్తిన్ గ్రుంగి యాహార! క్రూ
రవిధానంబిది గర్హ్యమా! జనకు కార్యార్థంబసుత్యాగమీ
దివిషత్తుల్యుఁడు చేసె జ్యేష్ఠుఁడని రద్దిన్ జేసి రొక్కుమ్మడిన్. 164

పాపపు రాజ్యతంత్రములపారమనీషులనైన మంచికిన్
బాపి దురంతరహంతకులఁ బాపపరీతులఁ జేయుఁగాదె? యా
పాపమె పూర్వపుణ్యమను భావ్యము తీరిన వెంటనంటి రా
జ్యాపహమై తుదన్ విషరుజాకృతి బార్థివులన్ దహింపదే? 165

నిజమది దేవుఁడే యెఱుఁగు నిక్క మశోకుని ముందుత్రోవ య
క్కజముగఁ బొల్చెనయ్యెడ నకంటకమై! ప్రజయున్ వదంతులన్
గుజగుజ వోవుచుండి రురుకూటగతిన్ వధఁగాంచె జ్యేష్ఠుఁడం
చు జగము మాయనౌనొకో?యశోకుఁడు దుఃఖితుఁడయ్యె దత్కృతిన్

ఇదియు నశోకుఁ డొల్లఁడు హితేషణుఁడైన యమాత్యఖిల్లుఁడే
యదను నెఱింగి కృత్రిమము నక్కట పన్నెనటంచు లోకులున్
బదపడి నిందచేయ విని పొల్పడె నయ్యెడ నాసుధర్మ యా
పదలకు నగ్గమాచు గడుపారట పాటునకు న్నిరాశకున్. 167

బెడిదపు నాపద నోపఁగ
జడిసియుఁ దన కోడలిని ధిషణు నాశ్రమమునకున్
దడయక చేరఁగ బొమ్మని
కడువడిని రహస్యరీతిగన్ వెడలించెన్. 168

అంతటఁ బట్టపున్ గరితయైన సుధర్మయశోకు నుచ్ఛ్రియం
బెంతయు, వంత చిచ్చునకు నేర్చెడు నింధనమై యగల్ప నో
క్కింతయు నిక్కగానక హృదీశుని ముద్దుకుమారుఁ గూర్చి య
త్యంత విషాదవేదన లహర్నిశముఁన్ మదిఁదట్టి కొట్టగన్. 169

దిగధీశవినతుఁడై తేజరిల్లిన పతి
బోధిసత్వుని దివ్యభూమిఁగూర్కె
రాజ సతీ శిరోరత్ననీరాజిత
పద నాదుబ్రదుకు సంపదయుఁ జారె
తక్షశిలా రాజ్యధవుఁడైన యువరాజు
పొక్కిమంటలలోనఁ బొడవడంగె
నేకైక తనయుని యిల్లాలు గర్భిణి
తిష్యకుటీరమన్ దెప్పఁబడియె
కటకటా ! ధర్మమడవికి గాపురంబు
వోయె ! దుష్టుఁ డశోకుండు నొందకున్నె
వార్ధకమునన్నైన నఘంబుఁబండినప్పు
డింత దుఃఖంబు ననియని యేడ్చి యేడ్చి. 170

కూడున్ నీరును లేనివస్త్రు లసువుల్ గొంపోవ నారాణియున్
గూడెన్ వల్లభు దివ్యసమ్ముఖము; సంకోచింపకే మంత్రులున్
ఱేఁడింకన్ మహితుం డశోకుఁడని వేర్వేఱన్ వెసన్ లేఖలన్
బ్రోడల్ వ్రాయఁగఁ బంపి రశ్వగులవారున్ సీమలన్ జాటగన్. 171

లోకులు భేకభాషలను లోఁగొనె మంత్రులు; దుష్టుఁడీతఁడ
స్తోకమనీషు, జ్యేష్ఠత వసుంధర నేలు సుషీము హక్కు నె
ట్లో కితవుండుఁ జేకొనె గులోత్తము డెవ్వఁడు డెక్కు మోసముల్
జోఁకనటంచు దూఱఁగ నశోకుఁడు యోగ్యపథాంతరంగుఁడై. 172

'జనవాక్యం కర్తవ్యం'బను
నానుడికిన్ దలంకి యభిషేకవిధుల్
గొనసాగనీక ప్రజలకు
మనికితముడుగుట కవశ్యమవధియనునెడన్. 173

ఓర్వని యంతఃపురజను
లర్వాచీనానురక్తుఁ డాచారములన్
పూర్వములను మాన్పించెను
గర్వి యశోకుండనెడు నకారణనిందన్. 174

దేశద్రోహులు గూఢా
దేశంబులఁ బర్వఁజేయ దెలియని ప్రజ ని
ర్దేశింపఁగ నపనిందల
రాశియు దోయంబువారిరట్టును హెచ్చెన్. 175

తోసలి రాజకన్య రణధూర్వహుఁ గోరిన మిత్రపక్షము
ల్లాసములేని తండ్రిని బలాత్కృతిఁ జేయు సుషీముఁ డుర్వికిన్
బాసిచనంగ నక్కసును బాయని మూర్ఖకళింగవల్లభుం
డాసుర వృత్తితోఁ దదనుజావలి నెంతయుఁ బ్రోత్సహించినన్. 176

కొందఱు సుషీముతమ్ములు
మందమతుల్దుర మొనర్చి మడిసిరి మఱియున్
గొందఱు గళింగరాజ్యము
నందు వసించుచు రహస్యమనికిన్ దొడఁగన్. 177

దండధరద్యుమ్నుఁడు ను
ద్దండాజ్ఞాదక్షుఁడై కుతంత్ర నిపుణతన్
మెండొడ్డి ఖిల్లుఁ డనుపన్
ఖండించిరి దూతఁ గ్రూరకర్ములు వారల్. 178

విమతానల శేషంబులు
క్రమముగ సర్వంబుఁ గూల్చుఁ గాల్చునని ఖిలా
తమనీషియుఁ దెగటార్చె స
దమదముగఁ గళింగరాడ్వతంసాశ్రితులన్. 179

దుష్టాశోకుండిలను ని
కృష్టుండను నర్థ సూచకేహ్యాకృతి నశో
కాష్టద్రుమ నాశనము న
వష్టంభ పురాణి యొకతె పచరింపగన్. 180

ఖిల్లుం డదియు నశోకుని
యుల్లం బెరియించు కెరిగి యువిదలఁ బె
ల్లుల్లసమాడెడువారల
నెల్లరను నిగూఢవృత్తి నెటొ పొలియించెన్. 181

దాయాదులు పోనుగువడిన
బోయలవలె సమరభూమిఁ బోయిరి కాలున్
డాయఁగ; మేదినియు, బ్రశాం
త్యాయతమై; శత్రు నిష్త్రమాంకమునయ్యెన్. 182

పతి దివంగతుఁడను శోకవహ్ని బడలు
మాతృదేవి సుభద్రాంగి మనసుసుంత
తన సుతుఁడె సార్వభౌమపదంబు నందు
నొప్పునను సువార్తాశ్రుతిఁ దెప్పరిల్లె. 183

సప్తమధార — కాండ సమాప్తి

సోమార్కాక్ష విలాసా !
కామాదిక వర్గాహిత కరోల్లాసా !
ధీమజ్జనివిన్యాసా !
ప్రేమానందాత్మ భూతి పీయూషరసా ! 184

సాధితమయ్యో జతుర్థము
వేధస్నతి కురియు సర్థవృష్టి సమలమా
బోధార్కేందు విజృంభిత
గాధాంబుధి సంగమాభిగమ కాండమిదే. 185

శ్రీరస్తు

శ్రీ మ ద శో క చ రి త్ర ము

పంచమకాండము - వీరాశోక వృత్తము

ప్రథమధార — కాండనాంది

పరమ ప్రియదాతా ! శ్రీ
తరుణీ దుర్గాసమేత ! ధన్యధరిత్రీ
వర సజ్జన గోదీనా
మరగణ సంత్రాత ! దివ్యమహిమోపేతా ! 1

ధీయుత భావాలయ; ప్రే
మాయత శీలమయ ! ఆగమార్థకళాసు
ధ్యేయ ! పరాదిక భాషా
మేయామృతకాయ ! మది రమింపుము వాణీ ! 2

ద్వితీయధార — అశోకుని పట్టాభిషేకము

రాధా గుప్తామాత్యుఁడు
బోధోదీర్ణుండు రాజ్యముఁ బరికింపన్
వేధవలెన్ ఖిల్లాతుఁడు
బాధ లపనయించి పురము పరిరక్షింపన్. 3

తక్షశిలావంత్యాది ధ
రాక్షుల్లకు లెల్లరున్ బరాజితులుగ ధ
ర్మాక్షీణాభ్యుదయమును జ
నక్షేమ ప్రక్రియలు ననారత మొసఁగెన్. 4

ప్రతి రాజ్యాంగమునన్ బ్రజా సమితులున్ బ్రఖ్యాత వైదుష్య శా
శ్వత ధర్మజ్ఞసభాంతరంబుల మహేష్వాసుం డశోకుండు భూ
పతి గానర్హుఁడు బుద్ధిమంతుఁ డనుచున్ బ్రహ్మణ్యుడంచున్ బ్రజా
హితులై పల్కి సునిశ్చితాత్ములయి తన్నెలంగ నర్థింపఁగన్. 5

శుభసమయంబునన్ సుగత సూరులు వైదికవిజ్ఞు లుత్తమ
ప్రభుపద సత్త్రియావిధిని బావనుజేసి యహర్ముఖార్క స
న్నిభుని నశోకు మౌర్యధరణీప్రియవంశ విభూషణున్ గళా
విభు ఘను సార్వభౌమపదవీస్థితుగా నభిషిక్తుఁ జేసినన్. 6

ఆ కాళింగనృపుండుదక్క పరరాజ్యాధీశు లెల్లన్ సము
త్సేక ద్రవ్య సువస్త్ర లాంఛనము లుద్వేలంబుగాఁ దెచ్చి రా
ద్రాకాచంద్రు నశోకు మన్ననలకున్ రంజిల్లి కైవారముల్
వీఁకన్ జేసిరి వంది పాఠములు సంప్రీతిన్ దెసల్ నిండఁగన్. 7

చణకసూను నిబంధనల్ ప్రణుతి గనియె
రాజ్యసింహాసనమున వర్షములు మూట
నండలేదు ప్రజాక్షోభ మొండు కలుగ
దనియు నవ్వ సుభద్ర కేకాంతమందు. 8

కృష్ణాంగుఁడు నా మనుమఁడె
జిష్ణుండై రాజ్యమేలు చెలువుం గన ర
త్నోష్ణీషము తల మిన్నున
నుష్ణాంశుని బింబమట్టు లుజ్జ్వలమయ్యెన్. 9

అనిన హర్షాతిశయమున నా సుభద్రఁ
గంటికిన్ రెప్పవలెఁ గాచుకొంటి వీవు
నలరె జతనంబులెల్ల సత్ఫలము లొరసి
క్షేరలై శుభమని యవ్వ నగ్గించె నంత, 10

చల్లని యుల్లముల్ దివిజసైన్యపతి ప్రతిభా మహత్త్వ సం
ఫుల్ల నిజప్రతాపమునఁ బొల్చె నశోకుఁడు రాజదాన సం
వేల్లితధార లా సురగవిం దలపింపఁగ మొల్లమౌచు ము
న్నుల్లస మాడినట్టి జను లుక్కిరిబిక్కిరి బ్రుంగి రెల్లడన్. 11

ఒక్క యర్ధాంగిదేవి మహోత్సవమునఁ
పాలుగొనదయ్యె బుద్ధుని పథముఁ జేరి
భిక్షుకియునై నకతన సద్విబుధుఁ డాయ
శోకు నభిషేక మఖిల సంస్తుత్యమయ్యె. 12

బద్ధుఁడు కాక శాస్త్రచయపారగ బోధసుధాంబు నిర్ఝరీ
సిద్ధ నిమజ్జనార్జిత విశిష్ట శుచిస్థిర శాంతిధాముఁడౌ
శుద్ధమనస్వి బిందు నృపసూనుఁడు దుర్దినమేఘ ముక్తుఁడౌ
నిద్ధ దినాధినాథుబలె నేచె శుభాశయ భాసురాంశుఁడై. 13

గగన ముషస్సమాగతి నఖర్వరుచిన్ వెలుగొందుచాడ్పునన్
మగధము శాంతి సౌఖ్యసుషమాన్వితమై నుతిఁగాంచె; నుద్యమ
ప్రగతులఁ దత్ప్రజాలికి శుభంబులు తామరతంపరై యొసం
గఁగ నధికారులున్ బొగడికల్ గని రిద్ధపరోపకారులై. 14

తృతీయధార - అశోక సామ్రాజ్యపాలనము - హృదయపరివేదనము

ఒకదినం బుడివోని యుపకారపరతతోఁ
బృథు వివేకులఁ దత్త్వపృచ్ఛ సేయు
ఒకనాఁడు రాజకీయోద్యోగులను బిల్చి
ప్రజల హితంబు లేర్పడఁగ నడుగు
ఒకరోజు తన రాక ప్రకటించి గుమిగూర్చి
లోక జీవితముల పోక లరయు
ఒక వాసరంబున నోర్పుమై తానేగి
చెఱకాపరులఁ బరీక్షించి చూచు

పరమ కరుణాపథంబునఁ బడసినట్టి
లోని చూపున పశుపక్షిలోకమునకుఁ
దగు చికిత్సలఁ దజ్జులఁ దనవి ప్రాయు
సూనృతాచార సుకృతి యశోక నృపతి. 15

ఇటు లశ్రాంతము తన ప్రజ
కెటుల హితం బబ్బు నను మనీష యొసంగన్
పటుధర్మ నిరాఘాటో
త్కట దీక్షన్ భూతవితతిఁ దనుపం గడఁగెన్. 16

అతిథిపూజా ధురంధరుఁ డతఁడు నిత్య
మర్థులకుఁ గామధేను వజ్ఞాంధకార
వారకోష్ణాంశుఁ డార్తమయూరములకు
ప్రావృడంబుదఘోషుఁడై పరిఢవిల్లె. 17

భారత సత్యధర్మపరిపాలన సస్యములెల్లఁ బండు కే
దారపు క్షేత్రమై ప్రకృతి తాత్త్వికబోధ మణిప్రవాళముల్
కూరెడు రత్నభాండమయి కూర్చె నశోకుఁడు సద్వదాన్యతా
సార పయోముచంబయి ప్రశాంతి జగత్పరిణామ కార్యముల్. 18

తన తనయ ప్రియంవదయును
తనయుండు మహేంద్రుఁడు గడుఁ దనియింపఁగ స
జ్జనగణ తాపాపహుఁడై
జనక నిభుఁ డశోకుఁ డుర్విజనులను బ్రోచెన్. 19

ప్రాజ్యము రాజ్యమున్ విభుఁడు పాలనసేయఁగఁజొచ్చె నిట్టి సం
పూజ్య నిసర్గ ధర్మరతి పూర్వపు రాజులయందుఁ గానమం
చాజ్య హవిఃక్రియాపర ధరామరులున్ గొనియాడ బౌద్ధప్ర
వ్రజ్యలఁ బూల్చువారు ప్రజ బాగును పండినయట్టు లెన్నఁగన్. 20

ఖల్లాతక రాధా గు
పొల్లసిత సుధీబలంబు తోడుగ సభలన్
జెల్లమగు నీతిఁగొని సం
పల్లాభములెల్ల నతఁడు ప్రజకున్ బంచెన్. 21

పశ్చిమము శోణ, తూర్పున బరగెఁ జంప
దక్షిణమున వింజ, ముదీచిఁ దనరె గంగ
యష్టసాహస్ర నివసథం బాది మగధ
తరుణి తారుణ్యగతిని విస్తారయయ్యె. 22

బుద్ధు కాలాన శౌర్యసమృద్ధులైన
మగధ కోసలరాజు లున్మదులు పోర
సన్నగిల్లెను ప్రధనామిషంబు; కాశి
రాజ్యము; పిదపఁ బొల్చె మౌర్యప్రభుత్వ
మపుడ కోసల స్వాతంత్ర్య మంతరించె. 23

రాష్ట్రహిత 'శాక్య' మది 'మహారణ్య' మగుడు
వంగ పాంచాల కౌరవావంతి మత్స్య
శూరసేనాశ్వకములు, గాంధార మంగ
చేది కాంభోజ రాజ్యముల్ చేరి యొక్క
ప్రగతిఁగని మనె మగధ సమ్రాట్టుక్రింద. 24

ఆ యయోధ్య గిరివ్రజ లంతరింప
శస్త్ర వారణాశియును, కౌశాంబి, మధుర,
మిథిల, శ్రావస్తి, చంప, కాంపిల్య, రోరు
కంబు రేవు, వైశాలి, సాగలియు, నుజ్జ
యినియు, సాకేతము ననంగ ఘన పురములు. 25

పాటలికిఁ దోడుగా వైభవముల నలరి
వెలసె; నన్నిదిక్కులను నంచులను, విమత
భేదములు రంధిలేకుండ బెట్టుగాఁగ
భద్రపఱచె నశోకుఁడు పగఱనొత్తి. 26

దక్షిణపు చేరపాండ్యాఖ్యధరలు, చోళ
సీమ, సింహళము, కళింగభూమి విడిచి
విపుల భరతఖండమ్ము టిబెట్టుతోఁక
నాదిలో న య్యశోకు సామ్రాజ్యమయ్యె. 27

ప్రజఁ దనియించు నా విభుని బాడబముఖ్యులు, బౌద్ధ భిక్షులున్
సుజనులు, బీదలున్ బొగడుచో ముదమందఁడు; పూర్వసంస్మృతుల్
గజిబిజిగా హృదంబరము గాఁడి యనంత విషాద వారిద
వ్రజములు కప్పి పైకొనిన రాత్రి పవల్ నెమకున్ బ్రతిక్రియల్. 28

తాను చక్రవర్తిపదంబుఁ బూను పొంటె
కోపవశుఁడయి యేనూఱు కుటిల మంత్రు
లను వధింపఁగఁ బంచిన యనయమంత
హృదిని దట్టిన నులుకు దుఃఖేషు హాలికి. 29

తొల్లి చాపల్యమునఁ గాలితొడవు విసరి
క్రిందికిన్ ద్రోయఁ దలపాగఁ గ్రించుఁదనము
దోఁపఁ గింకనంది సుషీముఁ ద్రుంచె నదయఁ
దత్ఖిలాతక మంత్రిచేఁతలకుఁ దలఁకు. 30

రూక్షవర్తనులు దిగంబరులు వికారు
లైనవారలు నిల్చి యల్లంత సరకు
గొనక వచ్చు సుషీము నుగ్గుగను మంటఁ
ద్రోయఁ దెలిసియుఁ గిమ్మనఁ డీ యశోకుఁ
డనుచు జను లాడుమాటకై యడలి పొగులు. 31

కృత్రిమమ్మైన మార్గమున రేయికి రేయి నిగూఢవృత్తి స
త్క్షత్రియులైన జ్ఞాతులను జంపెను భృత్యుఁడు చండుఁడైన ద
చ్చిత్ర మశోకుఁడే యెఱుఁగు 'ఛీ'యని కొందఱు నాడు నిందకున్
బాత్రుఁడు దానెగా యని యపార మనోరుజఁ బొక్కు నిచ్చలున్. 32

తనపయి నసూయఁ దనపేరఁ దనరుచుండు
విమల పుష్పితాశోక వృక్షముల నొకతె
మూలముట్టుగ నఱికింప మొనసి యామె
యసువుఁగొనె ఖలాతుఁడు దానికై తపించు. 33

శిష్టసంరక్ష రిపులకు శిక్ష లేని
సాధుమార్గానఁబోవ నశక్తుఁ డంద్రు
గడుసు కుమతుల నయగతి నడుపు టరయ
దుర్ఘటంబని మదిని నెంతో తపించు. 34

ఒకటి సుఖమిచ్చు: పరశాంతి యొకటి యిచ్చు
రాష్ట్రమేలి దోషియగు సమ్రాట్టు మేలా ?
పాపములఁబాసి మను పరివ్రాట్టె మేలా ?
రెంటఁ గర్తవ్య మెయ్యదో తేఁడు తూఁచు. 35

కన్యాసంభవుఁ డన్న నిందఁబడి యాక్రందించి కొన్నాళ్ళు, రా
జన్యానాకృతి యన్న దూషణమునన్ సంతప్తుఁడై కొన్నినా
ళ్ళన్యాయం బొనరించె బంధుతతికిన్ స్వార్థప్రియుం డీతఁడౌ
నా న్యక్కారము నెంతొ పొందె, యతఁడున్ నైరాయికున్ బోలుచున్.

కటకటా ! రాదు నా యనర్ఘాంకరత్న
మనుప మాత్మలక్ష్మియు 'దేవి' చెనటినగుచు
రాజపద మేలఁబూనితి ? రమ్యమగునె
చంద్రుఁ డుదయింప నంధుని చక్షువులకు ? 37

అట్టి యర్ధాంగి దూరమై యరుగ లోకు
లెల్ల రాజ్యముకొఱకు వర్ణింపరాని
క్రూరకార్యము లీ యశోకుండు సేసె
ననెడు నింద మనశ్శల్యమై కలంచు. 38

దేవివలె సౌమ్య; కాని నిర్దిష్టకార్య
తోసలీశాత్మజయుఁ బిత్రెన్ గాసివెట్టు
క్రూరుని గళింగపతిఁ ద్రుంపఁగోరుగాన
ధర్మమే? జనహితమును దారసిలునె? 39

తండ్రి దివికేగి మూఁడు వత్సరములైన
పిదప రాజ్యాభిషేకంబు వొదవె, రెండు
హాయనములేలితిన్ భూమి నాష్టపథము
దప్పకైన ధర్మార్తి స్వాంతమును బాయ
దేటికసుఖ సామ్రాజ్య వనాటనంబు? 40

ఇదమిత్థం బనరాక సంకటపడన్ హేయంబు లీ రాజ్య సం
పద లంచున్ దలపోయుఁ; గర్మతతులున్ వాంఛానుహారంబు లు
న్మద రాజ్యాశ లవేలొకో? యయిన సన్యస్తక్రియుం డేమి పెం
పొదవింపంగలఁ? డేది పథ్యమనుచున్ భూమీశ్వరుం డారయున్. 41

రాజుచేతస్సుఁ దఱుఁగు విరాగమూల
కిల్బిషస్మృతి పశ్చాద్వికీర్ణ తాప
రూప మూహించి శోక నిరోధమార్గ
ములఁ దలంచె రాధాగుప్తుఁ డలఘుబుద్ధి. 42

జయమున్ మోదముఁబెంచు నీ మగధరాజ్యంబున్ విశాలంబు నౌ
నయమార్గం బెదియంచు యుక్తమగు విన్యాసంబు నూహించి, ని
ర్ణయముం జేసె నమాత్యపుంగవుఁడు, భార్యాసన్నిధానాప్తిఁ బ్ర
శ్రయమై క్షాత్రగుణంబు రేఁప యశమున్ సంధింప సువ్యూహమున్.

లీల రహస్యరీతిఁ ద్రికళింగ ధరిత్రికిఁ బంపె నౌఛితిన్
గోలు పడంగనీక తన కోర్కె ఫలించెడు పోక లెన్ని య
య్యేలిక లొండొరుల్ పగ వహించుచు బోరెడునట్లు తంత్రమున్
జాలగ బోధచేసి సువిచారులఁ జారుల బుద్ధిసారులన్. 44

వారలఁ బంచి శూరుఁడు నపారమనీషియు నౌ గదాధరున్
పేరుగలట్టివాఁ డనుచు విన్ననువొప్ప ఖిలాతుఁ డెన్న బృ
థ్వీరమణాంతరంగముఁ దదీయ రుజావినివారణాధ్వమున్
జారుతరంబు గన్గొనఁగఁ జయ్యన బిల్వఁగ, వచ్చె నాతఁడున్. 45

ఎదురు చనియుఁ బాద్యాదుల నిచ్చి సేదఁ
దీర్చి యంత రాధాగుప్త ధీపయోధి
తండ్రికిన్ బూర్ణమైత్రిని దనరఁగందు
వల్ల తల్లికి సంత్రాతవగుదు వీవు. 46

నీవు సామ్రాజ్యహితయత్నభావుకుఁడవు
చింత నుర్లు సమ్రాట్టు నిశ్చింతుఁగాఁగ
నెట్టు లొనరింతు వా భార మీవ యోర్తు
వనుచు నగ్గింప మంత్రీశ్వరాస్య మరసి. 47

బిందుసారుండు సౌమ్యుండు వందనీయుఁ
డనుఁగు నెచ్చెలి నాకు బాల్యంబునుండి
పచ్చిప్రాయ మశోకుఁ డభ్యస్తశాస్త్రుఁ
డతని నెయ్యంబు నే నెట్టు లదుకనేర్తు? 48

అని సంశయఘణితి వచిం
చిన యా బాడబుని జూచి చిఱునవ్వొలయన్
ఘనులరు మిము నమ్మిరె యీ
పని గోరితిఁ బూజ్యపాద! ప్రజ్ఞాధిషణా! 49

వృద్ధుల రుపవేతన ధన
సిద్ధ సుసౌఖ్యప్రశాంతి సేవన మను మి
మ్ముద్ధురతర కార్యాంతర
బద్ధులఁ జేసితిని క్షమకుఁ బాత్రుఁడ ననుచున్. 50

రాధాగుప్తుఁడు నాదృతి
తో ధర్మము సెప్పి కార్యధూర్వహుని సము
ద్బోధితుఁ బ్రార్థించిన నా
వేధోన్వయుఁ డియ్యకొనియె విధి నెఱవేర్పన్. 51

చతుర్థధార - ప్రథమ బిందుపాతము
సుభద్రాంగి యశోకుని కర్తవ్య మాదేశించుట

ఇటుల నమాత్యపుంగవుఁడు నెవ్విధినైనఁ బ్రజానురంజక
స్ఫుట పరిపాలనాక్రమము జొప్పడ రాజునకున్ యశంబు సం
ఘటితముగాఁ బ్రయోజనముఖంబు నుపాయము నెత్తుచుండగాఁ
దటుకునవచ్చి రాణికడ దాసి గదాధరుఁ జేరి మ్రొక్కుచున్. 52

'దేవ! మిమ్ము సుభద్రాంగి తేరఁబంచె'
ననిన విస్మయపడి వృద్ధుఁ డవనిసురుఁడు
'చిట్టితల్లి సుభద్రకు నెట్టి పనియొ?
నన్ను బిలిపింపఁ గతముఁ గానంగనేర?' 53

అని తలపోయుచున్ జనుచు నంత గదాధరుఁడున్ రయంబునన్
గనియె సుభద్ర క్షీణశశికైవడి చాల కృశించి దేహళిన్
దనకయి వేచియుండ, మదిఁ దత్తఱపా టొనరంగఁ బాద్యమున్
గొని, 'సుకుమారిబిడ్డ! యిటు కుందుచునుంటివ దేలకో' యనన్. 54

బుడబుడ కన్నీ రొలుకఁగ,
''నడలెడు నన్నూఱడింప నరుదేరరు; మీ
రుడిగితి రొక్కొ నన్నున్
బుడమిని నొడయండు పాయఁ బూర్వపు కరుణన్. 55

అకటా!'' యని వాపోయెడు
నకలంకం గాంచి విప్రుఁ డామె విషణ్ణన్
నికట నిషణ్ణగఁ జేయుచు
సుకృతా! నీ విట్టు లార్తి సుడివడఁ దగునే? 56

ఎల్లరు మృత్యువందు టది యెంతయు సత్యమెఱుంగవే? యిలా
వల్లభుఁ డయ్యె నీ కొడుకు; వందుర కింక; జగద్ధితుండునన్
జల్లనివాఁడుగా నతని స్వాంతము దిద్దుము భర్తృసేవగా
నుల్లమునం దలంపు మది యోగ్యవిచారవు గమ్ము పుత్రికా! 57

సంపాదించెను సద్గతి
శంపుండును వేదయజ్ఞ సాతత్యమునన్
శంపుని కూఁతుర వీవును
అంపును బతిచింతయును దొఱంగఁగ లేవే? 58

అని మెల్లన పల్కిన వె
న్కనె యూర్ధ్వాస్యగ సుభద్ర కరములు మొగిచెన్
ఘనుఁ డాతని యాశీస్సులె
నను నా సుతుఁ బ్రోచుఁబో యనారత మంచున్. 59

ఇంచుక యార్తి పోనణఁచి యెప్పుడు దీనవె కానె? తండ్రినన్
దించి దివంబుచేరిన, ధృతిన్ దన మేనును బాసెఁ దల్లి, న
న్పెంచిన శంపుఁడున్ జనెఁ గుబేరసఖాంఘ్రిపదం, బసంశయై
నించిన శాంతి నవ్వియును నిర్జరలోకముఁ జేరఁగాఁ జనెన్. 60

వెలసితిరి వంశభృత్యుఁడొ భిల్లుఁడొకఁడు
రాణిఁజేసిన మీరు, నుర్వరను హితులు
మీరు మత్కుమారుని నిర్విచారుఁ జేయ
వలఁతు లని సుభద్రాంగియు, వలగొను నెడ. 61

అంబను బల్కరింప నపు డాగతుఁడైన యశోకభూపుఁడున్
బంబిన భక్తి మాతృపద పల్లవముల్ స్పృశియించి వార్ధకం
బింబును గూర్ప శీర్షమున కెక్కె నెఱుల్ నెరయంగ శాంతి రూ
పంబయి, వెల్గువిప్రు పదపద్మపరాగము పజ్జ వ్రాలినన్. 62

"స్వస్తి జగత్త్రయైక పరివస్యవిశస్త శివాంఘ్రి పంకజ
న్యస్త మనీష! ఋక్షకమనాస్యకిశాపరివేష! సమ్యగ
భ్యస్త శరప్రయోగ ఘటితోరు ధనుర్గుణ ఘోష! శాత్రవ
గ్రస్త వసుంధరాక్రమణ కార్యవిశేష! యశోక రాణ్మణీ!" 63

అని దీవించు గదాధరు
జనపతి కూర్చుండఁబెట్టి సన్మని విభు నా
తని కుశలమడిగి 'జననిన్
మనసున గల వేధఁ దీర్చి మన్నింపఁదగున్.' 64

అని యర్థింప గదాధరుఁ
డును నామెం జూచి, 'బిడ్డ! టూకిగ నీవున్
వినుపంగదె' యన నాతని
కనియె సుభద్రయును బుత్రుఁ డాలింపంగన్. 65

నాకున్ భర్తకుఁ గూర్తు వీవు వినఁగా న్యాయ్యంబు వైశాఖపున్
రాకన్ నేను నశోకుఁడున్ గలసి, వారాణాసిఁ బంచాపగా
స్తోకోత్తుంగ తరంగ సంగమము, బిందుద్యోతమా మాధవ
ప్రాకారాంక విలోల సైకత రజఃప్రాలంబ పుణ్యప్రభా
నీకాంగంబగు గంగలోన దిగి తన్నీరంబులన్ గ్రుంకగన్. 66

విప్రుఁ డొక్కండు సంకల్పవిధిని నెఱపి
దక్షిణయును దాంబూల ముక్తాఫలాళి
సొరిదిగొని యఘమర్షణ సూక్త మచట
నొడ్డునన యుండి పఠియించుచుండె నంత. 67

భక్తిస్ఫీతము మతి యను
రక్తి విగాహనము, గిరిశ రమ్య స్మరణా
సక్తము కంఠధ్వనియును
ముక్త్యనుగతిఁ ద్రికరణైక్యమున్ సంధించెన్. 68

ఆ సమయాన వచ్చిరట కంతటఁ జారువినూత్న యౌవనో
ద్భాసి లతాంగి, యచ్చెలువ తండ్రియు నిమ్నగ మెట్ల దానముఁ
జేసి తటంబుచెంత నివసించిరి; మజ్జనమాడి యొద్దనఁ
డాసితి మేము; సమ్ముదిత నన్గని పాదములంటి మ్రొక్కినఁ. 69

పరికించి చూచి నేనా
తరుణిఁ గుర్తించునెడను దన్మయదృష్టిన్
దెఱవం గనుఁగొను నా సుతు
తెఱఁగుఁ మది నాటఁ బ్రీతిఁ దెల్పితి నిటులఁ. 70

"కనవో సుమాంగిఁ దోసలిని గ్రాలు మహేంద్రుని కూఁతు రీ మణిఁ
గనినదె చెందెఁ దల్లియును గాలగతిఁ; బిత కీమె ప్రాణమై
మను; బెదతండ్రి యయ్యెదె రమాపతి; జోడయి వెంబడించె ని
మ్మున మనముఁ హరిఁ గొలువఁ బోదము రమ్మ"ని పుత్రుఁ జీరినఁ.

కొడుకుఁ గోమలి ముదుసలి
వడివడిగా ననుగమింప వైకుంఠుని య
య్యడుగుందమ్ముల కెఱఁగియుఁ
దడసితి నీరాజనమ్ము దర్శించుమతిఁ. 72

ఆవేళఁ గప్పురపు వెలుఁ
గా వంచిన కాగడాలు నచ్చటి దివ్వెల్
ప్రోవై తాటంకములఁ
సేవింపఁ బరస్పరమ్ము సేర్చిరి చూడ్కుల్. 73

ప్రణయ ప్రవణుల వారిఁ
మునిగించె రసాబ్ధి, రమ్యము లపాంగరుచుల్
సృణులై మరు కైదోయిని,
ప్రణుతప్రేమమునకుఁ జధరంగ పణములై. 74

అడుగగనేల యిర్వురకు నాత్మలలో ననురాగవల్లరుల్
వడిగొన నైక్యభావరుచి వారి ముఖంబులఁ బ్రాపుఁగాంచె; నా
కొడుకు కది విస్మరించి, కను కోవిదులైన యమాత్యపుంగవుల్
దుడుకులఁ జేసిరంచు మదిఁ దోరపు యాతన బెగ్గడిల్లెడున్. 75

మా శిశునాగవంశజులు మాఱట రుద్రులు రాజ్యమేలఁ, బూ
ర్వాశ మహార్ణవంబు నలలాగె; సముద్ర వణిక్కృతార్థముల్
రాశినిబోసి; సాహిత ముఖంబునఁ బట్టఁ గళింగమేమి ద
వ్వో? శమితారి వీఁడు; మొదవున్ బలె గట్టఁడొకో సమిద్ధరన్. 76

కరుణావతి యా తోసలి
నరవర దుహితయును బంచె నాకున్ జెలిచే
వర సందేశ మొకం డది
యిరవుగ నది యాలకింప నెడఁద కలంగున్. 77

ఆ కళింగవిభుండు దన్నాలతాంగి
పరిణయం బాడ సమ్మతింపమిని బలిమి
నైనఁ గొనిపోవ సైన్యసహాయుఁడగుచుఁ
దోసలిని గెల్వ జతనంబుసేసె నిపుడు. 78

ఆ కళింగ నృపాధము నని జయించి
తోసలీ రాజ్యరమఁ దనతోడఁ గూడఁ
గైకొనుం డని యా కొమ్మ కమ్మ వ్రాసె
స్వాంతమున దురంతంబుగ జాలి వొడమ. 79

అనెడు సుభద్రన్ గని క్ర
న్నన నా వృద్ధుండు పల్కె నవ్వుచు 'నమ్మా!
తనయుని దూషింపకు; తా
ననయముఁ బ్రణయంబు బయటి కాడంగలఁడే? 80

ఆఁడుది కయ్యెడ విన నను
వాఁడే నీ కొడుకు? బిడ్డ! వంపుర కింకన్
జోడిగను గళింగావని
పూఁడఁగఁ జూచెద వరాతి మర్దను బుత్రున్. 81

వీరుఁ డుదారవర్తనుఁడు విశ్రుతధర్మపరాయణుండు నీ
కౌరసుఁ డీ మహాత్ముఁడు జగద్వలయైక శుభ ప్రవర్తకుం
డై రవి వెల్గుదాకఁ జరితార్థత నందెడు నా వినంగ లే
దే? రణమం దజయ్యుఁడు సుధీస్తుత శాంతిని గోరు నీతఁడున్. 82

పాపి పరాంగనారతికిఁ బాల్పడఁ జూచుఁ గళింగనాథుఁడున్
గాపథవర్తి, వైరమునఁ గాఁటియవెట్టినఁ దోసలేంద్రుఁడున్
ప్రాపును గోరె; లేఖయదె రాజ్యము మిన్నక కోలుపోవ నే
భూపతి యుత్సహించెడు? రిపుల్ గణియింతురె దీని నోర్పుగన్. 83

గురు కాళింగ రుజాపహా
మురుతర శౌర్యంబుఁ జూపి యుద్ధంబున స
త్వర ముదధిని బ్రాక్కేళీ
సరసుగ మార్పంగలండు సత్యం బమ్మా! 84

అనుచు గదాధరుఁడు నుడివి
విని చేరువ నూరకుండు విభుఁగని నీవ్రం
జననికి మోదం బొదవగ
వినిపింపుము నీకు నదియు విధ్యుక్తమనన్. 85

వినతుఁ డశోకుఁ డంబచెవివిందొనరించుచు నీకుఁ బ్రీతిగా
పని వినిగెల్చి, తోసలి విపన్నజనావలిఁ బ్రోచి పౌత్రవం
శను సుదతిన్ వివాహమున జక్కన నేసు గ్రహింతు; నిక్కవం
భన విని తల్లి వొల్చెను నిరంతర నిర్భర హర్షచిత్తయై. 86

అంతట లేచి మంతనములాడఁగ మంత్రులచెంత కేగు భూ
కాంతుఁడు విప్రు యాష్టికుని గన్గొని "మీరలు వచ్చుచుండుఁ డే
కాంతమునన్ వచింపగల కారణకార్యము లుండె, శాంతికై
స్వాంతము తల్లడిల్లుఁ దనువామెదె; తల్లికి నేమి సెప్పుదున్ ? 87

రాజగువానికిన్ సమరరంగము నాటకరంగమంతె యం
దోజ నటించు టొప్పియగు, నుత్తమ లోకహితక్రియాచణుం
డై జయశీలి శాంతిపథమందు నతండె బుధేంద్రవంద్య రా
ట్తేజుఁడు నోగితంబెఱిగి దెప్పరమైనఁ బొనర్చు నంచనన్. 88

వల్లెయని గదాధరుఁడు స
ముల్లాసముతోడ నరుగ నుర్వీపతియున్
దల్లిని వీడ్కొని ప్రెగ్గడ
లెల్ల రళిందమునఁ గూడు నెడ కేగె, సభన్. 89

ప్రణిధులు తెచ్చిన వార్తా
గణములను నృపేంద్ర సమ్ముఖంబున నిడి దు
ర్గుణులగు విమతుల దుర్ణయ
ఫణితిన్ వివరంబుగాఁగఁ బల్కిరి మంత్రుల్. 90

ఇష్టగృహాలిఁ బాసి యెడ రేర్పడఁ బిల్లలు దల్లులుం జనం
బిష్టుల బంధుతన్ విడిచి యేగతి మాకిఁక నంచుఁ బాఱఁగా
శిష్టసతుల్ గలంగగ నశేష కళింగబలంబు దేశమున్
దుష్టతఁ గొల్లకొట్టిరనఁ దోరపు టల్క నశోకుఁ డుగ్రుఁడై. 91

కొనకొని స్వీయనందనను గూర్చ మహేంద్రుని వేఁడవచ్చునా
తని గడతేర్చవచ్చు జనతా ఘనతాపకృదక్రమ క్రియా
వినిమయము ల్దురంతముల వెక్కసపాటునఁ జేయుచుండు క్రూ
రుని కటు విప్రకారమును రూపఱఁజేయుట యొప్పు నెవ్విధిన్. 92

రాజగు విప్రుఁడు నగుఁగా
కోజ నసత్కర్మపరత నుక్కివుఁడును ను
ద్వేజితుఁ డయ్యెడువాని బ
రాజితుఁజేసి యనుపనగుఁ బ్రగ్రహమునకున్. 93

అని యాడు నశోకుని గని
"పనుపం దగు వేగ సుభట పటలంబుల నిం
కను జా గొనరింపఁ దగదు
జనపాల! త్వదాజ్ఞ వేచి సైన్యము లుండెన్. 94

సేనాకాండ మనుజ్ఞన్
బూను కళింగావనీ విభున్ బోరిగొనఁగన్
ధీనిధి మహేంద్రమల్లుఁ డ
ధీనానీకినిని బంచెఁ దెరువులఁ గట్టన్. 95

ప్రభువుల చిత్తం"బన విని
విభుఁడున్ "దుముదారుఁ గలన విప్పకుఁ డరివ
ల్లభుఁడే రానిండిల రణ
రభస బుభూర్షువు కళింగరాజేయనఁగన్. 96

మన భటులే తలంపడి ప్రమాదము పాల్పడరాదు; తోసలిన్
జెనకఁగనీక సైన్యముల సిద్ధముఁజేయుఁడు, పంపుఁ డుగ్ర వ
హ్నిఁ నిబిడముల్ రిపుఘ్నుల ననీకినితోడ ఖిలాతకార్యుఁడున్
జని మొన నిల్చిగాత పరుసంబులుఁ బగ్గెలుఁ బల్కకుండుఁడీ." 97

అనఁ జేతుల తీటలు వో
నను వై సేనాను లుక్కటంగులు మొదలౌ
పనిముట్లాయుధములు న
క్షత్రనికాయంబులను గూర్చఁ దరలిరి వేగన్. 98

వెనుదిరిగి యశోకుఁడుఁ దన
మనికిఁ జింతించె రణ మమానుషరీతిన్
దనరినఁ దామసవృత్తిన్
దనుకఁగ, విశ్రాంతినుండఁ దఱిగా దనుచున్. 99

కనుమూయఁగ నిద్దుర పై
కొనదయ్యెన్, గాఢమగుచుఁ గొలువై కలలున్
మనసున దట్టినఁ, గలఁతన్
గని లేచెను గూఁతలిడఁగఁ గాలజ్ఞానుల్. 100

ఉదయోచిత కృత్యంబుల
నదనబదనసేసి తల్లి యంఘ్రుల శిరమున్
బొదలఁగ దీవనగొని, హరి
కొదమవలె నృపుండెసంగి కుదుటం బడుచున్. 101

వృద్ధుఁ గళింగాహవ స
న్నద్ధుఁడు బలె యష్టిఁదాల్చి నడతెంచిన సం
సిద్ధు గదాధరునిన్ గని
'శ్రద్ధన్ వినిపింపు 'గీత' సంగ్రహ సరణిన్. 102

విందు మదియు నొక నిశ్చిత
మొందఁగ' నన నవ్వి యతఁడు పుత్రా! నీవున్
గందువు శంపుని వ్యాఖ్యను
బొందిక నా కంతకంటెఁ బోలునె తెలియన్. 103

పలుకను మాఱు నీ వడుగఁ బ్రాంత పథంబున నే వచింతుఁ గో
యిలవలె; నూతనార్థముల నేవియు వెల్వఱుపంగనేర, న
జ్వలశితపండ నండఁగొని చాలుదువీవె; యెఱుంగనేల వృ
ద్ధుల మతి సందియంబుల విదుర్పమటంచును బల్కెనివ్విధిన్. 104

సృష్టి యొనరించు నలువవై; శివుఁడనంగ
సృష్టిని హరించు; విష్ణువై సృష్టిఁ బ్రోచు;
నామరూపంబు లన్నిఁటక్ స్వామి యగుచుఁ
దానె విశ్వైక కేళిలోఁ దాండవించు. 105

అల పురాణంబు లన్నియు నతని కథలె
వేద నివహంబు లన్ని యవ్విభు మహిమలె
బోధధను లెంద జేయిల బుద్ధులెరో ?
ఈశు నవతారములను లెక్కిఁడగ రాదు. 106

ఉపనిషత్సారములఁ గృష్ణుఁ డుద్ధరింపఁ
బూనరె నష్టాద శాధ్యాయములను గీత;
ఏర్చి యధ్యాయమునకు రెండేసి శ్లోక
ములను నున్నవున్నట్లుగా బలుకువాఁడ. 107

చతుర్థధార - ద్వితీయ బిందుపాతము

భగవద్గీతాసారము కర్తవ్యాలోకనము

శ్రీ కమనీయోపనిష
ద్రాకాశశి; యోగశైల రణిత జ్ఞానా
స్తోక తరంగిణి గీతక్
జేకూర్చిన కృష్ణుఁ డెసఁగెఁ జిద్భాస్కరుఁడై. 108

ఆహవమున స్వజనవధం
బీ హితమా ? లేదు; శ్రేయ మెదురీఁత మనో
వాహిని కశుభ నిమిత్తము
లాహా ! విపరీతరీతి నగపడుచుండెక్. 109

సాంపరాయ జయంబుఁ గాంక్షింపఁజాల
సౌఖ్య సామ్రాజ్యములును కృష్ణా ! హితాలి
చన్న వెనుక భోగములు రాజ్యంబు లేల ?
తుదకు జీవించుటలు దేని దొరయు కొఱకు ? 110

అనిన యర్జును బరికించి యనియె హరియు
మృత్యువశకాయగతమయ్యు మృతియులేని
యది పురాణంబు శాశ్వత మజము నిత్య
మాత్మ; జనియు హానువులేని యాత్మ పుట్ట
లేదు; పుట్టుకలేని దనాది యగుట. 111

సిద్ధ్యసిద్ధుల సమబుద్ధి చెల్ల, సమత
నుచిత కార్యాచరణనిష్ఠ యోగ మరయ;
నట్టి యోగంబు లోఁగొని యఖిల విషయ
సంగము ద్యజించియె కిరీటి! సల్పు కర్మ. 112

అఖిల కర్మేంద్రియముల సంయమము సేసి
మనసులోనఁ దదర్థ సంభ్రాంతి విడువ
కుండునట్టి విమూఢాత్ముఁ, గోవిదతతి
యజ్ఞుఁడనియు, మిథ్యాచారి యనియు నండ్రు. 113

వివిధ గుణకర్మ సువిభాగ విదుఁ డసంగి
తత్త్వవిజ్ఞాని యర్జునా! తత్త దింద్రి
యాత్మక గుణంబు విషయ వనాటనంబె
యనుచు మది నెన్ని వాని చాయలకుఁ బోఁడు. 114

బ్రహ్మకర్మ సమాధిని బడయువాని
యజ్ఞపాత్రంబు బ్రహ్మ, తదగ్ని బ్రహ్మ
బ్రహ్మయే హుతంబు హవిస్సు బ్రహ్మమగ్నుఁ
డతనికిఁ గమ్యమగును బ్రహ్మంబె వత్స! 115

సంయతేంద్రియ సుజ్ఞాన శ్రద్ధ లైనయు
నరుఁడె పూజ్యుఁడై చూచు జ్ఞానప్రభాత
మది ఘటిల్లిన నచిరకాలాంతరమున
నాత్మవిదుఁ డనుత్తమశాంతి నధిగమించు. 116

వినయ విద్యాసుసంపన్న విప్రులందు
గోవులందు గజంబులఁ గుర్కురములఁ
గుక్కమాంసంబుఁ దిను నీచకులజులందుఁ
బరగ సమదర్శనులు వారె పండితాలి. 117

మునియు మోక్షకారణశీల ఖనియు, నియత
బుద్ధిమానసేంద్రియుఁడునై పొల్చునెవఁడు
వాఁడెపో ముక్తుఁ డెవ్వేళ, వాఁడు నిచ్ఛ
భయము క్రోధంబులున్ లేని పథముఁ జొచ్చు. 118

యుక్తాహార విహారా
సక్తుఁడు, స్వప్నావబోధ సముఁడు, హితములౌ
నుక్తి క్రియ లరయుఁ దపో
యుక్తత, దుఃఖాపనోద యోగనియుక్తిన్. 119

మనసు నాత్మస్థితముగాగ మలపి యనిశ
మించుకైనను జింత రానీయకుండ
ధృతిగృహీతబుద్ధి సదా సుధీప్రయుక్తి
మెల్లమెల్ల మనశ్శాంతి మెదుపవలయు. 120

మన మహంకారమును, బుద్ధి, యనలుఁ డనిలుఁ
డంబువులు, భూమి, యాకాశ మనఁగ వెలయు
ప్రకృతి యష్టవిభాగ్యమై ప్రాజ్యమగుచు
భిన్నగుణముల నామాయ బెరసియుండు. 121

దైవీయము గుణమయ మా
యా విలసన మది, దురత్యయం బగు; నైనన్
భావ ప్రపత్తి ననుసం
భావించునతండె నాదు మాయఁ దరించున్. 122

హృదిని మనమూని, మూర్ధాన నీశు నక్ష
రోంకృతినిధాను నేను నిశ్శంకఁ జేర్చి
యనిశము స్మరించువాఁడు దేహంబు నీఁగి
పరమమగు దివ్యపదమందుఁ బరమునందు. 123

అగ్ని తేజంబు శుక్లపక్షాహములును
నుత్తరాయణము హితంబు నుత్తమంబు
గతికి నర్చిరాదికి; దానఁ గడచి యేగు
బ్రహ్మవేత్తలె బ్రహ్మంబుఁ బడయువారు. 124

అన్యచింతలు మాని నాయందె చిక్కి
నన్ను పర్యుపాసించు సుజ్ఞాని జనులు
నియత నిత్యాభియుక్తులు; నెఱయ వారి
యోగమును క్షేమమును నేనె యోర్తునెందు. 125

ఏను భజియించు భక్తులలోన నుందు
వా రనన్య భాక్కులయి యాచారదూరు
లేని సాధువులం డ్రిది యేల యనినఁ
బూర్తి నాయందె వ్యవసిత బుద్ధిగలరు. 126

ఆదియేలేని లోకేశు నజుని నన్ను
విశ్వవిభుఁడంచు నెవ్వఁ డెవ్వేళ నెచటఁ
బొందు మర్త్యులయం దసమ్మోహుఁ డగుచు
సర్వపాప విముక్తుండు నుర్వి నతఁడె. 127

శ్రీమ దూర్జిత మది యెల్ల నామయంబె
మద్బృహ విభూతులను జూప మాట లగునె?
కృత్స్న మీ విశ్వమంతయుఁ గేవల మొక
యంశ నిండియుండు నిజంబు నరయు మయ్య! 128

అనిన విభుఁ బ్రస్తుతించె నిట్లర్జునుండు
"నీవె పరమాత్మరుండవు; నీవె వేది
తవ్యుఁడవు; నీవె శాశ్వత ధర్మగోప్త
వీవె యవ్యయ పురుషుండ వీవె విశ్వ
పర నిధానంబ వచ్యుతా! పరముఁ డీవె. 129

అంత హరి తథ్య మిది సంగ మఖిల ముడిగి
చేరి నను భూతములకు నిర్వైరుఁ డగుచు
మత్పరముఁ డయి మద్భక్తి మహిమ నందు
నస్మ దవిరతక్రియ భక్తుఁ డనుచుఁ జెప్పె. 130

పరముఁ గేంద్రీకరించు నభ్యాసయోగ
ధారణను మించు జ్ఞానంబు; ధ్యాన మంత
కన్నను విశేష; మవల నిష్కర్తృకముగ
ఫలము నెన్నఁడు తా నొందుఁ బరమశాంతి. 131

భీతిలేఁడు తుష్టుం డనపేక్షుఁడు శుచి
దక్షుఁడు తటస్థుఁడుఁగ విగతవ్యథుండు
త్యక్త సర్వక్రియారంభి భక్తి యుక్తి
మలయు నాయందె వాఁడెపో మత్ప్రియుండు. 132

పాప పుణ్యాది ఫలద ప్రపంచ రూప
నిఖిలజీవిత సుక్షేత్ర నిరతవర్తిఁ
దెలియుమీ నన్ను క్షేత్రజ్ఞుఁ దేటపడఁగ
క్షేత్ర తద్‌జ్ఞుల నెఱిఁగెడు స్థితియె యెఱుక. 133

సకల వ్యాప్తము సూక్ష్మ
ప్రకటితము నలిప్త మా నభం బెటు లటులే
సకల తనుస్థిత మాత్మయు
నకళంకము నోపలిప్త మగుణము గ్గుణమ్ముఁ. 134

సత్త్వగుణ సంప్రకాశ రజఃప్రవృత్తి
తామస జఘన్యతల్ వీడి యే ముముక్షు
విష్టపడఁడో నివృత్తముల్, ద్విష్ట మనఁడో
ప్రాప్తములను గుణాతీత భవ్యుఁ డతఁడె. 135

తుల్య పక్షారి మిత్రుఁడై దొరయు జ్ఞాని;
భక్తుఁ డనఘు గుణాతీత పథము నొరసి
యస్మ దవ్యభిచార రక్త్యాప్తసేవ
బ్రహ్మపదమున కర్హుఁడై పరిఢవించు. 136

ఏనె వైశ్వానరుండనై యెపుడు ప్రాణి
దేహముల నాశ్రయించి యుదీర్ణగతిని
బక్వమొనరింతుఁ బ్రాణ మపానమెనసి
మొనయ భోజ్య చతుర్విధ భోక్తవగుచు. 137

త్యక్త మాధ్యుండు సంగసంతాపదూరుఁ
డఖిల సుఖదుఃఖముక్తుండు నస్తకాముఁ
డలరు నిర్మానమోహుఁ డధ్యాత్మనిత్యుఁ
డతఁడు ప్రాపించు నవ్యయ మాత్మపదము. 138

కామ లోభ ప్రయుక్త భోగప్రసక్తు
లై, యపరిశుద్ధి నరకంబు నధిగమింతు
రమిత చిత్త విభ్రాంతి నహర్నిశంబు
మోహజాల సమావృతుల్ మూర్ఖు లెల్ల. 139

అక్షరక్షర పరముల నరయకుండ
శాస్త్రవిధిఁ బాసియు యథేచ్ఛ సంచరించు
నట్టివాఁ డాత్మసిద్ధి కనర్హుఁడగుట
వాని కెట్లబ్బు సుఖమును బరమగతియు? 140

దేవ గుర్వర్చన లహింస దేహతపము;
విహితవాక్కు ఋతం బనుద్వేగ మధ్య
యనవిధియు వా క్తపంబు; సౌమ్యత్వ మౌన
నవ్యత ప్రసాదములు మన స్తపంబు. 141

శ్రద్ధనూని తపస్త్రయ వ్రతముఁ బూని
తృప్తుఁడై శుద్ధ సాత్త్విక జ్ఞప్తి నొనరి
తత్ఫలము వీడి 'ఓం తత్స' దనుచు నీశు
నందె విశ్రాంతుఁడగు సతం బాత్మవేది. 142

శ్రేయము స్వధర్మ; మితరంబు సేయఁబోకు:
భక్తి కర్మాదులః హరిపరముగాని
ధర్మముఁ ద్యజించి శరణపద్ధతిని నన్నె
పొందఁ బాపంబులను బాపి మోక్ష మిత్తు. 143

ఎచట పార్థుండు కృష్ణు యోగీశు డాసి
గొను ననన్యశరణ్యంబు ధనువుఁ బూని
చెలఁగు నాచోట భూతియు శ్రీయు విజయ
నీతిమతులు ధ్రువంబు సంధిల్లు నెపుడు. 144

కావున సర్వము దానయి
యే విను ముల్లోకముల నహీనుండును స
ర్వావృతుఁడు కరాంఘ్రినయన
భావాస్య శిరోమయుండు పరమాణుగుఁడై. 145

వేదవిదుఁడు వేదాంత కృ
దాది సమాఖ్యుం డనంతుఁ డవ్యయుఁడు హృషీ
కాదుల కీశుఁడు వేద్యుం
డాదిత్యాకృతి తమోపహ ర్త యతనికిః, 146

ప్రీతిగఁ దత్పరితుఁడయి
యాతప శైత్యాదు లెట్టి వనకయ ధర్మం
బూఁతగఁ బరమశ్రద్ధన్
భౌతిక జీవితము నెఱపఁ బరము ఫలించున్. 147

ఎప్పు డెప్పుడు ధర్మగతికిన్
జపలురచే గ్లాని కలుగు సర్వేశుండున్
కృప నవతారిగఁ బ్రాపగు
నప్పు డప్పుడే ధర్మరక్షకై యుగయుగమున్. 148

గీతాసారం బీగతి
నాతఁడు వల్లింప విని యథార్థస్ఫూర్తిన్
భూత కటూదంత చకిత
చేతోబ్ధికిఁ బోతమైన చేవయు దొరయున్. 149

నృపలలాముఁ డశోకుఁడు నెంజిలి తెగ
నద్భుతాచింత్యమహిముఁ డవ్యయుఁడు విభుఁడు
బుద్ధుఁ డవ్వాని నెఱిఁగి కాఁబోలు ఫలముఁ
జీరఁడు సుకర్మయే చేయ సారె కోరి
ప్రాజ్య ధర్మసంఘములె శరణ్య మనియె. 150

అని నొడివి భవిష్యత్తు నుద్యమయుతంబు
గాఁగ యోజించునెడ "జాలకంబుఁ బన్ని
మించి కరుణావతిని దస్కరించి చేర్చేఁ
జెఱను గాళింగుఁ" డని వేగు చెప్ప, లేచి. 151

తనకు ముఖ్యమిత్రుఁ డగు శంతనుని బిలిచి
రాజనందన యునికి విగ్రహము మొదలు
గాఁగలట్టి పథకములఁ గల్గు ఫలము
లన్నియు నశేషముగ వేగ నరసివచ్చి. 152

'నన్నుఁ దోసలిఁ గలియుము
మున్నుగ నీ వేగు'మని విభుం డాజ్ఞ నిడెన్;
జెన్నుగ గదాధరుండును
'ఖిన్నతయును గొలఁగెఁ బోదు గృహమున' కనిన౯. 153

ముది గదాధరు మాతృసమ్ముఖముఁ జేర్చి
తల్లికిఁ బురాణనీతి స్వాంతమునఁ గూర్పఁ
గోరి సంగ్రామరంగమ్ముఁ గూడఁ జనెద
నాన తిమ్మని మ్రొక్కె తా నంబ కపుడు. 164

తల్లికిని గదాధరునకు
నుల్లము చల్లనగు నాదు నుద్వాహముచేఁ
దెల్లంబని "కోడలిఁ గని
యుల్లాసము నీవు నొరయ నొల్లవె" యన్న౯. 155

"పగఱు గొనిపోవ నీ చెట్టఁబట్టు కొమ్మ
చెఱను విడిపింపఁ బోవంగఁ జెల్లు; నామె
సాంపరాయ మర్థించె 'నసంధిమిత్ర'
యాలసింపక రమ్ము జయమ్ము గొనుము." 156

అని యాశీస్సిడి కొడుకు౯
గొనబుగ వీడ్కొల్పెఁ బురిని గొబ్బున శేరుల్
గొనకొని మ్రోగెఁ గళింగ ర
మను దోడ్కొని వచ్చు జేఁడు మగధకు ననుచు౯. 157

పంచమధార - కరుణావతీరక్షణము

ఆజికి నరుగు మహారథు
రాజేంద్రుని వృద్ధ విప్రరాజీవాక్షుల్
తోజున గ్రీవము నెత్తి స
రోజారుణ కుంకుమంబుఁ బ్రోదిగ నొసట౯. 158

శ్రద్ధఁ బెట్టియు "విజయ స
మృద్ధిఁ బతిఁ గొను" మనుచు నమిత్రులఁ గారా
విద్ధులఁ జేయును శూరుని
పద్ధతి యిది నిజమటంచుఁ బాడిరి పాటల్. 159

తత్తద్దివ్య శిలాకృతి
నుత్తేజితులఁ బితామహుఁ బితఁ బూవుం
గుత్తుల నర్చించి సమా
యత్త శిరస్త్రాణ బాణుఁడై యనిదిక్కై. 160

గాఢసన్నాహముల హయారూఢుఁ డగుచుఁ
దోసలిఁ రాజుఁ జేరఁగా నా సమీప
గిరివరాగ్ర దుర్గస్థిత గృహ నిబద్ధ
యతివ యని తెల్పి శంతనుఁ డతనితోడ. 161

వినయపులేఖ నే శరము వెంబడిఁ బంపిన దానినెత్తి వెం
టనె ప్రతివ్రాసి రత్నముఁ గడానికిఁ దాపిన యంగుళీయకం
బూనరిక నంటఁగట్టి కరమూఁపి శరం బరివోసి యేయ, నే
నును గని యాపె యుత్తర మనూనతఁ దెచ్చితిఁ గొన్మిదే నృపా! 162

అన విని ప్రియలేఖం గొని
కనె ముత్తెపు సరులువోలెఁ గ్రందు గొలుపు న
వ్వనితాక్షర పంక్తులఁ, జి
వ్వున లేఖార్థము మదిం దవుల్కొన జేఁదుఁ. 163

అచలితచిత్తుఁడు సేనా
నిచయములు నిశీథమందె నేరుగఁ జన, బే
ర్చుచు వ్యూహముల నకస్మా
ద్రచనముఁ జేయింపుఁ డీరు రణబీభత్సుఁ. 164

నేనును జేరెద మిము న
న్యాయనత మున్ జెప్పినట్లు నూఱ్ఱుని వేగన్
గోనిం డిభయూథము; సే
నా నివహము మధ్యఁ జీల్చి నణకుం డరులన్. 165

అని యాదేశం బిడి, తన
ఘనకర్కశము వీపుఁ దట్టి ఘన గిరిదుర్గం
బును జేరఁగ శంతనుతో
ననిలోత్కట రంహుఁ డగుచు నరిగెను రాజున్. 166

కటికి చీఁకటి యనక యుత్కట రయమున
నిర్వురు నుపత్యకము జేరి యూర్ధ్వముఖము
గా నగాగ్ర మారోహించి కాంచి రచట
తుంగవప్రము నుత్సేధ దుర్గగృహము. 167

దూదిఁ జెకుముకి రాచి వెల్తురును జేసి
తన్వియు లిఖించినట్టి విధంబుఁ దెలిసి
యంధ తమసంబులో మూఁతయైన రాతి
తలుపుఁదీసి వెసన్ బిలద్వార మెనసి
రహటు దొలఁగింపఁ జే దివ్వె రగులు గొల్పి. 168

ఇరువురు నేగి యేగి యొక యీరము చెంగట వెల్వడన్, దృగు
త్కరముల జోపి శంతనుఁడు గాంచె సమీపమునందు నెవ్వరే
నొరులు చరింపకున్కి, తలుపోసరి దిడ్డియు నుండ, నంతయున్
సరగున జెప్పి ఱేఁడు సరసన్ నడువన్ జని గేహమున్ రహ
స్సరణిని జొచ్చి యచ్చటి నిజస్థితి గన్గొన డాగి రిర్వురున్. 169

దాపున నందెల సవ్వడి
ప్రాపింపన్ జెలువ పువుల పాన్పున లేదో?
దూపిలి పాఱఁగఁ దలఁచెనో
పాపంబని చేతఁబట్టెఁ బట్టాకత్తిన్. 170

రాజును దొంగి వాకిటను దల్లకమించుక యోరకీడ్చి యు
ద్యోజిత వృత్తిఁ జూచునెడ ధీనిధి శంతనుఁ డా యశోకుఁడే
యోజఁ గడంగునో యనుచు నోవరినుండఁగ వేఁడి కాంచెఁ బె
న్నావజులు తీర్చుచూపుల నపాయమొదుర్చు భుజంగబాలనా
రోఁజుచు బాహునాళము లురోజతటంబున గట్టి కన్యకల్. 171

ద్వారతలంబుఁ దాఁటుచుఁ గుతస్త్యములాడు కళింగమేదినీ
దారుఁడు నర్ధయామిక నదాటునరాగ మహేంద్రు కూఁతురీ
తీరు రుషోరుకీలలగు తీక్ష్ణపు దృక్ఛరముల్ విదుర్చు నేఁ
జేరువఁ జూతు నాగడ మిసీ యని శంతనుఁ డుండె నయ్యెడన్. 172

వాసనల్ గుబాళింపంగఁ, బట్టువలువ
దివ్యకాంతులఁ గ్రొంజిగుల్ దిశల నెఱప,
సంగముల గంధ మలఁది కళింగవిభుఁడు
విమల ఘనసార ఘుమ ఘుమ వీటికొనుచు. 173

మసృణ ఘుసృణ వర్ణంబు లంబకము లంచు
లెక్కగల్ మైకమున నరచొక్కు చూపు
లొలయ మెలమెల్ల డాయుచు వెలఁదిచోటి
కలఁతి దవ్వున బల్కె నొయ్యారముగను. 174

వలపుల నొలికించు పలుకు సోనల మాని
యేల పల్దెర మూయఁ జేలమెత్తి?
తళుకొత్తు నీ గండ లలిత దర్పణముల
నేల త్రిప్పెదు కాంతి డీలుపడఁగ?
తీపు పెంపారు నీ చూపుల నా పైన
నేల చల్లవు సుధాశ్రీలు గురియ?
కులుకు నెడందపై వలిపెంబు జాఱింప
కేల కప్పెదవు కెంగేలు కొనల?

ఆస్య చంద్రుని చేసీడ లలమఁజేయు
దానె! సైకతశ్రోణి రంభోరు యుగళి
చారువులు గావె? నీకు విచారమేల?
అల్పుఁ డందువె నను గళింగావనిపుని. 175

చెలఁగుగ వార్ధిపరీత భూతటమునన్ జెల్వొందు రాజ్యంబు రా
జ్యలలామంబు కళింగసీమ, సురపూజ్యంబౌ జగన్నాథ, మిం
పులఁ గూర్చున్ గులదైవమై హరియు, నాప్తుండేను, మీ తాతయున్
గలనన్ నీల్గెను మత్పితామహు నవక్రంబైన శౌర్యంబుచే,
నలుగన్ జెల్లునె దానికై కలికి మిన్నా! విప్పవే వాతెఱన్. 176

లావణ్యరాశి? రోలంబాలకా! నీకుఁ
బెన్నెఱుల్ సవరింపఁ బ్రీతి లేదె!
అంభోజ సుమగంధి! అరుణ బింబాధర!
చందనాదు లలందు సరవి లేదె?
గగనావలగ్న! శృంగార జాను విలాస!
జిలుఁగు పుట్టము గట్టఁ దలఁపులేదె?
సర్వాంగసుందరి! సౌరు బంగరుబొమ్మ!
యంగముల్ గై సేయు నాసలేదె?

మజ్జనంబను మాటకే మనసురాదె?
వార మొక్కటి గడచె నీ వారగింప
వకట! పస్తులఁ దనువల్లి యధికకార్శ్య
మెనయ వందురనేల? నే నెఱుఁగఁ దగనె? 177

విరజాజులను మాలకరి పత్తెఱంగులఁ
గూర్చి యెత్తుల సమకూర్చినాఁడు;
తైలికుఁడును దావు లొలుకు నానాసూన
సార ధృతుల్ వార్చి జార్చినాఁడు;

ఘనసార కస్తూరికా ఘుసృణముల గం
ధకరియుఁ గలపముల్ దార్చినాఁడు;
కమసాలి మాణిక్య ఖచిత సౌవర్ణ భా
సితములౌ సొమ్ములఁ జేర్చినాఁడు;
నీటగు గజేంద్ర దంత కరోటకమున
నెలమి నానిని దెచ్చితి నివియ కనుము
కలికి! నా బహిఃప్రాణంబు గాగ నీవు
సకల కాళింగలక్ష్మికి సవతివౌదు. 178

సరసఁ గస్తురి శ్రీఖండ చర్చనోలయ
సరవిఁ గొసుమ మధువు వాసనలఁ గలయ
నెటుల సాగియించు నట్టులె యీవు నాదు
హృదయనాళేక్షణంబులఁ గుదురుకొంటి
వరయఁగదె నీ వదురు మదిఁ జొరగనీక. 179

అని యెదఁ జేయివెట్టి కుడిహస్తము నామె కుఱంగటన్ స్ఫుట
స్వనమున 'హే ప్రియా!' యనుచుఁ జాచిన నోపిక నే వికారమున్
జొనుపక కన్యకామణియు "సూకరవృత్తి మహోపచారతన్
జెనకఁగనేల నీకుఁ గడుఁ జెప్పఁగనేల? ప్రియంబు గావు నీ
వను నుడులేవి; ప్రేమ హృదయంబునఁ బుట్టదు, చాలు చాలిఁకన్.180

ఏన యొకర్తునే నిను వరింపఁగ యోగ్యలు కన్యలెందఱో;
పూని పరాఙ్ముఖిన్ గొసరఁ బోలునె?" యంచు ననహ్యాభావమున్
దీనతఁ జెప్పి పొమ్మనిన దీర్ఘము నూర్పు నిగుడ్చి "బేల! నీ
వే నను తెచ్చిగొట్టెదవు; హీను నశోకుని గోరె దేలొకో
జేనెఁడు పొట్టకై కులము చేడ్వడఁ దమ్ములఁ బంపెఁ గాటికిన్. 181

వంశము సంకరంబు; పెరవాఁడు; కురూపి; ప్రచండకోపి; ని
ర్వంశలగా ననాథల నెపంబులు లేకయె చేసె పాపి; ధీ
భ్రంశు నశోకు మోహఁగనఁ బాల్పడెదే పుఫుఁబోఁడి పుల్లకై
ధ్వంశులమైన భోజనము నాఱడి పుత్తువె? భ్రాంతవే? చెలీ! 182

కలశసంభవుఁ గని కలసెఁ బురూరవు
      నూర్వశి యగునె నీ కుద్ది? మెలత!
చిలుక తత్తడి గొల్వ జికిలి నవ్వులఁ గడు
      సరి రతి యగునె నీ సాటి? యువిద!
తెలివెల్లి జాబిల్లి పలుకు సుందరతకై
      ధరియించు నగజ నీ సరియె? కాంత!
అంచ తేజీ నెక్కి యక్షరాస్యుల గుంపు
      గూడు శారద నీకు నీడె? కలికి!

చెక్కు తళుక్కులు కమ్మల జిగులు గుల్కఁ
గొసను దిగజార్పు నీ నీలిముసుఁగు నెలఁత!
శోక ముడిగి నమ్ము నను; నశోకు మఱచి
చేర్పు మింక లే నవ్వువీచిని మిటారి!" 183

అనుచు సర్థించి యూరక యవని గూలి
ప్రక్కకు మొగంబు ద్రిప్పిన పడఁతి చెంత
నొక్క మోఁకాలు ముందుకు నూఁది, యెడమ
చేయి దో ర్మూలమును జుట్టి చెలువ యెదకు
మలపు కోడిగము కళింగమల్లుఁ డొరయ. 184

మసకపుఁ బాము మూడ్కి బుస మాటికి వెల్వడ బాహుదండమున్
విసరుగఁ దట్టి దుర్ధరయు విక్రమతాడితుఁ జేసి క్రిందికిన్
'దొసఁగు తొలంగు మీ' వనుచు దొర్లగఁ ద్రోసిన రోషభీషణుం
డెసఁగి విఘూర్ణదృష్టి రతిహింసకుఁ డింకొకసారి డగ్గఱన్. 185

"చాలుఁ గాళింగభవుల కీ చాలు సహజ
మనున దొక్కటి చేయు టన్యాయ మన్య
మలఁతి దూరమ్ముననె యుండవలయు మీరు"
ననుచు జంకించి నిగ్గడిఁ గినిసి ముందు
ప్రేళ్ళనెత్తుచుఁ గరమూఁచు వెలఁదిఁ గనుచు. 186

బలిమిఁ బ్రక్కవాటుగ డాసి పట్టు కాంక్ష
నాపె రోషకషాయితాస్యంబు నెగయు
శ్వాసముల మిట్టికెదుగు వక్షంబు పయట
చెఱఁగు వ్రేల వెన్నున జాఱు కురులఁ గాంచి.   187

కొప్పు గుప్పిటఁ బట్టి చిక్రోడ మొడియు
నడవి బావురుఁబిల్లియై పుడమిపతియుఁ
గామవశుఁ డామెఁ గౌఁగిటఁ గ్రమ్మఁగోర
"ననద నెనరున గావుఁడీ" యన నశోకుఁ
డొక నిమేషాన లేచి పాటకముఁ దాల్చి.   188

తలుపు గభీలునన్ దొలఁగఁ దన్నియుఁ బెబ్బులి వాతఁ జిక్కి పె
న్నలయు మృగిన్ విభీత కరుణావతి నార్తను దొల్త నావలన్
దొలఁగఁగఁ దట్టి నెట్టె నయదూరుఁ గళింగుని వైనతేయుఁ డ
గ్గలముగ దూఁకి పన్నగ ముఖం బుడివోవఁగఁ గొట్టుచాడ్పునన్. 189

అమిత బలాహతిన్ జెదరి యక్కితవుండు కృపాణమెత్తఁ దు
త్తుమురుగ దాని వ్రచ్చి కడు దోర్బల మొప్ప గరేకరంబునన్
బ్రమయఁ గరోటిపై బొడువ బ్రల్లున గూలు కళింగమల్లు ను
న్నమితుగఁ జేసి 'చూడు మిదె నన్ను నశోకు' నటంచు గర్జిలెన్.190

భ్రమయుతు మత్తు నశక్తుని
సమరమునం జెనకరాదు క్షత్రియులకు; నీ
వమరుచుకొను మాయుధముల
దమియు దణియు నెవ్వరో ప్రతాపమె తేల్చున్.   191

అని వికృతిన్ బొరయక, మన
మునఁ గల సంగ్రామ రభసము బయల్వడనీ
క, నిరూపింపక, నరి భా
వన భావజవశతలేక, వర్తిల నంతన్,   192

ఖలుఁడైన కళింగవిభుం
డులుకుచుఁ దన లావు నెదురు నుద్ధతియుఁ గెలం
కులును బిఱింది దెసల్ గని
కెలయఁగ రాదనియుఁ గలనికిన్ దగదనియున్. 193

వగచి కడు మొగుడుఁదమ్మిన్
నగు హృదయము స్తిమితమున్ గనన్ మానినికిన్
వెగ టొనగూర్పక తడయక
నగరి కరుగ నిశ్చయించి 'నా కార్ముకమున్. 194

వెదకియుఁ దెత్తునిల్వు' మని వేఁడి యశోకుని గన్మొఱంగి వే
బ్రదుకుము జీవుఁడా యనుచుఁ బ్రక్కఁగదన్ గల గుప్తమార్గమున్
గొదుకక చొచ్చి తన్నరియు గోహరి నెక్కొన వెన్నడింపఁ డ
య్యాది పదివేలుగాఁ జనె విహంగమరీతిఁ బలాయనాప్తుఁడై. 195

"ఏల కళింగుఁడున్ మరలఁ డింకను నేమి యొనర్చు? మిన్నుపై
వ్రాలిన యట్టులై చనెను వ్యర్థ వికత్థనవాగ్మి! వేచుటల్
చా''లని శంతనుండు 'నృపజాత యిటన్ దడవునిక్కసెబ్ర; యా
యోలమునన్ బయల్ రిపుల కూఁదఁగఁ బ'ట్లని విన్నవించినన్. 196

పడఁతి, ''పచ్చ నా కను నాశఁ బడుగుటెద్దు
నాఁక బైకొన బర్వరీణముగ నూడఁ
గనెదవే'' యని కాకలీ స్వన విలీన
శారికాకుల స్వరయయి, సంకటపడ. 197

"ముదియురాజు వెంగలియెసూ ముగ్ధ!'' యనుచు
కాంత ననునయోక్తుల నిసుమంత దేర్చి
ముదిత చుబుకంబు పుడుకుచు ముదముగూర్చి
విక్రమార్కుఁ డశోకుండు వేగ నాపెఁ
దోసలికి నంపి తాను యుద్ధోర్వి కేగె. 198

వీరుఁ డశోకుఁ డశ్వమును వీపున దట్టుచు దాడుదీయుచున్
జేరెను విగ్రహాభిరతిఁ జెచ్చెర నాయితమై హయేభముల్
భూరి పదాతివర్గము రిపుప్రకరంబులఁ జుట్టుముట్టి చే
రీరసముల్ విజృంభణము లేర్చ రణస్థలికిన్ రయంబునన్.　　199

షష్ఠధార - కళింగయుద్ధము

తుముల కాహళ శంఖ డమరుకధ్వని మేళ
　　నములె కల్లోల నినాదభరము
చెండిన రుండముల్ ఛిన్నాంగతండముల్
　　నక్రపాఠీనాది వక్రగతులు
రక్తకుల్యాంతర్వివిక్త భూములె పచ్చి
　　గడ్డి మొల్వని దీవి గడ్డగములు
నాస్కందితాది విహారాశ్వముల నోటి
　　నురు గూర్మిమాలలఁ బెరుగు ఫేన

మిసుకతిప్పలు ఖండిత ప్రసృత జాను
పీవరాంత్రాలి; శౌర్యగభీర సాగ
రమయి, గృధ్రాది విహగ విభ్రమణ మమరఁ
బొంగె ననియు భయోత్తుంగ భంగమగుచు.　　200

కసి మసంగుచు వీరు లుగ్రాహవమున
విలయ రుద్రులై పరులను వీకఁదాకి
తుండు పడనేయఁ దత్తను హిండనముల
దండధరు ప్రోలుఁగనె మృత్యుతాండవముల.　　201

ఎగిరిపోవు ప్రాణముల లెక్కిడఁగఁగాదు
క్రుళ్లు పలలంబు ప్రోవుల కొలఁతలేదు
ధనికులు దరిద్రులెవరో కన్గొనగరాదు
మొన గలంచు టంతయు మృత్యువునకె పాదు.　　202

ఆలానంబులు శృంఖలల్ సడలి స్వేచ్ఛానందముల్ పేర్చినన్
లీలోద్రిక్తపద ప్రఘట్టనములన్ లీనంబులై పోరుచోఁ
గ్రాలెన్ హస్త వికర్షణోత్సవ రణ ద్ఘంటా నినాదంబులన్
గాలాంభోధర సన్నిభంబులయి యుగ్రంబుల్ ద్విపోత్తంసముల్. 203

పృథు చక్ర రథతతుల్ భీషణంబుగఁ బాఱఁ
దత్పరాగంబు లబ్దములఁ బఱుపఁ
బటు శస్త్ర శితశర పంక్తుల ఘర్షణ
ములు ఘోర నిర్ఘాతములను నెఱప
నొండొరు వ్రచ్చుచో ముండముల్ తెగఁ గెంపు
సరు లస్ర గ్ఝరివర్షంబు గురియ
ఛిన్నరత్నాంబర జీర్ణ ముక్తాహార
తతు లటఁ దారావిధంబు మెఱయ

సంగర క్ష్మాతలము రేయి నింగివోలె
భిన్న శుండాల గండము లెవ్వెక్కు లచట
దొరలుచున్న మేదఃఖండ కరక లొరసి
కొరవులౌ శరార్చుల గఱకుట్టు లయ్యె. 204

ఇటు లప్రతిహతమై యు
త్కట సంగ్రామంబు జరుగు కాలము నెల యొ
క్కటి పోవ నశోకుం డ
క్కటికమ్మొనరన్ ఖలాతకామాత్యునితో. 205

పో రిది దీర్ఘమై జయము పొందుద మంతియ! యీ ప్రజాక్షయం
బేరికిఁ జెందు? నిర్జిత మహిన్ మన యేల్బడి యుత్తరోత్తరం
బూరక యాపదార్తులకు నూఱటఁ గొల్పెడు బాధ్యతన్ గడున్
భారము దుర్వహం బగు; శుభం జొనగూర్చు ముపాయ వేదివై. 206

చాలును యుద్ధ మీ చటుల సంహరణక్రియ; యన్న చింతకున్
బాలయి పాలలోఁ బడిన బల్లి విధంబున మంత్రి, భూపు ను
ద్వేల విమర్శకున్ దలఁకి, తెల్పె విలక్షణ యుక్తి యొండు, నా
యాలము నిల్పఁగా నృపుఁడు సాదటఁ దత్కృతి సమ్మతించినన్. 207

దశకంఠుఁ బొరిగొన్న తరుణంబున విభీష
 ణావనుం డెగిచి యీ యస్త్రమేసె;
జాంబూనదాగంబు చాపంబుగాఁ ద్రిపు
 రాసుర హంత యీ యస్త్రమేసె;
బవరాన మఘవు దుర్బలుని జేయ బలీంద్రుఁ
 డనవద్య మనుచు నీ యస్త్రమేసె;
చివ్వలో నిరువాగుఁ జెదరఁ జిచ్చగు కర్ణు
 నలయింపఁ బార్థుఁ డీ యస్త్రమేసె

ననుచుఁ జూపఱ యగ్గింప ననల గోళ
మార్య చాణక్య కల్పితం బస్త్రరాజ
మును ప్రయోగించెను ఖలాతుఁ డబ్రమదియుఁ
జక్రగతి దేర్చి, రోదసీ చక్ర మదర. 208

బిట్టుగఁ జొచ్చి భూతలము బీటిలగన్ బడబాగ్ని కీలలన్
దొట్టె నుపర్యుపాగత తదుత్థ సముచ్చయ దీప్తి పర్వెఁ దా
మిట్టి యుగాంత కాలశిఖి యెందును గానమటంచు విద్విష
ద్ఘట్టము మట్టమయ్యె నవికారత సంధి కరుల్ దొడంగఁగన్. 209

ఒకఁడె కళింగమల్లుఁ డది యోర్వక సంధికి నిచ్చగింపకే
వికటగుణుండు వెల్వడిన, వెంబడి నేగి యొకండ యోధుఁ "డీ
వొక మగవాఁడవైన నను నోర్తువుగా కసిఁ గొ" మ్మటన్న మూ
రక విధిచేక యాతఁడు నరాతినిమార్గొనె నంత నిర్వురున్. 210

పెనఁగఁగఁ గయ్యము బిరుస
య్యెను గొంతవడికిఁ గళింగుఁ డెగదిగఁబడి నొ
చ్చిన గా లెదనిడి యతనిని
ఘనమగు పగ్గమున జోదు గట్టిగ కట్టెన్. 211

అరసి, మగధేశుఁడు, రణ
పారీణుండైన జోదు, వారణ పిహితున్
జేరి, నవాగతు గుర్తిడఁ
గోరి, యయస్త్రాణ మదుకు కొలు వెడలించెన్. 212

అరుణాయత లోచన యగు
కరుణావతి యాననంబు గన్పట్టిన న
చ్చెరు వందె నశోకుఁడు చె
న్నఱె అచ్చవడెన్ గళింగుఁ డవమానమునన్. 213

దయ దైవార నశోకుఁ డ
భయ మిచ్చియుఁ గొంతసీమ బ్రదుకుమనికిగా
దయచేసి, సముత్సుకతన్
బయనించెన్ బ్రియను గూడి పాటలి దిక్కై. 214

విజయరమ, కళింగధరా
గజఘటలును, రాజదుహిత కరుణావతియున్,
నిజ విక్రమమున్ బాడెడు
నజరామర కీర్తికాంత, యనుయాయులుగా. 215

ఇలుసేరిన కొమరుని గని
యలరె నదితివలె సుభద్ర యఖిలార్థాప్తిన్
విలసిల్లు సురేంద్రుఁడు తన
కెలనన్ నిల్చిన క్రియన్ సుఖిత్వ కలితయై. 216

కరుణావతికి జనించిరి
సురుచిర సౌజన్యనిధులు శుద్ధగుణులు ధీ
వరుఁ డను సత్పుత్రుఁడు, గూఁ
తురు చారుమతియును మతియుతుల్ ప్రేమధనుల్.		217

సప్తమధార - కాండాంతము

దుర్జన హరణా! సౌజ
న్యార్జిత సత్కీర్తి కిరణ! ఆత్మోద్ధరణా!
నిర్జిత దైత్యావరణా!
నిర్జర గంగాప్రవాహ నిర్గమ చరణా!		218

సాధితము పంచమంబును
వేధస్స్తుతి కురియు నర్థవృష్టిఁ బ్రచురమై
బోధార్ణేందు విజృంభిత
గాథాంబుధి సంగమాభిగమ కాండ మిదే.		219

—oo—

శ్రీరస్తు

శ్రీ మ ద శో క చ రి త్ర ము

ష ష్ఠ కాం డ ము

శాంతిసమ్రాట్టు, బౌద్ధాశోకుని జీవితము

ప్రథమధార - కాండనాంది

సుగుణా! నిర్గుణ! విశ్వా
ద్యగణిత విజ్ఞానవీణ! యజ్ఞవిలీనా!
నిగమాగమసంధానా!
సుగతోదిత మతవిశేష సూక్తినిధానా! 1

కరుణాపారీణా! వా
గ్గిరిదళిత సువర్ణ మేఘకృత భావార్థా
కరవర్ష ప్లుత చరణా!
దురితాపహ బుధజన ప్రతోషక సుగుణా! 2

ద్వితీయధార - త్రికళింగ విప్లవము

గోప్పవలెఁ నైజసుగుణ
సేవితుఁడు, గుణాఢ్యుఁ డనుచు శిష్టులు వొగడన్,
'ధీవరుఁడు,' సుధీవర సం
భావిత సౌశీల్యగరిమ భాసిలుచుండన్. 3

మనుమండు, మనుమరాలును
దన తొడలను జేరియుండ, దాఁగుడు మూఁతల్
గొనబుగ నేర్పు సుభద్రయుఁ
దన బ్రతుకు గృతార్థమనుచుఁ దలఁచి యెలర్చెన్. 4

తల్లి సుభద్రయుఁ బడపడఁ
జల్లగఁ గైవల్యమంద, సత్త్వావేశం
బుల్లమునఁ దనర నరపతి
యల్లన సుజ్ఞాన మాత్మ నన్వేషించెన్.　　5

అల కళింగమల్లుని దయ ననిపెఁగాని
యాకృతఘ్నుఁడు, విప్లవమడరఁజేసె
సుమనసుఁ డగద్దసిల్లుట, ప్రముఖహేతు
వయ్యసంధిమిత్రయు గారణాంతరముగ.　　6

ముదియుచుండియు, మోహంబు ముదిరినట్టి
కపటి; కాళింగుఁ డవమాన విపులవహ్ని
రవులగటకటఁబడి, జనక్రాంతి బాదు
కొల్పె - కౌశాలికంబులఁ గుజనులైన
యాటవికుల నొక్కటఁ గలయంగఁ గూర్చి.　　7

అలఁతి కుట్రలఁ బఱివోవనార్పి సైన్య
మంత బెడమఱక కళింగు నలఁచి చంపె
నైన వేఱిమి తీరని యాటవికు ల
శోకుఁడున్ త్రికళింగంబుఁ జొరకయుండ;　　8

విప్లవంబు ఘోరముగ నావేశఁ బెంచి
రేడునూర్లు గజంబులు, నేపు సూపు
దశసహస్రాశ్వదళము; పదాతిబలము
నర్వదియువేలు ప్రథనాగ్రమందు నిలిచె.　　9

జరభిగతి దూఁకు సేనఁబెల్చిన ఖలాతుఁ
డలిగి నిశ్శేషముఁ బొకార్చి యణచివైచె
వహ్నిగోళము ల్జటులాస్త్రవారవితతి
వశ్వగజపదాతిబలంబు లలయఁబఱపి.　　10

అవనియెల్ల సంక్షోభసింధువున మునుఁగ
విప్లవం బురు విక్లబప్రపక్షతతతి
కాకరం బతిక్లేశ రోగప్రఘోర
మై జనావలికయ్యె దుఃఖావహంబు. 11

తనయు లురుల వగచెడు మాతల విలాప
మన్న లేగిన దిక్కులేకున్న యిండ్ల
'నన్న మోరామ' యను కుటుంబార్తకథలు
పతులఁ గోల్పోయి, వందురు సతుల వనట
రాజునెదఁ జీల్చెఁ బెక్కు లారాటములును. 12

బహుళమై, త్రికళింగ విప్లవ రణంబు
సాంతమయ్యెనుగాని యశాంతి ప్రబలె;
కొల్కిగల పూసలనుబోలి కోటిలింగ
మోరుగ ల్లమరావతుల్ జేరియున్న
యాటవిక జనపదమాంధ్రమంత గలసె. 13

ఆంధ్రము కళింగమును, రెండునందు బెరసి
యుండి, త్రికళింగమనుపేర నొనరుకతన
నుత్తర పినాకినీతీర మొరసికొనుచు
నడరె సామ్రాజ్యము రణం బంతుముట్ట. 14

అలఘు మహానది మొదలుగ
పులికాటు సరస్సునంటి పొల్చు కళింగం
బల యాంధ్రాటవులు, మగధ
బల నిర్జితమయ్యె ననుచుఁ బల్కిరి జనులున్. 15

ఖిల్లాతకుఁడున్ బిల్వఁగఁ
దల్లడపా టెగచి తనకుఁ దక్కిన ధరణిన్
జల్లని శాంతియుఁ బ్రజలకు
నుల్లాసముగొల్పెఁ బూన్కి నుర్వీధవుఁడున్. 16

కదనావసానమై, రెం
డు దినంబుల్ గడవనప్పుడు, ఘనమ్ముజయం
బదనుగ నరిగెఁ జితజన
పదమునకుఁ వేగిరంపుఁ బయనంబులతో. 17

నొచ్చిన పతిగనె; దురమున
జచ్చిన పీన్గులను మెక్కి సారెకు దిశలఁ
వచ్చెడు నూళలతో గుమిఁ
జొచ్చెడు నక్కలను; - మొఱుఁగు శునకవితతులఁ. 18

'కొఱునాశిగండు' లొక్కట
నొరగిన విడిశవములెత్తియుఁ మూపులపై
మురిగినకంపుల కింపుగఁ
దెఱచిననోళ్ళను నిగిల్చి తిరుగు తెఱఁగులఁ. 19

నల్లని పొంతలు, నెఱచికి
దెల్లని గద్దలును ముసరి, తెఱముక్కులతో
బెల్లయిన యసృగ్ధారల
జల్లుచుఁ గండలను వెలికి జార్చుచుఁ బీకఁ. 20

ఎక్కడ చూపులు పర్విన
నక్కడనే పీన్గు పెంటలరుగులవలె నై
లెక్కకు మిక్కుటమై, కడు
వెక్కసమై మొగమునందు వ్రేలఁ జుగుప్సఁ. 21

వెనుదిరుగునెడఁ, గొందఱు
మనుజులు, దనుజులనుబోలి, మలినపొడళులఁ
గనియలు, వస్తువు లొల్చుచు
దనుగని యవ్వలకుఁ బాఱఁ దలకొన నచటఁ. 22

కల్గెను, "ఉఊ" యనునొక
మూల్గెక్కఁడు; వినినరాజు మూలకుఁ జూడన్
నీల్గుచు, మన్నొరసికొనుచు,
నీల్గిన కాయములనఘుమ నిల బొర్లు నరున్. 23

అసువులఁబాయని వీనిన్
వెస నూత్న చికిత్సశాల, వికలము 'గుణమా'
పసగల మిందిడి, పుండ్లకు
పసరులఁ బట్టింపుఁడనుచుఁ బ్రభుఁ డాజ్ఞనిడెన్. 24

భటుని యూరుఁబేరును మదిఁ బదిలపఱచి
యొక్క యోజనమారీతి పెక్కు గతుల
ఘోర వికృతాంగదృశ్య విస్తార దారి
తము; భయానకరుండ కదంబసాంద్ర
మైన దుస్సహరణసీమ - యధిపుఁగలచె. 25

ఉఱలిన యరిహారికరులను;
గొఱవోవన్గూయు ఖచరకోటి యఱపులన్;
బరికించెడు పతికన్నులు
దిరిగెన్ - చెవి, చిల్లివడెను - దెల్వియు మాసెన్. 26

ఒక మూఢభూ భుజునుద్ధతియే చాలెఁ
గల్లోలముల బ్రజ దల్లడిల్ల
నొక యరిభంగమే యూఁచెనా చేతమ్ము
దొలికళింగుఁడు నని దొలఁగిపాఱ
నొక తనూజను గాచుటకు యత్నపడిన మా
మ, మహేంద్రుఁడును గూట మరణమందె
నొక యగ్నిగోళమే వికలత బెకలించి
నికట వసుంధర నెఱియజేసె;

నిష్ఫ డరివర్గమెందరో? ముష్టిఁగూర్చి
యిలను జెఱచిన దండనీతిఁ ద్రెండ్రరెరో?
యాత్మజుల దండ్రు లెపబాయ నార్తిగాంచి
రెందరో? వహ్నిఘాతంబు లెన్ని వడెనో?
యకట! యని సార్వభౌముండునడలె, బడలె.　　27

తరలి, యటనుండి రారాజు దురగమెక్కి
వెలవెలఁబాఱు వీథుల - నెలమిలేని
యరిపురంబును జొరనెడ, సరసములగు
కలకలంబులె లేవు! - శోకములగుములు
చూపటు మొగాల, రక్తంపుజుక్క లేదు!　　28

బలితపు యుద్ధమంతుగొనబాయని శాఖలు, బాహువుల్దెగన్
దలఁకుచు, నీడలేని కుజతండము, దైన్యకుటుంబులౌ భటుల్;
పలుకఁగ నోరురాని యటు పల్వురుస ల్బడ, ముక్కుచెక్కులన్
గలఁగెడు విగ్రహుల్; బదయుగం బుడివోయిన పంగువుల్; గడున్
గలయఁగ వీటఁబోయె సిరి, క్రమ్మె బురిన్ వగకారుమబ్బులున్.　29

ఆ సంజయె, తత్పట్టణ
వాసుల సభ యొకటి గూర్చి; "వట్టి నుడువులన్
గాసియు దెగునే? క్లేశము,
వీసంబంజికయులేక, వివరింపదగున్."　　30

అని రారాజున్ నొడివిన,
విని, యాటవికాలి, పౌరవిబుధులు, తమవం
తను, లోఁతుపాతులను, వి
న్పినఁ; దద్వినివారణైక విధ్యుక్త కృతుల్.　　31

మునుకొని, తన యుద్యోగులదెసఁ
గని, కరుణామృతరసంబు - కనులన్ దొలకన్
"జనులను మీ యుసురులుగా
గని యరయుం"డనుచు గట్టిగా ముదల లిడెన్.　　32

"ఇహపరశుభాలినా సంతు నెయ్దుకొనఁగ
వాంఛ మదినిండె; ప్రేముడివఱల నెల్ల
ప్రజయు నా బిడ్డలే, కాన, పనవగూడ
దెందు; దరియాకొలంది తద్ధితమునెఱపుఁ
డసువులెత్తుఁదూచి, సపర్యబొసఁగబూన్చి. 33

కంటికిఁ ఱెప్పవోలె, రక్షణము దనర
ప్రజలు నిష్ఖేదులై మనఁ బాటుపడుఁడు
వారి కేవ్యాకులంబులుఁ జేరకుండ
నరసి పోరయుట యొకటె లక్ష్యంబునాకు!
ననుచు నచ్చఁజెప్పుడు వారి కనవరతము. 34

అధికృతుల్! చాటఁబంపుఁ డీ రధిపుఁడాత్మ!
ప్రజశరీరంబు; పతి తండ్రిభాతిఁ బొల్చు!
నిదియ వాగ్దానమును బ్రజ కిడితి నేను,
సన్మతి నెఱపుఁడు జను లాచరణమందు! 35

పదపడియు నాదు నుత్తర్వులాదవు నిటులె
వేనియందును వ్యత్యయం బూనదగదు
రాజకీయులుద్యోగులు, బూజనీయు
లగుచు, విశ్వాసముల వెలినాడవలయు! 36

నాదునాజ్ఞలఁ దుదముట్ట నాచరించి
కొసకుఁ బ్రజ నమ్మకముఁ జూఱకొనగవలయు!
దిక్కఱిన జనావలి ముదబ్ధిదేలఁ జేయు
కొఱవడని పట్టుదలల నూల్కొనగవలయు! 37

రాజభృత్యులు, నృపుఋణం బోజదీర్చి
పరముఁ బ్రాపింపగలరు — సచ్చరితులైన!
జనత, సంతసంపడి, హితసారధర్మ
నిష్ఠమనుట, పాలన పరాకాష్ఠగాదె! 38

పుష్య మీాతార యెప్పుడెప్పుడు రహించు
మఱియు నుచితదినంబు లేమరక మీారు
దెలియ బోధింపుఁడీ మదుద్దేశమెల్ల
నిదియ "కాళింగశాసనం బెసఁగు" ననుచు.   39

సాధ్య సౌకర్యవితతి, యౌషధచికిత్స,
వసతి విసరంబు, నాహార వసనములును
దీనజనతకు నొసఁగి, భూజాని యపుడు
జనియె నేపథ్యమున కంత జనిరి జనులు.   40

రేతిరి బోనముఁ గుడిచి, జేడొక భిక్షుకవేషమూని, త
న్నాతత దీక్ష వెస్దవిలి యాత్మ సుహృత్తగు శంతనుండుఁ దో
డై తెరువొయ్యనఁ దెలుపనావళిఁజూచెను వీధికాపురం
బూఁతగనుండు బీదల, దృఢోపలశయ్యలవేఁగు దీనులఁ.   41

ఓహటింపక సందుల నొసరిలుచు
వినెను పరిదేవనంబుల విభుఁడునొకట
"ఉడుకుర క్తపుదుందుడు కడర ననికిఁ
బోయి, వృద్ధులా మాకు ని ప్పుడమి నడవి
గాఁగ మార్చితే కట ! కొడుకా !" యనంగ   42

చని యటఁ మిన్కుమిన్కను చమురుదివ్వె
వెలుగులో జిఱుచాపపై వెలికిలబడి
యేడ్చు శిశువును జోకొట్టునెడల నడలి,
ముడుము జాచియు దడఁబడు ముదుక నొకతె
నరసి రదియుఁ బర్ణాచ్ఛాదితావసథము !   43

వనర, గత మేమియనఁగ నవ్వయును, వెక్కి
వెక్కి యేడ్చుచు, "మీాకేమి వినుచుదాన ?
రానివాఁడొక్క సుతుఁ డనిలేనివాఁడొ ?
కెలనివృద్ధుని బిన్నకోడలినిగనుఁడు !   44

కన్న నిసుంగునుఁ గన భర్తరాడని
కులకాంత యెదవంత కొఱవిమండ
తుదకుఁ జేదోడువాదోడుగా సుతుం
డలరింపఁడని పితకడలు నిండ
నంధుఁడౌపతితోడ ననద కోడలితోడ
బడలెడు నాతలవ్రాతపండ
దివ్వలోనుండి వచ్చిరి యోధవరులెల్ల
మా పుత్రుడింకను మరల కుండె

చిట్టిచేతుల జూపు నీ చిన్నవాని
బుగ్గనిమురవాఁ డే ప్రొద్దు వొలుచుననుచు
దెసలఁ బరికింతు - నీవగపెసరు మసలు
నిపము దించెదరెవరు, నా నెత్తినుండి ? 45

అనవిని, రాజచంద్రుఁడు, మహామతి, వారల కన్నపానముల్
దనరగనూర్చి "వేగవిగదస్థితి నొంది సుతుండు వచ్చెడున్
బొనరుగ''నంచు హృచ్ఛరముపుచ్చిన, దిగ్గునలేచి కోడలున్
గనుల ముదశ్రువార్త్తిక వికాసము బర్వ నమస్కరించె; నా
మె నుదయమే భటుల్ పతిసమేతనుఁ జేయగ నానతిచ్చియున్. 46

భూపుఁడు ననుతాపముతో
నేపగిదినో ముందునడచి, యీ విధి నెడరుల్
జోపుచు, నచటచటన్ దా
దాఁపు నగను నడలుఁదీడి, దక్షత నొనరెన్. 47

ఈ తెఱఁగుననె, ఘస్రంబు లెన్నియేని
యెందరికి, గోడులూడగ, నేడుగడగ
నెనరు వెలయించి తన్నె గణింపరాదు!
తాను బరికించు దృశ్యవితాన, వృత్త
కష్టనిష్ఠురంబులు మది గరుడుగట్టె! 48

నెత్తిగమి యెఱ్ఱ బంతిపూవెత్తు లెత్తి
కుత్తుకన్ దాల్చి; మరణాంతకోపవహ్ని
గనలి - కనుగీలలన్ రాల్చి, క్రౌర్యపూతి
గంధకంకాళములనేర్చు; కదనకాళి,
లేబరపు నృత్య మధిపుని లెస్స నలఁచె. 49

ఊరక పెన్గుటుంబముల కూఱట మాపును యుద్ధమెంతయున్
ఘోరము! దుష్ఫలంబులనె పూఁచు; నమేయ జగద్భయావహం
బౌరని చింతచిచ్చునకు నాకరమక్కట! మానుషత్వమే
పోరుల వీసరంబగు! విభు ల్దగడన్ వలె సంగరంబులన్. 50

అనిపతి యురియ, దినంబులుఁ
జనె; నొకవాసరముసంజఁ జక్షుఃప్రియమై
చినలేడి యొకటి దూఁకుచు
వనిమొగమై పాఱఁజూచి వాహ్యాళిజనెన్. 51

దానిని వెంబడించిచన, దాఁపునఁ బ్రాపయి చూపుమేరలోఁ
గానఁగనయ్యె నాశ్రమమొకండును; మట్టితోఁపు: వే
రూనిన శాంతిహర్షముల కూడల కూడలిపట్టు, బట్టుకో
మ్మైన విధంబుగా నొనరె; నచ్చోటుఁజేరును మేదినీశుఁడున్. 52

ఒక మహామహుఁడౌ మౌని, నికటచరులు
వటువు లెలుగెత్తి ప్రార్థనల్ పాడుచుండ
శంతనుండును, రాజరాజప్రముఖుఁడు -
వరుస నొకయెడనిల్చి, శ్రావ్యముగ వినిరి. 53

దశ దిశాంతర మహర్నిశము జీవులతోడఁ
దనచుట్టుఁ దిరిగి వందనముసేయ
అవని మేరలదాట కబ్ధీశుఁడంఘ్రుల
వార్ద్రఁగల నీరువంచికడుగ

అగణిత సురవర్త్మమందు సంధ్యాజ్యోతి
వితతులు తారలారతులనెత్తి
వినువీథిఁగీలు త్రిప్పనిముండ్లు. రవియుఁ జం
ద్రుఁడు గడియారంబు త్రోవమెలఁగ
నిత్య - నిజకర్మకైంకర్యనిరతభూత
కోటి కొల్వున - విశ్రాంతిఁ గోరకుండ
నఁలపులేకుండ - నిలనిండి - వెలుఁగు దేవ!
దేవ! రావోయి! రా! నీ కిదే నమస్సు! 54

మధుశరద్ధిమమాస మధుచంద్రికాశైత్య
ముల నదనులభూమిఁ బొదివిపొదదివి,
రసరూపగంధాది రంగాల నింద్రియ
హాయములపై స్వారు లరసియరసి,
తెలిమలసిగలపై మలపులఁ గొలఁకుల
మంచువెల్లువ గంగ నించి నించి,
నేలజారిన చంటినిసుఁగులపై మరు
లెదఁజేర్చుచు బయస్సు జిదిమి చిమ్మి,
జీవితాధ్వంబుపై గూర్మిగూర్చి; పైరు
చేలకయి నదీనదముల జేరవేసి
ప్రకృతికళదిద్దు నిర్వ్యాజరంగవర్తి!
దేవ! రావోయి! రా! నీకిదే నమస్సు! 55

అండగోపనమున కల గిజిగానికిఁ
గూడునేయ మనీషగొల్పినావు
విసపు నాగాంగన యొసరేగి పెనఁగొనఁ
మగపాము మసగొల్పమఱపినావు

తమిఁగూనలకు లేళ్లగమి గోళ్లకొనఁగూల్చు
        వ్యాఘ్రి క్రొవ్వెదఁ బాఁడి వడిచినావు
నేలవ్రాలుననంటి చూలిచాలున నన్య
        కపళీకుమూరికిఁ బాదివినావు

అంతునాదియు లేనట్టి వింతసంతఁ
దొలుకు దీవపార ప్రేమ దోహదాబ్ధి
సంబరము రేఁపి, విశ్వకుటుంబి ! - దేవ
దేవ ! రావోయి ! రా ! నీకిదే నమస్సు ! 56

ఈ విధి మధురాలాపము
లేవో, బౌద్ధత్రిపేటి కోద్గాధతతిన్
భూవిభుఁడుఁ దనియ శాబకు
లావేళన్ నుడువ మునియు నర్భకగణమున్. 57

పనులకుఁబంపి - యాగతులఁ బజ్జవసింపఁగ గోరి, వారికిన్
మనములబెట్టుదట్టు ననుమానములెల్లనుఁ బుచ్చి, తిష్యుఁడన్
ఘనముని కిష్టశిష్యుఁడు సకల్మషుఁడౌ నుపగుప్తయోగియున్
వినుచుఁ దథాగతోక్తి సువివేక పథంబదితీర్చు శేషమున్. 58

అఖిలుఁ డప్రమేయుఁడు బుద్ధుఁ డధిపుఁడనుచు
నేనొకఁడ మహాయాన వినీతపథము
నెఱపుదును గాని పెక్కురు నీతిదప్పి
శాక్తముఖ్యదురాచార సక్తులైరి
శుద్ధయానము నొకఁడె; తిష్యుండె పల్కు. 59

బ్రహ్మమెవ్వండు ; జీవుఁడు వడయుఁ దేని ?
ననుచు బృచ్ఛింపగ విభుండు, "మనకు నేల
వాదు ? వాగతీతములు నిర్వాణలభ్య
ము లవి ! ధర్మాచరణ సిద్ధిమూల"మనియె !
బుద్ధుఁడె పరుండు ! సత్యంబు బుద్ధలీల ! 60

అనెడు ఘోషని వీడ్కొని యడలు టడఁచి
య య్యశోకుండుఁ బాటలి కరుగుమున్నె
పాఁదుకొల్పె కళింగాంధ్రపదములందు
శాంతి నురురాజభక్తి నప్రశాంతరీతి. 61

లపకగొన నొంటి నరుగు ఖల్లాతకార్యుఁ
గ్రూరుఁడొకఁ డేమఱించియు గొంతు నులిమి
చంపెనన విని తానేగి సంస్క్రియలును
ముగియగని శంతనుని సైన్యముఖ్యుఁ జేసి
పాటలిని జేరె సద్యశఃప్రభలఁ బ్రభుఁడు. 62

ఆజిముఖమున నగ్నదృశ్యములు పెక్కు
లతి విషాదఘట్టములును, నయ్యశోకు
డెందమునరూపుగొని; దుఃఖబృందగాన
వికృతనృత్యప్రదర్శ నాన్వితములగుచు;
భవము నస్థిరంబను ననుభవము నాటె! 63

లో లోఁ జింతించుచుఁ, బతి
వాలాయము ముక్తిమార్గపరుఁడై యాచా
ర్యాలోకన నుత్కంఠయుఁ
గూలంకషశాంతిఁగోర్కె కొనగన నలఁగెన్. 64

రాజు నాహ్వానమందిన వ్రతులు, యతులుఁ
కడఁగి వేదాంతసారంబు నుడువ దానఁ
దృప్తిపడఁడయ్యెఁ బతియు; వెన్దిరిగిపోయి
రంతవారును నిరాకశోపహతమనీష. 65

తామసు లుపదేశులు కనుఁ
బ్రామిన్నృపసభాంతరంబు బయటఁబడు నెడన్
జీమూతపు మకిల, కృశం
బై మేదినిఁబాసెఁ బతి తథాగతుఁ దలఁచెన్. 66

కనె నృపుఁడాఘుస్రమునన్
ద్యునదీస్రోతోహ్రదంబునొడ్డున, నుద్యా
ననికాయ్య నికుంజముకడ;
జననిచయములేనియొక్క చక్కటి కెదుటన్. 67

ప్రకృతము శ్రావణమని, మం
డుకముల్, "త్రుఱుఱుట్ క్రుఱుఱుటుట్రు"! జ్ఞను శృతితో
వికృతిని బాడుటయును, నం
తిక కుండలినిగని, నీటితెరఁజొచ్చుటయున్. 68

ఆ నాగేశుఁడు, స్వస్ఫట
మానతమును బైకినెత్తి యాడించుచు, స
మ్మానేక్షణుఁడగు నృపునకు
నానందోత్కలికఁగూర్చె నా తరుణమునన్. 69

వినఁబడియె నొక్క మధుర
స్వనము! తపశ్శృంగదళిత సత్యాబ్దగళ
ద్ఘనశాంత్యమృతనిధానము
ననునయ తత్త్వోక్తి యానమన్యాన మిటుల్. 70

"అరరే! మేల్కొనుమింక! మూఢమతివై యల్లాడ కీసంసృతిన్;
స్థిరమే భార్యయు బిడ్డలున్? ధికల మీ శ్రీయెల్ల; సర్వంసహా
వరుఁడైనన్ మృతిపాలె కావలయు; నేవారంబో! యెందో! కరం
బెరియన్నేటికి? జీవ! తీరనిది భోగేచ్ఛన్ వృథాబద్ధవై. 71

అరరే! న్యాయము గూర్తు నేననుచు నీ వజ్ఞానివై గర్వివై
యొరులన్ ద్రెంచితి వెట్టి యాగడమిసీ! యోలంబునన్ బాహిరం
బరయన్ లేవె యఖర్వవిశ్వమని బ్రహ్మాండంబు నీ వీఁగ నా
కొఱఁతన్ వెల్తియునౌనె? జీవగతియే కోదర్కమై భాసిలున్! 72

అరరే! సంపద గొప్పగాఁగ నెదవే? యాద్యంతమున్ శోకసం
కర మీ లోకము! విఱ్ఱవీగెదవె రాగాంధుండవై? పోరిలోఁ
బొరయన్ జాలితివే యమర్త్యపదమున్? బోనాడితే భేదముల్?
సరవిన్ గూర్చెను తేనె నెల్ల సరఘుల్! సమ్మానమే తేటికిన్? 73

ఉరవౌ హింస నహింసచే, కృపణతన్ సౌదారతన్ మాన్పి; దు
ర్భరమున్ గూల్పు మసత్యమున్ నిజముచే! ప్రత్నంబె నూత్నంబె, యీ
తెరువంచున్ దలపోయ కెల్లయెడలన్, దీప్తంబుగా సద్దయా
భిరతిన్ గొల్పుము! జీవ! శాశ్వతమునే ప్రేమింపు మశ్రాంతమున్. 74

పూనిక నాత్మలో నమృతమున్ జొనుపన్ దగు! సద్వివేక మిం
పూనుము! సత్యవృత్తమున నూర్ధ్వపదోద్గతి నైజ మీవు ను
క్కని పథానఁ జొప్పడక, కీడును మానుము! భూతరాశి క
న్యూనదయాపరుండవయి యొప్పొనరింపుము! జీవ! యెప్పుడున్! 75

తల్లిదండ్రుల గురువుల, దైవములుగ,
సేవసేయుము – నీకాయచిత్తములకు
వారె పరిణామకారులు! పంచభూత
తత్త్వగతులె బ్రతుకున కాధారసమితి! 76

జన్మమునఁ గలదొక్కటే సౌఖ్యవిధము,
భవజ దుఃఖతారకము నిర్వాణపథము!
ప్రణుతధర్మమూలంబు నిర్వాణపథము!
భద్రభాగ్యావసథము నిర్వాణపథము!
పరమ మవ్యయ మజము నిర్వాణపథము!" 77

గీతమీరీతిని ద్రవించి యూఁతగొనియె
వీనులన్ బానకంబుల సోనలగుచు;
వీతశోకుఁడు, సంభ్రమోపేతుఁ డవని
విభుఁడు మోమెత్తి యాగీతి వినగనచట 78

అర్ఘ్యగుని, ద్వాదశాబ్దవయస్కు విమలు
సమలు కాషాయపరిధాను, సంబరమున
శ్రోతలు వినంగఁ బాడుచుఁ సాగియుచరుగు
నరుణతుల్యు, శ్రమణుఁగని యంతలోన.   79

వననివేశముఁ నెల్వడి, బవిరిగడ్డ
ముఱిదియగు నోడల్ నెరిసిన నెఱిక లమర
నుర్విపతి మాఱువేసపు నుడుపులఁగోని
వెడలి, యొకముదుకండన, వెన్నడించె.   80

బాలయతియట నొక్కింతకాలమట్టె
నింగిఁజూచుచుఁ బాడుచు నిల్చెఁ; బులక
లొడలిపై నిక్క, నిశ్చేష్ట నొలసి మూయుఁ
గనుల "నోమ్మణిపద్మేతి" మనువు నుడువు.   81

సకల వనాంత వాసంతోదిత లతాంత
 కలిత కోకిల కుహూ కలకలమ్ము
ఘనఘోషపోషణ క్రమలయ లాస్యోల్ల
 సిత కేకిబృంద విజృంభణంబు,
భావజభోగవ్యవస్థిత నిర్వృతిఁ
 గన్నుమోడ్చు సమాధి విన్ననువును,
హరితశాద్వల కులుత్థాంకురభూచర
 ద్వృషభరాజస్వైరవిహృతిగరిమ

సరవిఁ బాడకట్టఁ దన్మయస్థాయిభావ
భూతి యతిఁ గని, చోద్యంబువొంగ, రాజు
నొకటొకటిగ బహిర్దృశ్య శకలము లవి,
హృత్తటిఁ దరంగితంబైన నెలమిఁ బొనరి,   82

భవఘనక్లేశ దురితసంపర్కమెడల
భూరి సంతోషభావానుభూతిఁ దేలు
నీ కుమారు సుయోగ ప్రణీతపదము
నిరుపమానమానని ధరావరుఁడు నెఱిఁగె. 83

వింతలేవేని పుట్టెడు నింతకనుచు
రాజు, వెంబడిఁజనె; యతిరాజుఁ గదిసె
చండగిరికుండు గావలియుండు చెఱలఁ
దరినిగల, మేడితోపుమైదానముకడ; 84

నేటుకొనిపెనఁగొను జువ్వినీడ నొరయు
నరుగుపయి నల్కు ముగ్గుల నరిదిరూపు
వ్రాసి ధూపంబు నిడుచుండువాని జూచె -
విప్రభిక్షుకునొకని శక్తిప్రసక్తు. 85

"కోరమీసాలు, మిడిగ్రుడ్లు చేరెఁజేసి
పఱచెవులు, సిగనెలవంక, బారెడంత
నోరుగల్గిన మీ యమ్మ పేరదేమి?
కుంకుమార్చన ఫలసమిత్కలశహోమ
మీవు పూరింతు వద్దాననేమిఫలము? 86

తెలుపు మర్థింతును మహాత్మ! - తెల్ల"మనుచుఁ
బువ్వరయ విచ్చినటు చిరునవ్వుఁ బెదవిఁ
జిందుద్రొక్క, గుమార యతీంద్రుఁడంత
నటనె నిల్చిన, శాక్తేయయతియుఁ జెప్పె. 87

"నేను నీవలె బుద్ధునహీనభక్తిఁ
బ్రణుతిజేసిన భిక్షుకాగ్రణినసుమ్మ!
నిగమధర్మమువీడితి; సుగతశిష్యు
లాశ్రితునకు నీ 'తారా' విహారమిడిరి. 88

వారి యానతి దలఁదాల్చి, తారఁగొల్తు
నడుగొ! యటనుండె! కారాగృహాధినేత,
చండగిరికుండె, కాంక్షించె సంతుకొఱకు!
నిచట నా తారరూపె యజించుచుంటి!" 89

అనుచు విన్పింప; నౌర యహర్నిశంబు,
నుద్ధుర దురాశలను, పాశబద్ధులగుచు,
జననమరణ ప్రవాహాన మునుకలిడుచు,
బుద్బుదప్రాయులైన కాపురుషుల కివి
చెల్లు! సన్యాసికేల యీచెనఁటిపూజ? 90

శాక్యమునిపాదముల ప్రాలి; సంతతంబు
శుభదనిర్వాణలోకంబుఁజొచ్చి, హెచ్చి
వెలయుదువుగాక! రమ్ము నా వెంట – ధిషణ
హానివసథంబునకు – దీనమమతమాని. 91

అనియాడిన, నౌఁగాకని
ముని సద్యోవిధిని దొఱఁగి, మునుకొనిభిక్షున్
వెనుగొని, నడచెను; గిరికుం
డును వారిర్వురఁ గశన్ దటుక్కునఁ గొట్టెన్, 92

కోపమురాదు! చండగిరికున్ బెదవిన్ గొసవిప్పియాడఁడే
తాపములేదు! నిశ్చలనిదానపరుండయి గొంతునెత్తి "యీ
టోపులు రాజ్యభృత్యులు! కటూక్తియుసాజమ! తప్పుత్రోవి? యే
పాపమునంటఁగట్టెదొ! నెపం బొడిఁబెట్టియె శిక్షవేయుమీ!" 93

అని దరహాసచంద్రికలు నాస్యముఁ గ్రమ్మఁగఁబల్కు బాలునిన్
గని, గిరికుండు మండిపడి, "కౌసృతికుండవు! తెల్వి లేదె? బు
ద్ధినిఁ గనఁగూర్తు ముండితులు ధిత్సువులై చరియింతురంచుఁ జే
యుని పయికెత్తె నూఁకుతఱినేద్భుచుఁ దత్సతి యడ్డగించుచున్. 94

చాలుఁజాలును! ఖిల్లాతుఁడేలె నిన్ను,
నతఁడు దివిఁజేరెను! సుశీమునన్వయంబు
నెల్లఱును బోకాలఁ దత్పుత్రు నితనిగూల్ప
నుత్సహించెదు; కటా! పాప మురక నేల? 95

చాలుఁజాలును? జ్ఞప్తికి నేలరాదు?
విమతుఁడని తప్తతైల భాండమున వైవ
మాణవకుఁడు సుఖాసనమహితుఁడయ్యె
నని వచింపవె మున్నితఁ డతఁడెసుమ్ము! 96

చాలుఁ జాలును! పోకుమీ బాలుజోలి
కడరి బోధిసత్త్వుండయి యాథ్యుఁడితఁడు
వాసిఁ గూర్చుండు మగధసింహాసనమున –
తారసిల్లెను కాలంబుదారశాంతి
నిలయమిదె శ్రావణమ్ము! పూర్ణిమయు వచ్చె." 97

అనిన నార్చుచు గిరికుండు "నట్టి వార్తఁ
బరులు పుట్టించి కాళింగ మురుతరంబు
యుద్ధమొదవించి రది యంత్యమొందె! బోధి
సత్త్వుఁడు నశోకుఁడే! యవశ్యముగ సుదతి!"" 98

అంచు గిరికుండు నిర్వారి కాయసమయ
శృంఖలలఁబెట్టి చెఱసాలఁ జేర్చువేళ
"సూనృతవతి సతి!" యని యశోకనృపతి
సొంతరూపు బయల్పడఁ జెంత కరిగి. 99

ఉచిత సత్కారవేతన మొసరఁ జండ
గిరికు, గౌరవసరణి నగ్గించి, మాన్పి,
విప్రయతిని గారాగారవిభునిఁ జేసి,
మహితసిద్ధుని పాదపద్మముల కెఱఁగి
"నూతనాశ్రితుఁ గనుము – ధన్యోఽస్మి" యనియె. 100

శమదమవిభాసి యతిఁ గాని, సార్వభౌముఁ
డరిగె నపుడె, ప్రాసాదసభాంతరమున
కందు స్వాగతంబొనరఁ బాద్యంబు నొసఁగి;
"శ్రమణ! కూర్చుండు మిష్టపీఠమున" ననియె.	101

ఆ చిఱుతయతి, చామీకరాచితంబు
రాజసింహాసనమున విరాజమానుఁ
డైనఁగని, బోధిసత్త్వుఁ డీయనఘుఁ డనుచు
పూర్ణమోదాశ్రు నయనుఁడై పొదలె రాజు.	102

బుద్ధునంతటివాఁడు, ప్రపూర్ణుఁ డొకఁడు,
వఱలునన్న వార్తయును నిబద్ధియయ్యె;
తన్ను సమ్రాట్టుఁ జేసిన తరుణమదియు
బుద్ధవిభుకృతంబని నృపుబుద్ధిఁ దోఁచె.	103

లోని తమమంతవిచ్చె; విలోమమెందు
నెనయలేదను సంతృప్తి హెచ్చె; మెచ్చె
నొచ్చెమేలేని యతివరు నుత్తమేచ్ఛ!
నుచ్చఁ దొలగింపు మనుచుఁ జేయొగ్గి వేఁడె.	104

పట్టమాదిగ నవమంబు వర్షమపుడుఁ
బరగెను కళింగవిజయోత్సవంబు! — నూత
నోద్యమాంకురార్పణ సుముహూర్తమైన
యాదినమె, పూర్ణసుదినంబు! నమృతఘటిక !!	105

భరత సర్వాంసహాప్రజాప్రముఖు లరయ
శమితషడ్వర్గుఁడగు, బోధిసత్త్వమూర్తి
హర్షబాష్పంబు లురులు, దయార్ద్రనృపతి
కొలువుదీర్పంగ, పృథుశాంతి కుదురుకొనియె.	106

సంగరవార్తలుఁ ముగిసె; శాంతియ యెందును జర్చఁబేర్చె; కా
ళింగము ప్రోదినొందె; నవలీలఁ బ్రజాహితకార్యరంగరా
జ్యాంగము లొంగె ధర్మవిజయంబులకుఁ; గరుణాప్రసంగ ము
త్తుంగ శుభక్రియాంగములఁ దోరముఁగాగ నెసంగె నెల్లడఁ. 107

మందాకినీధార లిందుశేఖరజటా
వాటిక నిబిడమై మీటినట్లు,
గోదావరీమాత గొదకొని వట్టొడ్డి
కొండగొందుల గుమ్మగునిసినట్లు,
పున్నమజాబిల్లిగన్న పాథోరాశి
తరఁగ లొడ్డునుదాఁటి పఱచినట్లు,
ప్రత్యూషపవనసంపదగొంచు, భానువె
ల్తు రుపత్యకముమేర దూఁటినట్లు,

శ్రమణయోగి ప్రసన్నవక్త్రాంబరంబు
వెలికి నెగఁబర్వి – సుశ్రావ్య వివిధ సత్య
వాగమృతమయములు – కలస్వనము లులిసె
రాజునుచ్చిసోఁకి, జనాంతరంగములను. 108

తృతీయధార - ధర్మబోధ; తత్పరిణామములు, బౌద్ధరాజకుమారునితోఁ జారుమతీ స్వయంవరము

బోధమొద లిట్లు పల్కెఁ బ్రబుద్ధుఁడతఁడు :-
గురుని శుశ్రూష లబ్ధ మకుంఠితంబు
బుద్ధతత్త్వవివృతి, చెప్పు మునుపె కొలుతు
తనువునకు మూలమంబ పదద్వయంబు ! 109

వఱలె నా తల్లి యువరాణి; వాసుదేవు
నవ్యయానందమయభక్తి నాత్మఁజొక్కి
సమ్మతంబని చిననాడు జనని గఱపె;
వాసుదేవుండు బుద్ధులఁ బ్రథమగణ్యుఁ
డాధ్యుఁడని; యాపెసూక్తంబు లనువదింతు. 110

"విహిత శివచింతనోపేత, పిన్నయత్త !
బౌద్ధసువిచార; పెద్దత్త పట్టమహిషి !
చంద్రగుప్తుండు సజ్జనజైనయోగి !
బిందుసారుండు పితరులే పెద్దలనియె !
కానఁ దత్తత్వరీతులఁ గాన" ననియె. 111

"విశ్వ మీ దృశ్యమంతయు విభునిలీల
సుఖముదుఃఖంబు రెంటి నీశుండె చేసె
జీవుఁ డెవ్వేళ ద్వంద్వంబు చెనకకుండ
సహజముగ నాత్మకాత్మఁ డక్షరరుచిద్ధుఁ
డగు పరముని శరణ్యంబు నందవలయు ! 112

జీవకృత మేమిలే దిల ! స్థిరములేవు !
పుణ్యశక్తులు దేవవిభూతులెల్ల !
నఘవిపరిణామము ల్లగు నహితకృతుల;
విభువశంబులె రెండు ! నీ వెరవు నరసి
తృష్ణనీఁగి జీవుఁడు దేవుఁడెలియు" ననియె. 113

అమ్మ "న్యగ్రోధుఁ"డనిపిల్చె; నామె జనఁగ
పితృసఖుఁడు గంధకరి గోప్యవిధిని బెంచి
నన్ను నుపగుప్తుఁడనుపేర నరసె; నామ
ముండె నేదో ! నే దిష్య్య శిష్యుండ నిజము ! 114

ధిషణుఁ దిష్య్యుఁ గొలుతుఁ
బుషివంద్యుఁ సత్యధీవిరించిఁ గతమ
ర్షిమయుఁ షడ్దర్శన స
ద్విషమోదంచితుని వేదవేదిఁ గురువుఁ. 115

తిష్యముని కథావత్తుఁ దెలియఁజెప్పె
నతని జనిచేత రవిచే నహర్ముఖమన
నార్యుఁ డభిధర్మపేటికాచార్యుఁడై స
మౌద్గలాయను వంశంబు మాన్యమయ్యె. 116

వివిధ మతసారములఁదొ త్త, వినుచువాఁడ !
"ఆర్షము"న "జీవకముల' నిష్కర్ష లేదు !
ఆద్యుఁడో దైవమొకఁడుండె ననుచు నూహ
నాడుదురెకాని, చూచినవాఁడెవండు ? 117

అఖిలమునకాద్యమే హేతువనును "గోస
లోక్తి!" యత్నశూన్యుఁడెనరుం డుర్వి మీఁద ?
"సంజయభిలాధిపుత్రుండు" సంశయాత్త
మఖిల మాత్మవిచారణ మంచు నుడివె. 118

వ్యర్థ విచికిత్సవలననే ఫలము గలుగ
దేదొ యొక నిశ్చితాచారమే యొనర్చు
బాపఁ డనుదినమును సంధ్యవార్చుగాన
మహితుఁడుఁగాఁ డొకో విచారరహితుకంటె ? 119

"వాయ్వనలధరావారి నిర్వాహమొడలు –
వాని నెడఁబాసెనేని నిర్వహణమగును
జ్ఞాన మలవడదు విచారణంబువలన"
ననె "నజితకేశకంబళుఁ"డల విమర్శ
మానవతఁబేర్చు – పశువుల కూన మదియె. 120

సర్వ సమదృష్టినాదృతి చాలుననుచు
నొడివెను, పురాణకశ్యపుం డెడరులందు
వివిధములు వ్యక్తి ధర్మముల్ వీలుపడని
లోకమున్నె ? భిన్నరుచు లీలోకు లరయ ! 121

కర్మ మొనరని క్షణమొండు గలదె ? జీవి
కాత్మహత్యయు, నైష్కర్మ్య; మతితపమ్ము;
సాధనల, మహావీరుండుఁజాటె ! మనుజ
సమితి కసువు తీపయ్యె ! సాధ్యమె తపంబు ! 122

పరులు కర్మందులును పరాశరజు లితర
ముండితులు - జటిలురును - త్రిదండికులును
మఖముఖార్చకుల్ - కులపతుల్ - మానిజనులు,
నెందఱో వైదికుల్ - భేదమెన్నఁదరమె ?　　123

అయ్యాజీవక నిర్గ్రంథులంద ఱొరసి,
"దేవధార్మికులము" మే ముదీర్ణులమని
బాహ్యపూరాధనము సేఁత పరమధర్మ
మంత్రు ! నొక కర్తయేయున్న సతనిప్రీతి
కే యస్పృష్టవస్తువుఁ బూజ కెయ్యువారొ !　　124

దేవదత్త గౌతమికు లుత్తీర్ణత గన
కఠినతప మవశ్యంబు నిక్కంబటంచ్రు
విషయలౌల్యంబు దెగకున్న విపినరోద
నంబుగాదె ! తపఃక్లేశ మింబుగాదు !　　125

జీవునిఁ శాశ్వతుం డని చెప్పరాదు
మృతియనంతర మా జీవు మెలపు దెలియఁ
గలమె ? ప్రత్యక్షమనుమానములను రెంట ?
వైదికమతాకరం బిది వాసిఁగనదు;　　126

ఆమ్రమబీజంబు మొదటిదే యవలిచూత
కుజఫలంబున నమరుట నిజముకాదు !
ఆది, విత్తది కుళ్లుట లరయుచుంటి
మటులొకే జీవుఁడునెట్లు జన్మాంతరమున ?　　127

కర్మమో; ధర్మమో సాంఘికంబుకాయ
మదియ జన్మాంతరంబొందు ! - నంబుపూర
మెడతెగదు నవ్యనీరంబు లెందు వోలయు
నైనను ప్రవాహ మొకటిగ్గా యడరుగాదె ?　　128

అనుభవింతుము భోగభాగ్యముల నిపుడె
భవము మఱియుండదనెడు; చార్వాకమతము,
సత్యమనలేము ! సుఖకష్టసంగమముల
సంఘమును, వ్యక్తిబాధ్యతల్ సరదుగాన. 129

ఆతథాగతునొద్ద 'వాచాగత' యతి
ప్రశ్న సేయఁగ, మౌనముఁ బ్రభుఁడు దాల్చె !
అవల నానందుఁ డాతని నడుగ నెట్లు
చెప్పఁగలము నిర్వాణ నిశ్చితపథంబు,
నాత్మ ? సహజధర్మ ప్రకాశాప్తి దెలియు. 130

శాశ్వతుం డాత్మయను విప్రచర్చలేల ?
తనువె నిజమను నజ్ఞాన మొనరనేల ?
ఉత్తమాష్టాంగమార్గంబు నొరసి యజము
నవ్యయంబు నిర్వాణంబు నరయు" మనిమె. 131

ఇలను, మొలకకు బీజమే హేతువగును
గాలిప్రభృతులు సముదాయకారణములు
కార్యహేతుపరంపరగల్గు, ప్రత్య
యముల, క్షుణ్ణంబుగ వివేకమమరవలయు. 131

వెలయు సంయోజనము, రూపవేదనములు,
సంస్కృతియు, జ్ఞానముననఁగ, " స్కంధపంచ
కంబు," వానివలన నహంకార మొదవు;
ఆ "యహంకృతి," పరిణామ, వ్యాపకగుణ
కలితమై యాత్ర సాగించు విలయమొందు. 133

కాష్ఠయుగ్మమును మథింపఁగల్గు వహ్ని
కాష్ఠములు కాలిపోయినఁ గనము వహ్ని
స్కంధపంచక మెడలిన సమయమందె
ఘరణము ఘటిల్లు, నహమును మాయమగును. 134

ఐన వ్రాఁతముగియని లేఖాంక మెట్లు
లేఖకుఁడు వోయినను, శేషరేఖఁబోల్చు
నట్లె యయ్యహంసత్త, సంఘాంతరమునఁ
బర్వు; కర్మనిల్చెడు, నహం బంత్యమెనయ. 135

మఱల జన్మమెత్త దహంబు మాన్యకర్మ
శాశ్వతము మానుషత్వంబు సంగమించు;
నహితకర్మానఁ జూవె జన్మాంతరమగు
నందరే జీవులును జననాంతరముల ! 136

సత్యవచన చతుష్టయసరణి వినుఁడు !
లోకమంతట నిబిడముల్, శోకము, మృతి,
రోగవార్ధక్యములును, విరుద్ధఫలము
లననుకూల కుటుంబ బాధానుగతులు ! 137

లేమి నాశయొనరు – నెనలేని శ్రమముఁ
గల్గు – తద్వస్తులాభమెుగ్రముగ వాంఛఁ
బెంచు ! – విరతివాంఛకు లేదు కొంచమైన !
నల నిరాశయె పరమ సుఖాకరంబు ! 138

నిస్పృహుండైన నవ్వాల నిజము నరసి
మనుజుఁ డష్టాంగపథమున మనుట లెస్స !
విమలములు 'శీల' ప్రజ్ఞాపరిమితు లవని
నిత్యనిర్వాణ సుఖలబ్ధినెగడఁ జేయు. 139

హేయములు మనోవిభ్రాంతులెల్లఁ దొలఁగ
సర్వ శారీరవికృతులు సమసిపోవ
నఖిలమూల మనాద్యంతమై యొసంగు
భద్ర మానంద మదియ నిర్వాణభూతి. 140

వఱలు విశ్వప్రకృతియు నిర్వాణలీల !
పరమమెఱుకయు, శాంతి, నిర్వాణకాంతి !
ప్రథిత ధర్మానుగతియె నిర్వాణదీక్ష !
పావనపు మానుషతయె నిర్వాణఫలము ! 141

దండకము :— (1) అమరించుకొను మీవు సమ్యగ్గసద్దృష్టి-నీ కద్ది చేదివ్వె; సంశుద్ధవిశ్వాసమే దాని మూలంబుగా నెన్ని (2) సమ్యక్కృతాపేక్ష నీకుఁ బురోగామిగాఁ ద్రోవయుఁ జూప నాశింపకే సౌఖ్యముఁ నీవు (3) సమ్యక్సువాక్యయ్యదే, నీ శ్రమం బంతయుఁ బాపు; విశ్రాంతియిల్లౌ, నబద్ధంబులుఁ, గొండెముల్, తుచ్ఛమైనట్టి ప్రాసంగికంబెల్ల, పారుష్యముల్, వీడు మెవ్వేళ (4) సమ్యక్సుకర్మల్ భవన్మార్గము ల్జక్కఁగాఁ బేర్చు; నిస్స్వార్థ మాడంబరాపేతముల్ దానముల్ సేయ సౌశీల్యముఁ బూఁచు; దుష్కార్యముల్ వాయుటే లెస్స-హోమంబులుఁ మంత్రపాఠంబు; క్లేశోత్కరంబుల్ తపశ్చర్యలుఁ జేయ నీకౌ ఫలంబెద్ది? యుత్కృష్టమౌ మధ్యమార్గంబు! (5) సమ్యగాజీవముఁ శుద్ధ సజ్జీవనోపాయమే; సజ్జకట్టౌ నుపాహారమై నీకు సద్వ్రశమఁ బాఁచి, పెల్లుద్ధరించుఁ జుమీ !; - యంత్రతంత్రంబులుఁ నింద్యముల్ నైచ్యదైన్యంబులఁ గూర్చుఁ బో ! యాచనం బిష్టులఁ గూడ వంచించు ! వ్యాపారముల్ సేయకే సాత్త్వికంబో, సువృత్తిఁ మనఁ మేలు ! (6) సమ్యక్ప్రియత్నంబు, నీకుఁ మనష్సాధనంబైన వ్యాయామమై యొప్పెడుఁ వస్తు విజ్ఞాన సంప్రాప్త వైరాగ్యభావంబునుఁ బూని, నీ విద్విషత్కోటితో మైత్రిభావంబు వాటించి, దీనార్తులందెల్ల కారుణ్యముఁ జూపి, సభ్యాలి హేమోద్గతిఁ బొందగా మోదభావంబు వర్తించి, స్వీయంబులౌ యౌవనార్థంబులఁ విద్యలఁ నీ వుపేక్షానుభావంబుఁ బ్రాపించి, నిష్కర్మమౌ జీవనంబొల్ల కెట్లైన, సర్వేంద్రియోన్మాదముఁ గాల్చి వేగఁ దితీక్షాను రక్తుండవై యుండి, (7) సమ్యక్స్మృతిన్ దాల్పుమా ! శుద్ధ సంచింతనంబెందునఁ బ్రాణతుల్యంబు ! స్మృత్యర్థముఁ బౌద్ధ వేదుల్ సుసంకల్పమూలంబుగాఁ జెప్పిరెక్కాలముఁ జిత్తమాధారమై

ధర్మకర్మమ్ములింపారు; నప్రశాంతబోధస్థితికిఁ దీప్తముద్యత్సమాధిఁ గనఁ మూలమే ధర్మమహా! సృష్టియుఁ గార్యహేతుప్రసంగ ప్రభూతంబు లెల్లఁ బదార్థంబు లాత్మఁ విచారింప ప్రజ్ఞాన మేవస్తువుఁ గాదు, నీ చిత్తకాయంబులఁ వేదనంబుఁ భవద్ధర్మముఁ శోధనఁ జేయఁగాఁ గల్గు సుస్వానుభూతిఁ గదా కోరి సాధించు జీవుండు (8) సమ్యక్సమాధిఁ; తదాప్తిఁ మనుఁ బూర్ణశాంతుండె; పూర్వోక్త సప్తాంగనిష్ఠఁ గ్రమప్రాప్తినొందుఁ దుదఁ ధ్యానపీయూష ముద్విగ్నతఁ బోక, సందేహముల్ లేక, సేవించి, నిర్వాణముఁ నమ్మి, సత్త్వాయవిశ్రాంతి వాంఛింప శీలవ్రతాంతంబె దుఃఖాపనోదంబుగా నమ్మ కాసాధ్యసమ్మానముక్తిస్వరూపాదులఁ రాగముఁ వీడి, కామంబు ద్వేషంబుఁ బోనాడి, సద్దానశీలంబులఁ క్షాంతియుఁ వీర్యముఁ ప్రజ్ఞయుఁ ధ్యానమార్జించినఁ బుద్ధుఁడౌ.

జీవ! సర్వాఘ దుఃఖౌఘముల్ డుల్చుచుఁ జిత్త వాక్కాయ దోషంబులఁ జించి, సారజ్ఞ బుద్ధోక్తులఁ శుద్ధవాక్యమ్ములఁ జింతనఁ జేసి; లోకంబు గన్పట్టుగాఁబట్టి మిథ్యాస్వరూపంబుగా దెన్నఁడుఁ మార్పులఁ జెందు గాఁబట్టి నిత్యంబునుఁ గాదు; సచ్ఛీలవర్గంబు ప్రజ్ఞానుభావంబు ప్రాప్తింప నాపైన సత్యస్థితిఁ శాంత సమ్యక్సమాధిఁ బ్రవేశించి భాసింపుమీ! బీదలుఁ ద్రవ్యవంతుల్ ఘనుల్ బూరుషుల్ స్త్రీలు నాభేదమేలేని నిర్వాణసామ్రాజ్య సమ్రాట్టువై నీవు దీపింపుమీ భద్రమహా. 142

ఆత్మపదమె నిర్వాణం
బాత్మక్లేశాపహారి యష్టాంగపథం
బాత్మహితౌషధ మిది; – లే
దాత్మానుభవంబుకంటె నధికం బొందుఁ! 143

అల్ల! తల్లియు; పరముని స్వాత్మయందుఁ
గాంచి, లాభనష్టభ్రాంతిఁ గడకుఁ ద్రోసి
సాత్త్వికుఁడు ఋతంభరుఁడొందు శాశ్వతగతి!
జగతిని, స్వధర్మరతియొండె, చాలునన్న”
వాసుదేవాధ్వమును, బౌద్ధపదము నొకటె! 144

తల్లి నుడివెను భిన్నాభిధానములను
బుద్ధుఁడు వచించు దివ్య ప్రబోధములనె;
సంతతసమాధిఁ బొడకట్టు సత్యమనుచు
తిష్యుఁడుఁ నాకుఁ దద్ధ్యానదృష్టి నొసఁగె. 145

నిత్యమును, మిథ్యయునుగాని నేల నలరు
జనులు మీరు, ధర్మక్రియాస్థపతు లగుచు;
వెలయుఁ డధికదుఃఖద, కర్మవృక్ష వితతి
వేగ నఱుకుఁడు, తృష్ణ యన్ వేరు ద్రెంచి. 146

అనుపమానంబు నిర్వాణమాత్మగనుఁడు
నీక్షణంబున నుండియే యీరు నృపుఁడు,
దక్షులయి శ్రద్ధతో, ధర్మతత్పరులయి !
మలినదృష్టాంతముల నది తెలియఁబడదు !" 147

అనెడు శ్రమణుని వాగ్ధాటి సాంతమయ్యెఁ
బెన్నయురవడి, కృష్ణాగభీరతయునుఁ
దుంగభద్రాతరంగ మాధుర్యగతియు
నడర నవిరతధారయై యమరి యపుడు. 148

వినినంత, మునివచోరుచి
ననుమానతమంబు విడువ నవనిపుఁడును దాఁ
గనినవి, సాత్త్వికభావన
లును మలదూషితములంచు లోనఁ దలంచెన్. 149

తలఁచినదే తడవుగ, ను
జ్వలమతి, పతిదీక్షఁబూని, శ్రద్ధన్ వర్షం
బులు రెండున్నర గడపెను,
సలలిత మష్టాంగసరణి, సత్యరతుండై. 150

పాదగుగుపసేవ సని
ర్వేదస్థితి యొలసె; నంత విహితకృతులకున్
యాదఃపతియై, గుణమ
ర్యాదలు రూపెత్తె ననఁగ రాజు రహించెన్. 151

ఉపగుప్తాచార్యుని కృప
నుపలబ్ధంబయ్యె శాంతియున్ సిద్ధులు, రా
జపగతశోకుఁడు, బ్రమనుఁడు
సుపవిత్రప్రేమధనుఁడు, శుద్ధుండయ్యెన్. 152

ఆచార్యాస్థులకున్ సమాధు లుపగుప్తాజ్ఞానుసారంబుగన్
వైచిత్రిన్ ఘటియించి కట్టినవి స్తూపంబుల్; తదగ్రంబులన్
బ్రాచీనాచలశైలభాగముల; నిత్రైపొల్చు కంబంబులం
దాచంద్రార్కయశుం డశోక నృపమూర్తాంఘుంపు చెక్కించెఁ దా
బ్రాచుర్యంబుల శాసనాకృతుల శుంభద్ధర్మముల్ బోధనల్. 153

జీవపావనత్వము మొదల్ సెప్పి - యవల
బౌద్ధధర్మములును గ్రమంబై రహింప
శాసనంబుల శిలలపైఁ జక్కనిల్పి
పదియునాల్గు నశోకుండు భద్రపఱచె. 154

ఇట్టుల నబ్దద్వయమున
నిట్టలమగు శ్రద్ధతో, సునీతివిధులకున్
బట్టముఁగట్టె నశోకుఁడు
పట్టానంతరము గడచెఁ బదునాల్గేడుల్. 155

షోడశవర్షన్ కూఁతును,
వాఁడిమగఁడు నల్లుఁడైన, వందిసుజనవ
ర్గేడితుఁ డగ్నిబ్రహ్మకు
వేడుకను, బ్రియంవదాఖ్య వెలది నొసంగెన్. 156

దేవికిన్ బుట్టి, తనయుండఁ దేజరిల్లు
శీలమణి, 'ప్రియంవద,' ధర్మచిత్తయగుచు
సాధుహితసేవ బొగడొందె 'సంఘమిత్ర'
యనఁగ; నాకన్య గృహిణీపదాప్తిఁ దనిసె. 157

తన మేనల్లున కీ విధిఁ
దనయను బరిణీతఁ జేసి, తత్సమయమునన్
గొనబుగ నరణంబిచ్చెను
వినుతుఁడు, వితరణి యశోకవిభుఁ డుత్కర్షన్. 158

కొడుకు మహేంద్రుని; దనకడ
నడఁకువతో బుద్ధదేవు నంఘ్రివనజముల్
విడువక గొల్చెడు మృదుగుణుఁ,
బుడమిపతి, యవంతిరాజ్యమునకున్ బంపెన్. 159

అతఁడు, తథాగతభిక్షుక
తతితోడన్ శ్రమణియైన తల్లికి, సేవల్
వితతముగ నొనర్చుచు, దన
మతిలో వైరాగ్యవృత్తి మరులు కొనంగన్. 160

సంతత సుధ్యానసుధా
క్రాంతస్వాంతుండు, సిద్ధిఁ గాలిన, రాజ్యం
బంత నరాజకమని తన
యంతటి ఘను నల్లు బంపె నగ్నిబ్రహ్మన్. 161

నియమించెను, దిష్యాజ్ఞన్
ప్రియమగు 'సంఘము,' సమాజవృద్ధియుఁ దనరన్
నయగుణసాంద్రు మహేంద్రుని
భయవిరహితు దేశికేంద్ర భవ్యపదవికిన్. 162

చారుమతి రాణియు సదా
చార తథాగత సుధర్మసాతత్యలుగాన్
సారె, గుణాళుని దిద్దుచు
ధీరత, సంసారభోగ తృప్తిఁ బొనరుచున్. 163

"ప్రియదర్శి" యశోకుఁడనన్
దయివాఱుచు, శాంతికామి, ధరణీశుఁడు, స
త్క్రియలన్ నిరుపమ గృహమే
ధియు భిక్షుకవసనధారి; ధీనిధి యగుచున్. 164

క్రమముగ నుపగుప్తుని కృప
నమలిన మష్టాంగపథమునందు సుసిద్ధిన్
గొమరుదనంబున గనియెను
గొమరాలున్ గూడియుండఁ గోవిదుఁ డతఁడై. 165

హరిపీఠిని న్యగ్రోధుం
డరుదై వసియించుచుండ, హరి! హరి! రారా
జురుభక్తిన్ గురుబోధము
హరువుగ వినుచుండు నేల నాసీనుండై. 166

గురు రామదాసుపదముల
నురవౌ భక్తిప్రపత్తినొనరు శివాజీ
శ్వరుఁ డొక్కఁ డశోకునకున్.
సరియౌనే? చరిత నెవరు సము లాతనికిన్? 167

ఆదటఁ బతి, గురుకృప, యసి
వాదరగా, జన నశోకపాశములు దెగన్
బోదియొనర్చెను ధర్మని
నాదాశ్వత్థంబు, లోకనైరుజ్యతకై. 168

కుండలీంద్రుండు మతి నుపగుప్తయోగి
రాజు వీడ్కొని చని మధురానగరము
చెంత నురుమందకొండలోఁ జేరి యందు
స్థావిరాఖ్యంబు యోగప్రసన్నసరణి
నమల షడ్భక్తులను జరితార్థుఁడయ్యె. 169

అది యటులుండగ యౌవన
పదమూఁదియు దేహవల్లి పదునెక్కెఁ గళా
స్పదమయి చారుమతికి మఱుఁ
డెదఁజొచ్చెన్ దండ్రి వరుని నీడును వెదకెన్. 170

త్రైలోక్య వినుత సుందర చంద్రశాలలో
సచివసామంతులు సరసఁగొల్వ
ఆంటియోకస్యాదు లవనిపు లెదురుగా
భద్రాసనంబులఁ బరిఢవిల్ల
అర్థాంగి 'కరుణ' రత్నాసనాసీనగా,
కుసుమగంధములు దిక్పూరితముగ
సీమంతినీజనశ్రేణి ప్రక్కల నిల్వ
విద్వత్కవీంద్రులు వెనుకనలర
రాజపుత్రులు యువకులు దేజరిలఁగ
వఱలె జారుమతీస్వయంవరము; రుచిర
మమల వైశాఖమాసమం దవనివిభుఁడు
ముందుముందుగ నుచితము ల్మొదలిడగ. 171

హిమకిరణకుంద మాణిక్య విమలరుచులు
కుసుమపల్లవ బిసలతా కోమలతలు
వరఘుసృణగంధ మృగమదవాసనలును
మధురపరవాదినీ శుకప్రభృతిరవము
లెల్ల నొక్కెడ ప్రోవయి వెల్లిగొనఁగ. 172

తెల్వి - హావభావములు మూర్తీభవించి
వెలయు చారుమతియును; గన్యలనుగూడి
సభకు సౌదామినియనంగఁ జని, సరసత
నినుచుచుఁ బౌద్ధు దేవపాలుని వరించె. 173

శీలి యశోకుఁడు, విక్రమ
శాలిఁ, దరుణివలపుఁగొన్న సౌజన్యనిధిన్
మేలని, సుక్షత్రియునకు
బాలను జారుమతి దేవపాలుని కొసఁగెన్. 174

చారుమతి దేవపాలు రు
దార ప్రేమానుబంధ తన్మయులగుచున్
చారుతర బౌద్ధధర్మా
చారంబుల నొనరి రాత్మసాధనపరులై. 175

తరుణుఁడని రాజు సుగుణున్
దురితాపహ సత్యశీల తుష్టిధురీణున్
వరసుతు ధీవరునిన్, దు
ర్ధర తక్షశిలాధిపత్యధారిగఁ జేసెన్. 176

తోసలిఁ గరుణావతికి బందుగులె రాజు
లల యవంతి నగ్ని బ్రహ్మయవనిపుండు
పాటలిని దానెవెలయ, సువర్ణగిరికి
నాప్తమిత్రుండు శంతనుం డధిపుఁడయ్యె. 177

చతుర్థధార - అశోకుని పరిపాలనము, ధర్మయాత్రలు

అమరె నిభవృష ప్రభృతి జీవావనంబు;
లలరె సర్వాంగసౌష్ఠవ న్యాయనిష్ఠ;
దనరె ధర్మప్రచార శాసన నిచయము;
ప్రబలె సర్వప్రజాసౌఖ్య పాటవంబు;
"నర్హతాఽశోక నృపపాలనాంతరమున. 178

ఇంద్రదది గుదధిసంటియు, సాంద్రవిపిన
మయమునై నట్టి త్రికళింగమహియుఁ జేర
విస్తృతమయి, సామ్రాజ్యంబు వృద్ధిగనియె !
నధిపు నఖిలాజ్ఞలప్రతిహతములయ్యె ! 179

చండశాసనుండగు నశోకుండు, దండ
నాత్మకముల జట్టంబుల నాఁపఁడయ్యె –
కాని, తద్విధానము ధర్మమానునట్లు
వివిధ శిక్షాస్మృతివిధుల, వేఱుసేసె ! 180

అంత్యశిక్షకు మఱి మూఁడహంబు లొసఁగె
నవధి నాత్మవిచారంబు దవులుపొంకె;
కిల్బిషపుకార్యములఁ బరికించి వృద్ధ
దీనులఁ గృపగను మంచితెరువు లరసె. 181

చెఱవసించెడువారు దుశ్చింతనములఁ
బొరయకుండ సౌకర్యముల్ బూన్చె; ధర్మ
బోధకుల నియమించె; కారాధికృతుల
కలవిగాఁ జేసె శిక్షల సులువుఁ జేయ. 182

అగ్నిమాపక కుంభాలు లధ్వవితతిఁ
జెలఁగ నింటింట నీరు, నిచ్చెనలనుంచి
రఖిలవృత్తి వాణిజ్యంబు లండగొనగ
వేఱు వేఱ్వడ్డి-చొప్పున విత్తములను
రాష్ట్రకోశంబు లప్పుల ప్రజకు నిచ్చె. 183

నవనీత స్ఫటికకపో
త విమలక ప్రముఖరుచులఁ గాల్చిన రజతం
బవదాతద్యుతి దేల్పగ
గవియుఁ గ్రియాగారముల పొగల్ గాల్చునెడన్. 184

తత్క్షణము, రాణ్ణియుక్తులు, తజ్ఞు లరసి
చక్క-నిడ నిత్తడియును, గాంస్యముఁ, బగరము,
సత్తు, తామ్రంబు, సీసంబు, స్వర్ణ మినుము,
ఖనులు ద్రవ్వించి కూర్చి యక్రమతఁ బాపి. 185

సిద్ధలోహంబు లధికృతుల్ చేర్చి, వాని
మార్చి, కవచాయుధాది సామగ్రి జేయఁ
బంచి, కర్మాలయములు వెల్వఱుచు వెలల;
వస్తువులనంప నవి జనవ్యాప్తిఁ గాంచు. 186

రాజ్యమందు శుద్ధపయస్సు నాజ్యమమరె
ప్రస్థఘృత మొక ద్రోణంబు పాలఁబుట్టె;
భిన్నమగునెడ నాహారభేద మరసి
వ్రజములను లెస్స బోషింపవలయు; మిశ్ర
మమ్ము, క్షీరమ్ము లెటనేని యమ్మరాదు! 187

దేశభేదములగు మూఁడు తెగల నడరె
నిభములును; కరూశ ముఖసీమలెనయు నడవు
లేగి వెంపుడేన్గులతో ననేకపములఁ
బల్లముల ద్రోసి మావటీల్బట్టి రెలమి. 188

అచరమాస్తిఁ గుటుంబము లమ్మఁగూడ
దపహృత మలబ్ధమైనచో నధిపుఁడొసఁగు,
మరల; లిఖితముల్ బహిరంగసరణి నెఱయు;
చెనటుల పరోక్షకృత్యముల్ శిక్షితములు. 189

సాక్ష్యరహితంబులగు పనుల్ జరుపలేరు,
వితథముఁ దిరోహితోపాధికృతములైన
తప్పుడుపనులెల్ల బహిష్కృతంబులయ్యె;
నాస్తి జెనఁకడు బతి నిర్జితార్జితముల!
బ్రాహ్మణుఁడు దోషియైన సర్వస్వమీఁగు. 190

అష్టపాదప్రతోళ్యాదు లధ్వవితతి
తక్కు, ద్వాత్రింశ దంఘ్రివిస్తార "రథ్య"
లల, జతుష్షష్ఠివా "వ్యూహ"ములును, విపిన
పథము లన్నియు నృపునాజ్ఞఁ బరగుచుండె. 191

అధ్వరక్షకవ్రజము, గ్రామాధికృతులు
రాజకార్య ప్రసక్తు లుర్వరను బ్రోచి
రెల్లఱును బ్రజాహితరీతి నల్లసిలిరి
ధర్మబోధక లిపు లవితథములయ్యె. 192

"ప్రతినిధులు" రాజ్యభాగముల్ ప్రగతినేల
"రజ్జుకులు" మండలేశులై ప్రబల, వారి
క్రింద "ప్రాదేశికులు" నుండి రందునందు,
దండనాథికారు లఖర్వధర్మనిపుణు
లమరి రెందు "మహామాత్రు" లనఁగఁబొల్చి! 193

రాజకింకరకృతుల వార్తాలిగలిపి
సర్వవార్తావహు ల్వేగు లుర్విఁగల్లు
ద్రోహముల బయల్పడఁజేయఁ దొడరుచుండ,
వంచకులు లంచాలకుఁ బాలుపడరు. 194

పట్టణముల, ధర్మప్రవర్తకులును
విడిగ స్త్రీ యధికారిణుల్ పెంపుగనిరి
తథ్యసూచకులగు "సుప్రద్రష్ట" లమర
వార్తపత్రిక లెందెందు వఱలుచుండె. 195

వయసుమీరినవారును బహుకుటుంబ
ధారులును, హఠాత్సంభవ ఘోరకర్మ
చయమనుద్దేశముగఁ జేయు జనుల, క్షమకుఁ
బాత్రులేమొ, విచారింపఁ బాడియయ్యె. 196

అల శతద్రువు నొరసి కుశాద్రివరకు
తక్షశిలరాజ్యభాగమై తాప్రు[illegible]లికె;
దక్షిణమునఁ బశ్చిమవార్ధిదాఁక నెసఁగి
ప్రబలె నుజ్జైనరాజ్య మవంతితోడ. 197

పూర్వతీరంబు – త్రికళింగభూమి యెల్లఁ
దోసలీభాగమై యొప్పె – దూరసీమ
స్వర్ణగిరి జనపదమయి జాలువాఱె;
ద్యునదితటమెల్ల బాటలితో రహించెఁ
గ్రాలె సామ్రాజ్యమును బంచఖండములుగ 198

అన్యదేశీయు లధిపుని యాజ్ఞ లేక
రాష్ట్రమునఁ జొరకుండగ రాత్రులెల్ల
పగఱగతి, ఖరు లూఁచమట్టుగ హరింప
మెలఁకువలఁ గాచి రల పొలిమేరలందు
విద్విషాటనవారకవిధులు వెలసె. 199

చెనటులెల్లఁ బశ్చాత్తాపమెనయుటయును
చేఁతలెల్లను సుష్ఠుగాఁ జేయుటయును
ధర్మచయ సమాచరణంబు దవులుటయును
గ్రాలె బరిణామము లశోకుఁ డేలునపుడు. 200

ఇతర ధనమాఁచి కొనరెవ్వ రెందునట్టి
పాలనము; పదునేడు సంవత్సరములు
వఱలె; రాజ్యవ్యవస్థయుఁ బరిణతముగ
సూరినుతమైన కీర్తి రాజున్ గడించె. 201

ఇద్ధులన్ ఛాత్రవరుల మహేంద్రునొద్ద
నునిచి గంగోత్రిగిరిఁ దపంబెనసియున్న
యనఘు నుపగుప్త గురువర్యునాఢ్య ధిషణు
ధర్మబోధనావిష్కార తత్పరమతి. 202

సార్ధ సప్త దశాబ్ద సత్సమయమగుడు
బృథివిపతి బిల్వ దుష్టసభికుల, దోలి
బుధుల పరిషత్తుగూర్చి 'వైబుధ్య' నియమ
సారమును జాటె ధిషణుఁ డుదారుఁ డగుచు. 203

సత్యవిధులుఁ "గథావత్తు" సరణినొనర,
నెలలు తొమ్మిది; పరిషత్తు నెఱవు గనియె,
వంచకాచార్యు లుడిగిరి – మంచివారు
ధార్మికులు సాంఘికులు గాఁగఁ దనరిరంత. 204

తత్త్వసువిచారణము జనుల్ దార్కొనంగ
క్షుణ్ణముగ బౌద్ధనిగమంబు సుగమమయ్యె
పరమవిజ్ఞానపథము శుభ్రత్వ మొరసె
శాక్తముఖ దురాచారముల్ సమసిపోయె, 205

అవల గురువుఁ ద్రివిష్టప మలమి వెలుఁగ
నలుదిశల దేశపతులెల్ల నలఘుబలురు
ధిషణుఁ డొక్క సుధాంధస వృషభుఁడనుచు
తారకుంమగఁ ద్రాతఁ గాదలఁచి రెలమి! 206

కటకపంచకమున కల్లలు పంచబం
గాళమై చనఁ గలికలుషమారె
సూయాణముల వార్త శూన్యమైపోవఁగా
మనుగడ కుదిరికఁ మనసువాఱె
నధికారులే ధర్మమాచరింపఁగ బ్రజల్
దప్పుడు తెరువేగుతమియు జాఱె.
నాటవికజనాలి యడలెల్లఁ బాయఁగా
సౌజన్యవృత్తులు జాలువారె

బిక్షుకద్విజతతియెడఁ బ్రీతిమీఱె
బెద్దలకు భక్తి సత్కారవితతి చేరె
నవనిపాలింప శుభవర్తి! యమలకీర్తి!
సూనృతాచారసుకృతి! యశోకనృపతి! 207

వారని తమకంబులతో
నారయుదురు జనులు గద్దె నతఁ డెక్కిన యా
వారం బెదియని, యధికృతు
లూరూరన్ బెల్లుసేతు రుత్సవగణమున్. 208

తాలిమిఁ గోల్పోయియుఁ జెఱ
సాలలఁబడి ముదియు దీనజను లెల్లఱు ను
ద్వేల స్వేచ్ఛానందము
పాలై గృహములకుఁ జనిరి పట్టదినములన్. 209

పట్టాభిషేకదినముల
నొట్టుగఁ గొడుకులును గూఁతులొగి కోడండ్రున్
జుట్టునుఁ దోడుగ బీదల
దట్టములకు దానమిచ్చు ద్రవ్యవసనముల్. 110

ఈ రీతిని మఱి నాలుగు
వారము లుత్సవములయ్యెఁ బదపడి తీర్థా
గారంబుల నవనీశ్వరుఁ
డారామముగాగఁ జూడ నాత్మదలంచెన్. 211

ఉపగుప్తాజ్ఞన్ బుద్ధుని
సుపవిత్రపదాబ్జయుగళి సోఁకిన తావుల్
విపులోపదేశ బోధా
తపకాంత్యు జ్వలిత పూతతలములఁ జూడన్; 212

ఖ్రేడు సన్నద్ధుఁ డపుడయ్యె; జోడుగూడి
వెలఁది కరుణావతియుఁ బతి వెంటఁబోవఁ
గోరె; దేవపాలుండును జారుమతియు
ననుసరించిరి విభుని యాత్రార్థులగుచు. 213

ఎండవడబాపు సంభార మితరవసతు
లంటి యాపె; సైన్యములు; వెన్నంటిరాగ
రమ్యవిభవంబు లెసఁగె; - విరాళ మొసఁగె
లక్షలాదిగ స్వర్ణదళంబు లధిపుఁ
డనదలకు, బేదలకు, దీను లర్థ్యాగులకు, 214

కడువేఁడి విడిర్చెను రవి
వడగాలియు వీచె, నుడుకువడె నీరంబుల్
వడపుల డాగిరి మునులుర్
తడి చలిపందిరుల నిడిరి, తద్గ్రీష్మమునన్. 215

అశోకుని ధర్మయాత్రావివరణము

చైత్రమాసాంత సువసంత సమయమందు,
గంగదాఁటి చంపారణ్యగామి యగుచుఁ
బోయి, కేసరీయస్తూప పుణ్యభూమి
నరసి, హరియుత స్తంభద్వయంబు గొల్చి
నాథునిర్యాణతలిఁ గుశనగరి నిల్చి. 216

అవల గండకిని దరించి, యతఁడు పూజ్య
ధామ మాలుంబినీ శుభారామభూమి
బుద్ధజన్మస్థలంబు, సంఫుల్ల ముల్ల
మొనరఁ గని శిలా స్తంభంబు నొండు నిల్పె. 217

స్తంభమగ్రమున నొక యశ్వమునుఁ గట్టి
"పరమపావనతీర్థంబు పట్టమాది
నిరువదొకటవయేట దా నిటకు వచ్చి
యిచ్చెఁ బ్రియదర్శి యాచార్యు లేలుకొనఁగ
క్షేత్రమంతయు" నని లిపిఁ జెక్కఁజేసె. 218

"సరవి, సప్తాహములఁ దల్లి, చావువాఁతఁ
బడుట, పుట్టినతోడనే యడుగు వేసు
నడచి సూచించె నణిదిమాదినాథుఁ డగుట"
ననుచు నుపగుప్తుఁ డగ్గించె ఘనుని బుద్ధు. 219

తిమురురాజుల, ఋమఁ దేల్చి యజ్ఞానమ్ము
గూల్చెనీతఁ డతండు గాల్చినాఁడు
కల్యాణకటకంబు, కపిలవస్తుపురాన
పుట్టె నీతఁ డతండు మెట్టినాఁడు
ప్రకృతికతీతుఁడౌ పరుని, నిర్వాణాబ్ధి
నెట్టె నీతఁడతండు దొట్టినాఁడు
సత్యజీవతరంగ, సచ్ఛాంతిగంగ, వ
హించె నీతఁడతండు నించినాఁడు

సిద్ధిమార్గప్రతిష్ఠితుల్, శుద్ధులగుచుఁ
దరళ దుఃఖవిముక్తికి ద్వారములుగ
బుద్ధదేవుండు - కపిలుండు - పూర్ణులుద్ధు
లగుచు నిర్వాణసాంఖ్యంబు లరసినారు! 220

సూరి యుపగుప్తుఁ డిట్లనుచోఁ, బవిత్ర
రోహిణీనదియొడ్డున రూపుగొన్న
కపిలవస్తుపురి - నృపసంక్రందనుండు
కనుగొనియె సమ్మదాశ్రువుల్ గనుల రాల. 221

సరగ నటనుండి, బోధివృక్షంబుఁ జేరి
కనకవర్షంబుఁ గురిసి సజ్జనులఁ బొరసి
సారనాథంబు, ఋషిపురిదారిఁ జొచ్చి
వరుసఁ జేతవనంబు, శ్రావస్తిఁ జూచి. 222

మౌద్గలాయన కాశ్యపమౌని వసతు
లెల్ల నీక్షించి, వకుళ యోగీశువలన
లోకమున కేమి యుపకృతి ప్రాఁకదనుడు
రాగినాణెంబునొకటి విరాళ మొసఁగి. 223

అవల నానందు బుద్ధుని యాప్త శిష్యు
స్థూప మెదురుగా బ్రణమిల్లి యోపిసంత
నతని గొనియాడి స్వర్ణంబు లారుకోట్లు
దాన మొనరించె భూపుఁ డుదారుఁడగుచు. 224

వెనుదిరిగి పతియు, నుపగు
ప్తునితోడఁ గూడిపోయి, బుద్ధసుధియు స
జ్జనసుతగుణనిధి, ధిషణుని
గని భవితవ్యంబునడుగఁగా మునిరాజున్. 225

రాజును, శిష్యుని, గని ని
ర్వ్యాజంబగు భక్తి మెఱయ వర్ధిలితిరి, మి
మ్మోజనుఁగన్న ధరిత్రియు
సాజంబుగ ధన్యమయ్యె, సంతసమయ్యెన్. 226

ఘన సుజ్ఞానాతపమున
మునుపటి వ్యామోహభరముఁ బొటిబొటియగున
ట్లినుసన్నిధిఁ జుచ్చుటుకై
మొనరన్ హ్రస్వంబు లగుచు మొనయున్ నీడల్. 227

మలయజ జలసేకమువలె
జలువన్ జేకూర్చు వటవిశాలమహీ రు
డ్విలసచ్ఛాయల నిలువుఁద
ఢలయించె నిదాఘుమిద్ధియు నగ్నినిభంబై. 228

పాదద్వంద్వము నేలనూని, పవనుఁ బాలించి, సర్వేంద్రియో
న్మాదంబీఁగియు, గేవలత్వమును సుధ్యానంబులో సొంక్రియా
నాదాంగార మహార్చిఁ జెప్పుము, మనోనాళీకకుండామృతా
స్వాదానందవిభూతి పక్వమగు, విశ్రాంత్యాకృతిస్ఫీతమై. 229

అని గురు వాదేశించిన
విని రాజుఁ బక్వబుద్ధి, వేగమ యటులై
మునుకొని ధ్యానంబున, ని
ల్చిన నా నానని, కరంబుఁ జేర్చుచుఁ దలపై. 230

బుద్ధుఁడు నణిమాదికగణ
సిద్ధుం డదె నీకు నేడు సేవ్యుండయ్యెన్
శుద్ధుని గనుమన, రాజని
రుద్ధాక్షులఁగాంచెఁ బ్రభుని రూపుం బ్రాపున్. 231

ఏకు, నఖండుని నిక్షే
దాకృతిఁ గైవల్యపూతు నధిపుఁడుఁ గనియెన్
బాకారి ప్రముఖ సురా
నీకస్తుతు, శుద్ధు, బుద్ధు, నిర్వృతి మహితున్. 232

ధన్యతగని పూర్ణుండై
మాన్యుఁ డశోకుండు నాత్మ మానము నూనన్
బుణ్యులు, దేశికశిష్యులు
నన్యోన్యము ముదమునొంది రంత; ధిషణుఁడున్. 233

"ఇఁక నీ వనుపుము దిక్కుల
కకలంక సుధర్మవృత్తి నడరెడు వారిన్
ప్రకటింపుము శుద్ధాధ్వము
సకల మహీనాథు లెఱిగి సన్నుతిసేయన్." 234

బౌద్ధమత వ్యాప్తికిఁ గృషి

అని యానతి నిడ విని, శి
ష్యుని శిష్యుఁ డశోకనృపతి, శుద్ధపదార్థుం
డనఘుఁడు పనివినె; భూవిభు
ననుపమ నిర్వాణవేది ననిపె ధిషణుఁడున్. 235

ఉపగుప్తుండును, దిష్యుం
డుపమింపగరాని శాంతి నొనరుచు నిర్వా
ణ పరత నుండి రశోకుఁడు
విపుల ప్రతిభాప్రశాంతి వెలయ, విగదుఁడై. 236

సత్యధర్మోపదేశక సారవిదులఁ
బంచె గాశ్మీర, గాంధార, పశ్చిమ ప్ర
దేశముల కెల్ల, యవన విదేశములకు
నాగరకవాసములు సర్వనగరములకు. 237

రమ్య వనవాసి ధర నపరాంతకమున
మహిషమండలమున ధర్మవహులు నిలువ
గ్రామ, గృహ, దేశ, క్షేత్ర తీర్థముల నఖిల
రాజ్యసీమలన్ బౌద్ధంబు పూజ్యతగనె. 238

అరిగి లంకనుజేరి దివ్యాష్టసిద్ధి
మహితుఁడు మహేంద్రయోగి ధర్మంబు, బౌద్ధ
మచట స్థిరము స్థిరమ్ముగా వ్యాప్తిగొల్ప,
శాంతి దనరెను, సుగతవిశ్రాంతి బొనరె. 239

గాంధార కాశ్మీర సింధు దేశములకు,
"యవన ధర్మాఖ్య మధ్యాంతిక"లను,
మహిషమండలము హిమాద్రిసీమలకయి
"మహాదేవ సాహస మాలిక"లను,

వాయవ్య మహారాష్ట్రవనవాసి భూములఁ
బ్రాఁక "రక్షిత మహారక్షితు"లను
స్వర్ణ రాజ్యమునకుఁ బార్శ్వ దేశముల కు
త్తములఁ "గశ్యపుని - మధ్యముని" మునుల
సింహళమునకు "మహేంద్ర సింహబలుర"
నిట్లు తిష్యాజ్ఞఁగొని యన్పె నిద్ధమతుల
"పేటికు" లను - "సూత్రాంతిక" - విమల "ధర్మ
కథకు"లను మఱి "పంచనికాయకు"లను. 240

ఈ విధి భూమండలమున
నావంతయు నుడుగకుండ నఖిలజనులకున్
భూవల్లభుండు, బౌద్ధ సు
ధావిష్కృతి నెఱపి, తాఁ గృతార్థతఁ బొరసెన్. 241

పంచమధార - సింహళమునకు గూఁతురి నశోకుఁ డంపుట

అమరపురికి నగ్నిబ్రహ్మ యరుగఁ, గన్న
కొడుకు సుమను, దోడ్కొని తనకడకు వచ్చి
"సంఘమిత్ర" సంసార మసారమనుచు
గఱువ భిక్షుకియయ్యె; నా గడువునందె
రాజు డగ్గఱి, సింహళ రాయబారి. 242

"బోధితరుశాఖ నిల్ప నుద్బోధితుఁడయి
వృక్షరక్షకు నుత్తమ భిక్షుకిఁ దన
చెలియ ననుప, మహేంద్రుండు చెప్పిపంపె"
నన్నఁ దండ్రితోఁ బోయెద ననెఁ గుమారి! 243

రమ్యగుణ గణనీయ, గారాబు తనయ
నెడలి యుండలేదు నృపుండు - విడువకున్న
సత్యధర్మచ్యుతియు నను శంకవొడమె
కడుపు కక్కుర్తి నియమ మక్కసములాలయ. 244

తుదకు నిత్యధర్మంబె విధ్యుక్తమనుచు
నిర్ణయముసేసి, ధర్మనిర్ణిద్రుఁ డతఁడు
శంతనుఁడు దోడ్పడంగఁ బ్రశాంతమతిని
సవ్యగతిఁ దానె కూఁతు వెన్నంటిపోవ
సర్వసన్నాహ వహుఁడయ్యె సత్వరముగ. 245

అశ్వగజపదాతులునుఁ దూర్యములు బలిసి
వెంటనడువ నశోకుండు విబుధయుతుఁడు
పెరిమతోడ బయల్దేరు పరుసుసూడ;
పుణ్యనిధి బోధి తరుశాఖ మోయు రథము
మెఱవణినిజూడ; సురు లనిమేషులైరి. 246

ఱేఁడు, తామ్రలిప్తినిఁ బెనురేవుదరిని
జూచె లంకేశుఁడనిచిన, సుఖకరైక
నౌక; – నూడిగీంద్రను దాక్షిణాత్యులఁగనె,
ప్రీలి తాటంకములఁ జెవుల్వీఁగ, లేచి
నాగరములఁజెక్కిన సతుల్ నానఁదొలఁగ. 247

పుట్టగోచులఁబెట్టి నిట్టనిల్చుచుఁ దెప్ప
మ్రానులపై మీల రాల్చువారి,
దట్టమౌ పడవల మట్టంబుగా నిల్పి
జలహృత వస్తువుల్ వెలఁచువారి
పులులేని వలవైచి చలియించు కెరటాలఁ
దెలిశంఖముల్ పైకిఁ దేల్చువారి
నాణెము త్రెపుఁజిప్ప లగపడ నగవుఁ బెం
పున నీటఁదిగితెవఁ బొల్చువారి
వివర మడుగుచు, సూడిదలచటి ధనికు
లలఘు మాణిక్య ముక్తాఫలాదు లొసఁగి
వసతులఁ జూపునెడ; నేత్రపర్వముగను
నరసె; నిర్వాణనిభము రత్నాకరంబు. 248

జాబిల్లితునక, నుచ్చైశ్శ్రవాశ్వంబును
హరుఁడు దాల్చెను శచీవరుఁడు విల్చె
హాలాహలంబును నమృతంబు జేర్చిన
స్రుక్కిరి దితిసుతుల్, సురలు మెక్కి
రంబుజాలయయుఁ జిరత్నకల్పములేవ
కరివేల్పు గొనియె స్వర్గంబు మనియె
పండె గంగాసంగ డిండిరముల ముత్తి
ముత్తెములవి మునుల్ నెత్తిదాల్చి
రనుచు, విద్వాంసు లగ్గింప నవనిపుండు
నీల సికతాప్రకీర్ణ శైవాలజాల
కలితతటముల, నలల, వెక్కసపుఘోష
మొలయ దాఁటుచు లోని కల్లోలములను
బయటఁ బడవేయు పాథోధిహాయలుగాంచె. 249

నవ్య తరళోర్మ్ములన్ సమృణాళ కమల
రాజి నర్చన, పూర్వాపరాహ్ణవేళఁ,
బోటు పొడిచివిచ్చుటె క్రమప్పున్ బ్రదక్షి
ణమ్ముగ సముద్రుఁడున్ బుద్ధు నమ్మికొలిచె. 250

ఇసుకదరిఁ దన్ని మినుముట్టి, యెసఁగు తరఁగ
లోలసెఁ గ్రేళ్లువాఱెడు శాబకులను బోలి;
సంసరణఘోష లిట్లె భీషణము లనుచు
వార్ధి ఘోరరావము లతిధ్వనుల నెఱపె. 251

లంగరులెత్తి నావికదళంబులు నోడల నొయ్యనన్ మహో
త్తుంగ తరంగమార్గమునఁ దోరపుఁ దెడ్డులనేసి, త్రోసి, పో
వం గనుచూపుమేఱఁ దనుపార నశోకుఁడు 'సంఘమిత్ర'' రూ
పుం గను తల్లిదండ్రులకు బుత్రికలన్ మమకారమెట్టిదో! 252

పతియును(బాటలి దిక్కై,
సుతయును దరిఁవిడిపోవ, "జాగ్రత్తైడు నే
యతివ" యనె, నక్కజమున, నా
తత నిజనగర ప్రయాణ తత్పరుఁడగుచున్. 253

వెనుదిరిగి యశోకుఁడు, పా
వన గంగాతరణవేళ, పార్శ్వస్థితమున్
వనిఁ, దన విధి, నరసెఁ బినా
కినివలె, సత్ప్రకృతి నీతికిన్, బెన్నిధియై. 254

జల జల నాకుల రాల్చుచుఁ
జలిచెంగలి సొంటుఁబాసి జనియె, నిశాంతం
బులు నీ షత్పాండుద్యుతి
కలితంబులఁ బర్ణతతులఁ గమనీయములై. 255

గ్రామముల, శిశిరగతి, కనుఁ
బ్రామచు, వేవెనుకఁజిక్కె; రంజకమయి, పే
రామని తలచూపఁదొడఁగె
కోమల కిసలయమిగిర్చి కొల్కొనుచుండన్. 256

ధరణిపుఁడు ద్రోవఁ దోఁటకేతములఁ ద్రొక్కి
నీటి నెత్తు వైతనికుల పాటనీటు;
చెఱుకుగానుగు టెద్దులఁ గఱకుఁగోల
నడపు పడుచుల సరసగానముల వినుచు. 257

రోఁజుచుఁ బాటలిఁజేరెను
సాజపుదృశ్యములఁ గొంత శాంతినెలయుచున్
భూజము లెల్లెడఁబూఁచె, మ
హీజనులబ్దాదిమనిరి, హృషితహృదయులై. 258

"బోధిశాఖయు దనయంతఁ బూఁచివేచి
పడవ నెడఁబాసి, యుదధిలోఁ బడియుఁ దేలి
లంకదరిఁ జేర భూమి నిశ్శంకకీర్తిఁ
బెల్లదరి పగుల్వారఁగా నెల్లజనులు. 259

మదులఁ గుదిరికగని బౌద్ధమతముఁ జేరి
రనియు; బంచసహస్రంబు లంగనలును,
సంఘమిత్రకు ననుగలై జాలువారి
రనియు;" – సింహళేంద్రుఁడు పంచినట్టి, చారు
లథిపునకుఁ దెల్ప నడరె హర్షాతిశయము. 260

శిశిరం బంత్యంబైనన్
వశమయ్యెన్ జగము మాధవ క్షితిపతికిన్
కృశయయ్యె నిశాసతియును
భృశము నహస్సుల నెసంగె వితతాతపముల్ 261

కంది, పెసర, కొఱ్ఱ, సెనగకట్టెలెల్ల
కల్లములఁ బేర్చి, రేనాట నెల్లయెడల
రైతులున్ గుండుఁద్రిప్పఁగ, రాష్ట్రధనము
లను, వసూల్సేయ నంత శంతనుఁడు నరిగె. 262

తనుజ, శుద్ధయానము లంకఁ దనరఁ జేయ
నుత్తర విదేశముల నన్యు లుద్ధరించి
రుత్కళిక బౌద్ధమతము సదుద్యములయి;
యదె మహాయాన మదె నిగమాప్తమయ్యె. 263

షష్ఠధార — వీతాశోకోపాఖ్యానము

అయిన నొకకొంతయె విభు నాత్మఁజెనకె
లోకమే శాశ్వతంబని సుఖలోలుఁడైన
యనుజుని మహీందుని, విశృంఖలాచరితము
లప్పుడప్పుడు చెవిబడ నొప్పివుట్టి
ఘనుఁ డశోకుఁడు చింతచిచ్చునను బడియె. 264

ఆతతభోగి మహేంద్రుఁడు
భ్రాతయు బ్రదికెన్ వృథాగ రట్టున కెడమై,
శ్రోతలు దెగడగ నగుణ
వ్రాతుఁడు, దుర్వీధి విదగ్ధపథ పథికుండై. 265

అతఁ డొకతఱి భిక్షుకయతి
వితతిన్ గని "పనియుఁ బాటువీడిన వీరల్
గతుకుదురు చెన్నుగా నిఁక
వెతపడుదురు దేనికొఱకొ వెంగలు లగుచున్." 266

అని పరిహాసముసేసిన
విని యన్నకు నెదు రితండు, "వీతాశోకుం"
డని వారలు పేరిడిరన్
దనకు బిరుదయని యతండుఁ దనిసిన విభుఁడున్. 267

తమ్ముఁడ! తల్లికై నిను నుదారత నైఁచితి నంతెగాని, నీ
విమ్మగ నుండలే కకట! యెల్లఱుఁ భిక్షులుఁ దిండిపోతులం
చుమ్మడి దూఱితేల? నగుచున్ యతు లేమని పేరువెట్టిరో
వమ్మది జన్మనామము! లవమ్మును లజ్జ వహింప వేలొకో? 268

నీ కేరీతిని, వీతా
శోకుండను వింతపేరె - సొబగై తోఁచెన్?
లోకాంతరగతమాతృ
శ్రీ కీకథ చెవిని జొఱదు క్షేమంబయ్యెన్. 269

నా కీ రాజ్యభరం బతి
లోకంబయి తోఁచె! - కీర్తిలోలుఁడవగు నీ
వే, కమనీయస్థితి, ధ
ర్మైకాగ్రమతిన్ భరింపు మవనీతలమున్. 270

ఏదేని దొసఁగుఁ బొసఁగిన
నీదేసుమి, పూచి! నిన్ను నిజముగఁ గొఱుల౯
నేదయఁజూడక యసువుల
పా దగలింపంగవలసి వచ్చును వత్సా! 271

నెలచాలును; విశ్రాంతికి
నెలవగు జీవితము గడపి, నేనును వత్తు౯
వెలయింపుము రాజతికము
నలుకక యని యతనిఁ బ్రెగడ హస్తముల నిడె౯. 272

వెనుకకు నెట్టెనుఁ దగులము
లనయంబుల నెగవిడిచె మహాత్మునిభాతి౯
వినతాశ్రితుల మహీంద్రుఁడు
వినయంబున గారవించె విహితక్రియల౯. 273

తనవిధుల్ గఱపఁగా నెనయు నాచార్యుల
　　కాదరమతిని సాష్టాంగమెఱఁగు
తన కల్మి నాశించి యనువు లన్వేషించు
　　స్వైరిణీజనత విస్మరణఁ బొరయు,
తన ధర్మకార్యంబు లనిశంబు నెరవేర్చు
　　ధర్మమహామాత్రతతుల నరయు,
తనకు నాశీర్వచస్తతి మాల లంకించు
　　భిక్షుక బోధాంకపీఠి నొరగు

భోగములఁగాని యితరము లూహ్యనలేని
తమ్ముఁడు విరాగశీలియై ధరణిపాల
క క్రియకె బ్రదుకెసరుగాఁ గనలుచుండ
శోకమంతయు దొఱఁగి యశోకవిభుఁడు. 274

చారుమతినిఁ దద్వల్లభు
నారయగా నేగి వారి కతులముల సిరుల్
గూరిమితోఁ జేకూర్చియు
నేరుగ మాసాంతరముననే వెనుదిరిగెన్. 275

వచ్చి యథాస్థితి తనకున్
నచ్చినగతి రాజ్యపాలనంబున దాక్ష్యం
బచ్చుపడ నేలు సోదరు
మచ్చికతోఁ గానఁబోయి, మమత యెలర్పన్. 276

ఏరా తమ్ముఁడ! లోకులెల్ల సురమాహేయిన్ నినున్ గొల్వఁగా
రారాజై, విభవోన్నతిన్ బడసితౌ! రాజ్యంబునన్ గీర్తియో
షా రత్నంబొనగూఁడు నిప్పు డయయో! శల్యావశిష్టుండవై
తీవేలొక్కొ? కృశించిపోవ నెది వేధించున్ నినున్? దెల్పవే! 277

సార తపోనిరతిన్ బా
ధారామంబుల సుజీవితాచారముఁ జే
కూరన్ వసియింపగఁ జవు
లూరెడు నా కెప్పు డేలు ముర్విని నీవే! 278

అన్న! మహోగ్ర నిష్ఠనుగదన్న జయించితి వింద్రియంబులన్!
నన్నను మీఱి ధర్మరచనన్ నిపుణుండవటంద్రు లోకు; లీ
వన్న! కృతార్థుఁడైతివి! మహాశయుఁ డీవిలఁ బ్రోవుమన్న! చే
కొన్న ముముక్షుతన్ జయముఁ గోల్కొనగన్ సెలవిమ్ము పోయెదన్.

అన్నన్ విని బావురుమని
యన్నా! వలదెట్టి రాజ్యమాసయు నీవే
మన్నించి, గద్దెనెక్కుము
మున్నెన్నఁడు లేని భయము ముసుకొనె నన్నున్. 280

కన్నులఁగట్టినట్లు శవకర్మముఁ గర్మములెల్లఁ జేసి నా
సన్నిధి సల్పినట్లు ననిశంబుఁ గలల్గనుచుంటి! రాజ్యమున్
బెన్నిధి చావుగుట్టయె! ద్రవించెను గుండె! మతిన్ స్మరింప, నీ
యున్నతి చాలుఁ జాలునిఁక నూరకెనుండఁగ నెంతు నగ్రజా! 231

అంచు వచించుచు పదముల
యంచులఁ దన తలను వ్రాల్చి యడలు మహీంద్రున్
మంచిది! నిజ మగుపించెన?
కంచికి గథయేగెఁగాక! కలఁగకు మింకన్. 282

అని నిజసోదరుఁ గౌగిట
ననురాగముతోడఁ జేర్చి "యరసితె? మరణం
బెనయున్ బ్రాణికి తథ్యం
బని, శాశ్వతపదముఁ గోరు యతి భావనలన్. 233

నిను శిక్షింతునె యనుజున్
గనుఁగొనెదవు నిజమునెలయుఁ గడచన ననుచున్
బనిచితిఁ బనికిన్ జననీ
జనకుల వాసికిని మచ్చ సమసెను దీనన్. 234

శ్రీనగరంబును శ్రీ సమృద్ధిగ గట్టఁ
గాశ్మీరమున "జలౌకసుఁడు" నిల్చె
నేపాల లలితపురీపాలనమున ను
ద్దండుఁడై "దేవపాలుండు" గొఱలె,
ఉజ్జయినీ నగరోత్తమ ప్రతినిధి
ప్రభుత వాటించి సంపాది మెఱసె
ఘన సువర్ణగిరి శంతనుఁడు వల్లభుఁడుఁ బ్రే
మను దాక్షిణాత్యుల మరులుఁగొలిపె

నీవు వలసిన రాజ్యాన, నేతవగుచుఁ
బాలనముసేసి నా సేవఁ బాలుగొనవె?
వితత ధర్మ సముద్దీప్తి నతుకఁగలవు!
హితము బాటింపుమన్న! మహేంద్రరాజ! 285

అన నాలించి, మహేంద్రుఁడు
గొనకొని "సంఘంబు" జేరి కొనసాగింతుః
వినుతం బష్టాంగపథం
బని చనియెః ఘోషయోగిసన్నిధిఁ గొలువః. 286

ఎంత సుధీసముద్రుఁడొ! మహీశుఁ డశోకుఁడు; శిక్షచేతఁ గా
సంతయుఁ జక్కగాని పనినౌర! యొకే త్రుటి నిర్వహించె; దు
ర్దాంత విమూఢచేతసులఁ దత్ప్రియకార్యనియుక్తిఁ బూన్చి య
త్యంత శుభాధ్వగాములుగ నాదృతిఁద్రిప్పుటఁ బాడియా! కదా! 287

సప్తమధార - అశోకుని చరమదశ

నిఖిల భరతంబు సద్ధర్మ నిభృతమయ్యె
ప్రాక్ప్రతీచు లుదగ్యామ్య పార్శ్వదేశ
వితతులః బౌద్ధమత నీతి విదితమయ్యె
తానుఁ దలపెట్టినవి యెల్లఁ దావుకొనియె. 288

పట్టమునకెక్కి సామ్రాజ్యపాలనాది
ముప్పదేండ్లైన "కరుణయు" ముక్తివడసె
చారుమతియును బొందెను శాంతిపథము
పశుపతి మతంబు నిర్మించి భవ్యయగుచు. 289

రాజముద్రికాముద్రిత రచనఁ దనదు
తండ్రి యాజ్ఞగ నెన్న నుత్తమ సుతుండు
నా గుణాలుఁడు దృష్టియే నాశమొంద
ఘోషమునికృపఁ జక్షువు ల్గొనఁగఁ గల్గె
నైనను విరక్తి, యతిపథం బతఁడు నొరసె. 290

(తుది నశోకుండు, వార్ధక్య మొదవినప్పుడు
తిష్యరక్షిత యను నామె దేవిగాఁగఁ
గొనియె నం్రదది శాసనంబునను గనము.
"తిష్యయాలాప" సరణి సంఘించుకొన్న
గాథలేమొ, పరంపరాగతములయ్యె.)　　291

అవలఁ బదియేండ్లు, తొంబదియారుకోట్లు
స్వర్ణముద్రికల్ విభుఁడు వెచ్చంబుసేసె;
రాజకోశాన మిగులేమి రానికతన
శేషమగు నారుకోట్ల కశేషరాజ్య
మక్షయమిడె దానార్థమై భిక్షుకులకు.

"రత్నగర్భ! సర్వంసహా! ప్రభుత మెఱయు
నింద్రమణి నీలరుచుల వహించు నుదధి
తనకు మొలనూలుగా నొప్పు ధరణియెల్ల!
ధర్మసంఘంబునకు నిదే దత్తమయ్యె!

దానఫలముగ నింద్రపదంబు వలదు!
ధన్యతమమగు బ్రహ్మపదంబు వలదు!
నవ్యశరవేగమును మించి నాశనమగు
దీని రాజ్యవిభూతినిఁ గలనైనఁగోర!　　292

బౌద్ధధర్మంబు నమ్మి నే నిద్ధమతిని
బ్రతిఫలము వాంఛసేయక, నితరు లెన్ను
టకునుఁగాక జితేంద్రియ ప్రకటవృత్తి
దానమొసఁగితి నిదియు నన్యూనమగుత!"　　293

రాజ్యమంతకు దానపత్రంబు నిట్లు
వ్రాసి సంఘాధికారికరంబున నిడి,
దివిజవరులును దను సన్నుతింపఁ దనరి
నలువ దొక యబ్దముల్ బాలనంబుసేసి
బౌద్ధపతి యశోకుఁడును నిర్వాణమొందె.　　294

అవల, ఘనుఁడు గుణాఢ్యుని కౌరససుత
వరుఁ డశోకుపౌత్రుండు సంపాదిరాజు
నాల్గుకోట్ల నొసంగి దానంబుఁద్రిప్పి
మౌర్యసామ్రాజ్య భర్తయై మాన్యుఁడయ్యె. 295

సంపాది "సుపార్శ్వుండ"న
దంపుగ నిలఁ గొంత యేలి, దశరథుఁ డను దే
మంపు గుమారునిఁ బతిగాఁ
బెంపునఁ బట్టమున నిల్పి పృథుజైనమతిన్. 296

ఉజ్జయినికిఁ జని ప్రతినిధి
యజ్జనకుఁడు జినులఁ బ్రోవ, నాదటఁ గొడుకున్
సజ్జనుఁడు, "బంధుపాలితుఁ"
డుజ్జీవితుఁడయ్యె ధర్మ మూఁతగ గొనుచున్. 297

కాలాంతరమున మౌర్యుల
పాలనమున్ ముగిసె నైనఁ బ్రాభవ యశముల్
కాలగతిన్ జెందక యి
క్కాలంబును జాటు మనకు ఘనతన్ గరుణన్. 298

కాండ సమాప్తి - సింహావలోకనము

ఏవురుఁ బతులుండియే సభ వలువొల్వ,
స్థిరచిత్తయౌ ద్రౌపదీపురంధ్రి
నడవి నీడేలేని యిడుమఁబాసిన పతి
ననురక్తిఁగను దమయంతిరాణి
సాధ్విని దన్ను బజారున నిడు హరి
శ్చంద్రుసైఁచినతల్లి చంద్రమతియు
వరసతి బరదేశిగరితనా జితిఁబేర్వఁ
జి చ్చుటికిన గుణస్ఫీత, సీత

మూఁడుమూర్తులఁ దనయొడిఁ గూడియాడు
సుతులుగా మార్చు నా యనసూయదేవి
పుట్టినట్టి దీ పూజ్యార్యభూమిపైన
నుదయమందెను రాజుల నుత్తముండు
సూనృతాచార సుకృతి యశోకనృపతి. 299

ఏ సార్వభౌము నహీన శాసనశిలా
సింహాలి స్వాతంత్ర్య చిహ్నమయ్యె,
నే మహామహు ఘనప్రేమపాలనఁ "బంచ
శీలముల్," దొలి కలి నేలఁబర్వె,
నేవేత్తవలన సమేష్ట సత్కృతుల బ్రా
హ్మణ బౌద్ధ నిర్గ్రంధిగణము లొందె
నే ధన్యజన్ము సద్బోధాంబుధార "మ
హాయాన" నిర్ఝరికాదిఁ బొల్చె,

బలి దధీచి విద్యాధరేశ్వరశిబీంద్ర
తుల్యుఁడే దాత ? శాంతిదాంతులకు నేడు
జగముజను లేనియడుగుల జాడలరయ
సాగి రతఁడె; సమ్యగ్ధర్మసారమూర్తి
సూనృతాచార సుకృతి యశోకనృపతి. 300

శతకోటి స్వర్ణముల్ యతుల వెచ్చమునకై
దానంబునిచ్చె వదాన్యుఁడెవఁడు ?
క్రొవ్విని యాటవికులను శిక్షింపక
ననుగులఁజేసె ధర్మాత్ముఁడెవఁడు ?
గాంధారముల్ బెన్న గరిగాఁగ నేపాల
మోమె నరేంద్రలలాముఁ డెవఁడు ?
బ్రాహ్మణ నిర్గ్రంధి బౌద్ధమతంబులఁ
దుల్యంబులుగ బ్రోచెఁ గల్యుఁడెవఁడు ?

స్వాపథ మన్యంబు ననని, విశాలహృదయుఁ
డెవఁడు ? తన ధర్మకాయం బహీనమగుచు
వేన వేలాది యేండ్లు, నుద్వేల కీర్తిఁ
నిగుడ నిపుడుఁ బురాస్మరణీయుఁ డెవఁడు ?
సూనృతాచార సుకృతి యశోకనృపతి ! 301

సముఁ డననగు ధనంజయునకు నే వీరు
నుపమ శౌర్యవిహారమందు;
జోడని వినుతింపఁ బాడియౌనేఁ బుతం
భరునలునకు బుణ్యాభావమందు
నెనకొంతయనవచ్చు నేమహీవరు రాము
నకు ధర్మసంస్థాపనంబునందు;
నీడని యనఁగూడు నేరాజచూడు, హ
రిశ్చంద్రునకు వితీర్ణిత్వమందు;
యవనరాజాధిరాజ నుత్యార్హశీలుఁ
డతఁడు, సార్వభౌముఁడు, కళింగావనీంద్ర
రత్నమయ మహోష్ణీష నీరాజితపద
భాసురుఁ డసన్మన స్తమో భాస్కరుండు
సూనృతాచార సుకృతి ! యశోకనృపతి. 302

ఇటుల నుడివిన దేశికు నెనసి మంత్రి
శాసనంబులు పదునాల్గె, చాటినాఁడొ ?
తిష్యరక్షిత యెవ్వరో తెలియబల్కుఁ
డనెడు బాలాజికిఁ వక్తయగు యతియును. 303

ఒకటి రెండే శిలాళి నవికలములగు
ముప్పదియునైన శాసనములును గలవు
పారమును ముట్టి నెమకిన వ్రాతశిలలు
నెన్ని వెల్వడునో చెప్ప నెవరితరము ?

ప్రాచ్య నిశ్చితమగు కాలగణన మరయఁ
జాలకాలంబు గడచె నిక్కలిని; – "తిష్య
రక్షితాం"కంబు, లంకపురాణములును
తడవవయ్యె; తద్జ్ఞులు దాని తథ్యమనరు –

శిష్యుఁడగు నాపితుఁడు దన్నుఁజేరి కొల్వ
తిష్యుఁ డతని బిడ్డనుఁ గన్నెతీవఁబెంచె
విషసుమంబుల ఫలమును విడిగెఁ దిష్య;
వేపచె ట్టది, పండ్లఁ గ్రవ్వించె, చేదె!

భవ్య "పరిశిష్ట" ధర్మప్రవర్తనముల
శాసనానుగ మానాటి జగతి పండె!
నీఁకఁ జతుర్మాసనిష్ఠ, వ్రతేష్టిఁ గడతు
నని వచించి, వేదానందుఁ డంత లేచె.　　　　304

చనె యతియుఁ దదాశీస్సునుఁ
గని బాలాజీశుఁడును వికార విదూరుం
డును, విధ్యుక్త విదుఁడునై
యెనసెఁ బృథు ధర్మశాంతి నింద్రియజయముఁ.　　　　305

కాండాంత ప్రార్థనము

ధర్మాకారా! ఋషిగణ
నిర్మల చిదచిద్విశిష్ట నిర్మలరూపా!
శర్మద నిశ్శ్రేయస, స
త్కర్మాకర! లోకభావుక స్థితికారా!　　　　306

అష్టాదశవర్ణనములు
శిష్టములై వఱల నీవె చేసితివి కృతిఁ!
కష్టములెల్లను దీర్పు మ
రిష్టములు శమింప నీ వరీణదయాళూ!　　　　307

సాధితములు షట్కాండలు
వేధస్మతి కురియు సర్గవృష్టి భరితముల్
బోధార్ణేందు విజృంభిత
గాథాంబుధి సంగమించెఁ గమనీయములై. 308

నర్తింప మాయింట నవరత్నమండప
శాలలు; పచ్చిక చాలు బయలె!
అడుగుఁదమ్ములజోడుఁ గడుగంగఁ బన్నీరు
బయలఁ ద్రవ్వీన చేదుబావి నీళ్ళె!
నీయలంకృతికినై నీరజవనమాల
మా తోఁటఁ దులసికొమ్మల దళాలె!
ఆరగింపఁగ నీకుఁ జారు భక్ష్యాదులు
రాగిసంగటిముద్ద యోగిరంబె

సత్యధర్మంబు మఱుఁగైన సంధికాల
మిపుడు మా బోంట్లకెందు; నీ కృపయె దిక్కు-
మాటుముద్గకమునెన్న; యేలోటులేక
మఱతుకైదోయి! హృద్వీణ మాఱుమ్రోఁగ!
దేవ! రావోయి; యిటు నీ కిదే నమస్సు. 309

శ్రీవర వధూమృదు కుశేశయ శయప్రథిత
చిత్రవనదామ ధృతవక్షా!
భావిత సమస్తగుణభాగ్య, సుయశోవిదిత
భక్తనికురుంబ నుతరక్షా!
భూవినుత భవ్యతరభూతి నికరోజ్జ్వలిత
భూమ కరుణాకలితవీక్షా!
సేవకజనావనవిశిష్ట సుమనోవిమత
శిక్ష! జయమంగళమహాశ్రీ! 310

శ్రీరస్తు

శ్రీ మ ద శో క చ రి త్ర ము

ప రి శి ష్ట స ప్త మ కాం డ ము

తిష్యాలాప, శాసన పాఠాదులు - అనుబంధములు

ప్రథమధార — కాండనాంది

శ్రీ రమయుఁ నగాత్మజ, కుశేశయగర్భ గజాననార్భకుల్
మారకుమారులుఁ; విబుధమాని, హరీశ, ఫణీశ, వీశులుఁ;
జేరి నుతింప సింధు వటసీమల నింద్ర ఋషీంద్రరుంద్ర పూ
జారుణపాదులౌ, హరిహరాకృతు లీకృతిపాలు రయ్యెడుఁ. 1

శ్రీకరిణీ కరోన్మిత విశిష్ట జగత్పరిణామశక్తి ప
ద్మాకర శీకరోత్కర సుధాప్లవన ప్రవణప్రసంగుఁ, డ
స్తోకదయాంతరంగుఁడు, విధూత నిజాశ్రిత దుఃఖసంగుఁ డు
ద్రేక శుభార్థరంజిత సుధీజనపాఠ్యముఁ జేయు నీ కృతిఁ. 2

విశ్వశ్రేయఃప్రథితా
నశ్వర సద్భావ భవ్య నవరసమయ వా
గీశ్వరి జయమొందు శిలా
శాశ్వత కవితల్ ప్రసిద్ధి సంపాదింపఁ. 3

ద్వితీయధార - తిష్యరక్షితాలాపము

నవమంజరీద్విపద (3-4-3-4-5-3 మాత్రాగణములు -
పంచమగణా ద్యక్షరము, యతి.)

అక్కటకటా బుద్ధ! దైవమ! ఆగ్రహింపకుము
నిక్కవంబుగఁ దప్పుసేసితి - నీవె రక్షింపు. 4

అహహా ! యెంతటి ధన్యజీవులు – నవని నున్నారో ?
ఇహము గోరని బుద్ధసాధకు – లెందఱున్నారో ? 5

తిష్యమునికడ దివ్యబోధలఁ – దీర్థమాడితిని
శిష్యుఁ డధిపతివశ్యుఁడగుటకు సేవవేడితిని. 6

ప్రసవశయ్యలఁ బ్రభుని నిల్పియుఁ బాటఁబాడితిని
దిసమొలన్ దనువల్లి వీఁగఁగఁ దేజుగూడితిని. 7

అనయమున్ జవులూరగను సయ్యాట కీడ్చితిని
కినిసి నేఁ బ్రణయాన రాణిగఁ గేలుమోడ్చితిని. 8

ఉల్లిపాయల నతని రోగం బుడుకు జల్లార్చి
కొల్లగొంటిని రాజు ప్రేమను – గోతుకుల్ దీర్చి. 9

"కరుణవతి," సతి కన్నపుత్రుఁడు – కామసన్నిభుఁడు
ఉరుగుణాఢ్యుఁడు, ధీవరాఖ్యుఁడు – నూర్ధ్వలోచనుఁడు. 10

తేరిచూచితి వారగన్నుల – దిగులు జెందితిని
తేర కంగజు గుటికి జిక్కితిఁ – దృష్ణఁ గుందితిని. 11

ధీరుఁడతని నుదాత్తగుణుఁడని – తెలియలేనైతి
కారుకూఁతగ సరసవాణిని – గానలేనైతి. 12

ఇద్ధధర్మ విభూషణంబుల – నెఱుఁగలేనైతి
బుద్ధరూపక నటన మిషఁ దన్ – బొందలేనైతి. 13

కోపఘూర్ణితనైతి, దుగుణము – క్రోధముప్పొంగఁ
బాపి సుమశరు నారసంబులఁ – బాడియున్ గ్రుంగ. 14

రాజముద్రికవైచి దృష్టిని – రాల్పఁబంచితిని
గాజుకుప్పెలుగా గుణాళుని – కనుల నెంచితిని. 15

పెల్లగించెను లోచనద్వయి – వేఁడఁ డోడనఁడు
వెల్లబాఱుఁడు – వెడలివచ్చెను – బ్రీలెగుండియయు. 16

తొంగిచూచితి; మూర్ఛనొందితి – దొరయు నన్గాంచి
గంగనీళ్ళను గన్నుదోయినిఁ – గడిగి రక్షించె. 17

రోషమింతయు లేక పతికా-రుణ్యముఁ జూపి
ఘోషయోగిని బిల్చి కోరెను - కొడుకునకుఁ బ్రాపు. 18

'కనరు దొలఁగునె? కోడలిదిగో !- కడుపు దీఁ'పనియె
'కనికరింపుఁడు, మీ పదంబులె - కాచు మ'మ్మనియె. 19

ధీవరాక్షులఁదీసి యదికియు - దెసల, చేఁజాపి
తీవరపు మునివల్కె- "సీతని - తెగులు నేఁబాప 20

పాపరహితులు, సత్పతివ్రత - వడియు కన్నీరు
నోపికను దెమ్మదియ యౌషధి - యూర్మియుఁ దీరు." 21

పురుషు లదివిని తెచ్చియిచ్చిరి - పూతమా నీరు !
తెఱవలందఱు వచ్చి యిచ్చిరి - తేట గన్నీరు ! 22

సురులు సజ్జను లటకు గుములై - స్రుక్కుచుఁ జేరి
వరుస దీవెన లనఘులిచ్చిరి - పలుకు పన్నీరు ! 23

ఎట్టిదో బుద్ధాజ్ఞ ! యెవ్వరి - కెఱుగఁగారాదు !
దిట్టధీవరుఁ డక్షులక్కట ! - తెఱవఁగా లేదు ! 24

కట్టకడఁ జీరిరి గుణాళుని - గరితనే వారు
నెట్టి, యామె దృగంతముల సుధ - నిండె గన్నీరు ! 25

* * * *

అక్షియుగ్మము నెత్తిచూచెడు - నాత్మజుఁ గాంచి
"అక్షయుండ ! గుణాలయుండవు - నమిత సత్త్వుఁడవు ! 26

మూఢుఁ దండ్రిని, శిక్ష జేయుము, - ముద్దు నాయన్న !
గాఢమఘు"మని తలను వంచెను - గన్నతండ్రియును. 27

ఆనతుండై జనకు బాహువు లంది కౌఁగిటను
పూని సూనుండనెను, "నేనిఁక - బోను, తక్షశిల. 28

ధీనిధానము, బుద్ధపదయుగ - దివ్యసన్నిధిని,
మానుగా నిర్వాణ శరధిని-మగ్నుఁడయ్యెదను" 29

ఆ త్రివిష్టప దూతయొక్కఁడు – నంత నే తెంచి
ఛాత్రుఁడును, ధిషణుండు నిర్వారు – స్వర్గముఁ బెంచి 30

రని వచించిన నా యశోకుఁడు – ననిచె శీవసుని
నొనరిక "టిబెట్" బోధి పీఠము – నుద్ధరింపుమని. 31

ఏవిధంబున నీసు జెందఁడ ! – యిలకు ఱేఁడయ్యు !
నావిభుఁ డశోకుండు, దేవుం – డాత్మ శాంతమున ! 32

భిక్షుకీ వ్రతమూని కంటిని – భీతియున్ దొలఁగ
రక్షకంబయి, ధర్మముఁ బూన–రఁ శరణ్యముగ ! 33

చారు జీవన శాంతియే క్షితి – శాశ్వతంబంటి
వైరివర్గము నారు గూల్చురె – భవ్యపథమంటి 34

దివ్యమగు కారుణ్య దీక్షయె – తీర్థపదమంటి
అవ్యయమ్మ పరాత్పరమె ! సేవ్యముగ నేఁగంటి॥ 35

తృతీయధార - ప్రథమ చతుర్దశ శిలాశాసనావళి

వెనుకనుండియె ముందు కవ్వించు వ్రాల
నా "ఖరోష్టి"ఁ, బ్రకటనద్వయంబు వెలసె
వఱలెఁ దక్కుశాసనములు, బ్రాహ్మలిపిని –
ఆది వ్రాఁతక దే యందు రార్యభూమి. 36

1

ప్రథమ శాసనవృత్తంబు పరగె నిట్లు
"పావనుఁడు "ఘనప్రియదర్శి" ప్రకటితముగ
నీ పవిత్ర శాసనముఁ జెక్కించి నాఁడు
జాతరలయందు బలులకై జంతువులను, 37

చెనటులై వధించుటలు నిషిద్ధమింక.
దుష్కృతము లనేకంబుల, దూష్యములగు
సాంఘికోత్సవముల నెందుఁ జరుపఁగూడ
దడవనిపుని పాకశాలలో వ్యంజనములు 38

జంతువధకాకరంబుల సల్పకుండిక
హరిణమొకటి, రెండు నెమళ్లు నాహరించు
సరణి విలసిల్లె శాసన సమయమందు
తెలియుఁడిక నివి మూఁడు వధింపఁబడవు.'' 39

2

రెండవది శాశనంబు నీరీతిఁ దనరె
''ప్రణతుఁడైనట్టి ప్రియదర్శి ప్రభుని రాజ్య
మన్ని నెలవుల చోళ, పాండ్యముల, సత్య
పుత్ర, కేరళ, సింహళములను, గ్రీకు. 40
రాజ్యమున 'నాంటియోకస్సు' రాజునాజ్ఞ
చెల్లుబడియగు సామంత సీమలందు
జనుల, కెల్ల పశువుల, కౌషధచికిత్స
ద్వివిధముగ నెలకొల్పితి; వేర్లు, పండ్లు. 41
నాటఁబడియె - నోషధులెల్ల చోటులందు
బాటలఁ బావులును జెట్లు, వఱలుచుండె;
మనుజులనెకాదు, మృగముల మనుపుకొఱకు''

3

మూఁడవది శాసనంబది, పొలిచె నిట్లు. 42
''పట్టమెక్కిన పిదప నీ పదియు మూఁడు
నైన యేఁటను బ్రియదర్శి యాజ్ఞఁజేయు
నాగరకులఁ బౌరులఁ గూడి, నా యధికృతు
లందఱును మాండలికులును, నైదువర్ష 43
ములకు, నొకసారి సభఁజేసి ముఖ్య బౌద్ధ
ధర్మములఁ బ్రకటించుట, తప్పనిసరి -
ముఖ్యధర్మంబులేవన (1) ముదితులుగను
దల్లి దండ్రుల సువిధేయతఁ దలిర్చి 44
గొలువనగుఁ (2) బరిచితు, లనుఁగులును, మిత్రు
లుత్తములు యోగులును బ్రాహ్మణౌఘములును

బంధువులు దార సమ్మాన పాత్రులగుట
సత్కరింపుఁడు వారి (3) నసౌమ్య భాష 44
ణంబు, నమితవ్యయము విడనాడవలయు;
లగ్గగు, మతగురువులు కూలంకషముగ
సల్పుఁడీ బోధ నగరుల జనులకెల్ల''

4

నాల్గవదగు శాసనం బిట్లు వఱలె. 46
''ధర్మభేరియు కర్ణతాడితం బిదియె!
మ్రోసెను; రణభేరి మొరయ దింకెందు!
చాలకాలంబుగా జనులు జంతువుల
వధజేయుటయు, హింస పరగించుటయును. 47
తల్లిదండ్రులసేవఁ దనరకుండుటయు,
బ్రాహ్మణభిక్షుక బౌద్ధయోగులను
సత్కరింపక యునికి, జరుగుచున్న వివి,
దుర్ణయంబులు గావె? దోసఁగులుగావె? 48
మోక్షార్థి, ప్రియదర్శి, దీక్ష వహించె
స్వర్గమార్గంబును, సరిగఁ జూపించు
నా సులోచనములై యలరు నుత్సవము
లిభములు రథములు నిద్ధ దీపములు. 49
నయనోత్సవంబుగా నవ విధానముల
కడిదిఁ బ్రదర్శింపఁ గడఁగి లోకులును
నతరళి బహు శతాబ్దంబులనుండి
విడువని మృగవధ విడనాడినారు. 50
బంధు భిక్షుకులను బ్రహ్మబృందముల
వివిధరీతుల గౌరవించుచున్నారు
మాతాపితరులు సమ్మానింపఁబడిరి
శాఖోపశాఖలై సర్వ ధర్మముల 51

యాచరణ సమృద్ధియంతటఁ వెలసె
మంచిది చేయ, దుర్మార్గుఁ డర్హుండె,
కాన నా పుత్రులుఁ గల్గు పౌత్రులును
బౌద్ధ ధర్మంబుల బాగుగా నెన్ని 52
భక్తినీతులు గల్గి పాలింపవలయు
ధర్మమాచరణంబుఁ దవిలి వర్ధిల్లు
ఆచరణములేక యదియు క్షీణించు
పట్టాభిషిక్తుఁడై పదుమూఁడు నేఁటఁ 53
ప్రకటితమిది సేసె భవ్య శాసనము.''

5

ఐదవ శాసనం బమర నాదర్శ
ధర్మ ప్రవర్తియై ధారుణీవిభుఁడు
ప్రియదర్శి యిట్లని పేర్కొనుచుండె. 54
''సత్కృత్యములు కష్టసాధ్యంబులిలను;
కష్టసాధ్యములయ్యుఁ గడఁగి చేసితిని
సత్కృతుల్ బెక్కులు; సత్పరాయణత
నా పుత్రపౌత్రు లానందింపవలయు. 55
ఆజ్ఞ నుల్లంఘించు నవ్వాఁడు హాని
చేసినట్టిఁ, డఘంబు సేఁతయు సులభ
మనుచు, మున్నెచ్చటనైన లేనట్టి
ధర్మోపదేశకుల్ ధార్మికోద్యోగి 56
వరులు నియుక్తులై పరగుచున్నారు
ఇది పదునాల్గవయేడు! ''పైటీన,
గాంధార రాష్ట్రీయ కాంభోజ'' జనుల
క్షేమసౌఖ్యంబులు చెలువార, వార 57
లరయుచు రాజ భృత్యావళి విప్ర
ధనిక దరిద్ర వృద్ధ ప్రజాగణము,
సుఖముల గట్టెక్క సాగియింపవలయు
క్రమములే కెవరుఁ గారాబద్ధులైన 58

నక్రమ శిక్షచే నలజడిఁ గన్నఁ,
బాపకృత్యముల నివారించుకొఱకు
బహు కుటుంబికులు నాపన్నులున్ వృద్ధు
లెవరేని శిక్షల నెనసిన నట్టి — 59
దయనీయుల విడువ, ధర్మాధికారు
లను నియమించి యెల్లఱకు మే లొనర;
సోదరీ సోదరుల్ సొంత బంధుగులు
నైన నా ప్రజలను, నారీవ్రజముల — 60
సద్విచారణ సల్పి సౌఖ్యంబుఁ గొల్పి
యేర్పాటుఁ జేసితి; నెలమి వా రెపుడు
ధర్మనిష్ఠులు, నిత్యదానపరాయ
ణులఁ జేరి వారికి నూత్న సౌకర్య — 61
ములఁ గల్పనముఁ జేయ ముదలయిచ్చితిని
శాసనం బిదియు నా చంద్రతారకము
నమరి నిరంతరాయముగఁ బెంపొంద
పరధామ ధర్మమీ ధరనె చెన్నొంద — 62
మహిత ధర్ములు జను ల్మనుదురు గాత !"

6

ప్రియదర్శిఘనుఁ డిట్లు పేర్కొనుచుండె
నారవశాసనం బాలింపుఁ డీరు –
"చాలకాలమునుండి సవ్యంబులుగను — 63
వార్తలు సేరవు; వ్యవహార వితతి
సమ్యగ్విధంబున సమకూర్ప లేము ! –
అంతిపురాన శయ్యామందిరమున
భోగినై యున్నను – భుజియించుచున్న — 64
మడుగులోనున్న, కమ్మని నిద్రనున్న
పయనించుచున్నను, వనములోనున్న
నెందైన, నేవేళ, నే జంకు లేక
నెదియు, నుపద్రష్ట లెఱిఁగింపవలయు — 65

వార్తలే శ్రుతములై వ్యవహృతి మూల
ములగు; వానిని సిద్ధముగ, నిర్వహింతు;
దానంబులందు నుత్తరువులయందు
నధికృతావళి పాలి కనిపిన పనుల, 66
దైవికంబుగ నోటఁ దనరు నానతుల
వాదంబు లేమేని వంచనల్ పుట్ట
నాచార్యులగు వారియం దెగ్గులైన
వడిగ నాకుఁ శ్రుతపరుపంగవలయు. 67
పాలనవ్యవహార పథమున నాకు
సంతృప్తియు నుదీర్ణ సరణిఁ గాలేదు -
వ్యవహారించుటయెల్లఁ బ్రజల మేలొకటె!
విన్యుక్త సత్కర్మ వినియోగమెల్ల 68
మత్కృపిమూలమ్ము - మత్ప్రజసామ్ము -
సారిదిఁ గొందఱు నిహసుఖములఁ బొంది
పరభువి శ్రేయంబుఁ బడసిర యేని
జీవుల ఋణము దీర్చెదు శ్రమ యొండె 69
సకల జనక్షేమ సత్కృతి యొండె
సారాభిలషణీయ సద్ధర్మమొండె
అన్యసుఖంబేను యాచింపనొల్ల
శ్రమలేక సుఖము ప్రజావలి కగునె? 70
నా యధికారులు నాదు సంతతియు
సుప్రజాక్షేమార్థ సుకృతి బంధురత
పాటింప, నిల శాంతి పర్వెడుఁగాక!"

7

రాజాధి రాజ ధర్మప్రియుండైన. 71
ప్రియదర్శి పల్కు నీ రీతి నేడవది
శాసనం బిదియును; "సకల మతస్థు
లెటనైన నివసింప నే యడ్డు లేదు
ఎల్ల మతస్థులు నేవేళగాని 72

చిత్తశుద్ధి వహించి శిష్టులై మనుచు
నింద్రియ జయమొంది యెసఁగ వాంఛింతు
నెట్టి సంకల్పము లెట్టి కామ్యముల
నిలుకడఁ గనలేరు నిజము మానవులు ! 73

ఆయా మతానుగులంతఁ గొందఱును
గొమరారు నాయాజ్ఞఁ గొంత గొందఱును
పూరించియున్నారు; పూర్ణ దానముల
కేదారిలేకున్న, నింద్రియవశము. 74

తగు మనశ్శుద్ధి కృతజ్ఞతఁ బొరసి
నెఱయు వారలు గణనీయులె కారె ?
(వారలు సత్క్రియావ్యాప్తిఁ జొప్పడిన)''

8

శాసనాష్టమసార సంగ్రహంబిదియె. 75
''పూర్వ రాజవిహారములనెల్ల విడిచి
ధర్మయాత్రలఁ 'బ్రియదర్శి' తలంచె
పాఱుల, భిక్షుల, భవ్యయోగులను
దర్శించుటయు, హేమదానంబు సేఁత, 76
ప్రజల రాజ్యంబును బరికించుటయును,
బౌద్ధ ధర్మావళిఁ బ్రకటించుటయును,
ధర్మ మీమాంసలఁ దనరించుటయును,
బదునొకండవయేఁటఁ బ్రారంభమైన 77
నష్టాంగ మార్గంబు, ననువదించుటయు;
విడువ హింస; వహింప విపులానుకంప;
తప్పక పొలుపొందె ధర్మయాత్ర లవి.''

9

నవమమైనది శాసనం బిద్ది గనుఁడు. 78
''ఉవిదలయెడ నిప్పు)యోజనంబులగు
నాచారములు, నసంఖ్యాకము ల్గలవు

రేబవల్పుత్ర పుత్రికల పెండ్లిండ్ల
సతిరోగ పీడల యందపత్యతల 79
నితర కార్యంబుల నేమి పాటింతు
రాయలవాటుల నాపఁగాఁ గాదు -
పూర్వపద్ధతులకుఁ జొత్తును గూర్చి
దాస భృత్యులకు నాదరణ సూపుటయు; 80
జీవితలక్ష్యంబు సిద్ధిఁ బొందుటయు;
భూదేవులకు భిక్షువులకు నిచ్చుటయుఁ
దల్లిదండ్రుల, గురున్ దవిలి గొల్చుటయు
ననెడు ధర్మాచార మంతటఁ బర్వ 81
యజమానుఁడున్ బుత్రుఁ డనుజులు మిత్రు
లందఱు ధర్మ సహాయులై మనుఁడు
లౌకికాచార విలోల్యంబువలన
సంకల్ప సిద్ధియో సౌఖ్యమో కల్గు. 82
కాని ధర్మాచారగరిమ నిత్యంబు!
ఈ భువి నొడగూర్చు నిహభాగ్యములను
లోకాంతర సుఖంబులును సమకూర్చు"

10

దశమ శాసన సార ధర్మ మిట్లుండె. 83
"అమరు ముముక్షుత నమృతత్వ మవని
తదుపేక్ష మరణంబు; తథ్యంబుఁ గనుఁడు -
సాహసుకార్లకును, గష్టము ధర్మపథము! -
ప్రియదర్శి బుద్ధుని ప్రీతిగా ననఘు 84
పరలోక హితమైన బాహుధర్వంబు
కీర్తికాముకత రక్తియును, బౌద్ధమ్ము
ధర్మమ్ము నొనరింప దవులు సార్థకత;
యనెడు విశ్వాసంబు నలముకొన్నాఁడు 85
సంపూర్ణ వైరాగ్య సద్ధర్మ పరత
లగియించు పుట్టు దుర్లభమండ్రు బుధులు!"

11

పదునొకండవదిట్లు పరగె శాసనము
" దానిసలక్ గృప బంధుతక్ బ్రీతి 86
పితృ విధేయత, యతి భిక్షు సపర్య,
విప్రులయెడ దానవిధియును, జీవ !
బౌద్ధ ధర్మములివి పాటింపవలయు -
తద్ధర్మ మొసఁగూర్చు దానంబుకంటె. 87
తద్ధర్మగతి మైత్రిఁ దవులుట కంటె,
తద్ధర్మ బాంధవత, మనుటకంటె,
యుత్తమ ధర్మ మీ యుర్విలో లేదు
పొరుగువారలు గురుల్ పుత్ర మిత్రులును. 88
సహచరుల్ దీనిని జక్కఁ బల్కుచును
వస్తుదానముతోడి, వరబోధ మేలు !"

12

పరగె శాసనమిట్టు పండ్రెండవదియు
"ఆయా మతంబుల కాధారములగు. 89
ధర్మసారముల సంతత మాచరించు
టిల యవశ్యకమని, యేలిక యెఱుఁగు
ధర్మము మూలంబు ! తద్వాక్యనియతి
భిక్షుకుల గృహస్థ విజ్ఞానిజనుల 90
గౌరవసత్కార గరిమఁ బ్రోచితిని
మతమేదియైన సమ్మానింపవలయు
హీనావమానంబు లెనయఁ జేయకుఁడు
అల్పకారణమున నన్యమతాలిఁ 91
గొంచెము సేయుటకూడ దెన్నఁడును
స్వమతంబునం దనుష్ఠానపరుండు
పరమతంబునకు శుభంబునుగూర్చు
స్వమతంబు నభివృద్ధి సల్పునినాఁడు 92

నన్యమతస్థుల కనుపయోగి యగు
నితర మతంబును హీనంబుఁజేయ
నగు స్వమతానకు హాని తథ్యంబు !
స్వమనోవశంబగు పరమత శ్రుతిని !   93

ప్రతి మనుష్యుఁడును ధర్మముల బాహ్యముగ
నరసి సేయుట యవశ్యంబనరాదు
తమ తమ మతముల ధర్మంబులెల్ల
ప్రజలు సుష్ఠుగఁ జేయ, బౌద్ధమతంబు.   94

సుప్రకాశమగు సంస్తుత్య శీలముల !
అధికారిణులు స్త్రీలె యబలా సమితికి
నొనర నుద్యోగుల నుత్తమవర్త
నుల నియోగించితి న్యూనతల్దుల్చి   95

సర్వమత సుధర్మ సత్పరిణతికి
సత్యసదాచార సత్క్రియోన్నతికి
ధర్మాధికారులు తచ్ఛోధకులును
సద్వృద్ధిపరత నెసఁగెదరుగాక ! ''-   96

13

సార త్రయోదశ శాసనమిదియె
''త్రికలింగము జయించె తేఁడు నవాబ్ద
మునసె, ధర్మధ్వజముఁ షట్ఛతంబు
యోజన విస్తీర్ణ ముర్విపై నెత్త   97

''సైరియాంటియోకస్సు'' సమ్రాట్టు భూమి,
''ఈజిప్టు టోలమీ'' యేల్బడిసీమ
కొన ''మాసిడోన్యంటిగోనస్సు'' నుర్వి
''అవిరసాలెగ్జాండ'' రవనిపుధరణి   98

''సైరీణ మాఘూ'' సుసామ్రాజ్యమందు
ధర్మజయం బెంచుఁ దనరె; దిగ్వ్యాప్త
మగుచు; నాటవికులా నాంధ్రపుళింద
కాంభోజ పైఠనిక కళింగ జనులు   99

బౌద్ధ ధర్మాలంబ పరిణతులైరి
ధర్మోపదేశకుల్ దరియని తావు
లందును బ్రియదర్శి, యాదరపూర్వ
విజ్ఞాపనలఁ బ్రజల్ విన్నంతఁ జాలు 100
ధర్మాచరణము వ్యాప్తంబుగాఁదనరె.
బౌద్ధ ధర్మవ్యాప్తిఁ బరగె హర్షంబు
పరలోకసాధన పరమ భావ్యముగ
గను బ్రియదర్శికి ఘనమదేకాదు ! 101
ఉభయోర్వి తారకం బుత్తమంబయిన
ధర్మజయంబె నిస్తంద్రమౌ దీక్ష
సాధించి, మత్పుత్ర సంతతి వెలయ
యోజించుఁగాత ! యే యుద్ధంబువలదు ! 102
విధిలేక పోరైన విహిత శాంతంబు
సహనంబు, నిహపర సత్య సౌఖ్యంబు
వారికి లక్ష్యమై వఱలుటకొఱకు
నర్థి శాసనమిది యమరించినాఁడు." 103

14

చివరి శాసనమిది చెలఁగు నీ రీతి
"విస్తృత సామ్రాజ్య విభుత నేర్పడిన
వివిధ భాగములకు విధ్యుక్తములగు
సారధర్మములతో సంగ్రహాలిప్తుల 104
ఫణితులఁ బదునాల్గుఁ బరగె శాసనము
లీ లిఖితంబులు నెక్కుడేవలయు
పునరుక్తి దోషముల్ పొల్చెఁ, దేనెలను
మించి మాధురి నించు మేల్మి బోధనల 105
మఱి మఱి పల్కు సమ్మోదమది కాదె ?
ప్రకటముల్ శాసన గ్రంథలోపములు
పరిఢవిల్లియుండు బహుకారణముల;
స్థలము సంకోచమై సరదు శిల్పియును 106

ఐహికాముష్మికమ మమరించు ధర్మ
మర్థాంత పదమందుటదె సార్థకంబు !''

చతుర్థధార - ఇతర శాసనావళి

౧. కళింగ శాసనము

కదన మంతు ముట్టఁగ నశోక ప్రభుండు
సభల సూచించె సంస్కార సరణిఁ దేని　　107

నదియఁ గృతియందుఁ, గథలోనఁ గుదురుకొనియె
నదియు కాళింగ శాసనాహ్వాయము గనియె
శేషముఁ ద్రయోదశంబునఁ జెలఁగె నిటుల
"పట్ట నవమాబ్ద కాళింగ భండనమున.　　108

లక్ష సైనికుల్ హతులైరి లావణింగ
రోగ బాధల నసువుల నీఁగి రెంద
రకట ! యొకటిన్నరయు లక్షయా జనములు !
ఇదియు జయమౌనె ? కాళింగు లెంద ఱకట　　109

చెఱఁబడిరో ? హత్యపాలైరో ? చెన్నుఁ నొఱఁగి
మరణముల వరించిరో ? యెన్నఁదరముగాదు !
రాజ్యసంపాదనేచ్ఛ కరంబు స్రైబ !
బ్రదికినట్టిరు కడు దుఃఖభాజనులుగ　　110

బహు కుటుంబులు భిక్షువుల్ బ్రాహ్మణాదు
లెందరు బలాత్కృత వియోగ మందినారో ?
సాధు సజ్జను లెందఱు బాధపడిరో ?
ప్రభువునకు ఖేదమూలమై పరగె రణము !　　111

ఆటవికజనుల వధింప నడుగు సచివ
వాక్యములు రుచింపవు ! దయాభరుఁడు రాజు !
వారు తమ రోషముల మానవలయు ! - ధర్మ
జయము నే జయంబనె రాజు ! శాంతిమనుఁడు''　　112

౨. "ధాలి" శిలాశాసనము

ధాలికడ సచివాలికి ధరణివిభుఁడు
తోసలీ పాలనార్థ మద్భుతములైన
సదుపదేశంబులను శిలా శకల ఫలక
మివ్విధముగఁ జేర్కొనుచుఁ జెక్కించియుండె 113

"సజ్జనాభిమతోచిత సాధనముల
నాశ్రయంబుగఁ గొనుఁడు, మీ రనవరతము
ప్రజయు నాసంతు నొకటిగాఁ బరగుఁ గాన
నస్మదుక్త ధర్మముల నాద్యంత మెల్ల 114

జనులు నాచరింపఁగ బోధ సల్పుఁ డీరు
అక్రమంబుల నుద్రిక్తులౌచుఁ గూర్తు
రట్టి మానస కాలుష్య మడపుఁడీరు!
అక్రమంబుగఁ గారాగృహాశ్రయులకు 115

హింసల విధింపకయు జాగ్రదాత్ములగుఁడు!
ఓర్పులేమియు, నిష్క్రియ, యొడలువంగ
కునికి ప్రతిబంధకంబులై యుద్యమముల
సాగనీయ, వుద్యోగులు సత్ప్రవర్త 116

నంబు సహనంబుఁ బూనిక, నాని, ప్రాలు
మాలకయు, తమ విధులలోఁ గ్రాలవలయు;
ప్రభువు నాజ్ఞ లవెట్టివో, ప్రయతులగుచు
సరిగఁ జెల్లింపఁ గల్గు రాజప్రసాద 117

మల్ల దైవంబు నోము; మీ రట్లు చేయ
లేని సుగతి కల్గదు; లేని ఋణము నిల్చు
ఉజ్జయినిఁ దక్షశిలఁ, బ్రజయుఁ, ద్రయాబ్ద
మొకక సభగూడు; నైదేండ్ల కొకసారి 118

తోసలీజనసభ చేరు; వాసిఁగన్న
జీవ గౌరవ యుతుల సౌశీల్యపరుల
తథ్య వాగ్విధానముఁ దలఁ దాల్పఁ డీరు!

౩. లఘుశాసనములు రెండు (బ్రహ్మగిరి)

స్వర్ణగిరి దండనాథులు ప్రభుఁడు పంపు 119
ప్రార్థనానుసార "మిశిలఁ" బరగ, సైన్య
పతుల కిరీతిఁ గుశల సంప్రశ్న మొనర
లిఖితమిది శిలాశాసన లిపినిఁ గనుఁడు
"మనితి సార్థ ద్వయాబ్దంబు మతముఁబట్టి 120
యవల షడ్వర్షము లుపాసనాంతరములు
భరతఖండానము న్గల పరమతముల,
సత్యములును గన్పట్టె నసత్యములుగ;
నల ముముక్షువు శ్రద్ధాళువయ్యె నేని 121
పాపుఁ డధికుఁడు నాక నిర్వాణ మొరయు
రాజ్యశుభగతి నెల్లఁ బ్రాజ్యధర్మ
వృత్తి నెగడిన సగమైన వృద్ధిఁ గనును
అల్పుఁ డధికుండు నెవఁడో? స్వర్గాప్తికొఱకు. 122
నీ ప్రవేక సుబోధ రసేద్ధ మన్న
మాహరించు నిరంతర మతఁడె వొందు
నింద్రియ జయంబుఁ, దుష్టి, నిస్తంద్ర ఘణితి!
నేను బట్టంబుఁ గని పదునేడు నేండ్లు 123
నరిగె, నిన్నాట యేఁబదియారు వర్ష
ములకు మున్నిల తనువొంది యలఘు మహిమ
బోధ సేసిన మహనీయు బోధ యిదియె!
తల్లిదండ్రులను విధేయతఁ భరింప 124
జీవులెడల గౌరవదయల్ ప్రోవుఁగొనఁగ
బంధుగురువులకు సపర్య భక్తిఁ బఱుప

సత్య ధర్మ ప్రవృత్తిఁ బ్రశస్తిఁగనఁగ
వలయు నిదె శాక్యసింహుని వాగమృతము ! " 125

౪. బాబ్రా శాసనము

"సల్లలిత మతజ్ఞాను లాచార్యులార !
బుద్ధ ధర్మంబు చిరకాల ముద్ధరించు
మహి ననిన శాక్య సింహుని మాట వినరె ?
"వినయ సంకాశ"మున ధర్మవిధుల నియతు 126

"లార్యవేషాని" మునుల మాహాత్మ్యములు, "న
నాగతభయాని"లో భావి నడరు భయము,
"భిక్షు గీతంబు"లో సత్పరీక్షణములు,
"భిక్షు జీవిత భాషణ" మిక్షురస, ము 127

దీర్ణ బోధలు గల "యుపతిష్య ప్రశ్న"
రాహులార్థము బుద్ధోక్తి రంజితమగు
సదుపదేశ ముపన్యాససారమరసి
సత్కృతి శ్రవణ మనన సరణిఁ బొరసి. 128

ప్రజయు సతులును, బోధసంపదలుఁ బొదల
నాతథాగత వాక్కుల నలరుఁడీరు "

పంచమధార - సప్తమ శిలాస్తంభ శాసనసారము

అవనిపుఁడు భిక్షువులకు గుహాలయముల
దానమిచ్చిన శాసనద్వయము గాక 129

ప్రభుత మొద లేకవింశతి వర్షమందు
మహితుఁడగు శాక్యసింహు జన్మస్థలంబు
కనకముని ఘనస్తూపముఁ గట్టడముల
దానము లొసంగు శాసనద్వయముగాక 130

వాసి గని యేడు కంబాల శాసనములఁ
బాలన వ్యవస్థ రీతులఁ బ్రజకుఁ దెల్పె

(1) ఇరువదెనిమిదియగునేట నేలుబడిని
నిర్మితములందు లిఖితముల్ ధర్మగతులు 131
మొదటి శాసనపాత్రమై పొదలె (2) జనుల
రక్షణము, నిరుపద్రవ రాజ్యసరణి
మార్గరక్షక ప్రభృతుల మహితవృత్తి
పాపభీతియు సత్కర్మభరముఁ దెల్పి 132
జ్ఞాన దానాది సత్కృతుల్ పూనుటయును
జలచతుష్పాద్ద్విపా జ్జంతుజాలములకు
నుపకృతు లొనర్చు సద్విధు లుత్తమముల,
బౌద్ధనియమ నీతుల రెండవదియుఁ దెల్పె 133
(3) ఆత్మశోధన మిల నవశ్యంబుగాఁగ
పాపమంటని త్రోవయే పరము నొసఁగు
ననుచు మూఁడవ శాసనం బమరఁ జాటె
(4) రాజు నుద్యోగులెల్ల నిరంతరంబు 134
తల్లివలె బిడ్డలను బ్రోచు దాదులనియుఁ
బాపితతికిఁ బశ్చాత్తాప రూపశుద్ధిఁ
గూర్చి, చెఱఁబడ్డవారికిఁ గోమల మతి
నొసఁగుటాదిగ సద్ధర్మమెసక మెసఁగు 135
సత్యమనియు జతుర్థశాసనము వల్కె
(5) సన్నతాఁబేళ్లు, కౌజులు, సారసములు
బాతులును, చీఁకురేవులు, బల్లు లుడుత
లేదుపందులు, పావురా లెదుగు రొయ్య 136
లులియు శుకములు, నాడు చీమలును, బెడిస,
లావుబోతులు, దుప్పులు, నాహరింపఁ
జంపఁగూడదు పుష్యమాసమున, శుద్ధ
పాడ్యమిని, జతుర్దశినాఁడు, బౌర్ణవమిని 137
మత్స్య విక్రయ వధలను, మానుఁడనుచుఁ
భాలు, జూలు, మేఁకలఁ జంపఁ బోలదనుచుఁ

గోడిపుంజు విత్తులఁ దీయఁగూడదనుచు
జంతుబలి నిషిద్ధంబు, పుష్యమి మొదలగు 138
వర్జ్యదినముల నుపవాస వాసరముల
నెలకు నాల్గింట వాఁతలు నెఱపఁగూడ
దనుచు; నిరువదియైదు సుహాయనములుఁ
జెఱబడినవారుఁ గనిరి సుస్వేచ్ఛలనుచుఁ 139
బంచమము, కంబమున, లిపిఘటితి వొల్చె
(6) దుష్టకృతుల, దురభ్యాస చరితములను
జనత వీడియు, స్వమత ప్రసన్న ధర్మ
పరత మనుఁడని చాటె, సచ్చరితు లిలను 140
సారె సత్కృతిఁ గనిరనె నారవ శిల
(7) బౌద్ధ విధులను స్వయముగాఁ బఱపె రాజు
మఱి యుపన్యాసములఁ బల్కె మాన్యరీతి
శాసనములఁ జాటెను ధర్మసారములను 141
సులువుగ నరులు మృగములు సుఖముఁ గనిరి
హత్తె నుపదేశకులచేత, నుత్తమతయు
రాజకృతదాన వినియోగరతియు నెసఁగె
ధర్మ, మననాదులకును బ్రోత్సాహ మమరె. 142
సత్క్రియాధ్వము ల్విపులముల్ శ్రావ్యమయ్యె
పూర్వభూపతు లీ రీతిఁ బొల్చరైన
బౌద్ధపథసాధనము పొంటె, పరమహితము
లుపకృతుల నీ యశోకుండు నుర్విఁబఱపె. 143
దయయు నౌదార్యమును బుణ్యధర్మ రతియు.
శాంతి, పరిశుద్ధి, సౌజన్య సత్యములును
జనుల యాచరణంబునఁ బొనరుఁగాత !
పటువులగు నిబంధనలఁ దల్పొండు పఱియు 144

ముఖ్యములుగ; నాచరణయే ముఖ్యమనియె.

బౌద్ధనీతి సువ్యాప్తికై ప్రభుఁడుఁ జాటె

సప్తమంబగు శాసన సరణి నిట్లు
ధర్మమే శాశ్వతంబుగాఁ దనరుఁ గాత   145
నెందు నాచంద్రతారకం బిద్ధమనుచు.

షష్ఠధార - బుద్ధ వివేకసారము (బౌద్ధ షోడశి)

(1) శ్రీ నిహితామోఘ శీల సన్నిహిత
నిర్వాణ మొక్కటే నిరుపద్రవంబు
(2) ఆత్మఁ జర్చింపంగ నలవియు గాని   146
దనుభవ ఫణితినే, యరయంగవలయు
(3) జన్మ వయోరుజల్, చావు దుఃఖములు
ప్రత్యవస్థను జనుల్ బడలికఁ గనుట
సంస్కృతియుఁ బ్రవాహ సన్నిభంబగుట   147
జన్మాది తర్కంబు సాధ్యంబుగాదు
(4) సకల లౌకికముల శాశ్వతమయ్యు
సత్యదృశ్యముగ విశ్వంబు గన్పట్టు
(5) నిష్కర్మ మెటు లేదు - నియత కర్మమ్ము   148
మనుజుండు సల్పుటే మాన్యమై తనరు
(6) అతి భోగమతి తపం బరయ వర్జ్యములు
మధ్యమార్గంబ సమ్మాన్యంబు సూవె!
(7) సర్వ సద్ధర్మముల్ సంఘాశ్రయములు   149
సంఘుంబు హితధర్మ సరణిఁ బెంపొందు
(8) సంఘువర్తన ధర్మసంగతిఁ బొనర
వ్యక్తి జీవిత మఘ వర్జితంబగును.
బుద్ధి నిర్వాణ ప్రఫుల్లతఁ గనును.   150
(9) సర్వ హితశాంతి సౌశీల్యమొనయఁ
బొల్చు దానములచేఁ బుణ్యసంభార
మది శీల పరిమితి, యార్జింపఁదగును
(10) సకల దుఃఖాతీత సమత; వీర్యంబు;   151

నిస్సంసశయజ్ఞాన నిభృతంబు ప్రజ్ఞ;
యతిశయ విశ్రాంతియా ధ్యాన మిదియు
నరయ ప్రజ్ఞాపరిమితియు నమరవలయు
(11) విశ్వమెందును గర్మ వితతమై యుండఁ 152
గాల్చుఁ గ్లేశాబ్ధికి మూలమై తృష్ణ
(12) తృష్ణను దెగఁగొట్టి తెలిసిన తథ్యంబు
నష్టాంగమార్గంబు నలవరించుకొని
దయ, మైత్రి, ముదమును, ధర్మంబు, దనర 153
పరమ జీవాత్మల భ్రాంతిఁ బోనాడి
నిత్యనైమిత్తిక నిష్ఠఁ బోనాడి
కామంబు ద్వేషంబుఁ గడకుఁ బోద్రోసి
విషయ రూపారూప కృషిని బోఁద్రోసి 154
మాన బౌద్ధత్వ సంభ్రాంతుల మాని
నిత్య సంతుష్టుఁడై నెఱయు సుజ్ఞాని
(13) [1]"దురదత్త" దానాన, దొంగ గాకుండ
వధయది [2]"ప్రాణాతిపాదంబు" విడిచి 155
వ్యభిచార [3]"కామమిథ్యాచార" మడఁచి
వడి [4]"మృషావాద" మవశ్యంబు నెడలి
[5]"పైశున్య" [6]"పారుష్య" [7]"వ్యర్థోక్తు" లీఁగి
[8]"వ్యాపాదము" [9]"నభిధ్యఁ" బరవిత్త మోహ 156
వంచనలను వీని వరుసగా నుడిగి
కలఁచు [10]"మిథ్యాదృష్టిఁ" గలుషుండుగాక
ప్రతిబంధకంబులఁ బదియుఁ జెండాడి
శోక విముక్తత సుఖియింపఁదగును. 157

---

1 దొంగతవము 2 జంతువధ 3 వ్యభిచారము 4 అబద్ధము 5 కొండెములు సెప్పుట 6 దుర్భాష 7 సంభిన్నప్రలాపము (వృథా ప్రసంగము) 8 ద్రోహముసేత 9 పరధనాపేక్ష 10 అసత్యాభిప్రాయము. ఇందు 1, 2, 3 శారీరదోషములు. 4, 5, 6, 10 వాగ్దోషములు. 7, 8, 9 మానసిక దోషములు.

(14) దేవతాబలులకై దేవులాడకుండు
కులభేదములు లేక సలుపుండు న్యాయ;
మీశు గన్గొనె నెవం డేల తపంబు ?
నిర్వాణ మది యొండె, నిత్యమై తనరు. 158

(15) పిన్నల చేదివ్వె పెనువెల్గు నిచ్చు
నగ్ని యల్పంబయ్యు నన్నిటిం గాల్చు
సన్నత్రాంచయ్యును జంపును జనులం
బావన జ్ఞానియా వాండె పూజ్యుండు. 159

(16) శుద్ధోపదేశాళి, సూత్రపేటికను
వివిధ నిబంధనల్, వినయపేటికను
దత్త్వ సిద్ధాంతాభి ధర్మపేటికను
ధర్మ సంస్మృతులం గథావత్తునందుం 160

బరనం జేసి యథార్థ పథముం గన్గొనుండు
మాంసభుక్కులు హింసమానుటే బాగు !
భవ్యాధికారార్థ భాగ్యంబులెందు
సద్వినియోగంబు సల్పుటే బాగు ! 161

మదిర – జూదమును – సోమరితనం బుడిగి
మంచి మానుషతతో – మను టవశ్యంబు

సప్తమధార - కాండ సమాప్తి

అఖిల దేవతామయము, బ్రహ్మాండమందు
దాని కణుబింబ మీ చిత్రతనువునందు, 162

నద్వయతం బొల్చు నిర్వాణమందు వెలయు
పురుషరూపత్రయు నమేయుం బూర్ణుం గొలుతు
వత్సరంబంతయుం జరిత్ర పఠనమొనర,
బూనిక వహించియును వ్రాయలేని నన్ను 163

నూటెనిమిది దినంబుల దాంటవేసి
తీవు ! కృతి సముద్రంబు ! కవీంద్రవంద్య !

విశ్వము నీ ప్రతిబింబము
విశ్వమునకు హేయబింబవిధి దేహము, సం
దీశ్వరుఁడ వౌదు వీవే
శాశ్వతపదుఁ గొల్వనిమ్ము ! సారనిధీ ! నినున్. 164

స్వామీ ! నీకున్ భృత్యుఁడ;
నీ మహిమయె నాకు రక్ష ! నీతి నియతులున్ !
నీ మహిమ నీవ యెఱుఁగుదు !
కామోపహతుండ నన్నుఁ గమనింపఁగ దే. 165

అక్కజముగఁ దిరుపతి, గయ,
మక్కారోముఁలను, నొక్క మహిమ నెలయఁ బెం
పెక్కు భవన్నామాకృతు
లిక్కథకున్ బేర్చుఁగాక నిద్ధయశంబుల్. 166

వేధస్సతి ! కృపఁ జేయుము
గాధాబ్ధియుఁ దెసలఁ దొలుకఁ గదలెఁ దరఁగలున్
సాధిత మేఁడు, విశిష్టము;
భోధార్థేందుండు మింటఁ బొదలి యెదుగఁగన్. 167

లౌకిక రాజకీయైక విశ్వమునఁ గ
ల్లయె ధర్మమగుచు దలంపు నొంప
స్వప్న దృష్టాది శేషస్ఫూర్తి వారిదం
బాశా లతాలంబమై రహింప
నెన్నఁడేనియు జీవుఁ డిహముఁ బాయుట నిజం
బనుమాట కృతి వ్రాయునాశఁ బెంప
మిత్ర విస్రంభ వాఙ్మహిమ ప్రకాశంబు
హీనసంకటతమంబెల్ల డింప
హేమలంబి కాలపు దెరసీడ్చి లేవ
దుర్ముఖియు పెడమొగంబయి వొర్లిపోవఁ
జేయు ఋతువది మాఘోత్తరాయణాదిఁ
బద్య "రత్నాకర" స్నానఫణితిమనితి. 168

"రాదికనే "ప్రమోషను," ధరాపతులే తమవారి వారికిన్
గాదనరైరి, నైజమునకై వెతలేలొకో! మారుమూల మ
ర్యాదలు దూదిపింజ లిల న్యాయము"లంచు జనుల్వచింప నా
కా దృతిపాత్రయయ్యె గవితాంబ పునస్మృతిసీతబింబమై.   169

"నైషధకావ్యకర్తృతుని నవ్యతఁ బ్రోచినవారి వార లే
దోషమొ! తోడుగారు భవదూర్జిత ధర్మధనాగమ క్రియా
పోషకమైన యున్నతికిఁ, బోవునె కాల విభేద దుష్ఫలా
శ్లేషము లెట్టివారి కిఁకఁ జేసెడిదేమి? గతంబు వచ్చునే?   170

ముప్పదియేండ్లు భృత్యగతి మోచియు, రాచటికంబు గ్రుళ్లినన్
దప్పి, గృహంబుచెంగట నిదానముగాఁ దను వీడ్చుచుంటి వో
యప్ప! కవీంద్రకైరవ సుధాకర చారునవోక్తిపూరముల్,
జొప్పడఁ జెప్పు కావ్య"మనుచున్ హితులందఱు గూడియాడినన్.

ఆర్షమతి; వసిష్ఠాన్వయుఁ డన్నదాత
సుకృతి, కల్లూరి "యజమాన సుబ్బరాయ
మౌళి" నాజనకుండు లక్ష్మాంబతల్లి
జ్యేష్ఠుఁడై; చదువు లయ్యల శ్రేణినుంటి.   172

విశ్వవంద్యుఁడు శ్రీరాఘవేంద్రఋషియు;
సారకరుణాళు వతని యర్చనముఁ జేసి
రచనఁబూనితి; నమ్మహావ్రతి కృపాంబు
ధారఁ జివురువెట్టెను దేవతరువు కవిత!   173

మా చిరంజీవి; సీ - వి- రామాఖ్యరాయఁ
డనుజుఁడు సుధీయుతుఁడు, ధైర్యమాదుకొనగ
పాత్తమల్లితి నొప్పా! తప్పొ! మెఱుంగ!
లోకకృతికర్త నా కృతి కేకభర్త!   174

తిష్యరక్షితమతిని సంధించి పిదప
శాసనాంత ర్లిఖితముల వాసిదెల్పి
బౌద్ధమత సారబోధనల్ భద్రపఱచి
చెప్పితిఁ జరిత్రయును బరిశిష్టకృతిని. 175

మండలం బనుదినమును మాపా రేపా
యెవ్వరేనియు గ్రంథమహీనభక్తిఁ
జదువ వారికి నాయుఃప్రశాంతులిచ్చి
ప్రోతునంటివి ! శ్రుతిఁబడె ! బుద్ధదేవ !
ఈశసుమతాదిదేవ ! శుభేద్ధభావ ! 176

ఎలవయసున్ మహాబ్దములు నేబదిరైదునుజాఱె; దుర్ధరో
త్కలికలు, నర్థకాంక్షలుగుగల్ గడు దూఱు కుటుంబగాథలన్,
కలఁగెడు దీనులన్ గడఁగికావఁ బదస్థులుఁ బెట్టువేధలన్,
దలఁకిన నన్ను నెట్లు కవితన్ బనిగొంటివో ? చోద్యమీశ్వరా. 177

పల్కిన పల్కు లాశ్రితులు పావనవేదవచో నిరూఢినే
జిల్కు సుబోధమాగమ విశిష్టత నెన్నఁగనైదు నేబదేం
డ్లేల్కొని తీవు దేవ ! తనువింకను డస్సి జరాభరంబునన్
గీల్కొనుమున్ ద్వదంఘ్రియుగ కింకరుగా మనఁజేయు మీశ్వరా! 178

వరగతి నీ ప్రబోధమతి భక్తినిఁజేఁపగ *రక్తనేత్రకే
తొఱఁగిన నా కవిత్వమెటుఁ దోఁచదు విస్మృతిబల్మి; నీవె నా
కుఱఁగలి నిల్వ భారతి యొకోవచియించెను; కావ్యపూర్తియున్
దొరసె! నివే ప్రణామములు! దుష్టనిబర్హణకీర్తి! మారుతీ! 179

నా జీవత్పితృపాదులిచ్చెడు నుదీక్షాశీర్వచస్సంపదల్
నీ జాగ్రన్మతిరూప సంస్మృతి, కృతిన్ నిర్మింపఁ దోడయ్యెఁ గా
కోజన్ బాండితిలేదు; భక్తి సహజం బుద్దామ వాగ్ధాటియే
నైజంబై, హనుమా! భవత్కృప శరణ్యంబయ్యెఁ బ్రాణాకృతిన్. 180

* రక్తాక్షి సంవత్సరము.

సమరశంఖారవ శ్రవణమైనంతనే
పారతంత్ర్య నుడంపఁ బాటువడియె
గాంధి మహాత్ముని కనుసన్న మెలఁగుచు
మహిత దేశాశక్తి మాన్యత గనె
నాపటేలు మనంబు నచ్చెరువొందగా
సచివతకై చెయిఁజాపఁడయ్యె
పతితవర్గముదెసఁ బరమప్రియుండయి,
సిల్లులడఁచె దయా సింధువగుచు

నాశ్రితప్రియుఁ డతఁడు నిర్వ్యాజమమత
నలఘు చరిత లాధారము ల్గలుగు కృష్ణ
రాయముఖ్యుల విడిచినఁ బ్రాయఁబంచెఁ
బ్రభు వశోకుని కథను; సుబ్రాయమహాళి. 181

అధిక రాజకీయ వ్యవహారనిపుణ
మతియు, నప్రశాంత కార్యసమ్మానగతియు,
దనరియును గర్వపడఁడు ! సద్బంధుభాగి !
పుణ్యగణభోగి ! సత్కళాపూర్ణయోగి ! 182

పొట్టి శ్రీరాములను 'విధి' వోయె నింగి
కెరగ; నాంధ్రప్రదేశావతరణకార్య
వార్థి మథిత విషాహారి "ఫాలనయనుఁ"
డా ప్రకాశంబు దివికేగె; "నబ్జనాభు"
రహిని నిల్చెఁ గల్లూరి సుబ్రాయమాళి. 183

బలియుఁ డతని విశ్వాసము
బలిమిని మాసములు నాల్గు వాలకమునుపే
యలవోక ముగిసెఁ గాండము
లలఘు కృతియు వేంకటేశ్వ రాంకితమగుచున్. 184

జీతము రాదు 'పెన్న' నది చెచ్చెఱనేమియుఁ బంపలేను నా
చేతము నొచ్చెలేవడినిఁ జేరెదు కన్నుల మిన్నురోయు, నట్
గాతరుఁజేరి యాదృతినిఁగాచిన దాతను, సత్రసాలవం
శాతతభవ్య సుబ్బయ ననంత శుభంబుల నోము నెంచుఁడున్. 185

పాలిత బంధువర్గుఁడు, కృపాపరతంత్రుఁడు, మేడవంశ్యుఁ డు
ద్వేలవనప్రకాశుఁడు నవీన కథాశ్రవణ ప్రమేయుఁడై
మేలిమి ముద్రణంబునకు మేకొనె వృద్ధుఁడు సౌమ్యమూర్తి; నం
ద్యాల నివాసి శేషయకు నబ్బునుగాత సమస్తభాగ్యముల్. 186

శ్రీపతి, శుభంబులిచ్చి రక్షించుగాత,
నాయురారోగ్యమైశ్వర్య మవిరతముగ!
'మేడ రామయ్య'నెప్డు - సన్మిత్రుఁ డతఁడు!
గ్రంథ ముద్రణమునుఁ బూర్తిగాఁగఁ జేసె. 187

ధీ సముద్రుఁడు కవిరాజు దీక్షితులను
సద్విమర్శకు లక్ష్మణాచార్య సుగుణ
గణ పరిచయాఢ్య, నాగభూషణ మనీషి,
మత్కృతికి హితులగుట నమస్కరింతు
సన్మతుల భీమ ముఖ్యుల సంస్మరింతు. 188

సుసమగ్రాశోక కథా
వసుగిరిఁ బరికించి, చరిత వ్రాసిన, విద్వ
ద్రసికుని భావింతు సుధీ
లసితుఁ ఘను బేతపూడి లక్ష్మీకాంతున్. 189

వ: అనంత బ్రహ్మాండంబె భువనంబుగ, విశ్వలక్ష్మియే పరిగ్రహంబుగ, నలువయె నిసుఁగుగా, శివుండు పౌత్రుండుగా, శయ్య శేషుండుగాఁ బరగు నయ్యాది దేవుండును; గరుడేంద్రాగ్నియమ నిఋుతివరుణవాయుకుబేరేశానులును; విష్వక్సేనవిఘ్నేశ్వరులును; అత్రిమరీచి కుత్సపులహ పులస్త్యక్రతువసిష్ఠ మిత్రావరుణ కౌండిన్య

శ్రీ నంద్యాల మేడ శేషయ్యగారు,
కృతిముద్రణకర్త.

శ్రీ శేషయ్యగారి సతీమణి
శ్రీమతి నరసమ్మగారు

శక్తి పరాశర వ్యాస జమదగ్ని భృగు మాండవ్య విశ్వామిత్రా గస్త్య గౌతమార్వ భరద్వాజాది ఋషి పుంగవులును; గంగా సింధు యమునా సరస్వతీ గోదావరీ నర్మదా కృష్ణా భైమీా ఫల్గు సరయూ గండకీ గోమతీ కావేరీ కపిలా తుంగభద్రా వేత్రావతీ, ప్రముఖదివ్య వాహినులును; బ్రహ్మ పుష్కరంబును; శ్రీమేరు హిమాచల మందర కైలాసమహేంద్ర శేషాచల త్రివిష్టపమలయవింధ్య సహ్యా శ్రీశైల రైవతక సింహగంధమాదన మైనాక గోమంతకాది భూధరంబులును; వేదోపనిషత్పురాణాగమ తర్కవ్యాకరణస్మృతి కావ్యాలంకృతి నీతి నాటక సంగీతాయుశ్శాస్త్ర ధనుర్వేద్యాది చతుష్షష్టి కళావాఙ్మయ రత్నదీపంబులును; షడ్దర్శనంబులును; భారతరాజ తరంగిణీ ప్రముఖేతిహాసంబులు; నాదిత్యేందుకుజ బుధ గురు శుక్ర శని రాహు కేతువులును; బదరీ కాశీ ప్రయాగా వంతి మధురాయోధ్యా కాంచీ ప్రభృతి క్షేత్రంబులును; మేషాదిరాసులును; నశ్విన్యాది తారాగణంబులును; యోగకరణ వార మాస ఋత్వబ్దంబులును; సంధ్యారాత్రులును; నండస్వేదోద్భిజ్జరాయుజ స్థావరజంగమ చేతనాచేతన విశిష్టావశిష్ట సర్వ విసృష్ట జగంబులును; బ్రహ్లాద నారద పుండరీక విభీషణ బాహ్లీక బలిదధీచిధ్రువ సుషేణ ఋషభ చండీశ బాణాదివైష్ణవ శైవ భాగవతులును; స్వాయంభువాది మనువులును; మరుద్వసురుద్రాది దేవతానికురుంబంబులును; మార్కండేయ కృపాశ్వత్థామాంజనేయ పరశురామాది చిరంజీవులును; శివు నష్టమూర్తులును; చండికా వైష్ణవీ కుమారీవారాహీమాహేశ్వరీ బ్రాహ్మీ మహేంద్రీ ముఖశక్తులును; పూర్ణ లోకాయత బౌద్ధ జైన మీమాంసా పాంచరాత్ర భట్టాచార్య శూన్యాది మతంబులును; హరిశ్చంద్ర నల పురుకుత్స పురూరవ సగరకార్త వీర్య చక్రవర్తులును; న్యగ్రోధప్లక్షోదుంబరవేత సాశ్వత్థాది మహీరుహంబులును; గాత్యాయనపతంజలిపాణిని ప్రముఖ మునులును; దత్తాత్రేయాద్యవతారంబులును; నరనారాయణకృష్ణ కపిలాది సిద్ధ విభూతులును, సనంగకుసుమాది యోగినులును, శుశ్రూష శ్రవణగ్రహణధారణ సదూహార్థ విజ్ఞానతత్త్వ నివేదనాభ్యుదయ గుణంబులును; వజ్రశక్తిదండకుంత పాశ ధ్వజ ఖడ్గత్రిశూలాంకుశ

ధనుర్నిస్త్రింశాద్యాయుధంబులును; అష్టసిద్ధులును; షోడశమాతృకా, షోడశ చంద్రకళా, షోడశకావ్యధ్వనులును; గయాంబరీష శశిబింద్వ నంగ పృథు మరుదుత్తానపాద నహుష సుహోత్రధర్మ భరతేక్ష్వాకు శ్రీరామదిలీప నృగరంతియయాతి మాంధాతృ భగీరథ రాజేంద్రులును; దైనందిన శుభార్థంబు నొసంగ (రమారమి ముప్పదేండ్లు గడచినియు, రాగిరువ్వాయు సార్థకంబుగఁ బ్రతిఫలం బొదవింపని "యాంధ్ర వాఙ్మయసంగ్రహ చరితంబు," గద్యగా, నాంగ్లేయ విమర్శనాను రూపంబుగ మున్నెను విద్యార్థి దశలో రచించిన ఫక్కినే నేఁడును గల్పితంబై [1] కథా సందర్భానురూప ప్రకృతిరంగ చిత్రంబులు, [2] పాత్ర ప్రత్యక్షీకరణ కారణ వేష చేష్టాది వివరణంబులు [3] పాత్రోక్తికృత కథా పరిణామనిరూపణంబులును [4] మనః ప్రవృత్తి బోధక వర్ణనంబులు [5] నిర్వచనదృశ్యానుకరణ శబ్ద ప్రయోగ విధానంబులు ననఁబరగు నాంగ్లేయ కావ్యలక్షణ పంచకంబును, యథాశక్తిని బ్రదర్శించు వాక్తరంగిణుల కూడలియై, బోధార్థేందు విజృంభిత గాథాంబుధియునగు నీ యశోకశాంతి సమ్రాట్చరిత్రం బవధరించు వారలకుఁ, బాఠకులకు, ననవరత శ్రేయంబులు గురియ, నా చంద్రతారార్క మఖిల దిగ్విశ్వ వ్యాప్తంబుగా కావ్యంబు దనరారుఁ గాత.! 190

"ఓం-తత్-సత్-కృతిశాంతిరస్తను"చు, వేదోక్త ప్రమేయోల్లసత్
శాంతిన్ బల్కు ఋషిస్తుతన్ దశదిశాంతన్యస్తపాదాంబుజా
క్రాంతాంభోధిహిమాగ సింహళతటీకాంత్యుజ్వలత్తాండవా
క్రాంతన్; 'భారతమాత' నభ్యుదయదస్వాంతన్ బ్రశంసించెదన్. 191

సమస్తమంగళాని భవంతు

శుద్ధపత్రము

పేజి	పద్యము	తప్పు	ఒప్పు
8	41	గల్లలయ్యె	గానఁజేరె (పాఠాంతరము)
9	44	సేవ	సేన
10	45	యురురాష్ట్రి	"మహారాష్ట్రి"
11	49	చరను	చరమ
43	40	చలికాపు	చలినాపు
49	71	గర్భాలయ	గర్భాలయు
50	77	కరజ్ఞేమొ	కర్జమేమొ
55	106	బ్రహ్మణి	బ్రాహ్మణి
56	111	ఋతువువేగు	ఋతువేగు
60	136	నిల్చి	నిల్పి
69	184	ఘనంఘణా	ఘణంఘణా
72	199	దాయము	దామము
90	81	నపాప్రథ	నపప్రథ
93	95	యెవఁడొ	యెవఁడో
118	106	సమగ్ర	సుసమగ్ర
122	122	నట	వట
126	148	తండ్రియన్	తండ్రియున్
132	183	చెప్పరిల్లు	చెప్పిరిల్లు
141	41	పడక్	పడుక్
141	40	వొదవె	నొదవె
143	55	పాయ	బాయ
145	63	స్వస్త్రీజయత్రయైక -	స్వస్త్రీజగత్త్రయీాసు (పాఠాంతరము)
do	do	వసుంధరాక్ర... విశేష!	పయోధివేల్లిత ధరావిజిగీష!
147	77	మొకండదది	మొకంటే
150	96	బుభూర్ష్టువు	బుభూర్షువు
154	121	విభాగ్య	విభాజ్య
164	175	దాసె	దొర

పేజి	పద్యము	తప్పు	ఒప్పు
169	200	భంగమగుచు	భంగయగుచు
171	210	మూరక	నూరక
175	6	సుమనను	సుమనసు
178	24	మిందిడి	మందిడి
183	52	జేరును	జేరెను
184	55	పొదదివి	పొదివి
186	65	నిరాకాశో	నిరాశో
189	82	వాసంతో...కలకలమ్ము	వాసంత లతాంతోత్సవనూత్నార్తికోకిల వాక్యఘణితి (పాఠాంతరము)
191	94	నాస్త్యము	నాస్యము
194	108	వెల్తురు	కాంతులు
196	119	విచారరహితుకంటె	కుతర్కమతికింబోల్ప
199	140	సమపి	సమసి
211	201	నూరినుతమగు	నూరతంబగు
221	249	డిండిర	డిండీర
222	256	కొల్లగాను	కోల్లగాను
229	292	నారు	నాల్గు
231	299	పూజ్యార్య	పూజ్యార్య
238	38	దడవని	దవని
242	65	మడుగులో	మడుగుతో
261	181	శక్తి	సక్తి
262	వ	భువన	భవన

రెండవ శుద్ధ పత్రము (ఛందస్సు)

పేజి	పద్యము	తప్పు	ఒప్పు
42	34	కాల్యంబు	ప్రాప్తంబు
43	39	రాజు వడఁకుగొనంగన్	నృపలలాముఁడు వడఁకన్
43	42	బంచిన	బంబిన
53	95	యా	యున్
61	141	నెలత	మెలఁత
64	156	నున్నయామె	వలయునామె
67	173	జఱపు	నెడఁగ
71	196	పన్నంబుల	పాద్యంబుల
80	21	మృదువుగ	మృదువుల
90	79	తార్కిక	మాయిక
90	80	చంద్రుఁడెన్న	చంద్రుండెన్న
95	110	మేకొన	వెన్కొన
99	130	క్రీడారంగపు	క్రీడాంకణపున్
104	23	మ్రోయఁగ	వీఁగగ
113	77	దువ్వివినూత్న	నాఱడిదువ్వి
120	116	వితీర్ణగుణదీప్త	వితీర్ణి ఘనతాప్త
122	121	జూడజని	సరణిజని
122	125	దిశన్జని	మొగంబయి
137	16	మనీష	సమీక్ష
139	27	తోడ నాదిలోన	వరకు మలసి, య
145	63	ఘటితోరు	పటిమాత్త
159	149	దొరయున్	దొరయన్
179	31	వారణైక విధ్యుక్త కృతుల్	వారణప్రణిహిత క్రమమున్
185	57	కోద్గాథ తతిన్	కేద్ధసుగాథల్

ష రా:— కొన్నియెడల నఖండయతి; గృహీతము.

శ్రీరస్తు

శ్రీమదశోకచరిత్రము

పరిశిష్ట భాగము - ప్రథమానుబంధము

చారిత్రకవిషయ సమన్వయము

శ్రీ విన్సెంటు స్మిత్ ప్రోక్త కృతినుండి సముద్ధృత విషయము లీ క్రిందివి నాచే నాంధ్రీకృతములు.

"క్రీ. పూ. 273 లో శల్యూకసు మరణానంతరము బిందుసారుని పుత్రులలో నొకఁడగు నశోకవర్ధనుఁడు (సామాన్యముగా నశోకుఁడనఁబడినవాఁడు) పాటలీపుత్ర సింహాసన మెక్కి నలువది సంవత్సరములు రాజ్యపరిపాలనము జేసెను. అశోకుఁడు చక్రవర్తి యగుటకుఁ బూర్వమే తక్షశిలాప్రాంతమున తొలిసారియు, నుజ్జయినీ ప్రాంతమున మలిసారియు, రాజప్రతినిధిగ నుండెనను నైతిహ్యమును నిజమనియే భావింపవచ్చును. అశోకుని పట్టాభిషేకము 273 మొదల్కొని నాల్గు సంవత్సరముల వఱకు కాపుచేయఁబడె ననుటయు సత్యమనియే తోచుచున్నది. ఈ దీర్ఘాలస్యముచే రక్తపాతమున కిరవై రాజతికము నొందుట కహమహమికతో బెరసిన సంఘర్షణ మొండు సంభవించియుండు ననుట కవకాశము కలదు. కాని యట్టి సంఘర్షణ మొనరె ననుటకుఁ దగిన స్వతంత్ర సాక్ష్య మేమియును గానరాదు. అశోకుని చరిత్రలో పాఠకుల కభిరుచి, మతవిషయక మానసికప్రవృత్తి పరముగనే వర్తించును. ఈ యభిరుచిమాత్రను శాశ్వతమైనది. చరిత్ర పాఠకుఁ డెవఁడును దీనిని విస్మరింపఁ జాలఁడు. ఓమరు ఖలీఫా, కాన్‌స్టంటయిన్ రాజేంద్రుల పంక్తికిఁ జేరినవాఁ డశోకుఁడు. అశోకుఁడు తన పూర్వవయస్సులో శివభక్తి ప్రధానమగు బ్రాహ్మణమతమునే యనుసరించుచు సామాన్య హిందూ భూపునివలెనే మనె నను నైతిహ్యమును మనము విశ్వసింపవచ్చును. క్రీ. పూ. 261 లో బంగాళాఖాతము తీరమున గోదావరీ మహానదులమధ్య గల త్రికళింగుల కళింగరాజ్యమును సామ్రాజ్యమునఁ గలిపివేయ నతఁడు ప్రయత్నించెను. యుద్ధమును విజయాంతముగ సాధించిన యశోకనృపతి కా భండనభూమిలోని భీభత్సాకరదృశ్యములు మఱపురానివై కలఁచినవి. బహుశా, యిప్పటి ఢౌలీపట్టణమే యనఁదగిన యొరిస్సాలోని పూరీజిల్లాలో నుండిన తోసలి యను రాజధానిలో రాజవంశీకుఁడగు తన ప్రతినిధి, నూతనార్జిత కాళింగభూమిని పరిపాలింప నేర్పాటయ్యెను. పట్టాభిషిక్తుఁడైన తర్వాత నవమ వత్సరములో సామాన్య బౌద్ధమతస్థుఁడై యుండి యవ్వల రెండున్నర సంవత్సరములకు - అనగా రాజ్యాభిషేక త్రయోదశవర్షంబున క్రీ. పూ. 257 లో మతమునం దధికాసక్తిని బ్రదర్శించుచు రాజ

శాసనంబుల నశోకుఁడు వెలువరించెను. తన షష్ఠ స్తంభ శాసనమున నయ్యేఁటి
నుండియే శాసనంబుల వెలువరించితి నని యతఁడు ప్రకటించెను. ప్రపంచములో
జన్మించిన మానవుఁడు తాను వహించిన స్థానము ననుసరించి చేయవలసిన యాధ్యా
త్మిక సాంఘిక నైతిక విధ్యుక్త బాధ్యతలన్నియు నొక్కుమ్మడిగ నిరూపించునట్టిదియ
హింసాధర్మమై యున్నది. కనిష్ఠ శిలాశాసన ప్రథమములో నశోకుఁడు "అధములు
నుత్తము లందఱును ధర్మ మనుష్ఠింప యత్నింపవలె" నని యుగ్గడించెను. ఇది
యాయేఁటే నిర్వచించినట్టి స్వవాక్యమై యుండనోపును. బౌద్ధసూక్తులు "ఉన్నతులకు
ధర్మనిష్ఠ కష్టము" అనునది మొదలుగాఁ గ్రైస్తవ నీతులను స్మరణకుఁ దెచ్చును గాని
హైనిలులోని నుభ్యాభిప్రాయ మశోకుని నీతిపద్ధతికి విభిన్నమైనది. ప్రాఁత నిబంధ
నలో గాని క్రొత్త నిబంధనలో గాని మానవునకు భగవంతునితో గల సంబంధము
పైనను, భగవంతుని యనుగ్రహము పైననే మానవుఁ డాధారపడి యుండుననుభావము
పైనను నీతి విధింపఁబడినది. హైను జరాల్ప్రష్ట స్టాయిక్ సిద్ధాంతముల కనుబంధమైనది
బౌద్ధుల మానసికస్థితి! అది క్రైస్తవ సిద్ధాంతమునకు వ్యతిరేకమైనది. అశోకుఁడు -
భిక్షుకుఁడు రాజును గూడనై యుండుననుట నిర్వివాదాంశము. బుద్ధునకుఁ బూర్వ
మట్టి బుద్ధు లవతరించి యుండిరను విశ్వాస మాకాలమునఁగూడ నుండినదే. ఈ
విశ్వాస మెట్లుత్పన్నమైనదియు నెవ్వ రెఱుఁగరు. అశోకుని దేశికుఁడగు నుపగుప్తుఁ
డును చారిత్రక పురుషుఁడుగనే గన్పట్టుచున్నాఁడు. అశోకుఁడు నానా ప్రదేశములలో
మతబోధక సమాజములను (Mission) సమగ్రముగ నేర్పరచుట ప్రాముఖ్యమైన
విషయము. మతబోధకులకు దన విశాల సామ్రాజ్యమం దంతటను, పొలిమేరలందే కాక
పశ్చిమాసియా, తూర్పు యూరప్పు, ఉత్తరాఫ్రికా ప్రాంతములకుఁగూడ పంచెను.
శాసనములలోఁ జేర్పఁబడిన రాజేంద్రు లందరును నొకేకాలమున జీవించియుండి
నది క్రీ. పూ. 258 యగుటచే నదియు మతబోధకు లాయుగపు నాగరకవిశ్వ మంతట
నలుమూలల కరిగిన సమయము కావచ్చును. సీలోను కరిగిన ప్రబోధకుఁడు
(apostle) చక్రవర్తి కొడుకు గాడనియుఁ, దమ్ముఁడనియు ననుకొందును. మధురా
ప్రాంతమును ప్రదర్శించిన చైనా రాయబారి దాక్షిణాత్యులమధ్య బౌద్ధారామము
లేర్పరచినది తమ్ముఁడగు మహేంద్రుఁడనియే వాకొని యుండెను. కాని సింహళపు
పురాణము ప్రాఁత లతనినిఁ గొడుకుగఁ జెప్పినది కల్పనగా నోపును. అశోకుఁడు సకల
మతములలోను మంచి యున్నదనియే నమ్మెను. ఆతఁడు పరమత సహిష్ణువు. కాని
యతని కాలమున నిస్లాము, క్రైస్తవమతములవంటివి, పరాక్రమణ పటువులు, ప్రత్యేక
ములు, (Militant & Exclusive) నైనవి లేవుగదా ! కాశ్మీర చరిత్రలో నశో
కుఁడు పునర్నిర్మాణము చేసినవి క్రొత్తగాఁ గట్టినవియునగు బ్రాహ్మణ దేవాలయ
ములు పేర్కొనఁబడినవి. ఔషధాలయములు శాసనములలో నెన్నఁబడలేదు కాని
యశోకుని తర్వాత ఆరున్నర శతాబ్దములకుఁ బాటలీపుత్రమును దర్శించి యందున్న
గొప్ప యాస్పత్రిని, అశోకుని కాలమునుండి యున్నట్టిదిగా వర్ణించుటచే నా కాల
మున ననేకము లవియు, స్థాపితములయ్యె ననవచ్చును. నైతిక ధర్మమును సర్వోత్తమ
ముగా బుద్ధమత మెన్నినది. మృగములయెడఁ గనికరము జూపుట క్రైస్తవరాజులచేఁ
గూడ ననుష్ఠింపఁబడలేదు. అశోకచక్రవర్తి బానిసలను, భృత్యులను, జీవజంతువుల

నొక వర్గమునకుఁ జేర్చి దయ యావశ్యకమని యుద్ఘోషించినాఁడు. జైన కృతుల నుండి జైనమతాభిమానియగు సంప్రాతియను నశోకుని పౌత్రుఁ డుజ్జయినిలో నతని తర్వాత నేలెనని తెలియుచున్నది. పూర్వభాగమునఁ గల సామ్రాజ్యము, దశరథుఁ డనువాఁ డశోకుని పిదప పాలించినట్లు లైతిహ్యమున్నది. కాని శాసనములవలన నశోకుఁ డనేక పుత్ర పౌత్రులను గల్గియుండెనని విశదమగుచున్నదే కాని యందు "కారువాకీః" యను నతని రెండవరాణి పేరును "తీవరుఁ"డను కుమారుని యాహ్వాయమును మాత్రము కానవచ్చుచున్నవి. ఆ పుత్రుని గతి యేమైనదియు మన కించుకయుఁ దెలియరాలేదు." అని తన యశోక చరిత్రలో (Rulers of India Series) చరిత్రకారుఁడగు విన్సెంటు స్మిత్తు దొర పేర్కొన్నాఁడు.

II

మెగస్తనీ సను గ్రీకురాయబారి స్వయముగాఁ జూచిన విషయములు కొన్ని :-
"గంగా శోణా సంగమ స్థానమున పాటలీపుత్రము 10 మైళ్లు పొడవు, 2 మైళ్ల వెడల్పును గలిగి 570 బురుజులు 64 ద్వారములతో నొప్పియుండెను. చుట్టును గందకము 600 అడుగుల వెడల్పు, 30 అ. లోతు కలిగి యుండెను. మగధరాజ్యమున బానిసలు లేరు. ప్రజలు తత్త్వజ్ఞులు, వ్యావసాయికులు, వణిజులు, శిల్పులు, యుద్ధవీరులు, చారులు, సభికులు నను తెగలుఁగ నుండిరి. రాజమార్గముల దూరము దెలుపు స్తంభము లుండెను. భూ సంబంధవృత్తికారులు, గనులు త్రవ్వువారు, మృగయులు నుండిరి. నీటిపారుదల భూమికొలతలు చేసి భూమి పన్ను వసూలు చేయుచుండిరి. సైన్యాంగము; ఆరు లక్షలు కాలిబంట్లు, ముప్పదివే లశ్వబలము, ఎన్మిదివేలు రథబలము, తొమ్మిదివేలు గజములు నుండెను. ప్రతియుద్ధ వీరుఁడు నొకబల్లెము, విల్లు ధరించెను. వారి బాణ మెట్టి డాలునుగాని కవచమునుగాని భేదించును. జనులు సత్యసంధులు, దంభ విరహితులు, మితవ్యయులు నై యుండిరి. యథాయోగ్యులు, విశ్వాసపాత్రులై యన్యోన్య సుఖజీవనము జేసిరి. చారులు సూక్ష్మగ్రాహులు సత్యసంధులు నగుటచే వారి మూలకంబుగా రా జంతయు నెఱుంగటచే చార నియామకము రాజునకుఁ ప్రజకు నానందోత్పాదకంబయ్యె."

III

ఆర్యులు (బ్రాహ్మణులు) దూరమునుండి దావాగ్నితుల్యాస్త్రములను ప్రయోగించిరని అలెగ్జాండరు చక్రవర్తియు, 'ఫిలోస్ట్రాటస్స'ను నతఁ డార్యులు సుడి వాయువులను పిడుగులవంటి యస్త్రములను వాడిరనియు, మఱికొందరు సర్వసైన్య పట్టణాది విధ్వంసక తైలము లార్యులకడ నుండెనని వ్రాసియున్నారు.

IV

జేతపూడి లక్ష్మీకాంతరావుగారి యశోకమహారాజుగారి చరిత్రనుండి యథారూప సంగృహీతములు కొన్ని :-

"చంపాగ్రామవాసియగు బ్రాహ్మణుని కూఁతురయిన సుభద్రాంగిని నామె జనకుఁడు పరిణయార్థము బిందుసారునకు సమర్పింప రాజభార్యలామెను దాసినిగాఁ గైకొనునట్లు తంత్రము చేసిరి. పదంపడి యామె దన కౌశల్యముచేఁ దాను బ్రాహ్మణకన్య యగుటను బిందుసారునకు దెలుపఁజేసి నమ్మించి ప్రభువుయొక్క ప్రేమను బడసెను. అశోకుఁడు, విగతశోకుఁడు నను పుత్రద్వయంబు బిందుసారునివలన నామెకుఁ గలిగిరని నేపాళదేశమందున్న భరతఖండ పూర్వ చరిత్రవలనఁ దెలియుచున్నది. అశోకునియందు మహావీరలక్షణంబులను గనిపెట్టినను, ఆయన దైవబలంబు గలవాఁడని గ్రహించినను, బిందుసారుఁ డశోకుని దలఁపక జ్యేష్ఠుఁడగు సుషీమునే రావించెను. కొన్ని కారణంబులచే నమాత్యాతివర్గం బతని యందు బద్ధద్వేషంబై కుహకవృత్తిచే నతఁడు మరణించునటుల చేసి, యశోకుని రాజ్యపదంబునందు నిల్పినటులఁ దెలియుచున్నది. జనకనియామకంబున నశోకుఁ డుజ్జయినియందు రాజప్రతినిధిగ నున్నప్పుడొక వర్తకుని కుమార్తెను బాణిగ్రహణంబుఁ జేసికొని, యామెవలన మహేంద్రుఁడను పుత్రుని సంఘమిత్రయను పుత్రికను బడసి తాను పాటలీపుత్రమునకుఁ బోవునపుడు హీన స్త్రీ యనుచు నామెను విడిచివెళ్లెనని సింహళచరిత్రలయందున్నది. (14వ పేజి).

అశోకుని ప్రభుత్వకాలముయొక్క యాద్యష్టవర్షంబుల విశేషంబులను చరిత్రలుగాని శాసనములుగాని విశదపఱచి యుండలేదు. తొమ్మిదవ సంవత్సరంబునఁ గళింగ రాజ్యముపైన నశోకుఁడు యుద్ధయాత్రఁ జేసెను. ఘోరయుద్ధానంతరము దిగంత విశ్రాంతకీర్తి సమేతయై జయలక్ష్మి, యశోకుని భుజదండంబుల నలంకరించెను. ఈ జయంబును బరరాజ్య సంపాదనంబు నశోకున కానందంబు నొసంగక యెడతెగని విచారంబులకుఁ గారణంబులయ్యె. మఱియు నీ జయశాలి తన విచారంబును విజితుల కష్టంబులను శిలాక్షరములతో శాశ్వత వచనంబులఁ జేసెను. అశోకుఁడు తాను నిర్మించిన శాసనములందుఁ బ్రియదర్శియను నామాంతరంబు వహించెను. కళింగ యుద్ధానంతరము 5 సం॥ లకు నిర్మింపఁబడిన పదుమూఁడవ శిలాశాసనంబునఁ దన విచారంబును లిఖింపఁజేసెను. "ధర్మజయమే జయ" మని ప్రభువుయొక్క తలంపని వ్రాయఁబడెను. (16, 17 పేజీలు)

అశోకుని తర్వాత 1000 సంవత్సరములకు నీ దేశమున కేతెంచిన చీనాదేశ యాత్రికుఁడు శిలాప్రతిమలయం దశోకుఁ డొకవిధమైన భిక్షువేషము ధరించినట్లుండెనని లిఖించెను. బోధివృక్షశాఖను సింహళమందు స్థాపించిరి. ఈ వైభవంబంతయు సాంచీవన ప్రాక్శిలా ద్వారమందుఁ బ్రతిమాకారంబుగాఁ జెక్కఁబడియె. తూర్పున రాజకీయుఁ డొకఁడు హయావరోహణం బొనర్చునట్లున్నది. ఈ రాజకీయుం డశోకుండయి యుండును. అశోకుఁడను ధర్మక్షేత్ర కృషికుఁడు, బౌద్ధసంఘమను పందిరిని, విస్తరించి తన నిర్మలబోధ రసంబుచేఁ దన్మతరూప లతను లెస్సగఁ బోషించి దానిని నిరాతంకముగ వ్యాపింపఁజేసి యా లతాసంరక్షణార్థము ధర్మోపదేశకులను కావలికొండ్రనుంచి, నిర్వాణఫలంబుఁ గాలించెననియు వర్ణింపఁదగియున్నది. ప్రజా కుటుంబములఁ దన కుటుంబములుగ భావించి, దానం జేసి తాను బహు కుటుంబి యనుకొని, తద్బహుకుటుంబ రక్షణార్థము బహుళాయాసంబుఁ బడియె. సంవత్సర

ములో నేఁబదియారు ముఖ్య దివసంబులయందు మత్స్యగ్రహణ విక్రయంబులు చేయఁ గూడదనియు, వేటాడి జంతువులఁ జంపఁగూడదనియు శాసించెను. ఏ జంతువులఁ జంపుట నిషేధించెనో వాని నామవివరణ పట్టిక ప్రచురించెను. ఈ సర్వ నిషేధము చతుస్సాత్తులయందే వ్యాపించెను. ఏ జంతువుల కళేబరములు భక్షణమునకుఁగాని తదితర కార్యములకుఁగాని యనర్హములయి యుండునో వానిం జంపఁగూడదని నిషేధించెను. 'సర్వకాల సర్వావస్థలయందును ప్రజలు మనవి చేసుకొనవచ్చును. లోకోపకారార్థము నేను కృషిచేయవలెను. జీవకోటికి నా ఋణము దీర్చుకొనుట యనఁగా నీ లోక సుఖము కలుగంజేసి తన్మూలకమున బరలోకసుఖ ప్రాప్తులుగ నొనరించుట నా ముఖ్యోద్దేశ'మని ప్రకటించెను. (24 - 25 - 28- 33 - 35 పేజీలు)

తీర్థయాత్ర నశోకమహారాజు తన పాలనకాలములో 21 వ యేఁట నొనరించెను. అశోక చక్రవర్తి భవిష్యజ్జన్మమని కొన్నిచోట్లను పరలోకమని కొన్నిచోట్లను వచించియుండెను. ఇది విచారణీయమై యున్నది. (45 - పేజీ)

కావేరీనదికి దక్షిణముగా నున్న దేశమం దుండిన పురాతన గృహాదులను గూర్చి హ్యూయాన్ట్సియాం గిటు విశదీకరించెను. రాజధానికిఁ దూర్పుగా సంఘారామ మను మఠ మున్నది. ఇది యశోక ప్రభువుయొక్క కనిష్ఠ సోదరునివల్ల నిర్మింపఁబడినది. (53 - పేజీ)

అవంతిదేశ మేలుచు నశోకుఁ డుజ్జయినిని రాజధానిగాఁ జేసికొనెను. అక్కాలమున విదిశాగిరి యను నగరమందు దేవియను పేరుగల యొక సుందరాంగి యుండెను. వీ రిరువురకు నొక కొమరుఁడు గలిగెను. పిమ్మట రెండేండ్లకు సంఘమిత్రయను పేరు గల కుమార్తె పుట్టెను. అశోకుఁడు, మగధ రాజ్యాధిపతి యగుటకుఁ బాటలీపుత్రమునకు వెళ్లినప్పుడీ దేవి, విదిశాగిరికి వెళ్ళి యచ్చట నివసించెను. పుత్రపుత్రికాద్వయం బశోకుని వెంబడించి పాటలీపుత్రమునకు వెళ్ళెను. అచ్చట నశోకుఁడు తన మేనల్లుఁడైన యగ్నిబ్రహ్మకు సంఘమిత్ర నిచ్చి వివాహము చేసెను. వా రిద్దరికి సుమనుఁడను సుపుత్రుఁడు కల్గెను. (266 - పేజీ)

మహేంద్రుఁడు సింహళమునకుఁ బోవు దారిలో తన జననిని జూడ వెళ్ళెను. ఆమెఁ దాను గట్టించియున్న మనోహరమైన మఠంబున బ్రవేశపెట్టెను. సింహళమందు మహేంద్రుఁడు చేసిన ప్రథమ బోధతోనే సింహళరాజు 40,000 అనుచరులతో బౌద్ధ సంఘమందు గలిసెను. (270 - పేజీ)

తిష్యుఁడు వచ్చి కపట బౌద్ధులను వెడలించి కథావత్తు - అను గ్రంథమును రచియించి పాటలీపుత్రమం దున్న యశోకారామములో మూఁడవ మహాజన సభ చేసెను. ఇది యశోకుఁడు పాలనమునకు వచ్చిన 17½ సం॥ లకు జరిగినది. మూఁడవ ధర్మసభ 9 మాసంబులు జరిగి ముగిసెను. (268 - 269 - పేజీలు)

కాశ్మీర్ నేపాళ దేశములు మౌర్యరాజ్యములో జేరియున్నట్లు పురాణంబుల వలనఁ దెలియుచున్నది. కాశ్మీరమునకు నిప్పటికి రాజధానియై యున్న శ్రీనగరము

నశోకుఁడు ప్రతిష్ఠించెనని చెప్పఁబడెను. తన పుత్రులలో నొకఁడైన 'జలౌక' యను నతని గాశ్మీర దేశపాలకునిగా నశోకుఁడు నియమించెనని యా గాశ్మీర దేశచరిత్రమం దున్నది. అశోకుఁడు పూర్వపు రాజధానికి నాగ్నేయముగా రెండు మైళ్ళ మిట్ట ప్రదేశమందు నిప్పుడు లాలి (లలిత) పట్టణ మనఁబడు పట్టణమును నిర్మించెను. అశోకుని కుమారియు దేవపాలుఁడను క్షత్రియుని గృహిణియునైన చారుమతి తన జనకునితో దీర్ఘయాత్రఁ జేయుచు ఖాట్మాండు నగరమునకు రెండు మైళ్ళ దూరమునఁ బశుపతి నాథమను మఠముఁ గట్టించి దానియందు నివసించుచుండెను. ఈ మఠ మిప్పటికిని నీమె పేరఁ బరగుచున్నది. (94 - 95 పేజీలు)

పింగళవత్సజీవుఁ డను యోగిని రావించి కొమారుల భవిష్యత్తెట్లుండునని బిందుసారుఁ డాయన నడిగెను. అశోకుఁడు నాగరకములేక మొరటుగాఁ గనిపించుటచేఁ దండ్రి కాతనియం దనురాగము కలుగలేదని యా యోగి యశోకునకే రాజ్యంబని బిందుసారునకుఁ జెప్పి వెడలెను. సుషీముఁడు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. అశోకునికంటె పెద్దవాఁడు. ఒకనాఁ డతఁడు తన చేతి మేజోళ్ళను దీసి ఖల్లాతకుఁడను మంత్రిశిరంబున నాట్లాటకు విసిరి వేసి పోయెను. ప్రబల ద్వేషము మంత్రి హృదయమున నాటుకొనుటచే నాయన యైదువందల మంది యాలోచన సభికులతో గుట్ర చేసి యాతని రాజ్యంబునుండి వెడలఁగొట్టి యశోకునకు రాజ్యం బొసంగఁ దలపెట్టెను. (280 - 81 పేజీలు)

బిందుసారుని పెద్ద కుమారుఁడైన సుషీముఁడు వధింపఁబడిన కాలమున నాతని కళత్రము గర్భవతియై యుండెను. ఆ చిన్నది మాలపల్లెయందు దాగుకొనెను. ఆమె ప్రసవించి పుత్రుని గనెను. ఆ బిడ్డనికి న్యగ్రోధుఁడని పేరు పెట్టిరి. పుట్టుకతోనె యా బాలుఁడు మహాత్ముఁడుగాఁ బుట్టె ననందగియున్నది. ఒకనాఁ డాతఁ డేడవ సంవత్సరంబున రాజనగర సమీపముగా, దారివెంబడి పోవుచుండెను. ప్రభువైన యశోకుఁ డాతనియందు దీపించుచున్న పావనత్వాది దివ్యలక్షణంబుల గ్రహించి విభ్రాంతి జెందెను. ఆ చిన్నవాఁడును దగిన పీఠముమీఁదఁ గూర్చుండుమని రాజనఁగాఁ దగినపీఠము సింహాసనమే యని భావించి యా బాలుఁడు దానిపైఁ గూర్చుండఁబోయెను. అశోకుఁడు కైదండ యొసఁగి సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను. మఱునాఁడు మతాచార్యులను సుప్పది యుద్ధలని వెంటఁ బెట్టుకొని యా బాలయోగి బౌద్ధ ధర్మమును సలక్షణంబుగ బోధించెను. (263 - 264 పేజీలు)

ఉపగుప్తుఁ డను ముని వచ్చి యశోకుని బౌద్ధమతావలంబునిగ నొనర్చినట్లు హుయ్యాన్సియాంగు వ్రాసిన గ్రంథమువలనఁ గన్పట్టుచున్నది.'' (285 పేజీ)

IV

పై చరిత్రాంశములను సామాన్యబుద్ధికి (common sense) సముచితముగాఁ దోచిన విధంబునఁ బరస్పర విరుద్ధములుగాని యట్లు, సమన్వయముచేసి యశోక కథను మనస్సులో వస్త్వైక్యత కుదురున ట్లూహించుకొని, యా యూహాచిత్రమునుఁ జరిత్ర విషయ నిబద్ధంబుగఁ గావ్యంబునఁ గుదుర కొల్పితిని. వస్తుకల్పనా సమన్వయ

సామంజస్యమును గుఱించి పాఠకులే నిర్ణయించుకొందురుగాక. తిష్యరక్షిత యశోకుని వార్ధక్యమున రాణిగ నుండి గుణాళుని (శాసనానుసారము దీవరుఁడను పేరుగల వాని) నయన నాశనమునకు దారితీసెనను కథ ననౌచిత్య భీతిచే విస్తరింపనైతిని. తక్కిన యంశములన్నియు కావ్యమున నంకితములైనవి. మహీంద్రుఁడు భ్రాతగా మహేంద్రుఁడు దేవీసుతుఁడుగా, దీవరుఁడు గుణాలుఁడను నామాంతరముగల్గిన కరుణావతి కొడుకుగా, న్యగ్రోధోపగుప్తు లొక్కఁడ యని సుషీమాత్మజుడుగా, వర్ణితులైరి.

V

ధర్మసూత్రములలోని తత్త్వమును, బౌద్ధ విద్యాలయములలో బోధించువారిని "ధర్మకథకు"లని పిల్చిరి. సంప్రదాయసహితము సూత్రపేటికను, గంఠతః వల్లించిన వారిని "పేటికు" లనిరి. సూత్రములుమాత్రమే నేర్చినవారిని "సూత్రాంతికు"లనిరి, బౌద్ధధర్మముల నిరూపించు నాగమంబుల (నికాయముల) యందు బండితులగువారిని. "పంచనికాయకు" లని పేర్కొనిరి. స్థావిర యోగప్రకారము దివ్యదృష్టి, దివ్య శ్రోత్రత, పూర్వస్మృతి, పరేంగితజ్ఞానము, అప్రత్యక్షవిషయ జ్ఞానము, వియద్గమన మనునవి యారు మానుషాతీత శక్తులను కొందరు బౌద్ధమునులు సంపాదించి యుండిరి. ముఖ్యములైన బౌద్ధశాఖలు నాల్గు - వైబాధ్యాయవాదులు, కేవలోపాసకులగు శ్రావకయానులు, మధ్యమస్థులు, ప్రత్యేక బుద్ధయానులు, ఉత్తములగు బోధిసత్త్వ యానులు ననువారిని వీరిలో సౌత్రాంతికులు, వైనాయకులు, ఆభిధార్మికులు వేఱువే అభిప్రాయముల గల్గియుండిరి. అశోకుని కాలమున ధర్మయాత్రలలో ఇరువది మూరల కన్న నెత్తుగా, బంగుల నేటవాలుగా నడిమిరాజస్తంభ మాధారముగా నుంచి కట్టిన రథములలో చుట్టును దెల్లని పట్టువస్త్రములను గట్టి రంగులు బూయుచుండిరి. ఆ రథములకు నాల్గు వైపుల గూళ్లును వానిలో బుద్ధ విగ్రహములను, రత్న రజత స్వర్ణములు పొదిగిన వాని నుంచి యట్టి యరదను లిరువదింటిని మహోత్సవములతో నూరేగించిరి. బ్రాహ్మణులు పోయి బౌద్ధభిక్షుకులను మర్యాదతో నాహ్వానింపగా వచ్చి రెండు రాత్రములుండి రాత్రియంతయు దీపములు నెల్గుచుండ నైవేద్యాదులతో దేవతలను, బుద్ధుని, వా రర్చించుచుండిరి.

VI

అశోకచరిత్రమును కావ్యముగా వ్రాయుటకు నా కుపకరించిన గ్రంథములు మూఁడు. ఒకటి తెలుఁగులోని యాంధ్ర భాషాభివర్ధనివారి యశోకచరిత్రము. రెండవది కన్నడములోని "కౌటిల్య" యను గ్రంథము. మూఁడవది, (Ancient Polity) అను నాంగ్లేయ కృతి. ఏ తద్గ్రంథకర్తలకు కృతజ్ఞతావందనము లర్పించువాఁడను,

పరిశిష్టభాగము - ద్వితీయానుబంధము

ప్రాచీన కాలగణనములోని భిన్నపంథలు :

శ్రీకృష్ణుం డవతరించి భూభారమును దొలఁగించి ద్వారకానివాసంబు చాలించిన దినంబునఁ గలియుగం బారంభమయ్యెగదా! భారతయుద్ధానంతరము 36 సం॥లకు పరీక్షిద్రాజ్యపట్టాభిషేకంబును ధర్మజాదుల స్వర్గారోహణంబును ప్రవర్తిల్లె. క్రీస్తునకుఁ బూర్వము 3102 సం॥ ల నాఁడు మఖయందు సప్తర్షులుండ ఫిబ్రవరి యిరువదవ తేదీ 2 ఘంటల 27 ని॥ 30 సె॥ కాలమునకు సరిగా శని గురు ప్రభృతు లేకచో నొసరిల్ల, ప్రమాదివత్సర చైత్ర శుక్ల ప్రతిపచ్ఛుక్రవాసరంబున "యస్మిన్ కృష్ణో దివం యాతి స్తస్మిన్నేవ తదాహని ప్రతిపన్నం కలియుగం" అను ప్రమాణానుసారంబుగఁ గలికకము మొదలయ్యెను. మహాభారత యుద్ధావసానంబునను హస్తినాపుర సార్వభౌమతయు, మగధాయోధ్య రాజ్యంబులును శేషించినవి. అవియు 1468 సం॥ లవిచ్ఛిన్నంబుగ నడచి యంతమొందె. పాశ్చాత్య ఖగోళవేత్త లీగణితము సెకండ్లవఱకు సరిగా నున్నదని తీర్మానించినారు. ఈ ఖగోళస్థితి మరల నాంధ్ర రాజుల కాలమున నరఁగా 2700 సం॥లకు రెండవసారి ఘటిల్లినదని నుడివిరి. ఈ విధముగా రాజవంశములు సరియైన క్రమములో క్రీ. శ. 1000 సం॥ల వఱకుఁ బురాణ కారులు నిరూపించినారు. కాశ్మీరపీఠమున నున్న శంకరాచార్య మఠమును క్రీస్తు పూర్వమే రెండు పేరీల నందినట్లు శాసనాధారము లుండ శంకరాచార్యులను క్రీస్తుతర్వాతి వానినిగా పాశ్చాత్యు లెన్నిరి. ఇట్టి యావకతవక కాలమానముఁ బుట్టించుటకుఁ చంద్రగుప్త మౌర్యునితో నలెగ్జాండరు దండయాత్ర నుడి పెట్టుటయునియు గ్రీకు చరిత్రకారులు, "శాండ్రోకొట్టసు" తండ్రిని జంపి రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు పేర్కొనినందున, సముద్రగుప్తకాలమున నే యలెగ్జాండరు దండయాత్ర సంభవించియుండెననియు నట్లయినఁ గాళిదాస విక్రమార్కాది వృత్తాంతముల కాలములు సరిపోవుననియు జనుల వాడుకలో నున్న కాలపరిగణనము నారక నిరాధారము తీసివేయుట తగదనియు బ్రహ్మశ్రీ కోట వేంకటాచలము, కీ॥ శే॥ సుబ్బయ్య మున్నగువారు వాదమైయున్నారు. వారి వాదము సహృదయులకు సకారణముగ నే కన్పట్టుచున్నది. పురాణములలో వర్ణితమైన కుశఖండ వృత్తాంత మాకర్ణించి యాకళించుకొని పాశ్చాత్య జె.హెచ్. స్పేకు లాఫ్రికా ఖండములోని నైలునదీ జన్మస్థానమును గన్గొనిరనుటఁ బత్రికలలోఁ జూచియున్నారము. వేదవేదాది వాఙ్మయంబులకుఁ బూర్వ మునాటిదైన భౌగోళిక వివరము లిట్లు సరిపోవుచుండఁ బౌరాణిక కాలనిర్ణయము సరియని ప్రోత్సహించుట యసమంజస మగుచున్నది. ఈ కాలనిర్ణయ సమస్య నెఱవేర్చినంతనే భారతీయ నాగరికత ప్రాచీనతయు - ఆ నాగరికత యితర దేశములపై వ్యాపింపఁజేసిన సంస్కారములును నిస్సంశయముగఁ దెల్లమగును. చరిత్రకారులు సమాలోచనమై యొక నిర్ణయమునకు రావలయునదెడు నాటితోఁ బౌరాణికమగు నీ కాలవాచిక ఘట సంగ్రహముగఁ

ప్రతిపాదితమైనది. శ్రీ తిలకు మహాశయులు, తన ఓరియన్ మున్నగు గ్రంథము లలో వేదకాలము తదీయ ఋక్కుల ననుసరించి హిమప్రళయమునకుఁ బూర్వములని, కాన పదునొకండువేల వర్షములకంటెఁ బ్రాచీనములనియు నుగ్గడించిరి.

భారత యుద్ధానంతరము హస్తినాపురము రాజధానిగాఁ బరీక్షి జ్జనమేజయ, శతానీ, కాశ్వమేధా, దత్తాది, సిమకృష్ణ, నిచక్ష్నుష్ణ, చిత్రరథ, శుచిరథ, వృష్ణిమంత, సుషేణ, నృపేగాత్ము, సుఖిబాల, పరిప్లవ, సునయ, మేధావి, రిపుంజయోర్వ, తిగ్మ, బృహద్రథ కసుదాస, శతానీకో, దయన, కిహీనార, దండపాణి, నిరామిత్ర, క్షేమ కులు పాలించిరి.

అయోధ్యలో బృహత్క్షణో, రయక్షు, వత్సవ్యూహ, ప్రతివ్యోమ, దివాకర, సుదేవ, బృహదశ్వ, భానురథ, ప్రతీతస్య, సుప్రతీక, మరుదేవ, సుతక్షత్ర, కిన్నరా నాథరక్షు, సుప్రాణామిత్రజిత్, బృహద్భజ, ధార్మి, కృతంజయ, రణంజయ, సంజయశాక్య, శుద్ధోదన, సింహ, రాహుళ, ప్రసేనజిత్, కహుద్రక, కుండక, సురథ, సుమిత్రు లేలిరి.

గిరివ్రజమును మగధరాజ్య రాజధానిగా జరాసంధతనయుఁడు సహదేవుండు పాలించిన పిదప బార్హద్రథులగు సోమాపి, శ్రుతశ్రవా, ప్రతీప, నిరామిత్ర, సుకృత్త, బృహత్కర్మ, శ్యేనజిత్, శత్రుంజయ, మహాబల, శుచిక్షేమ్యా, సువ్రత, ధర్మనేత్ర, నిర్వృతి, సువ్రతదృఢసేన, సుమతి, సుబల, సునేత్ర, సత్యజి, ద్విరజి, రిపుంజయులును, ప్రద్యోతపాలక, విశాఖయూప, జనక, నందివర్ధనులును, శిశు నాగాన్వయులగు శిశునాగ, కాకవర్ణ, క్షేమవర్మ, క్షేమజి, ద్బింబిసార, నృపాజాత శత్రు, దర్భకో, దాసీన, నందివర్ధన, మహానందులును పాలించిరి.

అయోధ్య భూపతులలో నిరువదిమూఁడవ రాజగు శుద్ధోదనునకుఁ క్రీ. పూ. 1887 లో శాక్యసింహుఁడను పేర బుద్ధుఁ డుదయించెను. అతండు నలువదవయేఁట సన్న్యసించి, శిశునాగవంశపు క్షేమజి త్తయ్యెడ మగధ నేలుచుండఁ దన మతంబు విస్తరింపఁజేసి తన యెనుబదవయేఁటఁ 'గుశనగరంబుచెంత సిద్ధిఁజెందె. హస్తినాపురా యోధ్యలలో తుద నేలిన రాజులు క్షేమక సుమిత్రుల పుత్రకులుగా గణించిరి. మహానందుని యుపపత్నికి జనించిన మహాపద్మనందుఁడు, క్షత్రియులందరను నిర్మూలించి మగధలో పట్టాభిషిక్తుఁడై క్రీ. పూ. 1634 లో (కలి 1468) హస్తి పురాయోధ్యలకుఁగూడ సమ్రాట్టయ్యెను. ఇతఁడు 83 సం|| లేలి మృతినొంద, నతని యెనమండ్రుడు పుత్రులు రాజ్యమేలిరి. పండ్రెండు వర్షంబులకే రాజకీయ సంక్షోభ ముప్పతిల్లఁగాఁ, జంద్రగుప్త మౌర్యునకుఁ దోడై, చాణక్యుఁడు నూతన సామ్రాజ్య స్థాపనాచార్యుఁడయ్యెను.

చంద్రగుప్తమౌర్యుని యనంతర మా వంశీకులు, బిందుసారాశోక సంపాది సుపార్శ్వ) దశరథేంద్ర పాలిత హర్షవర్ధన సంగత శాలిశూకసోమశర్మ శతధన్వ

బృహద్రథను లను పృథ్వీశులు, క్రీ. పూ. 1218 వఱకు నేలిరి. కలియుగంబున నప్పటికి 1884 వర్షములు గడచినవి.

అనంతర మరాజకముఁ దొలఁగింపఁ బుష్యమిత్రుఁడను సేనాని బ్రాహ్మణుఁడు - బృహద్రథుని వధించి సార్వభౌముఁ డయ్యెను. అతని శుంగవంశమున నగ్నిమిత్ర, వసుమిత్ర, సుజ్యేష్ఠ, భద్రక, పుళిందక, ఘోషావసు, వజ్రమిత్ర, భాగవతదేవ భూతులు వరుసగఁ బాలించిరి. పిదప కాణ్వులు బ్రహ్మక్షత్రియులు వసుదేవ భూమిమిత్రనారాయణ సుశర్మ లేలిరి. కలియుగము 2269 అబ్దంబు లయ్యెను. అది మొదలు కలి 2775 వఱకు (క్రీ. పూ. 327 వఱకు) నాంధ్ర సమ్రాట్టులు భరతఖండమును శాతకర్ణు లను పేరఁ బాలించిరి. వారు శాతవాహ నాన్వయులు. శ్రీముఖ శ్రీకృష్ణ శ్రీమల్ల పూర్ణోత్సంగ శ్రీశాతకర్ణి స్కంధస్తంభిల లంబోదరా పీలక మేఘ స్వాతి శాతస్వాతులను, స్కంద మృగేంద్రమాతలి సౌమ్య శాతపుళోమయ మేఘారిష్మ హాలమండలిక పురేంద్ర సేనసుందర చకోర మహేంద్ర శివ శ్రీచంద్ర శ్రీయజ్ఞ పులోమాయులు పాలించిరి. ఆఖరు చక్రవర్తి కొడుకగు చంద్రశ్రీని సంహరించి ఘటోత్కచ చంద్రగుప్తులు రాజ్య మపహరించిరి.

మెగస్తనీసు పేర్కొన్న Xandrames చంద్రశ్రీయనియును, రాజ్యాపహర్త యగు చంద్రగుప్తుఁడే Sandrocothus అనియుఁ, దండ్రి సవతికొడుకునకుఁ బట్టముఁ గట్టఁగాఁ గినిసి పితృవధ చేసి సమ్రాట్టయిన సముద్రగుప్తుఁడే Sandro-cyptus అనియుఁ దజ్ఞులు నుడువుచున్నారు. ఇదియె నిష్కర్షగా విమర్శనీయమైన చరిత్రాంశము! దీనిని సరిగాఁ బురాణవంశావళుల కవిరోధముగా నిర్ధరించినచో భారత ప్రాచీనేతిహాసము క్రమబద్ధమగును. సముద్రగుప్తున కశోకాదిత్యుఁ డనియు బిరుదము గలదు.

సముద్రగుప్తుని యనంతరము విక్రమాదిత్య కుమారగుప్త స్కందగుప్త బాలాదిత్యులు పాలించిరి. కడపటివాఁడు ప్రేమాదిత్యుఁడు క్రీ. పూ. 82 వఱకు నేలి ప్రమరవంశ విక్రమార్కునిచే విజితుఁడయ్యెను. (చంద్రశర్మ పుత్రుఁడు విక్రమాదిత్యుఁ డితనికన్న భిన్నుఁడు.) పుష్యమిత్రాదిగ రాజులను బ్రాహ్మణు లంద్రు.

ప్రమరవంశ రాజులను వసిష్ఠవంశులని చెప్పుదురు. ఆంధ్ర శాతవాహనాది చక్రవర్తుల కాలములో 36 గురు - ఆగామికాలమున సమపరాజులు రాజపుత్రస్థానము మొదలగు చోట్లఁ బ్రతినిధులై చాళుక్య రాష్ట్రకూట పరిహారప్రభృతి (నవంశాగ) రాజవంశకర్తలుగా నెగడిరి. విక్రమార్కుఁడు క్రీ. పూ. 82 లో రాజై సను క్రీ. పూ 57 నుండి శకుల నోడించి సమ్రాట్టయ్యెను. ఇతని తర్వాత నితని మనుమఁడు శాలివాహనుఁడును దక్షిణదేశమంతయుఁ బాలించి శకకర్త యయ్యెను. వీరు క్రీ. శ. 1000 వఱకు నచట నచట రాజ్యమేలిరి. వారే శాలివాహన శాలిహోత్ర శాలివర్ధన శకహంతృ సుహోత్ర హవిర్హోత్రేంద్ర పాలపాల్యవంత శంభుదత్త భీమపక్ష భోజశంభుద

బింగపాల రాజపాల మహావీర సోమవర్మ నరసింహ రంగపాల కల్పసింహ గంగసింహు లను నిరువదినల్గురు. వీ రందఱిని బ్రాహ్మణవంశ్యు లనిరి.

క్రీ. శ. శ్రీహర్షాదివైశ్య రాజులయు, పల్లవ చోళ చాళుక్యాదిరాజుల చరిత్రంబులును లబ్ధంబులై యున్నవి. పాశ్చాత్య చరిత్రకారుల కాలపద్ధతియు నధునాతన పాఠకులకుఁ బూర్ణముగఁ బరిచితముకాన నుల్లేఖింప నవసరములేదుగదా !

ఈ కాలనిర్ణయవిషయమై విజయవాడ వాస్తవ్యులు, శ్రీ కోట వేంకటాచలముగారి వివిధ గ్రంథములు, పఠనీయములు; — చారిత్రకాధారములు, వారుదాహరించినవి విమర్శనీయములు - విమర్శనానంతర మిదమిత్థమని నిర్ణయించిన తర్వాతనే అమెరికా, ఆఫ్రికా, గ్రీకు దేశములు కూడ, నొకప్పుడు, భారతీయులచే నిర్జితము లనునవి మొదలగు పాశ్చాత్యోక్త విషయములు నిర్ధరింపబడగలవుగదా !

— సమాప్తము —